โพธิวิชชา : จารึกวัดพระเชตุพน เล่ม ๓

พระมหาเจษฎาราชเจ้าพุทธจักร ในทำเนียบตาลิปัตรพัดยศ และจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานประตูหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน

รองศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภักดีคำ

พิมพ์ประกาศพระเกียรติคุณ
วันอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
และดิถีคล้ายวันสิ้นพระชนม์

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ณ พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
๗ ธันวาคม ๒๕๖๓

พระมหาเจษฎาราชเจ้าพุทธจักร ในทำเนียบตาลิปัตรพัดยศและจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์
หลังบานประตูหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน
๒๕๖๓

โพธิวิชชา : จารึกวัดพระเชตุพน เล่ม ๓

พระมหาเจษฎาราชเจ้าพุทธจักร
ในทำเนียบตาลิปัตรพัดยศ
และจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์
หลังบานประตูหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน

รองศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภักดีคำ

พิมพ์ประกาศพระเกียรติคุณ
วันอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
และดิถีคล้ายวันสิ้นพระชนม์
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ณ พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
๗ ธันวาคม ๒๕๖๓

พระมหาเจษฎาราชเจ้าพุทธจักร
ในทำเนียบตาลิปัตรพัดยศและจารึกตราตำแหน่งสมณศักดิ์
หลังบานประตูหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน

รองศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภักดีคำ

ผู้จัดพิมพ์ คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน
จำนวนที่พิมพ์ ๕,๐๐๐ เล่ม
ปีที่พิมพ์ ธันวาคม ๒๕๖๓

ที่ปรึกษา

พระธรรมรัตนากร (สีนวล ปญฺญาวชิโร ป.ธ. ๙) เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ ป.ธ. ๙) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
พระมหาสำเริง อาภสฺสโร ป.ธ. ๙ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
พระครูโฆสิตวีรธรรม (สว่าง อคฺควีโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
พระมหาประจวบ ยุตฺตโยโค ป.ธ. ๘ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
พระครูสิริวีราภรณ์ (บุญทัน ธีรงฺกุโร ป.ธ. ๕) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

บรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต วิงวอน

กองบรรณาธิการ

พระมหาวิเชียร สิริวฑฺฒโน
พระครูวินัยธรเอกชัย ฐิตปญฺโญ
โชติรส เกตุแก้ว
ทิพพวรรณ บุญส่งเจริญ
พระมหาสมเกียรติ ปญฺญาสิริ
พระครูธรรมธรชัยพร ชินวโร
รัตนพล ชื่นค้า
สาวิณี ขอนแก่น

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด
โทร. ๐-๒๘๖๔-๐๔๓๔, ๐๘-๑๙๒๓-๘๘๒๕, ๐๙-๑๖๙๘-๒๔๕๔
Email : sahadhammik@gmail.com

คำนำ

การบำเพ็ญกุศลน้อมอุทิศถวายอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน กำหนดวันที่ ๗ ธันวาคมของทุกปี ซึ่งเป็นดิถีคล้ายวันสิ้นพระชนม์ของเจ้าพระคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ ๑๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ร่วมกันบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายแด่พระองค์และอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนทุกพระองค์ทุกองค์

ในการครั้งนี้ กองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗ ได้สนองพระปฏิปทาแห่งเจ้าพระคุณสมเด็จฯ โดยการมอบทุนการศึกษาและสาธารณประโยชน์ดังเคยปฏิบัติสืบกันมาทุกปี ตั้งแต่กาลสิ้นพระชนม์ คณะศิษยานุศิษย์และผู้มีความเคารพนับถือในพระองค์ ได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์ตามกำลังศรัทธาเพื่อสมทบทุนในการดังกล่าว ในปีนี้มอบทุนรวม ๑๗๒ ทุน เป็นเงินทั้งสิ้นจำนวน ๕๔๗,๕๐๐ บาท (ห้าแสนสี่หมื่นเจ็ดพันห้าร้อยบาทถ้วน) และมอบทุนสาธารณกุศลเพื่อสมทบทุนโรงพยาบาล ๕ แห่ง แห่งละ ๕๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นเงินจำนวน ๒๕๐,๐๐๐ บาท (สองแสนห้าหมื่นบาทถ้วน) ประกอบด้วย

๑. สภากาชาดไทย
๒. โรงพยาบาลสงฆ์ เพิ่มทุน “สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗”
๓. โรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ จังหวัดสุพรรณบุรี
๔. โรงพยาบาลพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี
๕. ศิริราชมูลนิธิ เพื่อผู้ป่วย โรงพยาบาลศิริราช

ในโอกาสเดียวกันนี้ ทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพน ยังได้มอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษา จำนวน ๑๓๙ ทุน เป็นจำนวนเงิน ๓๖๘,๐๐๐ บาท (สามแสนหกหมื่นแปดพันบาทถ้วน)

และวัดพระเชตุพนได้มอบทุนสนับสนุนกิจกรรมและอาหารกลางวันแก่นักเรียนโรงเรียนวัดพระเชตุพนเป็นประจำทุกปี เป็นเงินจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน) อีกทั้งได้ตั้งตู้รับบริจาคสนับสนุนโรงเรียนและโรงพยาบาล จำนวน ๓ แห่ง คือ

๑. โรงเรียนวัดพระเชตุพน ได้รับเงินบริจาคจำนวน ๑๑๐,๓๘๐ บาท (หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นสามร้อยแปดสิบบาทถ้วน)

๒. โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับเงินบริจาคจำนวน ๑๖๔,๒๙๐ บาท (หนึ่งแสนหกหมื่นสี่พันสองร้อยเก้าสิบบาทถ้วน)

๓. โรงพยาบาลสงฆ์ ได้รับเงินบริจาคจำนวน ๖๑๙,๕๑๐ บาท (หกแสนหนึ่งหมื่นเก้าพันห้าร้อยสิบบาทถ้วน)

ในโอกาสนี้ วัดพระเชตุพนได้พิมพ์หนังสือเรื่อง **“พระมหาเจษฎาราชเจ้าพุทธจักรในทำเนียบตาลิปัตรพัดยศและจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานประตูหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน”** ตรวจสอบชำระและจัดทำคำอธิบายโดย รองศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภักดีคำ ภาคีสมาชิก สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสภา และมีรองศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต วิงวอน เป็นบรรณาธิการ เพื่อเป็นธรรมบรรณาการในงานดังกล่าวด้วย

การบำเพ็ญกุศลครั้งนี้ ได้รับความร่วมมือจากพระเถรานุเถระ พระภิกษุสามเณรวัดพระเชตุพน ศิษยานุศิษย์ รวมทั้งท่านที่มีความเคารพนับถือในท่านเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ป๋า และอดีตเจ้าอาวาส ร่วมกันเป็นเจ้าภาพภัตตาหาร

ขอบุญกิริยาทั้งปวงที่คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน ศิษยานุศิษย์และสาธุชนทั้งหลายได้ร่วมกันบำเพ็ญให้เป็นไปในครั้งนี้ จงสำเร็จเป็นปัตติทานมัยอำนวยโสตถิผลแด่อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนทุกพระองค์ ทุกองค์ และขออนุโมทนาพระเถรานุเถระ พุทธศาสนิกชนทุกท่านผู้มีส่วนร่วมในการให้ความอุปถัมภ์บำรุงรักษาพระอารามนี้รวมถึงพระพุทธศาสนา จงมีความสุข ความเจริญ งอกงามไพบูลย์ในธรรมแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเจริญด้วยจตุรพิธพรชัยกล่าวคือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสาร สมบัติ จงทุกประการ เทอญ

พระธรรมรัตนากร

(พระธรรมรัตนากร)
เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

กำหนดการ

บำเพ็ญกุศลน้อมถวายอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
ในดิถีคล้ายวันสิ้นพระชนม์ ปีที่ ๔๗

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช

ณ พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ด้วยคณะสงฆ์วัดพระเชตุพน พร้อมด้วยอุบาสกอุบาสิกาจัดงานบำเพ็ญกุศลเพื่อน้อมอุทิศถวายแด่อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน กำหนดวันที่ ๗ ธันวาคม ซึ่งตรงกับวันสิ้นพระชนม์สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช หรือสมเด็จ ฯ ป๋า เป็นประจำทุกปี

สำหรับปี พ.ศ. ๒๕๖๓ นี้ มีกำหนดการ ดังนี้

วันจันทร์ที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๓

เวลา ๐๘.๓๐ น. อัญเชิญพระอัฐิสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และพระอัฐิสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก จากตำหนักวาสุกรี ไปยังพระอุโบสถ

เวลา ๐๘.๕๐ น. พระภิกษุสามเณรและศิษยานุศิษย์ ถวายเครื่องสักการะอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

เวลา ๐๙.๐๐ น. แสดงพระธรรมเทศนา กัณฑ์ ๑

เวลา ๐๙.๔๐ น. พิธีมอบทุนการศึกษา **“กองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗”** และ **“ทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพน”** แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาและโรงพยาบาล

เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๑๕ รูป สวดพระพุทธมนต์

เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ ๓๐๐ รูป

เวลา ๑๑.๓๐ น. พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๑๕ รูป สวดมาติกา - สดับปกรณ์

เวลา ๑๒.๐๐ น. - ผู้มาร่วมงานรับประทานอาหาร

- เป็นเสร็จพิธี

จึงขอเชิญท่านที่เคารพนับถือ ร่วมบำเพ็ญกุศลตามกำหนดการนี้โดยพร้อมเพรียงกัน

คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

รายพระนามและนามอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

๑. **สมเด็จพระพนรัตน์** ในรัชกาลที่ ๑
เป็นพระอาจารย์ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
ครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๖
(นับเฉพาะครั้งกรุงรัตนโกสินทร์)

๒. **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส**
(พระองค์เจ้าวาสุกรี) สมเด็จพระสังฆราชเจ้า องค์ที่ ๗
ทรงครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๓๕๖ - ๒๓๙๖

๓. **พระพิมลธรรม** (ยิ้ม เปรียญ ๗ ประโยค)
ครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๔๐๐ - ๒๔๑๒

๔. **สมเด็จพระวันรัตน์** (สมบูรณ์ เปรียญ ๔ ประโยค)
ครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๔๑๕ - ๒๔๑๙

๕. **พระพิมลธรรม** (อ้น เปรียญ ๘ ประโยค)
ครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๔๒๑ - ๒๔๓๒

๖. **หม่อมเจ้าพระสมเด็จพระพุฒาจารย์**
(หม่อมเจ้าทัด เปรียญ ๗ ประโยค)
ครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๔๓

๗. **พระอุบาฬีคุณูปมาจารย์** (ปาน เปรียญ ๔ ประโยค)
ครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๔๔๗

๘. **พระธรรมเจดีย์** (แก้ว เปรียญ ๔ ประโยค)
ครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๔๔๘ - ๒๔๕๑

๙. **สมเด็จพระพุฒาจารย์** (เข้ม ธมฺมสโร เปรียญ ๖ ประโยค) เป็นสหชาติร่วมปีพระบรมราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๔๕๒ - ๒๔๘๔

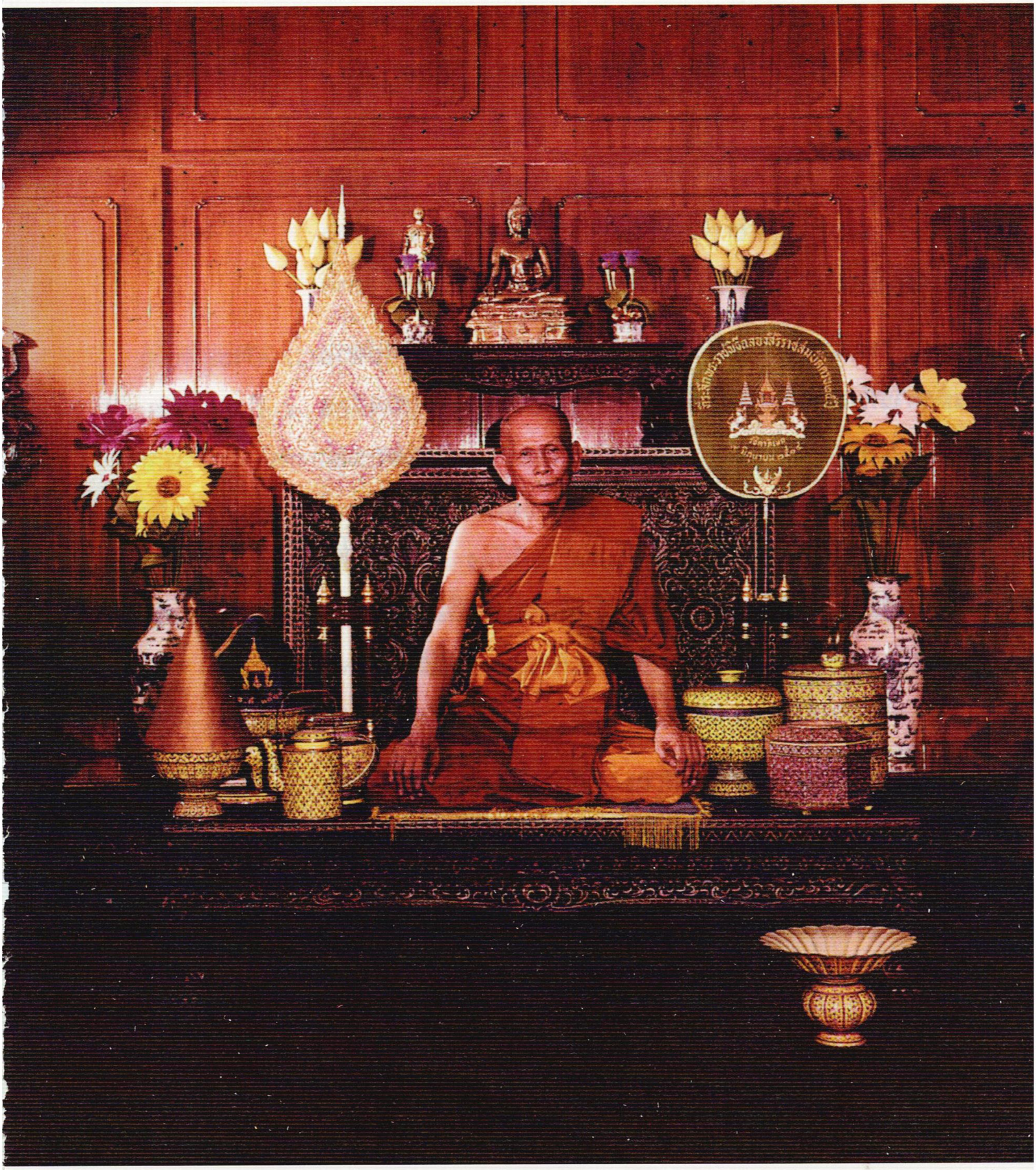
๑๐. **สมเด็จพระวันรัต** (เผื่อน ติสฺสทตฺโต เปรียญ ๙ ประโยค)
ครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๙๐

๑๑. **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ** (ปุ่น ปุณฺณสิริ เปรียญธรรม ๖ ประโยค)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๑๗
ทรงครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๔๙๐ - ๒๕๑๖

๑๒. **พระอุบาลีคุณูปมาจารย์** (กมล กมโล เปรียญธรรม ๓ ประโยค)
ครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๕๑๗ - ๒๕๒๐

๑๓. **พระวิสุทธาธิบดี** (สง่า ปภสฺสโร เปรียญธรรม ๘ ประโยค)
ครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๓๔

๑๔. **พระธรรมปัญญาบดี** (ถาวร ติสฺสานุกโร เปรียญธรรม ๔ ประโยค)
ครองวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๕๓๔ - ๒๕๕๗

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พระประวัติ
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช*
(ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร ป.ธ.๖)

อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพน องค์ที่ ๑๑

พ.ศ. ๒๔๙๐ - พ.ศ. ๒๕๑๖

พระกำเนิด

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร) ประสูติเมื่อวันอังคาร ที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๔ ปีวอก จ.ศ. ๑๒๕๘ ร.ศ. ๑๑๕ เวลา ๒๔ นาฬิกาเศษ ณ บ้านตำบลสองพี่น้อง อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี โยมบิดาชื่อเน้า สุขเจริญ โยมมารดาชื่อวัน สุขเจริญ ทรงเป็นบุตรคนที่ ๖ ในจำนวนพี่น้อง ๘ คน มีพี่เป็นหญิง ๔ คน ถึงแก่กรรมแต่เยาว์วัย พี่คนที่ ๕ เป็นชายชื่อเหลือ น้องชายคนที่ ๗ ชื่อเป้ง สุขเจริญ และน้องชายคนที่ ๘ ชื่อสิ่ว ถึงแก่กรรมแล้ว

การศึกษาปฐมวัย

พ.ศ. ๒๔๔๕ พระชนม์ ๖ พรรษา ทรงศึกษากับโยมบิดาที่บ้าน จนอ่านหนังสือแบบเรียนเร็วเล่ม ๑-๒ จบแล้ว โยมบิดาจึงส่งให้เข้าเรียนต่อในโรงเรียนเอกชน เป็นเวลาประมาณหนึ่งปี

พ.ศ. ๒๔๔๖ โยมบิดานำไปฝากเป็นลูกศิษย์พระอาจารย์หอม ซึ่งเป็นญาติมีศักดิ์เป็นอา ณ วัดสองพี่น้อง ได้ทรงเริ่มศึกษาภาษาบาลีด้วยอักษรขอม และมูลกัจจายน์ (หนังสือใหญ่) กับพระอาจารย์หอม และพระอาจารย์จ่าง ปุณฺณโชติ (พระครูอุภัยภาดารักษ์) เวลาเย็น ทรงต่อบทสวดมนต์กับพระอาจารย์ที่เรียกว่าต่อหนังสือค่ำ

---

* พระเทพโสภณ (กมล โกวิโท) เรียบเรียง พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (กมล กมโล) ตรวจแก้

พ.ศ. ๒๔๕๔ พระชนม์ ๑๕ พรรษา พระอาจารย์หอม วัดสองพี่น้อง นำมาฝากพระภิกษุป่วน (ภายหลังย้ายมาอยู่วัดพระเชตุพน และเป็นพระครูบริหารบรมธาตุ เจ้าอาวาสวัดนางชี เขตภาษีเจริญ) ผู้เป็นญาติฝ่ายโยมมารดา ณ วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ ได้ทรงศึกษาอักษรขอมเพิ่มเติมกับพระภิกษุป่วน

พ.ศ. ๒๔๕๕ พระชนม์ ๑๖ พรรษา ทรงย้ายมาอยู่กับพระภิกษุสด (พระมงคลเทพมุนี วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ) ซึ่งมีศักดิ์เป็นอา ณ วัดพระเชตุพน

การบรรพชา-อุปสมบท

พ.ศ. ๒๔๕๕ พระชนม์ ๑๖ พรรษา ทรงบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดสองพี่น้อง พระครูวินยานุโยค (เหนี่ยง อินฺทโชโต) เจ้าอาวาสวัดสองพี่น้อง เจ้าคณะอำเภอสองพี่น้อง เป็นพระอุปัชฌาย์

พ.ศ. ๒๔๕๖ พระชนม์ ๑๗ พรรษา ทรงลาสิกขาจากสามเณร เพราะโยมบิดาป่วยต้องไปช่วยโยมทำนา

พ.ศ. ๒๔๕๗ พระชนม์ ๑๘ พรรษา ทรงบรรพชา เป็นสามเณรอีกครั้งหนึ่งและกลับมาอยู่วัดพระเชตุพนตามเดิม

พ.ศ. ๒๔๖๐ พระชนม์ ๒๒ พรรษา ทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดสองพี่น้อง อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี พระครูวินยานุโยค (เหนี่ยง อินฺทโชโต) วัดสองพี่น้อง เจ้าคณะอำเภอสองพี่น้อง เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์โหน่ง วัดสองพี่น้อง (ต่อมาเป็นเจ้าอาวาสวัดอัมพวัน ตำบลดอนมะดัน) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระศากยบุตติยวงศ์ (เผื่อน ติสฺสทตฺตมหาเถร ป. ๙) ภายหลังเป็นสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพน เป็นพระอนุสาวนาจารย์ เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๐ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเส็ง

ทรงศึกษาปริยัติธรรม

พ.ศ. ๒๔๕๕ ศึกษาภาษาบาลี และนักธรรม ในสำนักเรียนวัดพระเชตุพน กับพระศากยบุตติยวงศ์ (สมเด็จพระวันรัต เผื่อน ป. ๙) และพระมหาปี วสุตฺตโม

พ.ศ. ๒๔๕๖ สอบได้นักธรรมชั้นตรี

พ.ศ. ๒๔๕๘ พระชนม์ ๒๐ พรรษา สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค ขณะทรงเป็นสามเณร และได้เข้ารับพระราชทานประกาศนียบัตรและพัดยศเปรียญจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

พ.ศ. ๒๔๖๒ สอบได้นักธรรมชั้นโท

พ.ศ. ๒๔๖๓ สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๖๖ สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๗๐ สอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค

ทรงศึกษาภาษาต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๖๒ พระชนม์ ๒๕ พรรษา อุปสมบทได้ ๓ พรรษา ทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับหลวงประสานบรรณวิทย์ ตลาดนางเลิ้ง ศึกษาภาษาจีนกับนายกมล มลิทอง

ทรงดำรงตำแหน่งหน้าที่ในพระอาราม

พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นครูสอนบาลีไวยากรณ์

พ.ศ. ๒๔๖๗ เป็นครูสอนชั้นธรรมบท กอง ๑ - ๒ และชั้นธรรมบท กอง ๓ ซึ่งเป็นชั้นประโยค ๓ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๗ นับเวลาเป็นครู ๒๕ ปี

พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นเจ้าคณะเหนือ วัดพระเชตุพน

พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นผู้อำนวยการเทศน์ปุจฉาวิสัชนา

ทรงดำรงตำแหน่งหน้าที่ทางคณะสงฆ์

พ.ศ. ๒๔๘๔ วันที่ ๔ ธันวาคม เป็นพระคณาจารย์เอกทางเทศนา

พ.ศ. ๒๔๘๖ วันที่ ๑๓ มีนาคม เป็นเจ้าคณะตรวจการภาคบูรพา (สมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี นครนายก ปราจีนบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด)

พ.ศ. ๒๔๘๖ วันที่ ๓ กันยายน เป็นเจ้าคณะตรวจการภาค ๒ (อยุธยา อ่างทอง สระบุรี ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท อุทัยธานี นครสวรรค์ พิจิตร กำแพงเพชร สุพรรณบุรี) เป็นกรรมการสังคายนาพระธรรมวินัย

พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นพระอุปัชฌาย์

พ.ศ. ๒๔๘๘ วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน เป็นสมาชิกสังฆสภา

พ.ศ. ๒๔๙๐ วันที่ ๙ มีนาคม เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

พ.ศ. ๒๔๙๑ วันที่ ๖ มีนาคม เป็นสังฆมนตรี (สมัยที่ ๑)
วันที่ ๑๘ มิถุนายน เป็นเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
วันที่ ๓๑ สิงหาคม เป็นกรรมการและเลขาธิการ
กรรมการสังฆาณัติระเบียบพระคณาธิการ (ก.ส.พ.)

พ.ศ. ๒๔๙๒ วันที่ ๑๗ พฤษภาคม เป็นเจ้าคณะตรวจการภาค ๒ (สมุทรปราการ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม ฉะเชิงเทรา ชลบุรี นครนายก ปราจีนบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด)

พ.ศ. ๒๔๙๓ วันที่ ๓๐ พฤษภาคม เป็นสังฆมนตรี (สมัยที่ ๒)

พ.ศ. ๒๔๙๔ วันที่ ๑๑ มิถุนายน เป็นสังฆมนตรี (สมัยที่ ๓)

พ.ศ. ๒๔๙๔ วันที่ ๒๔ กรกฎาคม เป็นสังฆมนตรีและสังฆมนตรีสั่งการแทนสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ (สมัยที่ ๔)

พ.ศ. ๒๔๙๔ วันที่ ๕ ตุลาคม เป็นเจ้าคณะตรวจการภาค ๗ (สมุทรสาคร สมุทรสงคราม นครปฐม สุพรรณบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์)

พ.ศ. ๒๔๙๘ วันที่ ๒๓ กรกฎาคม เป็นสังฆมนตรีและสังฆมนตรี สั่งการแทนสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ (สมัยที่ ๕)

พ.ศ. ๒๔๙๙ วันที่ ๒ พฤศจิกายน เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ (สมัยที่ ๕)

พ.ศ. ๒๕๐๐ วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน เป็นกรรมการ ก.ส.พ.

พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๘ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ

พ.ศ. ๒๕๐๓ วันที่ ๑๒ มกราคม เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ (สมัยที่ ๖)

พ.ศ. ๒๕๐๔ วันที่ ๓๑ ตุลาคม เป็นกรรมการพิจารณาหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

พ.ศ. ๒๕๐๖ วันที่ ๑ มกราคม เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม
วันที่ ๒๙ มกราคม เป็นกรรมการพิจารณาร่างหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกบาลี เปรียญตรี โท เอก

พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๗ เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๐๘ วันที่ ๒๐ สิงหาคม เป็นเจ้าคณะใหญ่หนกลาง และรักษาการในตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก หนเหนือ และหนใต้

พ.ศ. ๒๕๐๙ วันที่ ๑๕ มกราคม เป็นแม่กองงานพระธรรมทูต

พ.ศ. ๒๕๑๐ วันที่ ๑๐ - ๒๐ กุมภาพันธ์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช

พ.ศ. ๒๕๑๕ วันที่ ๑๙ มีนาคม เป็นเจ้าคณะนครหลวงกรุงเทพธนบุรี

พ.ศ. ๒๕๑๕ วันที่ ๒๑ กรกฎาคม ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก

ทรงดำรงตำแหน่งหน้าที่ในคณะมหานิกาย

พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นกรรมการสภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นประธานกรรมการเจ้าคณะตรวจการภาค (ก.จ.ภ.)

พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นกรรมการอุปถัมภ์กิตติมศักดิ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๑๖ วันที่ ๒๗ มีนาคม ตั้งสมัชชามหาคณิสสร และเป็นประธานสมัชชามหาคณิสสร

ทรงดำรงตำแหน่งหน้าที่ศาสนกิจพิเศษ

พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นกรรมการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย แผนกพระวินัย

พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นสภานายกสภาพระธรรมกถึก

พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นอนุกรรมการอบรมศีลธรรมและวัฒนธรรมแก่ข้าราชการและประชาชน (ก.อ.ช.)

พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นประธานกรรมการสงฆ์แห่งโรงพยาบาลสงฆ์

พ.ศ. ๒๔๙๗ - เป็นประธานทอดผ้าป่าวันโรงพยาบาลสงฆ์ โดยทรงริเริ่มในนามสภาพระธรรมกถึก
- เป็นกรรมการวิทยุกระจายเสียงวันธรรมสวนะ

พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการทำนุบำรุงโรงพยาบาลสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๐๑ เป็นประธานกรรมการปรับปรุงตลาดเฉลิมโลก

พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็นกรรมการมูลนิธิโรงพยาบาลสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นประธานจิตตภาวันวิทยาลัย

เสด็จไปทรงบำเพ็ญศาสนกิจในต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๙๗ - ประชุมฉัฏฐสังคายนา ประเทศพม่า
- สังเกตการณ์พระศาสนา ประเทศกัมพูชา

พ.ศ. ๒๔๙๙ งานฉลองพุทธชยันตี (๒๕ ศตวรรษ) ประเทศศรีลังกา นมัสการสังเวชนียสถาน ประเทศอินเดีย และแวะประเทศสิงคโปร์

พ.ศ. ๒๕๐๒ พิธีเปิดวัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย

พ.ศ. ๒๕๐๕ ตั้งผู้ปกครองวัดเชตวัน กรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย

พ.ศ. ๒๕๐๖ เยี่ยมวัดไทยในรัฐเคดาห์ ปีนัง ประเทศมาเลเซีย และประเทศสิงคโปร์

พ.ศ. ๒๕๐๙
- เป็นประธานผูกพัทธสีมา วัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย และสังเกตการณ์พระพุทธศาสนาประเทศเนปาล
- ตั้งเจ้าอาวาสวัดเชตวัน กรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย

พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นประธานผูกพัทธสีมาวัดเชตวัน กรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย

พ.ศ. ๒๕๑๑
- งานพระราชทานเพลิงศพ พระนิโครธธรรมธาดา ประเทศมาเลเซีย
- เยี่ยมวัดพุทธปทีป กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และเสด็จประเทศเนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส เบลเยี่ยม ลักเซมเบอร์ก เยอรมนี สวิตเซอร์แลนด์ และอิตาลี

พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นผู้แทนคณะสงฆ์แห่งประเทศไทย ในงานถวายพระเพลิงศพสมเด็จพระสังฆราช ประเทศกัมพูชา

พ.ศ. ๒๕๑๕ เยือนประเทศสหรัฐอเมริกา ตามคำอาราธนาของรัฐบาลอเมริกัน เยือนสำนักวาติกัน กรุงโรม ตามคำอาราธนาของสมเด็จพระสันตปาปา ประมุขแห่งศาสนาคาทอลิกและเยี่ยมวัดพุทธปทีป ประเทศอังกฤษ ผ่านไปเนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส เยอรมนี สวิตเซอร์แลนด์ และสเปน

การก่อสร้างปฏิสังขรณ์

๑. ตั้งแต่ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนเป็นต้นมา การก่อสร้างปฏิสังขรณ์ในพระอาราม สิ้นเงินประมาณ ๒๐ ล้านบาท

๒. พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ วัดสุวรรณภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

๓. โรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

๔. ตึกสันติวัน โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ โดยทุนส่วนพระองค์ และผู้ที่ถวายในคราวเสด็จเข้ารับการผ่าตัด เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ รวมเป็นเงิน ๔๐๘,๒๐๐ บาท และยังทรงบริจาคสมทบสร้างตึกศัลยกรรม โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท เครื่องทำความเย็น ตึกกายภาพบำบัด จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท ทุนค่าอาหาร จำนวน ๓๐,๐๐๐ บาท ทุนตึกจงกลนีวัฒนวงศ์ จำนวน ๒๐,๐๐๐ บาท

๕. โรงเรียนสมเด็จพระวันรัต ตลาดสามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

๖. หอสมเด็จ วัดวิมลโภคาราม อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

๗. ได้รับพระกรุณาโปรดให้เป็นประธานสร้างโรงเรียนสงเคราะห์เด็กอนาถา วัดศรีจันทร์ประดิษฐ์ จังหวัดสมุทรปราการ และวัดป่าไก่ วัดสันติการาม จังหวัดราชบุรี

ทรงบริจาคและริเริ่มมูลนิธิ

พ.ศ. ๒๔๙๒ ศึกษานิธิวัดพระเชตุพน

พ.ศ. ๒๕๐๕ มูลนิธิ "ทุนพระพุทธยอดฟ้า" ในพระบรมราชูปถัมภ์ (๑๙,๐๔๑,๒๒๖.๖๒ บาท)

พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นประธานมูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๑๒ มูลนิธิสมเด็จพระพุทธโคดม วัดไผ่โรงวัว อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยรับพระราชทานทุนของนางละมุน บุรกรรมโกวิท จำนวน ๑๐๐,๐๐๐ บาท (๑๖๓,๓๗๖.๕๗ บาท)

พ.ศ. ๒๕๑๕ มูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี (๑๒,๐๐๐.๐๐ บาท)

พ.ศ. ๒๕๑๖ มูลนิธิศูนย์โภชนาการช่วยเหลือเด็กก่อนวัยเรียน อำเภอหางน้ำสาคร จังหวัดชัยนาท โดยทุนทรงบริจาค และของ

พระภิกษุ พล.ต.ท. ชุมพล โลหะชาละ อีก ๑๐๐,๐๐๐ บาท
(๑๒๕,๙๐๐.๐๐ บาท)

พ.ศ. ๒๕๑๖ มูลนิธิห้องสมุดสันติวัน วัดพระเชตุพน (๑๖๙,๕๐๐.๐๐ บาท)

งานพระนิพนธ์ "สันติวัน" และ "ศรีวัน"

นอกจากทรงแต่งและเรียบเรียงพระธรรมเทศนาแล้ว โดยที่ทรงสนใจในการประพันธ์มาตั้งแต่ยังทรงเป็นสามเณร โปรดการอ่านหนังสือและสะสมหนังสือต่างๆ ทั้งเคยทรงเขียนบทความเกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ในพระนามว่า "ป. ปุณฺณสิริ" ยังทรงนิพนธ์หนังสืออีก ๒๐ กว่าเรื่อง ประเภทวิชาการ เมื่อทรงเป็นเลขาธิการ ก.ส.พ. ได้ทรงรวบรวมระเบียบข้อบังคับคณะสงฆ์พิมพ์เป็นเล่ม ชื่อประมวลอาณัติคณะสงฆ์ ประเภทสารคดีบันทึกการเสด็จไปยังที่ต่างๆ คือสู่เมืองอนัตตา พุทธชยันตี เดีย - ปาล สู่สำนักวาติกันและนิกสัน และพระนิพนธ์เรื่องสุดท้าย คือบ่อเกิดแห่งกุศลคือโรงพยาบาล ประเภทธรรมนิกาย เช่น จดหมายสองพี่น้อง สันติวัน พรสวรรค์ หนี้กรรมหนี้เวร ไอ้ตี๋ดงอารยะ เกียรติกานดา คุณนายชั้นเอก ความจริงที่มองเห็น ความดีที่น่าสรรเสริญ อภินิหารอาจารย์แก้ว จรัมบุญ กรรมสมกรรม ในพระนามสันติวันหรือศรีวัน นอกจากนี้ ยังได้ทรงเขียนเป็นบทความต่างๆ อีกมาก

การบริหารการคณะสงฆ์

ทรงบริหารการคณะสงฆ์ในตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน ผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ วัดโสธรวราราม และในตำแหน่งเจ้าคณะพระสังฆาธิการปรากฏเป็นที่ประจักษ์ตามประกาศสถาปนาสมณศักดิ์นั้นแล้ว นอกจากนี้ยังทรงวิตกถึงวัดที่เป็นพระอารามหลวง ซึ่งชำรุดทรุดโทรมเป็นจำนวนมาก ทรงปรารภในที่ประชุมพระสังฆาธิการของกรุงเทพฯ มีพระประสงค์จะให้วัดเป็นระเบียบเรียบร้อย เช่นสร้างกำแพงวัดหรือรั้วกั้นเขตวัด เมื่อทรงทุเลาจากการประชวรคราวแรกได้เสด็จไปตรวจเยี่ยมวัดราชโอรสาราม และวัดชัยพฤกษมาลา ที่ได้ทรงตั้งพระเถระไปเป็นเจ้าอาวาส ในขณะประชวรก็ยังมีพระบัญชาให้พระเถระผู้ใหญ่ออกตรวจเยี่ยมวัดแทนพระองค์

ส่วนในตำแหน่ง สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงมีเวลาน้อยทั้งยังต้องรักษาพระองค์อีกเป็นส่วนมาก ถึงอย่างนั้น ก็ยังทรงมีพระดำริในการคณะสงฆ์หลายประการ โดยมุ่งประโยชน์สุขและความเจริญแก่ประชาชน ทั้งยังทรงมอบความเป็นอิสระในการบริหารคณะ เช่น เมื่อจะทรงแต่งตั้งกรรมการมหาเถรสมาคมในส่วนคณะมหานิกาย ก็ทรงประชุมหารือกับพระเถระในฝ่ายมหานิกาย ในฝ่ายคณะธรรมยุติ ก็ทรงหารือกับพระเถระในคณะธรรมยุติก่อน

อนึ่ง ทรงดำริถึงพระภิกษุที่ได้บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ซึ่งได้รับการยกย่องขึ้นเป็นพระครูประทวน จึงทรงขออนุมัติต่อมหาเถรสมาคม ให้สร้างพัดขึ้นถวายเป็นเกียรติยศ

พระเกียรติคุณพิเศษ

สมเด็จพระสังฆราชทรงเจริญอยู่ในพรหมวิหารธรรม ทรงเป็นครุฐานีย อภิปูชนียบุคคล เป็นที่รักที่เคารพบูชาสักการะอย่างยิ่งแห่งปวงชนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ทรงได้รับยกย่องพระเกียรติคุณเป็นอย่างสูง มีพระนามเป็นพิเศษว่า "สมเด็จป๋า" พระเครื่องและเหรียญพระรูป ที่ทรงสร้างขึ้นในวาระต่างๆ หรือที่มีผู้มาขออนุญาตพิมพ์ เป็นที่ระลึกในงานกุศล ปรากฏว่าเป็นที่นิยมกันมาก ดังนี้

๑. พระเครื่อง "สมเด็จแสน" ทรงพิมพ์พระองค์เองเป็นปฐมฤกษ์ มีจำนวน ๑๗๐,๐๐๐ องค์ แจกในงานบำเพ็ญพระกุศลพระชนม์ ๗๒ พรรษา

๒. พระกริ่ง "สมเด็จฟ้าลั่น" และ "สมเด็จฟ้าแจ้ง" (ธรรมจารี) ทรงเททองหล่อในวันคล้ายวันประสูติ พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๖ จำนวน ๑,๗๐๐ องค์

๓. เหรียญพระรูป "เหรียญ ๖๐" "เหรียญ ๗๒" "สมเด็จรอบโลก" "เหรียญทรงฉัตร" ทั้งหมดพิมพ์ประมาณหกแสนเหรียญ

๔. วัด ส่วนราชการ องค์การกุศล ที่ทรงโปรดอนุญาตให้พิมพ์เหรียญพระรูป เท่าที่รวบรวมได้ ๕๕ แบบพิมพ์ จำนวนประมาณหนึ่งล้านเหรียญ

๕. เหรียญพระรูปเหรียญสุดท้าย "สมเด็จเพิ่มบารมี" เป็นที่ระลึกในวันครบปีสถาปนา จำนวนหนึ่งแสนเหรียญ

พระสมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๘๔ วันที่ ๑ มีนาคม พระชนม์ ๔๕ พรรษา ๒๔ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ **พระอมรเวที**

พ.ศ. ๒๔๘๙ วันที่ ๑ มีนาคม พระชนม์ ๕๐ พรรษา ๒๙ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชสุธี ปรีชามณฑ์ ปริยัติโกศล ยติคณิศร บวรสังฆาราม คามวาสี**

พ.ศ. ๒๔๙๐ วันที่ ๘ มิถุนายน พระชนม์ ๕๑ พรรษา ๓๐ เป็นพระราชาชั้นเทพ ที่ **พระเทพเวที ตรีปิฎกคุณ สุนทรธรรมภูษิต ยติคณิศร บวรสังฆาราม คามวาสี**

พ.ศ. ๒๔๙๑ วันที่ ๕ ธันวาคม พระชนม์ ๕๒ พรรษา ๓๑ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ **พระธรรมดิลก ศากยปุตติยนายก ตรีปิฎกบัณฑิต ยติคณิศร บวรสังฆาราม คามวาสี**

พ.ศ. ๒๔๙๙ วันที่ ๕ ธันวาคม พระชนม์ ๖๐ พรรษา ๓๙ เป็นรองสมเด็จพระราชาคณะ ที่ **พระธรรมวโรดม บรมญาณอดุลสุนทรนายก ตรีปิฎกคุณาลังการวิภูสิต สุทธิกิจสาทรมหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี**

พ.ศ. ๒๕๐๔ วันที่ ๕ ธันวาคม พระชนม์ ๖๕ พรรษา ๔๔ ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ที่ **สมเด็จพระวันรัต ปริยัติพิพัฒนพงศ์ วิสุทธิสงฆปริณายก ตรีปิฎกโกศล วิมลคัมภีรญาณสุนทร มหาคณปธานาดิศร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญญวาสี**

พ.ศ. ๒๕๑๕ วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พระชนม์ ๗๖ พรรษา ๕๕ ได้รับสถาปนาเป็น**สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๑๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์**

การประชวร

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ ประชวรหนักเป็นโรคเกี่ยวกับลำไส้ วันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๔๙๙ ทรงประสบอุบัติเหตุรถยนต์ที่ประทับหลบรถโดยสาร ตกลงไปค้างที่คลองข้างวัดศรีสำราญ ถนนเพชรเกษม ทรงบาดเจ็บเล็กน้อย ประทับรักษาพยาบาล ณ โรงพยาบาลสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๐๒ เสด็จประทับรักษาพระองค์ ณ โรงพยาบาลสงฆ์โดยปกติ เมื่อประชวร พ.ท.นิตย์ เวชชวิศิษฐ์ เป็นผู้ถวายการรักษาเป็นประจำ

พ.ศ. ๒๕๑๐ แพทย์ตรวจพบว่าเป็นโรคเบาหวาน ทรงได้รับการรักษาจากนายแพทย์ปราโมทย์ ศรศรีวิชัย แห่งเทศบาลกรุงเทพฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้แพทย์หญิงคุณหญิงศรีจิตรา บุนนาค ผู้เชี่ยวชาญโรคเบาหวาน แห่งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และนายแพทย์สิโรตม์ บุนนาค เป็นแพทย์ถวายการรักษาพยาบาลประจำพระองค์ ตั้งแต่วันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๑๐ และได้เสด็จไปประทับ ณ ตึกจงกลนีวัฒนวงศ์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เพื่อทรงรับการตรวจเป็นประจำทุกๆ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ ก่อนเสด็จไปต่างประเทศ ก็ทรงได้รับการตรวจพระอาการทั่วไป

ต้นเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้เสด็จไปรับการตรวจพระอาการ เมื่อตรวจเอกซเรย์ ปรากฏว่าพระปัปผาสะ (ปอด) ข้างซ้ายผิดปกติ จึงต้องเสด็จไปประทับ ณ ตึกจงกลนีฯ เพื่อให้คณะแพทย์ตรวจพระอาการโดยละเอียด คณะแพทย์พบว่า ปอดข้างซ้ายเป็นเนื้องอก (มะเร็ง) จำต้องรักษาโดยการผ่าตัดโดยด่วน เมื่อความได้ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะแพทย์ถวายการรักษา ในทางที่เห็นว่าดีและปลอดภัยมากที่สุด

คณะแพทย์ได้ถวายการผ่าตัดเมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๑๕ หลังจากถวายการผ่าตัดแล้ว พระอาการดีขึ้นโดยลำดับ จนเสด็จกลับวัดได้ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ คณะแพทย์ได้ถวายคำแนะนำให้ทรงพักรักษาพระองค์อีกสามเดือน ตลอดเวลาที่พักอยู่นั้น โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ได้จัดบุรุษพยาบาลและ

เจ้าหน้าที่กายภาพบำบัด มาเฝ้าปฏิบัติและถวายการรักษาเป็นประจำ จนเสด็จประชุมมหาเถรสมาคม และเสด็จไปกิจนิมนต์ได้

ครั้นเดือนสิงหาคม ๒๕๑๖ ทรงมีพระอาการผิดปกติ แพทย์ประจำพระองค์ ได้มาถวายการตรวจและถวายยา วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๑๖ ทรงรู้สึกพระองค์ว่า ความจำเสื่อมผิดปกติไปมาก หลังจากที่เสด็จไปแสดงพระธรรมเทศนาถึงกับรับสั่งว่า ต่อไปคงจะเทศน์ไม่ได้อีกแล้ว ความจำไม่ดี แพทย์ประจำพระองค์ได้กราบทูลอาราธนาให้เสด็จไปประทับ ณ โรงพยาบาลเพื่อตรวจพระอาการ ทรงกำหนดเสด็จไปวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๑๖ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ หลังจากทรงทำอุโบสถสังฆกรรมแล้ว

คณะแพทย์ได้ตรวจพระอาการ ปรากฏว่า โรคมะเร็งขึ้นสมองด้านซ้าย จึงทำให้พระวรกายทางซีกขวาอ่อน เคลื่อนไหวไม่ได้ ครั้นเมื่อถวายการรักษาทางยาและฉายรังสีโคบอลท์พระอาการดีขึ้นจนพระหัตถ์ข้างขวาเคลื่อนไหวได้และทรงอักษรได้บ้าง

วันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๑๖ ประชวรพระวาโย ต้องเชิญเสด็จประทับห้องฉุกเฉิน ตั้งแต่นั้นมา พระอาการก็มีแต่ทรงกับทรุด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ มีพระโลหิตออกจากกระเพาะอาหาร คณะแพทย์ต้องถวายการผ่าตัด เมื่อเวลา ๒๓.๐๐ น. หลังจากนั้น พระอาการดีขึ้นเล็กน้อย วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๖ พระอาการน่าวิตก วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน เวลา ๒๐.๐๐ น. พระอาการทรุดหนักลง ต่อแต่นั้นมาพระอาการมีแต่ทรุดลง เป็นลำดับ และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๑๖ เวลา ๒๒.๒๕ น. โดยมีคณะแพทย์ พยาบาล และนายแพทย์อุดม โปษะกฤษณะ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข พร้อมด้วย พระเถรานุเถระ ศิษยานุศิษย์ เฝ้าพระอาการอยู่ตลอดเวลา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ ในการรักษาพยาบาลตลอดมา และมีคณะแพทย์กราบบังคมทูลถวายรายงานการประชวรให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ทุกระยะ ตั้งแต่ยังทรงสมณศักดิ์ ที่ สมเด็จพระวันรัต ตราบจนกระทั่งสิ้นพระชนม์

ในระหว่างประชวร สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้โปรดให้เชิญเครื่องเสวยมาถวายหลายครั้ง

ในการประชวรครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงห่วงใยเป็นอย่างยิ่ง แม้คณะแพทย์จะได้กราบบังคมทูลถวายรายงานให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาททุกระยะแล้วก็ดี ก็ยังมีพระราชหฤทัยกังวลถึง ได้ทรงพระมหากรุณาเสด็จเยี่ยม ดังนี้

วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๑๖ เวลา ๑๖.๔๕ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประมาณ ๒๕ นาที

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๑๖ เวลา ๑๗.๒๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประมาณ ๕ นาที

วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๑๖ เวลา ๑๒.๒๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าฯ ทั้งสองพระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประมาณ ๑ ชั่วโมง

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๖ เวลา ๑๗.๒๐ น. สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประมาณ ๔๐ นาที

อนึ่ง พระบรมวงศานุวงศ์ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ศิษยานุศิษย์ อุบาสกอุบาสิกา และฝ่ายคณะสงฆ์ มีกรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะพระสังฆาธิการ พระเถรานุเถระ พระภิกษุสามเณร ทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดต่างๆ ตลอดทั้งพระประยูรญาติ ได้มาเฝ้าเยี่ยม และสวดมนต์ถวายพระพรทุกๆ วัน นอกจากนั้น ผู้ที่มาเฝ้าเยี่ยมได้เป็นบางครั้งบางคราว หรือไม่สามารถจะมาได้ ก็ได้ส่งข่าวสวดมนต์ น้อมถวายพระพร ขอให้ทรงหายประชวรเป็นจำนวนมากแห่งด้วยกัน

ตั้งแต่เสด็จไปประทับเพื่อรับการรักษาพยาบาลเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ จนถึงสิ้นพระชนม์ สภากาชาดไทย มีอุปนายก เลขาธิการ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ มีผู้อำนวยการ คณะแพทย์ พยาบาล พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายได้ถวายอุปการะอำนวยความสะดวกทุกประการ

สิ้นพระชนม์

โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ได้มีแถลงการณ์แจ้งข่าวพระอาการตลอดมาทุกระยะแถลงการณ์ในการสิ้นพระชนม์ดังนี้

"สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เสด็จเข้ารับการรักษา ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ตั้งแต่วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๑๖ ด้วยพระอาการเวียนพระเศียร ความจำทรงเสื่อมลง พระวรกายทางซีกขวาอ่อนเคลื่อนไหวไม่ได้ คณะแพทย์ลงความเห็นว่า พระอาการทั่วไปทั้งหมด เนื่องมาจากการที่พระองค์ทรงประชวรเป็นเนื้องอกในปอดข้างซ้าย ซึ่งคณะแพทย์ได้ถวายการผ่าตัด เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๑๕ และต่อมาได้กระจายไปที่สมอง คณะแพทย์ได้ถวายการรักษาด้วยรังสีโคบอลท์ พระอาการดีขึ้นบ้าง

ต่อมาวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ มีพระโรคแทรก คือ มีพระโลหิตออกจากกระเพาะอาหาร คณะแพทย์ได้ถวายการผ่าตัดเพื่อระงับมิให้สูญเสียพระโลหิตทางลำไส้อีก และถวายการผ่าตัดเพื่อมิให้มีพระอาการขึ้นอีก นับตั้งแต่วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นต้นมา พระอาการทางสมองมากขึ้น จนครึ่งพระวรกายซีกขวาเคลื่อนไหวไม่ได้ ทรงมีพระอาการไข้ขึ้นสูงตลอดมา ปอดบวม มีพระอาการทั่วไปอ่อนเพลียลงตามลำดับ ในที่สุดสิ้นพระชนม์ลงเมื่อวันศุกร์ที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ เวลา ๒๒.๒๕ น. ด้วย พระอาการอันสงบ

คณะแพทย์ได้พยายามเยียวยาถวายการรักษาพระองค์อย่างสุดความสามารถจนถึงสิ้นพระชนม์ ในตอนกลางคืน วันสิ้นพระชนม์ มีพระสงฆ์เฝ้าเยี่ยมพระอาการประมาณ ๓๐๐ รูป คฤหัสถ์ประมาณ ๒๐๐ คน"

การพระศพ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระศพพระเกียรติยศตามพระราชประเพณีทุกประการ วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๑๖ เวลา ๑๖.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาถวายน้ำสรงพระศพ ณ ตึกกวี เหวียนระวี แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระโกศประดิษฐานเหนือชั้นแว่นฟ้าประกอบพระลองกุดั่นใหญ่ แวดล้อมด้วย

เครื่องประดับ พระเกียรติยศ ณ หอประชุมสงฆ์ วัดพระเชตุพน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมทั้งกลางวัน กลางคืน รับพระราชทานฉันเช้าวันละ ๘ รูป เพลวันละ ๔ รูป กำหนด ๗ วัน ทั้งได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทานถวาย เมื่อครบ ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชกุศลออกพระเมรุ และพระราชทานเพลิง วันที่ ๒๒ - ๒๓ - ๒๔ เมษายน ๒๕๑๗

ในการบำเพ็ญกุศลถวายพระศพนี้ มหาเถรสมาคม คณะสงฆ์ ทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดต่างๆ ทั่วทุกภาค คณะรัฐบาล กระทรวง ทบวง กรม สมาคมพ่อค้า ประชาชน ศิษยานุศิษย์ คณะสงฆ์จีน คณะสงฆ์ญวน สมาคมคาทอลิกแห่งประเทศไทย สมาคมศรีคุรุสิงห์สภา ฮินดูสมาส ฮินดูธรรมสภา และในต่างประเทศก็มีพระภิกษุสงฆ์พร้อมด้วยพุทธบริษัทจากฮ่องกง สิงคโปร์ มาเลเซีย ได้โดยเสด็จพระราชกุศลมาจนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน องค์ที่ ๑๑ เป็นเวลา ๒๖ ปี ๘ เดือน ๓๐ วัน ทรงดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ เป็นเวลา ๑ ปี ๔ เดือน ๑๘ วัน สิริพระชนมายุ ๗๗ พรรษา

พระราชทานเพลิงศพ ณ พระเมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๗

สารบัญ

โพธิวิชชา : จารึกวัดพระเชตุพน เล่ม ๓

พระมหาเจษฎาราชเจ้าพุทธจักร ในทำเนียบตาลิปัตรพัดยศ และจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานประตูหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน

รองศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภักดีคำ

ภาคีสมาชิก สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสภา

ตรวจสอบชำระและจัดทำคำอธิบาย

บทที่ ๑

บทนำ

ศิลปกรรมภายในพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม นอกจากจะปรากฏศิลปกรรมเกี่ยวกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องต่างๆ เช่น มโหสถชาดก และพระสาวกเอตทัคคะแล้ว ภายในพระอุโบสถวัดพระเชตุพน ยังมีการนำภาพตาลิปัตรพัดยศมาเขียนเป็นลายรดน้ำหลังบานประตูพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน ทั้ง ๘ บาน ดังปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงในสำเนาแผ่นศิลาเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ ๓ ว่า

*"...บานประตูพระอุโบศถนั้นข้างนอกประดับมุกเปน**เรื่องรามเกรียติยศ** ข้างในเขียนลายรดน้ำเปน**รูปตาลิปัตสำหรับพระราชาคณะพระครูถานานุกรมบาเรียนฝ่ายคามวาษีอรัญวาษี**ครบตำแหน่ง..."*[๑]

นอกจากนี้ภายในพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน ยังมีจารึกหมวดทำเนียบดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ เจ้าคณะสงฆ์ในกรุงและหัวเมืองมาเขียนเป็นลายรดน้ำบนบานหน้าต่างของพระอุโบสถอีกด้วย ดังที่ปรากฏหลักฐานในสำเนาแผ่นศิลาเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ ๓ ว่า

*"...แลบานหน้าต่างนั้นข้างนอกจำหลักลายชิงดวงปิดทองประดับกระจก ข้างในเขียนลายรดน้ำเปนรูป**ดวงตราพระราชาคณะพระครูถานานุกรมในกรุงนอกกรุง**ทั้งสีน..."*[๒]

การจัดแบ่งทำเนียบดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์บนหลังบานหน้าต่างพระอุโบสถวัดพระเชตุพนจัดแบ่งออกเป็นผนังด้านหน้า ด้านหลัง ผนังด้านเหนือ เป็นทำเนียบดวงตราสมณศักดิ์คณะเหนือ ส่วนผนังด้านใต้ เป็นทำเนียบดวงตราสมณศักดิ์ด้านใต้ ดวงตราแต่ละดวงจะมีอักษรขอมกำกับสมณศักดิ์ไว้ด้วย โดยแบ่งออกเป็นบานซ้ายและบานขวา ดังปรากฏในคำอธิบายในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ว่า

---

[๑] คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน, **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน,** (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔), หน้า ๖๒.

[๒] **เรื่องเดียวกัน.**

“...ตำแหน่งสมณศักดิเหล่านี้เขียนลายรดน้ำทองเป็นอักษรขอมไว้ตามบานหน้าต่างพระอุโบสถด้านใน

หน้าต่างทางทิศเหนือตั้งแต่บานหน้าต่างด้านเหนือไปจนบานหน้าต่างด้านหลังทางเหนือ เริ่มด้วยตำแหน่งถานานุกรมสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะผู้ใหญ่ พระราชาคณะสามัญ ไปจนพระครูหัวเมืองฝ่ายเหนือ สังเกตตามตำแหน่งที่เขียนเข้าใจว่าเวลานั้น สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์หนเหนือเอง เอาตำแหน่งพระพิมลธรรมเป็นรอง ตำแหน่งพระพุทธโฆษาจารย์จึงไปตกอยู่ในลำดับพระราชาคณะผู้ใหญ่

หน้าต่างทางทิศใต้ เขียนตั้งแต่บานหน้าต่างด้านหน้าทางใต้ไปจนบานหน้าต่างด้านหลังข้างใต้ เริ่มด้วยตำแหน่งถานานุกรมสมเด็จพระวันรัตนเจ้าคณะใหญ่หนใต้ และพระราชาคณะผู้ใหญ่ พระราชาคณะสามัญ ไปจนพระครูหัวเมืองปักษ์ใต้...”[๓]

ลักษณะการจัดแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็นคณะใหญ่คณะเหนือ และคณะใหญ่คณะใต้เช่นนี้ น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากการจัดแบ่งการปกครองหัวเมืองที่มีการแบ่งเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นกับสมุหนายก และหัวเมืองฝ่ายใต้ขึ้นกับสมุหพระกลาโหม ซึ่งในส่วนของการปกครองหัวเมืองนั้นเริ่มมีการจัดแบ่งลักษณะนี้ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ดังปรากฏหลักฐานในทำเนียบ **“ตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนตามความเปลี่ยนแปลงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ วัดพระเชตุพน จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า ในต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีการปกครองคณะสงฆ์และจัดแบ่งการปกครอง รวมทั้งมีทำเนียบสมณศักดิ์อย่างไร ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงในเวลาต่อมา โดยแบ่งเป็นคณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดต่อไปตามลำดับ

---

[๓] **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ,** (กรุงเทพฯ: ศิวพร, ๒๕๑๗), หน้า ๑๖๖.

บทที่ ๒

การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์สยาม
ตั้งแต่โบราณจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑. การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ก่อนสมัยสุโขทัย

หลักฐานเกี่ยวกับการนับถือพระพุทธศาสนาในดินแดนประเทศไทย ปรากฏตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกและหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่า ดินแดนประเทศไทยในอดีตมีการนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ เป็นอย่างน้อย

ดังปรากฏหลักฐานทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร คือ ศิลาจารึกต่างๆ และโบราณวัตถุต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง อันแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาที่นับถือกันในสมัยทวารวดีมีทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีการใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาในการบันทึกคำสอนทางศาสนา ตัวอย่างเช่น จารึกเยธมฺมา และจารึกอื่นๆ ซึ่งพบในเมืองโบราณในวัฒนธรรมแบบทวารวดี เช่น เมืองนครปฐมโบราณ เมืองอู่ทอง เมืองลพบุรี ดังตัวอย่างศิลาจารึกเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ซึ่งพบที่จังหวัดลพบุรี ได้แก่

จารึกเมืองซับจำปา ๑ (ลบ. ๑๗) เป็นจารึกเสาแปดเหลี่ยม หรือเสาธรรมจักร อักษรปัลลวะ ภาษาบาลีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เนื้อความกล่าวถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ อริยสัจจ์ ปฏิจจสมุปบาท และปฐมพุทธอุทาน และพระพุทธอุทาน[๑]

จารึกเมืองซับจำปา ๓ (ลบ. ๘) เป็นจารึกบนชิ้นส่วนของเสาแปดเหลี่ยม อักษรปัลลวะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ภาษาบาลี เนื้อความที่เหลืออยู่แสดงให้เห็นว่ามีที่มาจาก “ธรรมจักรกัปปวัตนสูตร”[๒]

---

[๑] กรมศิลปากร, **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๑,** (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๑๑๖ – ๑๒๒.

[๒] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๐๓ – ๑๐๕.

จารึกเมืองซับจำปา ๔ (ลบ. ๒๒) เป็นจารึกบนชิ้นส่วนของเสาแปดเหลี่ยม อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ เนื้อความส่วนที่เหลือกล่าวถึงคาถาเย ธมฺมา[๓]

จารึกเมืองซับจำปา ๖ เป็นจารึกบนแผ่นหิน อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นข้อความคาถาเย ธมฺมา

จารึกบนซี่ล้อธรรมจักร จากเมืองซับจำปา อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ มีข้อความมาจากปฏิจจสมุปบาท

จารึกเมืองพรหมทิน (ลบ. ๑๖) อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี เป็นจารึกบนแผ่นหิน อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ กล่าวถึงคาถาเย ธมฺมา[๔]

จารึกบนซี่ล้อธรรมจักร (ลบ. ๑๔) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี เป็นจารึกบนซี่ล้อธรรมจักร อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ มีเนื้อความกล่าวถึงคาถาปฏิจจสมุปบาท[๕]

จารึกบนวงพระธรรมจักร (ลบ. ๑๙) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี เป็นจารึกบนซี่ล้อธรรมจักร อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ มีเนื้อความกล่าวถึงคาถาปฏิจจสมุปบาท[๖]

จารึกพุทธอุทาน บ้านพรหมทิน (ลบ. ๒๔) เป็นจารึกบนแผ่นหิน อักษรหลังปัลลวะ ภาษาบาลี กล่าวถึงพุทธอุทาน[๗]

นอกจากนี้ยังพบศิลาจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ซึ่งกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปและบันทึกหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ได้แก่

จารึกบนฐานพระพุทธรูปยืนวัดมหาธาตุ เมืองลพบุรี (ลบ. ๕) เป็นจารึกบนฐานพระพุทธรูป อักษรหลังปัลลวะ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ เนื้อความเป็นภาษาสันสกฤต กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปว่า[๘]

---

[๓] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๔๑ – ๒๔๒.

[๔] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๐๖ – ๑๐๘.

[๕] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๐๙ – ๑๑๑.

[๖] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๒๓ – ๑๓๕.

[๗] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๓๗ – ๒๔๐.

[๘] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๒๙ – ๒๓๑.

ตงฺคุรฺชฺชนาธิปตินา ศามฺพูเกศฺวรสูนุนา
นายเกนารฺชฺชเวเนยํ สฺถาปิตา ปฺรติมา มุเนะ

คำแปลใหม่

"นายกอารชวะ ผู้เป็นอธิบดีของชาวตังคุระ และเป็นโอรสของผู้เป็นใหญ่ของศามพูกะ ได้สถาปนาปฏิมาของพระมุนี"

จารึกเมืองซับจำปา ๒ (ลบ. ๑๕) เป็นจารึกบนหินทราย อักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ เนื้อความกล่าวถึงการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา[๙]

ต่อมาเมื่ออิทธิพลทางการเมืองการปกครองของกัมพูชาได้แผ่ขยายเข้ามาในภาคกลางของประเทศไทย จึงได้ปรากฏร่องรอยการกล่าวถึงพระพุทธศาสนาซึ่งมีการนับถือในเมืองลพบุรีในเวลานั้นออกเป็น ๒ นิกาย คือ พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ สถวีระ และมหายาน

ดังปรากฏหลักฐานใน**จารึกที่ศาลสูง หลักที่ ๑** (หรือจารึกหลักที่ ๑๙ (ลบ. ๒)) จารึกด้วยตัวอักษรเขมรโบราณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นภาษาเขมรโบราณ[๑๐] ซึ่งกล่าวถึงพระราชโองการของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ว่า

"...ศักราช ๙๔๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนภัทรบท อาทิตยวาร พระบาทกัมรเตงกำตวนอัญศรีสูรยวรรมันเทวะ บันทูลพระนิยมนี้ให้บุคคลทั้งหลายถือเป็นสมาจารให้ทำตาม

ณ สถานตบัสวี (ดาบส) ผองนั้น พระที่บวชเป็นภิกษุมหายาน สถวีระ ซึ่งบวชจริงนั้นอยู่ถวายตบะแด่พระบาทกัมรเตงกำตวนอัญศรีสูรยวรรมันเทวะ

ผู้ซึ่งเข้ามาในตโปวนาวาสนั้นแม้ทำกังวล (ความเดือดร้อน) ไม่ได้ให้ตบัสวี (ดาบส) โยคี ทั้งหลายสวดมนตร์ถวายตบะแด่พระบาทกัมรเตงกำตวนอัญศรีสูรยวรรมันเทวะให้จับนำเข้าสภาฟังคดีที่ควรตัดสินอย่างเคร่งครัดที่สุด..."[๑๑]

---

[๙] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๓๒ – ๒๓๖.

[๑๐] ยอร์ช เซเดส์, **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๒ จารึก ทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้,** หน้า ๑๒ – ๑๖.

[๑๑] ผู้เขียนแปลใหม่บางส่วนตามคำอ่านใน กรมศิลปากร, **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๓,** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๑๖๑ – ๑๖๓.

ศิลาจารึกศาลสูงหลักที่ ๑ ที่กล่าวมานี้พบที่ศาลสูง แสดงให้เห็นว่าปี มหาศักราช ๙๔๔ ตรงกับพุทธศักราช ๑๕๖๕ เมืองลพบุรี ได้ถูกผนวกเข้าในพระราชอำนาจของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ แล้ว สอดคล้องกับจารึก K.1198 (Ka.18) ที่กล่าวถึง พ.ศ. ๑๕๔๕ ที่พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ตีเมืองลวปุระ

ประเด็นที่น่าสนใจคือ เมืองลพบุรีในเวลานั้นมีการนับถือศาสนาหลายศาสนาปะปนกัน ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์ฮินดู และศาสนาพุทธ ซึ่งน่าจะเป็นศาสนาสำคัญดั้งเดิมของเมืองลพบุรี จึงมีการเน้นย้ำว่าพระสงฆ์ที่บวชในศาสนาพุทธนั้นทั้งฝ่ายมหายาน และสถวีระ (เถรวาท) ต้องถวายตบะแด่พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ด้วย

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานการนับถือพระพุทธศาสนาในภาคกลางของไทยต่อมา ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ดังปรากฏร่องรอยหลักฐานเกี่ยวกับการนับถือพระพุทธศาสนาในศิลาจารึกดงแม่นางเมือง จังหวัดนครสวรรค์ และ**จารึกหลังพระปฤษฎางค์พระพุทธรูปนาคปรก** (ลบ. ๑๓) เป็นจารึกหลังพระพุทธรูปที่มีความสำคัญของเมืองลพบุรี เนื่องจากมีการระบุปีที่สร้าง คือ ๑๓๕ หรือ ม.ศ. ๑๑๓๕ (พ.ศ. ๑๗๕๖) ซึ่งตรงกับปลายรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งเมืองพระนคร ดังความในจารึกว่า

(๑) ๐ ๑๓๕ ศกรฺกานกฺษตฺรทิตฺย

(๒) ศฺรจมทฺยาะหินฺคิตปฺรติ

(๓) ษฺฐาวฺระวฺทฺธสมาธิไอ

(๔) ฏใตวฺรสฺรีมหาโว

(๕) ธิอายวฺระศก

(๖) จนฺทสฺวารตฺนคิต

(๗) เถฺวเอง ๑[๑๒]

คำแปล

(๑) ๑๓๕ ศก นักษตร ทิตย (๒) ศรจมทฺยาหิน คิดประดิ (๓) ษฐา พระพุทธสมาธิ ที่ (๔) ใต้พระศรีมหาโพ (๕) ธิ อายพระศกจันทสวารัตน์ คิด (๖) ทำเอง

---

[๑๒] กรมศิลปากร, **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๔,** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๑๔๐ – ๑๔๓.

อย่างไรก็ตามแม้จะปรากฏร่องรอยหลักฐานเกี่ยวกับการนับถือพระพุทธศาสนาสืบเนื่องในภาคกลางของไทยต่อเนื่องมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ก็ตาม แต่ยังไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ และการกำหนดสมณศักดิ์ของพระสงฆ์อย่างชัดเจนมากนัก จนถึงสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น จึงปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการถวายสมณศักดิ์แด่พระภิกษุสงฆ์ โดยน่าจะได้รับอิทธิพลจากลังกาเป็นหลัก

๒. การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์สมัยสุโขทัย

หลักฐานที่เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของไทย น่าจะปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ดังปรากฏหลักฐานการนับถือพระพุทธศาสนาในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พระญารามราช) ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๓ กล่าวถึงการนับถือพระพุทธศาสนาของชาวสุโขทัยในเวลานั้นว่า

“(๘) บูรได้สามพันสี่ร้อยวา คนในเมืองสุโขทัยนี้ (๙) มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหง (๑๐) เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่วท่วยนา- (๑๑) ง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้ญีง (๑๒) ฝูงท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสน ทรงศีลเมื่อพรร- (๑๓) ษาทุกคน เมื่อออกพรรษากรานกฐิน เดือนณึ่งจึ่- (๑๔) งแล้ว เมื่อกรานกฐิน มีพนมเบี้ย มีพนมหมาก มี (๑๕) พนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนโนน บริพารกฐินโอ- (๑๖) ยทานแล่ปีแล้ญิบล้าน ไปสูดญัติกฐินเถิงอ- (๑๗) ไรญิกพู้น...”

จากหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ นี้จึงเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าในสุโขทัยเวลานั้นมีการแบ่งวัดทางพระพุทธศาสนาออกเป็นวัดคามวาสี (วัดบ้าน) และอรัญวาสี (วัดป่า) อย่างชัดเจนแล้ว โดยเรียกวัดที่อยู่นอกเมืองว่า “อรัญญิก” คือ “วัดป่า”

นอกจากนี้หลักฐานที่เกี่ยวกับการแบ่งการปกครองคณะสงฆ์สุโขทัยออกเป็นคามวาสี กับอรัญวาสี ยังปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนในจารึกสุโขทัยอีกหลายหลัก เช่น จารึกวัดป่าแดง พ.ศ. ๑๙๔๙ ได้กล่าวถึงพระสงฆ์ในคามวาสี และอรัญวาสี ดังความในจารึก แผ่นที่ ๓ ว่า

“...เบื้องสงฆ์ทั้งหลายหนคามวาสีอันมีประธาน คือ สังฆราชญาณรุจีมหาเถร กับไตรปิฎกมหาเถร พุทธวังสมหาเถร มหาอาริพงสมหาเถร บาญาณคนธิก บาสวรเทพ

บาราหุล บาญาณวิลาส

เบื้องพระรูปไส้ ธรรมรสีมหาเถร สุโพธานนทมหาเถร กับภิกษุบริษัททั้งหลาย

เบื้องอรัญวาสีไส้ สุมงคลมหาเถร เขมมงคลมหาเถร ธรรมโฆสมหาเถร ญาณคัมภีรมหาเถร สุมนเทพมหาเถร พุทธวิลาสมหาเถร สุริยามหาเถร รามรังสีมหาเถร ธรรมเสนาบดีมหาเถร ปรญาธิกมหาเถร สุพรรณสยามมหาเถร ญาณวิลาสมหาเถร อานนทมหาเถร อรรคญาณมหาเถร ธัมมกิตติมหาเถร กับภิกษุบริษัททั้งหลาย..."[๑๓]

ส่วนหลักฐานเกี่ยวกับการกำหนดสมณศักดิ์ในการปกครองคณะสงฆ์ในเวลานั้น มีการกำหนดตำแหน่งการปกครองเป็นลำดับ เช่น สังฆราช ปู่ครู มหาเถร และเถร เป็นต้น ดังความในจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๓ ว่า

*"...(๒๖) ราม มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม **มีปู่** (๒๗) **ครูนิสัยมุตก์** มีเถร มี**มหาเถร** เบื้องตะวันตก (๒๘) เมืองสุโขทัยนี้ มีอไรญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำ (๒๙) โอยทานแก่**มหาเถร สังฆราช**ปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร (๓๐) หลวกกว่า**ปู่ครู**ในเมืองนี้ ทุกคน ลุกเมืองศรีธ- (๓๑) รรมราชมา ในกลางอรัญญิก มีพิหารอันณึ่งมน (๓๒) ใหญ่ สูงงามแก่กม มีพระอัฏฐารศอันณึ่ง ลุกยื- (๓๓) น เบื้องตะวันโอกเมืองสุโทัยนี้ มีพิหาร **มีปู่ครู**..."*[๑๔]

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ใน **"ตำนานคณะสงฆ์"** เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในสุโขทัยเวลานั้นว่า

*"...ที่พระนครสุโขทัย มีสังฆราช มีปู่ครู มีมหาเถระและมีเถระ สังฆราชเห็นจะเป็นตำแหน่งสังฆนายกชั้นสูงสุด ตำแหน่งปู่ครูตรงกับที่เราเรียกว่า **พระครู** ทุกวันนี้ เป็นตำแหน่งสังฆนายกรองลงมาจากสังฆราช แต่มหาเถระและเถระที่กล่าวในจารึกนั้น เห็นจะเป็นแต่หมายความว่า พระภิกษุซึ่งมีพรรษาอายุและทรงคุณธรรมในทางพระศาสนาเป็นมหาเถระและเถระตามพระวินัยบัญญัติ มิใช่เป็นสมณศักดิ์ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้ง..."*[๑๕]

---

[๑๓] ปริวรรตใหม่จาก **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑,** (พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๗), หน้า ๑๕๕.

[๑๔] อัญชนา จิตสุทธิญาณ และศานติ ภักดีคำ (บรรณาธิการ), **ศิลาจารึกสุโขทัย ฉบับภาษาไทย–เขมร,** (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, ๒๕๕๒), หน้า ๕๒ – ๕๔.

[๑๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** (กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔), หน้า ๕.

สำหรับสาเหตุที่สุโขทัยเรียกตำแหน่งสังฆนายกว่า **"ปู่ครู"** นั้น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า สุโขทัยน่าจะได้รับแบบอย่างมาจากยศของพราหมณ์ ที่มีอยู่ก่อนหน้านั้น[๑๖]

สอดคล้องกับหลักฐานในศิลาจารึกของกัมพูชาสมัยพระนครที่มีการใช้คำว่า **"พระครู"** เช่น จารึกปราสาทพระวิหาร ๒ พ.ศ. ๑๖๖๔ ภาษาเขมรโบราณ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๑๒ เป็นต้นมา ซึ่งเป็นจารึกของพราหมณ์ทิวากรบัณฑิต ได้กล่าวว่า **"พราหมณ์ภควัตบาท กัมรเตงอัญ ต คุรุ ศรีทิวากรบัณฑิต"** ได้รับการอัญเชิญให้เป็นพระครูทำพิธีราชาภิเษกโหม ให้กับกษัตริย์กัมพูชาหลายพระองค์ เช่น พระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ พระเจ้าธรณินทรวรมัน และพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ เป็นต้น ดังความในจารึกที่ผู้เขียนแปลใหม่ว่า

*"...ลุถึงรัชกาลพระบาทกัมรเตงอัญศรีชัยวรมัน เสวยพระธรรมราช ในเวลานั้นท่านสรรพโยคยะ ซึ่งเป็น**พระครู** ซึ่งทำราชาภิเษกโหม ซึ่งพระยัชญะทั้งปวง ภควัตบาทกัมรเตงอัญ ต คุรุศรีทิวากรบัณฑิต อันได้รับการอัญเชิญเป็น**พระครู**ทำราชาภิเษกโหมซึ่งพระยัชญะทั้งปวง...*

*ลุถึงรัชกาลพระบาทกัมรเตงอัญศรีธรณินทรวรมันเทวะ ซึ่งเป็นพระเรียมพระบาทกัมรเตงอัญศรีชัยวรมัน ภควัตบาทกัมรเตงอัญ ต คุรุศรีทิวากรบัณฑิต อันเป็น**พระครู**ทำราชาภิเษกโหม ซึ่งพระยัชญะทั้งปวง...*

*ลุถึง ๑๐๓๕ ศก พระบาทกัมรเตงอัญศรีสุริยวรมันเทวะ...ภควัตบาท กัมรเตงอัญ ต คุรุศรีทิวากรบัณฑิต เป็น**พระครู** คิดทำราชาภิเษกโหมพระยัชญะทั้งปวง..."*[๑๗]

ส่วนเหตุที่ไม่ใช้คำว่า **"พระราชครู"** นั้น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า *"...ตำแหน่งพระสังฆราชาที่ไม่เรียกว่า **พระราชครู** จะเป็นเพราะเหตุที่พระภิกษุเป็นผู้สอนแต่ธรรมวินัยฝ่ายพระศาสนา ไม่ได้เป็นข้าเฝ้าเข้ารับราชการเหมือนกับพราหมณ์ สังฆนายกมีหน้าที่แต่บังคับบัญชาว่ากล่าวพระภิกษุสงฆบริษัท จึงเรียกว่าสังฆราช..."*[๑๘]

---

[๑๖] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๖.

[๑๗] แปลใหม่ โปรดเทียบ กรมศิลปากร, **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๔,** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๘๐ – ๘๑.

[๑๘] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๖.

อย่างไรก็ตามในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ยังไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการตั้งราชทินนามของพระภิกษุสงฆ์ในเวลานั้น หลักฐานที่ปรากฏเกี่ยวกับการตั้งสมณศักดิ์และราชทินนามสำหรับพระภิกษุสงฆ์ ปรากฏหลักฐานชัดเจนในศิลาจารึกในรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระญาฦๅไท หรือ ลิไทย) เป็นต้นมา

ในรัชกาลของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระญาฦๅไท) นี้ปรากฏหลักฐานการใช้สมณศักดิ์ **"มหาสามี"** และ **"สามี"** ตามแบบของลังกาด้วย เช่น ที่ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง หลักที่ ๑ ว่า พระมหาธรรมราชาที่ ๑ โปรดให้ไปอัญเชิญมหาสามีสังฆราชมาจากเมืองนครพัน ดังความในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาไทยหลักที่ ๑ ด้านที่ ๒ ว่า

"...ศักรา- (๒๐) ช ๑๒๘๓ ปีฉลู จึงให้ไปอัญเชิญมหาสา- (๒๑) มีสังฆราช มีศีลาจารและรู้พระปิฎกไต- (๒๒) ร........นักฝูงมหาสามี อัน (๒๓) อยู่ใน..ลังกาทวีป อันมีศีลาจารดัง (๒๔) ฝูงกษิณาศรพ ชั่วก่อนแต่นครพัน..."[๑๙]

นอกจากนี้ในศิลาจารึกวัดศรีชุมก็มีการออกพระนาม *"สมเด็จพระมหาเถรผู้ชื่อศรีศรัทธาราชจุฬามุนีศรีรัตนลงกาทีปมหาสามีเป็นเจ้า"* ซึ่งเป็นหลักฐานเกี่ยวกับการรับอิทธิพลของการตั้งสมณศักดิ์และราชทินนามพระสงฆ์สุโขทัย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากลังกาในเวลานั้นได้เป็นอย่างดี และแสดงว่าการตั้งราชทินนามพระสงฆ์มีมาตั้งแต่ในสมัยสุโขทัยแล้ว

หลักฐานเกี่ยวกับการตั้งสมณศักดิ์ของสุโขทัยยังปรากฏหลักฐานในจารึกปู่ขุนจิดขุนจอด พ.ศ. ๑๙๓๕ ด้านที่ ๑ ว่า

"...ผู้ใหญ่ (ใส่) สารจารในจารึกนี้หากประดิษฐาไซร้ สมเด็จพระ (มหา) เถรสังฆราชรัตนวงศาจารย์ พระมหา (เถรธรรม) เสนาบดีเบื้องเจ้าพระยาผู้หลาน ท่านมหา____ มหาสุเมธ____ ทั้งห..."[๒๐]

---

[๑๙] อัญชนา จิตสุทธิญาณ และศานติ ภักดีคำ (บรรณาธิการ), **ศิลาจารึกสุโขทัย ฉบับภาษาไทย–เขมร,** (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, ๒๕๕๒), หน้า ๘๘.

[๒๐] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๐๒.

นอกจากนี้ หลักฐานที่สำคัญเกี่ยวกับการปกครองสงฆ์และตั้งสมณศักดิ์ของสุโขทัยยังปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนในศิลาจารึกวัดป่าแดง สุโขทัย พ.ศ. ๑๙๔๙ ซึ่งกล่าวถึง พระบรมครูติโลกดิลกติรัตนศีลคันธวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเจ้าเจ้าคณะอรัญวาสีได้ตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถร เป็นเจ้าอาวาสวัดกัลยาณวนาราม ดังความในจารึกว่า

"...เมื่อศักราชได้ ๗๖๘ จอนักษัตร เดือนอ้าย แรมสิบค่ำ วันอาทิตย์ ตราพระราชโองการเสด็จมหาธรรมราชาธิราชในพระพิหารสีมากระลาอุโบสถอันมีในทเลฉางนนนพประถมยามดังนี้ เราตั้งพระบรมครูติโลกดิลกติรัตนสีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้าเป็นสังฆปรินายกสิทธิแลภิกษุสงฆ์ผู้ใดหนอรัญวาสีแลกระทำบ่อชอบธรรมไส้บางอำเภอบรมครูเป็นเจ้าหากสำเร็จเองเท่า.อำเภอบรมครูปรัญชาปติอันใดไส้เรามิอาจละเมื่อส...มิได้เลยถัดนั้นไส้เราแลสังฆทั้งหลายด้วยมหาธรรมราชาธิราชและศรีราชมาดาแลปู่พระญาจึงปร...นมงคลวิลาสมหารเถรไว้ในกัลยาณวาสด้วยสุขบริโภคบริบูรณ์สิทธิทุกอัน..."[๒๑]

นอกจากนี้ในศิลาจารึกวัดป่าแดง ยังได้กล่าวถึงสมณศักดิ์ของพระสงฆ์คามวาสีและอรัญวาสี ในสุโขทัยไว้ด้วย ดังความในจารึก แผ่นที่ ๓ ว่า

"...เบื้องสงฆ์ทั้งหลายหนคามวาสีอันมีประธาน คือ สังฆราชญาณรุจีมหาเถร กับไตรปิฎกมหาเถร พุทธวังสมหาเถร มหาอาริพงสมหาเถร บาญาณคนธิก บาสวรเทพ บาราหุล บาญาณวิลาส

เบื้องพระรูปไส้ ธรรมรสีมหาเถร สุโพธานนทมหาเถร กับภิกษุบริษัททั้งหลาย

เบื้องอรัญวาสีไส้ สุมงคลมหาเถร เขมมงคลมหาเถร ธรรมโฆสมหาเถร ญาณคัมภีรมหาเถร สุมนเทพมหาเถร พุทธวิลาสมหาเถร สุริยามหาเถร รามรังสีมหาเถร ธรรมเสนาบดีมหาเถร ปรญาธิกมหาเถร สุพรรณสยามมหาเถร ญาณวิลาสมหาเถร อานนทมหาเถร อรรคญาณมหาเถร ธัมมกิตติมหาเถร กับภิกษุบริษัททั้งหลาย..."[๒๒]

---

[๒๑] ปริวรรตเป็นคำอ่านปัจจุบันจาก **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑,** (พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๗), หน้า ๑๕๕.

[๒๒] ปริวรรตใหม่จาก **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑,** (พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๗), หน้า ๑๕๕.

ในจารึกวัดอโศการาม พ.ศ. ๑๙๕๖ ก็ปรากฏการกล่าวถึงสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ด้วย เช่น *"...ท่านจึงอัญเชิญพ- (๒๔) ระมหาเถรเจ้าตนหนึ่ง อันเป็นศิษย์แห่งพระมหา (๒๕) พุทธสาคร มีนามกรชื่อสรภังคเถรอันเกาปร (๒๖) ด้วยศีลมรรยาทวัตตปฏิบัติ มาเป็นประธานในอโสกา- (๒๗) รามนี้..."*

นอกจากสมณศักดิ์ของพระสงฆ์สุโขทัยได้ปรากฏหลักฐานในจารึกต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว ยังพบการตั้งสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ของสุโขทัยสืบมาจนถึงสมัยที่กรุงศรีอยุธยามีอำนาจขึ้นไปปกครองสุโขทัย ดังเช่นที่ปราฏหลักฐานในจารึกวัดสรศักดิ์ จารึกวัดเขมา และจารึกวัดพระเสด็จ เป็นต้น

๓. การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์สมัยอยุธยา

การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ในสมัยอยุธยาปรากฏหลักฐานในเอกสารต่างๆ เช่น ศิลาจารึก จดหมายเหตุ และพระราชพงศาวดาร หลักฐานที่ปรากฏในสมัยอยุธยาแสดงให้เห็นว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์โดยจัดแบ่งออกเป็นคามวาสี และอรัญวาสี คล้ายกับที่ปรากฏในสุโขทัย ดังที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า

"...เมื่อแรกตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ในกรุงศรีอยุธยาชั้นนั้นจะเป็นอย่างไร ยังไม่พบหลักฐาน แต่ข้าพเจ้าเข้าใจว่าชั้นแรกแบบแผนก็เห็นจะคล้ายๆ กันกับสุโขทัย คือเป็นคณะคามวาสีคณะ ๑ คณะอรัญวาสีคณะ ๑..."[๒๓]

ต่อมาเมื่อมีพระภิกษุอยุธยาเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนในลังกาแล้วไปบวชแปลงจากลังกา เดินทางกลับเข้ามาจึงทำให้เกิดนิกายใหม่ ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า เข้าใจว่าจะเป็นพระสงฆ์ซึ่งเรียกว่า คณะป่าแก้ว สอดคล้องกับที่ปรากฏในทำเนียบของอยุธยาว่า สมเด็จพระวันรัตน์อยู่วัดป่าแก้ว ดังความใน **"ตำนานคณะสงฆ์"** ว่า

"...เมื่อพระสงฆ์ทางประเทศนี้ออกไปแปลงคราวหลัง จึงไปได้นามวันรัตนนี้เข้ามาแปลเป็นภาษาไทยว่า คณะป่าแก้ว คณะสงฆ์ในกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่มีพวกนิกายป่าแก้วเข้ามาจึงเกิดเป็น ๓ คณะ คือ คณะเดิมคงตามแบบแผนข้างสุโขทัย เรียกว่า คามวาสี

---

[๒๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๑๑.

คณะ ๑ อรัญวาสีคณะ ๑ จัดการปกครองพระสงฆ์คณะป่าแก้วแยกออกเป็นคณะ ๑ ต่างหาก เรียกว่า คณะคามวาสีฝ่ายขวา ทำเนียบสมณศักดิ์ครั้งกรุงเก่า ซึ่งปรากฏมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์นี้ จึงปรากฏเป็น ๓ คณะ และเรียงลำดับกันชอบกลดังนี้ คือ (๑) คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย (๒) คณะอรัญวาสี และ (๓) คณะคามวาสีฝ่ายขวา เห็นได้โดยลำดับในทำเนียบดังนี้ ว่าคณะคามวาสีฝ่ายขวาคงจะเป็นคณะตั้งขึ้นทีหลัง..."[๒๔]

นอกจากนี้ในสมัยอยุธยายังมีการพระราชทานสมณศักดิ์ให้กับพระสงฆ์ พระสงฆ์จึงมีตำแหน่งที่ลดหลั่นกันไปตามสมณศักดิ์ หลักฐานที่เกี่ยวกับสมณศักดิ์ในสมัยอยุธยา ปรากฏตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น คือ จารึกวัดส่องคบ ๓ พ.ศ. ๑๙๑๖ ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพงั่ว) กล่าวถึง เจ้าสัทธรรมมหาเถร จารึกวัดส่องคบ ๑ พ.ศ. ๑๙๕๑ กล่าวถึง พระมหาเถรศีลคัมภีร์ เป็นต้น

นอกจากนี้พระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียน กล่าวถึง สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพงั่ว) และพระมหาเถรธรรมากัลญาณ สถาปนาวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ดังความในพระราชพงศาวดารว่า

"... ศักราช ๗๓๖ ปีขาล ฉ้อศก สมเดจ์พระบรมราชาธิราชเจ้า กับพระมหาเถรธรรมากัลญาณปฤกษากัน แรกจะสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุ ฝ่ายบุรทิศ หน้าพระบันชันสิงห์สูง ๑๙ วา ยอดนพสูนสูง ๓ วา แต่ยังหาได้ส้างไม่..."

นอกจากนี้ยังพบจารึกลานทองและจารึกลานเงิน ซึ่งเป็นพระสุพรรณบัฏและหิรัญบัฏ ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงถึงการสถาปนาสมณศักดิ์พระสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นเป็นจำนวนมาก เช่น

จารึกเจ้าเถรพุทธสาคร ๑ พ.ศ. ๑๙๕๙ เป็นจารึกสุพรรณบัฏ ที่สมเด็จพระนครินทราธิราชโปรดให้สถาปนา *"พระครู เจ้าเถรพุทธสาคร ธรรมโมลี ศรีราชบุตร"* ดังความในจารึกว่า

"...(๑) ศุภมัสดุ ๑๙๕๙ ศกมะแมนักษัตร นวมีโรจ กัตติก (๒) พุธวาร ศุภมหุรดีมานบัณฑูรพระราชโองการพระศรี (๓) สรรเพชญ สมเด็จบพิตร สุจริตศรัทธา อนุโมทนานุพุทธ (๔) ฎีกาสมเด็จพระสังฆราชบพิตร พระพรประสิทธิพระคุรุนามเจ้าเถรพุทธสาคร (๕) ธรรมโมลีศรีราชบุตรนามกรโอย..."

---

[๒๔] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๑๔.

จารึกเจ้ารัตนโมลีศรีไตรโลกย์ พ.ศ. ๑๙๘๖ เป็นจารึกแผ่นสุพรรณบัฏ ที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) สถาปนาสมณศักดิ์ของ *"เจ้ารัตนโมลีศรีไตรโลกย์"* ดังความในจารึกว่า

"...(๑) ฯ/ศุภมัสดุ ฯ/๑๓๖๕ ศกกุนนักษัตร ษัษฐี เกิด ปุษย พฤหัสบดี (๒) วารศุภมหุ....พรประสิทธิ เจ้ารัตนโมลีศรีไตรโลกย์ (๓) นามกรโอย (๑) เจ้านิสัย (๒) รัตนนาม ฯ..."

จารึกลานทองวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี (ลานที่ ๒) หรือ จารึกพุทธฎีกาสมเด็จพระคุรุจุฬามณีศรีสังฆราช พ.ศ. ๑๙๙๐ ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ เป็นจารึกแผ่นสุพรรณบัฏที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) สถาปนาสมณศักดิ์ของ *"พระมหาเถรปิยทัสสี ศรีสารีบุตร"* ดังความในจารึกว่า

"...(๑) ศุภมัสดุ ๑๓๖๙ (พ.ศ. ๑๙๙๐) ศกเถาะนักษัตร ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๖ วันจันทร์ มีบันทูลพระราช (๒) โองการ เสด็จบรมราชาธิบดี ศรีมหาจักรพรรดิราช และพระราเมศวราช สุจริตศรัทธา อนุ (๓) โมทนา ซึ่งพุทธฎีกา เสด็จพระครูจุฬามณีศรีสังฆราช สังฆปรินายก ดิลกรัตนมหา (๔) สวามี บรมราชจารย์ พระพรประสิทธิพระมหาเถรปิยทัสสี ศรีสาริปุตร นามกร โอย..."

จารึกลานทองตะนาวศรี ๔ พ.ศ. ๒๐๐๙ ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นจารึกแผ่นสุพรรณบัฏ ที่กล่าวถึง *"สมเด็จพระครูรามาธิบดี ศรีศรีนทรบรมจักรพรรดิราโชปัธยาย สังฆราช สังฆปรินายกดิลกรัตนมหาสวามี ศรีประกรมพาหุ"* พระสงฆ์ทั้งหลาย และขุนศรีสุทรรศนราชาธิราช ตั้งสมณศักดิ์ให้ *"พระมหาเถรสุทัศนเทพาจารย์"* ดังความในจารึกว่า

"...(๑) ศุภมัศดุ ๑๓๘๘ ศกจอนักษตร อาสาธ ทวาทสีโรจ จันทพาร อัจจ (๒) ...ศุพภมหูรติ มีพุทธฎีกา สมเด็จพระครูรามาธิ (๓) บดี ศรีศรีนทร บรมจักรพรรดิราโชปัธยาย สังฆราช สังฆ (๔) ปรินายก ดิลกรัตนมหาสวามี ศรีปรากรมพาหุ ต่อพระสงฆ์ (๕) ...ผอง ต่อพ่อขุนศรีสุทัสนราชาธิราช มีสุจริตศรัทธา (๔) อนุโมทนาถวายพระพรประสิทธิ พระมหาเถรสุทัส(น)เทพา (๔) จารย์ นามกร โอย //..."

จารึกพระธาตุศรีสองรัก ๑ พ.ศ. ๒๑๐๖ ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กล่าวถึง *"สมเด็จพระสังฆราชาธิบดี พระสังฆนายก"* ดังความในจารึกว่า

"...พระสงฆ์ฝ่ายกรุงศรีอโยธิยาคือสมเด็จพระสังฆราชาธิบดี พระสังฆนายกคือ พระอริยะกัสสป คือพระธรรมโคดม (๓๙) มุนี คือพระอริยวงศา คือพระมหานพพาหุ คือ พระครูบรมจริยะ..."

จารึกลานเงิน เมืองพิษณุโลก พ.ศ. ๒๑๐๘ ตรงกับช่วงที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ครองเมืองพิษณุโลก กล่าวถึงการสถาปนา *"สมเด็จพระมหาสามิอนุราชบพิตร"* ดังความในจารึกว่า

"...ศุภมัสดุ ๑๔๘๗ ศก ฉลูนักษัตร บุษยมาศ สุกกปักข ทวาทสมีดิถี ศุกรวารมานพระราช...วานี เสด็จมหาธรรมราชาธิบดี ศรียุท... บรมบพิตร สุจริต...ท้าวอนุโมทนาด้วยพระพุทธฎีกา สมเด็จพระมหาสามิอนุราชบพิตร พระพรประสิทธิแก่พระครูธรรมเฐียร นามกร โอย..."

จารึกสมเด็จพระราชมุนีบพิตร พ.ศ. ๒๑๒๖ ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช กล่าวถึง *"สมเด็จพระราชมุนีบพิตร"* ดังความในจารึกว่า

"...ศุภมัสดุ ๑๕๐๕ ศกมะแมนักษัตร เดือนเชษฐ์ แรม ๘ ค่ำ อาทิตยวาร สมเด็จพระราชมุนีบพิตรมาสร้างเสาที่บนพนมบาแขงนั้น เห็นพระพุทธรูปโบราณแตกหักอันตรธาน สมเด็จบพิตรมาตระเตรียมสร้างใหม่ ทาชาดหรคุณปิดทองรจนาประไพบริบูรณ์ ๒๖ พระองค์สำเร็จ..."[๒๕]

จากจารึกต่างๆ ที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นมีการตั้งสมณศักดิ์เพื่อใช้ในการปกครองสงฆ์ โดยมีตำแหน่งสูงสุด คือ สมเด็จพระสังฆราช พระสังฆราชคณะ และตำแหน่งพระครู เป็นต้น ส่วนราชทินนามก็มีความแตกต่างกันไป ไม่ตรงกับที่ปรากฏในทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าในสมัยอยุธยาตอนต้น ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการกำหนดทำเนียบสมณศักดิ์พระสงฆ์อย่างชัดเจนมากนัก ส่วนการปกครองน่าจะมีการแบ่งเป็นคามวาสี และอรัญวาสี คล้ายกับที่ปรากฏหลักฐานในสุโขทัย

ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลายจึงน่าจะปรากฏทำเนียบสมณศักดิ์และราชทินนามขึ้น ดังปรากฏหลักฐานในจารึกสมัยอยุธยาและพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

---

[๒๕] แปลใหม่จากคำอ่านใน **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๗ ประมวลจารึกที่พบในประเทศไทยและต่างประเทศ,** หน้า ๑๕๘.

ซึ่งปรากฏสมณศักดิ์และราชทินนาม ซึ่งสอดคล้องกับที่ปรากฏหลักฐานในทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า เช่น พระพิมลธรรม พระพุทธโฆษาจารย์ พระอุบาลี ฯลฯ

สมณศักดิ์ **"พระพิมลธรรม"** ปรากฏการกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารว่า พระศรีศิลป์ผนวชเป็นพระพิมลธรรมเข้ามาแย่งราชสมบัติเป็นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...๑ ลุะศักราช ๙๖๔ ปีขาล จัตวาศก พระสีศิลบวดอยู่วัดระฆัง รู้พระไตรปิฎกสันทัดได้สมณถานันดร เปนพระพิมลธรรมอนันตปรีชา..."[๒๖]

รวมทั้งยังปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับพระพิมลธรรม ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วย ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...สมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวยังตรัสอยู่กับพระพิมลธรรม์ ภอนายเวนมหาดไทยนำผู้ถือหนังสือบอกฉบับหลังเข้าเฝ้ากราบทูลพระกรุณาอ่านหนังสือบอกถวาย ได้ทรงทราบดีพระไทนัก ตรัสสรรเสรีญพระพิมลธรรม์ว่า ดูแม่นหาผู้จะเสมอมิได้ แล้วทรงถวายไตรจีวรผ้าแดงเทดไตรหนึ่งเปนบำเหนจ์ แล้วนิมนต์ให้กลับไปอาราม"[๒๗]

สมณศักดิ์ **"พระพุทธโฆษาจารย์"** ปรากฏหลักฐานทั้งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และในสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ

ในหนังสือราโชวาทชาดก สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏสมณศักดิ์และราชทินนามว่า

---

[๒๖] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๑๔,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑๔) เลขที่ ๑๔ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๒ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๒๗] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๑๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑๘) เลขที่ ๑๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๓ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

"สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณคัมภีร์ศีลวิสุทธิ สุพิพิฐพิบูลย์อดุลยพิมล พหลผลสัมฤทธิ วิจิตรคุณาธารธิก สิกขคณุศภคัมภีร สัมมวาทีอรัญวาสี อธิการบดี โบราณาราม"

สมณศักดิ์พระพุทธโฆษาจารย์ยังปรากฏในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...ครั้นเมื่อปีมโรงศกนั้น ตรัสน้อยราชบุตร พระชนม์ได้คำรบ ๑๓ พระพรรษา จึ่งจ้าวกรมหลวงโยธาเทพพระราชมานดานั้นก็ให้กระทำมหามงคลพิทธีโสกันพระราชบุตร ครั้นโสกันแล้วจึ่งให้ไปทรงผนวดเปนสามเณร อยู่ในสำนักพระพุทธโฆษาจาริยราชาคณะ แลตรัสน้อยนั้นทรงพระสติปัญาเปนอันมาก ประพฤทธิพรหมจรรย์เปนอันดี แลทรงเรียนพระปริยัติไตรปิฎกธรรม แลคำภีเลกยันตร์ มนตร์คาถาสรรพวิทธยาคุณต่างๆ ในสำนักนิ์พระพุทธโฆษาจาริยนั้นได้เปนอันมาก..."[๒๘]

สมณศักดิ์ **"พระอุบาลี"** และ **"พระอริยมุนี"** นั้นปรากฏหลักฐานในคราวที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ โปรดให้พระอุบาลีเดินทางไปประดิษฐานสยามวงศ์ในลังกาทวีป ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...ทรงพระกรุณาดำหรัดสั่งให้จัดแจงรับทูตานุทูตลังกาตามทำเนียม แล้วให้เบีกทูตเข้าเฝ้ากราบถวายบังคม เสดจ์ออกแขกเมือง ณะ มุขเดจ์พระธินั่งสรรเพ็ชญปราสาท ตรัสพระราชประฎิสัณฐ์ารสามนัด จึ่งทรงพระกรุณาโปรดให้แต่งข้าหลวงเปนทูตานุทูตจำทูลพระราชสาร คุมเครื่องราชบรรณาการตอบออกไป ถึงพระเจ้าลังกาแล้ว โปรดให้อาราธนาพระอุบาฬี พระอริยะมุนีพระราชาคณะสององค์ กับพระสงฆอันดับสิบสองรูป ออกไปตั้งพระพุทธสาศนา บวดกุลบุตไว้ในลังกาทวีป แลให้สมเดจ์พระสังฆราชแต่งสมณสารส่งออกไปด้วยอีกฉบัพหนึ่ง แล้วให้แต่งกำปั่นนั้นไปกับด้วยกำปั่นทูตานุทูตอันมาแต่ลังกานั้น..."[๒๙]

---

[๒๘] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๓,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๓) เลขที่ ๒๓ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๓ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๒๙] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๗) เลขที่ ๒๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

นอกจากนี้ยังปรากฏตำแหน่งพระราชาคณะอื่นๆ ตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอุทุมพร ว่า

"...ในเพลาเย็นวันนั้น พระสงฆราชาคณะ ๕ รูป คือ พระธรรมโคดม วัดธรรมิกราช ๑ พระธรรมเจดีย วัดสวนหลวงศภสวรรค์ ๑ พระพุทธโฆษาจาริย วัดพุทไธสวรรค์ ๑ พระเทพมูนี วัดกุฎีดาว ๑ พระเทพกระวี วัดพระรามาวาศ ๑..."[๓๐]

ตำแหน่งสมณศักดิ์และราชทินนามตามที่ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา มีความสอดคล้องกับทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า ที่ปรากฏในปัจจุบัน จึงอาจกล่าวได้ว่า ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า เป็นแบบแผนในสมัยอยุธยาตอนปลาย ที่มีการใช้สืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังได้นำมาเสนอต่อไปนี้

---

[๓๐] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๗) เลขที่ ๒๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า

๑ สมเด็จพระอริยวงศาสังฆราชาธิบดี อยู่วัดหน้าพระธาตุ เป็นเจ้าคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย มีฐานานุกรม ๑๐ รูป คือ

พระครูสดำปลัดขวา		๑
พระครูเฉวียงปลัดซ้าย		๑
พระครูวินัยธร		๑
พระครูวินัยธรรม		๑
พระครูเทพสิทธิเทพาธิบดี	คู่สวดขวา	๑
พระครูศรีสุนทรากษรวิจิตร	คู่สวดซ้าย	๑
พระครูเมธังกร		๑
พระครูวรวงศา		๑
พระครูสมุห์		๑
พระครูใบฎีกา		๑
เป็น ๑๐ รูป		

แล้วมีพระราชาคณะ เป็นคณะขึ้น ในนี้

พระพิมลธรรม	อยู่วัดรามาวาส	เป็นคณะรอง	๑
พระเทพกวี	อยู่วัดพระราม		๑
พระพรหมมุนี	อยู่วัดราชประดิษฐาน		๑
พระราชมุนี	อยู่วัดภูเขาทอง		๑
พระปรากรม	อยู่วัดหน้าพระเมรุ		๑
พระราชกวี	อยู่วัดวรโพธิ์		๑
พระศรีสมโพธิ	อยู่วัดฉัททันต์		๑
พระพากุลเถร	อยู่วัดศรีอโยธยา		๑
พระญาณสิทธิ์	อยู่วัดสังฆปัต		๑
พระอภัยสรณ	อยู่วัดป่าฝ้าย		๑
พระอภัยสารทะ	อยู่วัดป่าใน		๑

พระอนุรุทธ	*อยู่วัดท่าทราย*	๑
พระโชติบาล	*อยู่วัดรากแค*	๑
พระศรีสัจญาณมุนี	*อยู่วัดพญาแมน*	๑
พระธรรมนิโรธ	*อยู่วัดกระษัตรา*	๑
พระญาณรักขิต	*อยู่วัดสังกะทา*	๑
พระไตรสรณะธัช	*อยู่วัดจอมปุ*	๑

อนึ่ง คณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย ในนี้

เมืองปรันตปะประเทศ	*พระครูมหามงคลเทพมุนีศรีรัตนไพรวัน*	
	ปรันตปะประเทศ เจ้าคณะ	๑
	พระครูมงคลวิจารณ์ จางวาง	๑
	พระครูพุทธบาล รักษาพระพุทธบาท	๑
	รวม	๓
เมืองลพบุรี	*พระครูปัญญามหาศีลสุนทร ที่สังฆราชา*	๑
ตำบลปากโมกข์	*พระครูพุทธไสยาสน์รักขิตญาณมหามุนี*	๑
เมืองวิเศษไชยชาญ	*พระครูราชกวีเมธังกร*	๑
เมืองนนทบุรี	*พระครูนนทสิริมหาปัญญา*	๑
เมืองธนบุรี	*พระครูธนะราชมุนี*	๑
เมืองพรหมบุรี	*พระครูพรหมนครบวรมุนี*	๑
เมืองอินทบุรี	*พระครูอินทชาติวรญาณ*	๑
เมืองสรรคบุรี	*พระครูสันดานราชมุนี*	๑
เมืองสิงห์บุรี	*พระครูสิงหบุรีพุทธไสยาสน์*	๑
เมืองชัยนาท	*พระครูอินทโมลีศรีบรมธาตุ*	๑
ตำบลธรรมามูล	*พระครูชาติสิทธิโฉม*	๑
เมืองอุทัยธานี	*พระครูอนุโลมมุนี*	๑
เมืองมโนรมย์	*พระครูมโนรมย์มุนี*	๑
เมืองพิษณุโลก	*พระสังฆราชา*	๑
เมืองชุมศรสำแดง	*พระครูคิริมานนท์*	๑
เมืองชุมแสงสงคราม	*พระครูอริยมุนี*	๑

เมืองนครไทย	พระครูธรรมเสนา	๑
	ขึ้นคณะพิษณุโลก	๓
	รวม	๔
เมืองสุโขทัย	พระสังฆราชา	๑
เมืองสวางคบุรี	พระครูสวางคบุรี ที่สังฆราชา	๑
เมืองนครราชสีมา	พระครูวิบูลยกิตวิจิตรมุนี ที่สังฆราชา	๑

เมืองไม่มีพระครู

เมืองสามโคก	๑
เมืองนครชุม	๑
เมืองบัวชุม	๑
เมืองกำพราน	๑
เมืองไชยบาดาล	๑
เมืองสระบุรี	๑
เมืองท่าโรง	๑
เมืองนางรอง	๑
เมืองพิมาย	๑
เมืองชีเทพ	๑
เมืองตาก	๑
เมืองเพชรบูรณ์	๑
เมืองพิจิตร	๑
เมืองหล่ม	๑
เมืองชาตระการ	๑
เมืองสวรรคโลก	๑
เมืองพิชัย	๑
เมืองบางโพธิ	๑
เมืองทุ่งยั้ง	๑
เมืองลับแล	๑
เมืองกำแพงเพชร	๑

เมืองเชียงเงิน	๑
เมืองเชียงทอง	๑
เมืองเถิน	๑
เมืองจอมทอง	๑
เมืองหวด	๑

๏ พระพุทธาจารย์ อยู่วัดโบสถ์ราชเดชะ เป็นเจ้าคณะกลาง ฝ่ายอรัญวาสีได้บังคับบัญชาพระสงฆ์ ฝ่ายสมถะวิปัสสนา อนึ่งถ้ามีที่เสด็จพระราชดำเนินออกนอกพระนครก็ต้องไปโดยเสด็จ มีพระราชาคณะเป็นคณะขึ้นในนี้

พระญาณไตรโลก	อยู่วัดโรงธรรม เป็นคณะรองฝ่ายอรัญวาสี	๑
พระอุบาฬี	อยู่วัดกุฎี้	๑
พระญาณโพธิ	อยู่วัดเจ้ามอญ	๑
พระธรรมโกษา	อยู่วัดประดู่	๑
พระเทพมุนี	อยู่วัดกุฎีดาว	๑
พระเทพโมลี	อยู่วัดสมรโกฏิ	๑
พระธรรมกิตติ	อยู่วัดมเหยงคณ์	๑

อนึ่งพระครูฝ่ายสมถะวิปัสสนา และพระครูเจ้าคณะรามัญ พระครูเจ้าคณะลาวทั้งปวง ขึ้นคณะอรัญวาสีสิ้น อีกพระสงฆ์ซึ่งเป็นฝ่ายสมถะวิปัสสนาอันอยู่ในกรุง และแขวงจังหวัดหัวเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือก็ดี และอยู่ในป่าในดอนก็ขึ้นคณะอรัญวาสีหมด แต่พระครูตำแหน่งหัวเมืองมิได้ขึ้นคณะอรัญวาสี

๏ พระวันรัต อยู่วัดป่าแก้ว เป็นเจ้าคณะคามวาสีฝ่ายขวา มีฐานานุกรม ๑๑ รูป คือ

พระครูปลัด		๑
พระครูวินัยธร		๑
พระครูวินัยธรรม		๑
พระครูพรหมสร	คู่สวดขวา	๑
พระครูอมรสัทท์	คู่สวดซ้าย	๑
พระครูธรรมคุต		๑

พระครูพุทธบาล	๑
พระครูญาณกิจ	๑
พระครูสังฆรักขิต	๑
พระครูสมุห์	๑
พระครูใบฎีกา	๑
เป็น ๑๑ รูป	

แล้วมีพระราชาคณะขึ้นในนี้

พระธรรมโคดม	อยู่วัดธรรมิกราช	เป็นคณะรอง	๑
พระธรรมไตรโลก	อยู่วัดสุธาสวรรค์		๑
พระธรรมเจดีย์	อยู่วัดสวนหลวงสบสวรรค์		๑
พระโพธิวงศ์	อยู่วัดสวนหลวงค้างคาว		๑
พระธรรมวิโรจน์	อยู่วัดโพธาราม		๑
พระนารท	อยู่วัดดุสิต		๑
พระพุทธโฆษา	อยู่วัดพุทไธสวรรย์		๑
พระวิเชียรเถร	อยู่วัดไชยวัฒนาราม		๑
พระธรรมสารเถร	อยู่วัดปราสาท		๑
พระญาณสมโพธิ	อยู่วัดป่าตอง		๑
พระอริยโคดม	อยู่วัดแก้วฟ้า		๑
พระอริยวงศมุนี	อยู่วัดวรเชษฐ		๑
พระอริยมุนี	อยู่วัดราชพรี		๑
พระนิกรม	อยู่วัดวังไชย		๑
พระนิโครธญาณ	อยู่วัดลอดช่อง		๑
พระญาณรังสี	อยู่วัดสาตดิชน		๑
พระอริยธัช	อยู่วัดจงกรม		๑

อนึ่ง คณะหัวเมืองปากใต้ ก็ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา ในนี้

เมืองสมุทรปราการ	พระครูญาณกิตติราชมุนี	๑
เมืองชลบุรี	พระครูชลธารามหามนุนี	๑

เมืองสาครบุรี	พระครูธรรมเสนามหามุนี	๑
เมืองสมุทรสงคราม	พระครูมหาสิทธิการญาณรรักขิตวิจิตรมุนี	๑
	พระครูสมุทพิไชยอภัยมุนี	๑
	รวม	๒
เมืองเพชรบุรี	พระครูสุวรรณมุนี ที่สังฆราชา	๑
	พระครูบวรสถานคิรี	๑
	พระครูญาณเพชรรัตน	๑
	พระครูศีลสังวร	๑
	พระครูสุชาติเมธา	๑
	รวม	๕
เมืองกาญจนบุรี	พระครูรามัญญาธิบดี	๑
	พระครูอินทมุนี	๑
	รวม	๒
เมืองบางละมุง	พระครูสุวรรณรังษีมุนี	๑
เมืองราชบุรี	พระครูพิบูลย์เกียรติ ที่สังฆราชา	๑
	พระครูธรรมเสนา	๑
	พระครูมงคลวิจารณ์	๑
	พระครูอินทเขมา	๑
	พระครูอภัยมงคล	๑
	รวม	๕
เมืองระยอง	พระครูสุธรรมธิราราชมหามุนี	๑
เมืองกราด	พระครูสุธรรมจินดามหามุนี	๑
เมืองศรีสวัสดิ์	พระครูพิชัยคีรีศรีสวัสดิราชมุนี	๑
เมืองไทรโยค	พระครูอภัยคิรีศรีสังฆคณาจารย์ญาณมุนี	๑
เมืองแกลง	พระครูธรรมรังษีมหากวี	๑
เมืองนครนายก	พระครูอภัยนายกมหาราชมุนี	๑
เมืองฉะเชิงเทรา	พระครูญาณรังษีมุนีวงศา	๑
เมืองปราจีนบุรี	พระครูสิริอรรคปัญญามหามุนี	๑
เมืองจันทบุรี	พระครูสังฆราชา	๑

เมืองนครศรีธรรมราช	พระครูกาแก้ว	๑
	พระครูการาม	๑
	พระครูกาชาต	๑
	พระครูกาเดิม	๑
เมืองถลาง	พระครูวิเชียรปัญญามหามุนี	๑
	พระครูวิสุทธิวงศาจารย์ญาณมุนี	๑
	รวม	๒
เมืองตะกั่วป่า	พระครูอุดมปัญญา	๑
เมืองตะกั่วทุ่ง	พระครูโฆษาวิสุทธิ์	๑
เมืองไชยา	พระครูกาแก้ว	๑
	พระครูการาม	๑
	รวม	๒
เมืองประสงค์	พระครูอินทโมลี	๑
เมืองหลังสวน	พระครูอุดมปัญญาปรีชาวิสุทธิมุนี	๑
	ขึ้นคณะไชยา	๒
เมืองพัทลุง	พระครูกาแก้ว	๑
	พระครูการาม	๑
	พระครูกาชาต	๑
	พระครูกาเดิม	๑
	พระครูธรรมโฆษ	๑
	พระครูธรรมจักร	๑
	รวม	๖
เมืองนครไชยศรี	พระครูธรรมปัญญา	๑

เมืองไม่มีพระครู

เมืองสุพรรณ	๑
เมืองประแส	๑
เมืองฉะอำ	๑
เมืองกุย	๑
เมืองปราณ	๑

เมืองปทิว	*๑*
เมืองบางสน	*๑*
เมืองฉวี	*๑*
เมืองสงขลา	*๑*
เมืองอุทุมพร	*๑*
เมืองสิงขร	*๑*
เมืองกัมพูชาธิบดี	*๑*
เมืองจามปะ	*๑*
เมืองโขง	*๑*
เมืองป่ากง	*๑*
เมืองภูขัน	*๑*
เมืองกระ	*๑*
เมืองมะริด	*๑*
เมืองพนม	*๑*
เมืองตะนาวศรี	*๑*

รวมจำนวนในทำเนียบครั้งกรุงเก่า

คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย

เจ้าคณะใหญ่	*๑*
พระราชาคณะในกรุง	*๑๗*
พระครูหัวเมือง	*๒๔ รูป ๒๒ เมือง*
หัวเมืองไม่มีพระครู	*๒๖ เมือง*

คณะอรัญวาสี

เจ้าคณะใหญ่	*๑*
พระราชาคณะ	*๗*

คณะคามวาสีฝ่ายขวา

เจ้าคณะใหญ่	*๑*
พระราชาคณะในกรุง	*๑๗*
พระครูหัวเมือง	*๕๖ รูป ๒๖ เมือง*
หัวเมืองไม่มีพระครู	*๒๐ เมือง*

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า ตำแหน่งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ตามที่ปรากฏในทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า น่าจะไม่ใช้ตัวทำเนียบเดิม แต่น่าจะจดตามคำให้การของพระภิกษุสงฆ์และข้าราชการ ซึ่งเป็นผู้รู้แบบแผนกรุงเก่าในเวลาที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงรวบรวมตำราประเพณีเมื่อแรกประดิษฐานกรุงรัตนโกสินทร์

สำหรับการกำหนดตำหน่งพระราชาคณะในทำเนียบครั้งกรุงเก่านี้ แบ่งออกเป็นคณะคามวาสีฝ่ายเหนือ คณะคามวาสีฝ่ายใต้ และคณะกลางอรัญวาสี โดยแบ่งสมณศักดิ์ออกได้เป็น ๔ ชั้น คือ

๑. **ชั้นที่ ๑** สมเด็จพระสังฆราชซ้าย-ขวา ได้แก่ สมเด็จพระอริยวงศ์ (ฝ่ายซ้าย) และสมเด็จพระวันรัตน์ (ฝ่ายขวา)

๒. **ชั้นที่ ๒** พระพุฒาจารย์ เจ้าคณะใหญ่อรัญวาสี พระพุทธโฆษาจารย์ เป็นผู้ช่วยมหาสังฆปรินายกเรียกว่า ปลัดสังฆราช พระพิมลธรรม เจ้าคณะรองฝ่ายซ้าย และพระธรรมโคดม เจ้าคณะรองฝ่ายขวา

๓. **ชั้นที่ ๓** พระพรหมมุนี พระธรรมเจดีย์ คณะเหนือ พระธรรมไตรโลก คณะใต้

๔. **ชั้นที่ ๔** พระเทพกวี คณะเหนือ พระเทพมุนี คณะใต้ พระญาณไตรโลก เจ้าคณะรองอรัญวาสี ส่วนพระเทพโมลี พระธรรมโกษา พระโพธิวงศ์ เดิมในสมัยอยุธยาเป็นพระราชาคณะสามัญ แล้วมายกขึ้นเสมอชั้นเทพในสมัยธนบุรี หรือ รัตนโกสินทร์ นอกนั้นเป็นพระราชาคณะสามัญ และฐานานุกรมตามลำดับ[๓๑]

๔. การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์สมัยธนบุรี

หลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว พระพุทธศาสนาได้เสื่อมลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากวัดอารามถูกทำลาย พระสงฆ์จำนวนหนึ่งได้มรณภาพ พระสงฆ์ที่รอดชีวิตจากสงครามไม่มีผู้อุปถัมภ์ เกิดสภาวะขาดแคลนอาหารด้วยเหตุที่ไม่มีการทำนามาเป็นเวลานาน ทำให้พระสงฆ์ส่วนหนึ่งต้องหนีไปอยู่

---

[๓๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๓๓.

ตามหัวเมือง บ้างก็เป็นพระภิกษุทุศีล หรือลาสิกขาเพื่อความอยู่รอด ด้วยเหตุที่บ้านเมืองเป็นจลาจล ดังที่สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ได้กล่าวถึงสภาพของพระพุทธศาสนาในเวลานั้นไว้ในหนังสือ **"สังคีติยวงศ์"** ว่า

"...ฝ่ายภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย เมื่อไม่ได้อาหารบิณฑบาตแต่ทายกแล้ว ก็เหนื่อยยากลำบากเข้าไม่สามารถจะครองกาสาวพัตรได้ ใช้ให้ศิษย์ไปขวนขวายอาหารเพื่อได้เลี้ยงท้อง ได้บ้างมิได้บ้าง ก็เหนื่อยหน่ายจากการบวช ด้วยความลำบากที่จะครองเพศเป็นสมณะ ได้พากันสึกออกหาเลี้ยงชีวิตตามสติกำลัง

บางพวกที่ยังรักกาสาวพัตรอยู่ ก็อุตสาหะพยุงกาย ด้วยการแสวงหาน่าเวทนายิ่งนัก ได้ฉันบ้างไม่ได้ฉันบ้าง ก็มีรูปกายวิปริต สะพรั่งไปด้วยเกลียวหนังแลเส้นเอ็น ก็ไม่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันได้ หมดความอาลัยรักษาพระพุทธรูปและพระธรรมไว้ไม่ได้ พากันสำเร็จอยู่ตามสถานอันสมควร..."

นอกจากความเดือดร้อนอันเนื่องด้วยพระภิกษุสงฆ์แล้ว แม้กระทั่งวัดวาอาราม พระพุทธรูป และพระไตรปิฎกก็ถูกทำลายเสียหาย ดังปรากฏหลักฐานใน **"สังคีติยวงศ์"** ของสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนว่า

"...ฝ่ายพวกมิจฉาทิฐิทั้งหลายก็ทำอันตรายแก่พระพุทธรูป พระธรรมวินัยไตรปิฎก เมื่อขาดความรักษาเสียแล้ว ก็วินาศไปต่างๆ คือ พวกมิจฉาทิฐิเยื้อแย่งเอาผ้าห่อแลเชือกรัดไปบ้าง ตัวปลวกกัดกินยับเยินไปบ้าง แลพินาศสูญไปต่างๆ โดยที่พลัดตกลงดินเปียกน้ำผุไปเสียบ้างก็มี..."

จากข้อความในสังคีติยวงศ์ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเมื่อหลังจากที่เสียกรุงศรีอยุธยามีความเสื่อมลงเป็นอันมาก ทั้งพระภิกษุสงฆ์ที่ต้องลาสิกขาบ้าง หรือหลบหนีไปหาที่เหมาะสมบ้าง เพื่อรักษาตัวจากสภาพความวุ่นวายและอดอยากยากแค้น พระพุทธรูป วัดวาอาราม รวมทั้งคัมภีร์พระพุทธศาสนาถูกทิ้งทำลาย ดังนั้น เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชได้แล้ว การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาจึงถือได้ว่าเป็นความจำเป็นเร่งด่วน

ด้วยเหตุนี้หลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงสถาปนากรุงธนบุรีแล้ว ได้ทรงรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น ทำให้ความจลาจลวุ่นวายเพราะการแตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า เพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่กันได้สงบลง บ้านเมืองเริ่มเข้าสู่สภาวะปกติ

สถานการณ์ความวุ่นวายของพระพุทธศาสนาในสมัยเมื่อแรกสถาปนากรุงธนบุรีจึงเริ่มเข้าสู่ภาวะปรกติเช่นเดียวกัน ดังปรากฏการกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียน ว่า

"...๏ ในขณะนั้นบันดานายชุมนุมสิ้นทั้งปวง ซึ่งคุมสมักภักพวกตั้งอยู่ในแขวงนายอำเภอหัวเมืองต่างๆ แลรบพุ่งช่วงชิงอาหารกันอยู่แต่ก่อนนั้น ก็สงบราบคาบลงทุกๆ แห่ง มิได้เบียดเบียนบีทา[๓๒]กันสืบต่อไปต่างๆ เข้ามาถวายตัวเป็นข้าทูลอองทุลีพระบาท ได้รับพระราชทานเสื้อผ้าเงินตรา แลโปรดชุบเลี้ยงให้เป็นขุนนางในกรุง หัวเมืองบ้างบ้านเมืองก็สงบปราศจากโจรผู้ร้าย ราษฎรก็ได้ตั้งทำไรทำนาลูกค้าวานิชก็ไปมาค้าขายทำมาหากินเปนศุข เข้าปลาอาหารก็ค่อยบริบูรรณ์ขึ้น คนทั้งหลายก็ค่อยได้บำเพญการกุศลต่างๆ

ฝ่ายพระสมณสากยบุตรในพุทธสาศนา ก็ได้รับบิณฑิบาตร์จัตุปัจไจยค่อยได้ความศุขบริบูรรณ์ เปนกำลังเล่าเรียนบำเพญเพียรในสมณกิจ ฝ่ายคัณฐุธุระวิปัศนาธุระทั้งปวงต่างๆ ..."

เนื่องจากในเวลาที่กรุงศรีอยุธยาล่มสลายนั้น พระสงฆ์ได้หลบหนีไปจำพรรษาในหัวเมืองต่างๆ หลายแห่ง บ้างก็ถูกจับตัวไปเป็นเชลย เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสถาปนากรุงธนบุรีแล้ว พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้สืบหาพระสงฆ์ผู้ทรงศีลรู้พระธรรม ว่ามีอยู่ในที่ใดบ้าง โปรดให้นิมนต์เข้ามาอยู่ในกรุงธนบุรี แล้วสถาปนาให้มีสมณศักดิ์ตามสมควรแก่คุณานุรูป เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์ทั้งในกรุงธนบุรีและนอกกรุงดำเนินไปดังที่เคยมีมาในสมัยอยุธยา ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...ในปีชวด สำเรจ์ธิศก[๓๓]นั้น สมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำหริว่าพระพุทธสาศนาจักวัฒนาการรุ่งเรืองนั้น เพราะอาไศรยจัตุบรรพสัชทั้งสี่ ประฏิบัติตามพระบรมพุทโธวาท แลพระสงฆ์ทุกวันนี้ยังประฏิบัติในพระจัตุปาริสุทธศีลบมิได้บริบูรรณ์เพราะเหตุหาพระราชาคณะซึ่งทรงพระบริยัติธรรมแลสำมัดถะวิปัศนาจะสั่งสอนบมิได้

---

[๓๒] ฉบับพิมพ์, ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า เบียดเบียน

[๓๓] พ.ศ. ๒๓๑๑

จึ่งมีพระราชดำหรัดสั่งพระศรีภูริปรีชาราชเสนาบดีศรีสาลักษณ์ ให้สืบเสาะหาพระสงฆ์เถรานุเถรผู้รู้อรรถธรรมยังมีอยู่ที่ใดบ้าง ให้ไปเที่ยวนิมนต์มาประชุมกัน ณะ วัดบางว้าใหญ่ [๓๔] *ตั้งแต่งขึ้นเปนพระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย โดยสมควรคุณานุรูป ตามตำแหน่งเหมือนเมื่อครั้งกรุงเก่านั้น*

แลพระศรีภูริปรีชาก็สืบหาได้พระเถรานุเถร ซึ่งเปนพระราชาคณะบ้างเปนบาเรียนบ้าง เปนอาจาริย์ผู้บอกบ้าง แต่ครั้งกรุงเก่านั้นได้มาหลายพระองค์[๓๕] *ประชุม ณะ วัดบางว้าใหญ่ แล้วปฤกษาพร้อมกัน ตั้งพระอาจาริย์ดีวัดประดู่รู้คุณธรรมมากทั้งแก่พระวษาอายุศม์เปนสมเดจ์พระสังฆราช*

แล้วตั้งพระเถรานุเถรทั้งนั้น เปนพระราชาคณะถานานุกรมผู้ใหญ่ผู้น้อยตามลำดับสมณะ ถานันดรศักดิ์เหมือนหย่างแต่ก่อน ให้อยู่ ณะ พระอารามต่างๆ ในจังหวัดกรุงธรบูรีย์ บังคับบันชาแลสั่งสอนบอกกล่าวฝ่ายคัณฐธุระ ฝ่ายวิปัศนาธุระ แก่พระสงฆ์สามเณรทั้งปวง...”

นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยังโปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์พระอาราม ทั้งสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร กุฏิ เพื่อให้พระสงฆ์จำพรรษาและปฏิบัติธรรม รวมทั้งยังโปรดให้พื้นฟูการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยโปรดให้ทำบัญชีพระสงฆ์ที่มีความรู้ในพระไตรปิฎกแล้วทรงถวายปัจจัยแก่พระสงฆ์สามเณรที่มีความรู้พระไตรปิฎก ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

“...แล้วทรงพระราชศรัทธาจ้างข้าราชการ ฝ่ายทหารพลเรือนศร้างพระอุโบศถ พระวิหารแลเสนาศนะ กุฎีหลายอารามมากกว่าสองร้อยหลัง สิ้นพระราชทรัพย์เปนอันมาก แล้วตรัสเผดียงตักเตือนถวายพระราชโอวาทไว้ว่า ขอพระผู้เปนเจ้าทั้งปวงจงตั้งใจประฎิบัติ สำรวมรักษาในพระจตุปาริสุทศีลให้บริสุทธิผ่องไสอย่าให้เศร้าหมอง แม้นผู้เปนเจ้าจะขัดสนด้วยจตุปัจไจยสิ่งใดนั้น เปนธุระโยมจรับอุปถากผู้เปนเจ้าทั้งปวง แม้นถึงจปราถนามังษะแลรุธิระของโยมๆ ก็อาจสามารถจะเชือดเนื้อแลโลหิตออกถวายเปนอัชฌัตติกะทานได้

---

[๓๔] วัดบางหว้าใหญ่ ปัจจุบันคือ วัดระฆังโฆสิตาราม

[๓๕] ฉบับพิมพ์, ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า รูป

แล้วทรงพระราชดำหริว่า พระพุทธสาศนาจะรุ่งเรืองเจริญจีรถีติกาลนั้น ก็อาไศรยกุลบุตรเล่าเรียนพระบริยัติธรรม จึ่งทรงพระกรุณาให้สังฆรีธรรมการ ทำสารบาญชีพระสงฆ์รูปใดๆ ที่บอกที่เรียนพระไตรปิฎกได้มาก ก็ทรงถวายไตรจีวรผ้าเทดเนื้อเลอียด

แล้วทรงถวายปัจไจยแก่เถรเณร ตามที่เล่าเรียนได้มากแลน้อย อนึ่งให้โปรยปรายพระราชทรัพย์แลแจกทาน แก่ยาจกทุกวันอุโบสถ แปดค่ำ สิบห้าค่ำ แล้วตั้งโรงทานไว้สำหรับแจกคนโซรทั้งปวง ฯะ๑---...”[๓๖]

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญแรกๆ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดให้เริ่มดำเนินการ หลังจากที่ทรงกอบกู้เอกสารจากพม่าได้สำเร็จ โดยโปรดให้นิมนต์พระสงฆ์จากหัวเมืองต่างๆ เข้ามายังกรุงธนบุรี เพื่อฟื้นฟูการปกครองคณะสงฆ์ จากนั้นทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ เพื่อให้พระสงฆ์มีวัดจำพรรษาและปฏิบัติธรรม นอกจากนี้ยังโปรดให้สำรวจบัญชีพระสงฆ์ที่ทรงความรู้พระไตรปิฎก แล้วถวายปัจจัยตามที่มีความรู้เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์

หลังจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดให้นิมนต์พระสงฆ์จากหัวเมืองต่างๆ เข้ามายังกรุงธนบุรี เพื่อฟื้นฟูการปกครองคณะสงฆ์ จากนั้นได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ เพื่อให้พระสงฆ์มีวัดจำพรรษาและปฏิบัติธรรม และโปรดให้สำรวจบัญชีพระสงฆ์ที่ทรงความรู้พระไตรปิฎก ทำให้คณะสงฆ์ไทยได้มีการจัดการปกครองคณะสงฆ์ตามลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยอยุธยาต่อมา

อย่างไรก็ตามเมื่อมีการจัดระเบียบการปกครองของคณะสงฆ์ในกรุงธนบุรีขึ้นใหม่แล้ว ได้มีการฟ้องร้องเกี่ยวกับความบริสุทธิ์ของพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ เช่น สมเด็จพระสังฆราช ว่าในระหว่างที่บ้านเมืองเกิดการจลาจลนั้นได้ร่วมมือกับพระนายกองเร่งรัดเอาทรัพย์สินจากชาวบ้าน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงโปรดให้จัดการพิสูจน์ลุยเพลิง เมื่อสมเด็จพระสังฆราชแพ้การพิสูจน์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงโปรดให้สึกเป็นฆราวาส เป็นต้น ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียนว่า

---

[๓๖] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๒,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๒) เลขที่ ๓๒ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

"...ฝ่ายข้างกรุงธนบูรีนั้น มีผู้เปนโจทฟ้องกล่าวโทษสมเดจ์พระสังฆราชว่า แต่ครั้งยังอยู่ในค่ายพระนายกองโพสามต้นนั้น ได้คิดอ่านกับพระนายกอง บอกให้เร่งรัดเอาทรัพย์แก่ชาวเมืองซึ่งตกอยู่ในค่าย ส่อว่าผู้นั้นๆ มั่งมีๆ ทรัพย์มาก กราบทูลพระกรุณาขึ้นตามคำโจทฟ้อง จึ่งดำหรัดให้พญาพระเสดจ์ชำระถามสมเดจ์พระสังฆราชๆ ไม่รับ จึ่งโปรดให้พิสูดลุยเพลีงชำระตัวให้บริสุทธิ์เหนความจริง แลสมเดจ์พระสังฆราชแพ้แก่พิสูดเพลีง จึ่งดำหรัดให้สึกเสีย อนึ่งสามเณรสิศพระพนรัตน์ก็มาฟ้องกล่าวโทษว่าพระพนรัตน์ส้องเสพเมถุนธรรมทางเว็จมัคแห่งตน จึ่งโปรดให้ชำระพิจารณารับเปนสัตย์ให้สึกเสียแล้วเอามาตั้งเปนหลวงธรรมรักษาเจ้ากรมสังฆรี..." [๓๗]

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๑๓ เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปราบปรามเจ้าพระฝางได้แล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่า พระสงฆ์ในหัวเมืองเหนือที่เข้าด้วยเจ้าพระฝางนั้นประพฤติผิดพระวินัย จึงโปรดให้ทำการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ แล้วโปรดให้อาราธนาพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่จากกรุงธนบุรีขึ้นไปบวช พระสงฆ์หัวเมืองเหนือตามเมืองต่างๆ ได้แก่ โปรดให้พระพิมลธรรมไปอยู่เมืองสวางคบุรี ให้พระธรรมโคดมไปอยู่เมืองพิชัย ให้พระธรรมเจดีย์ไปอยู่เมืองพระพิษณุโลก ให้พระพรหมมุนีไปอยู่เมืองสุโขทัย ให้พระเทพกระวีไปอยู่เมืองสวรรคโลก ให้พระโพธิวงศ์ไปอยู่เมืองศรีพนมมาศทุ่งยั้ง ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...ในวันนั้น ให้นิมนต์พระสงฆ์เมืองหนือมาพร้อมกันหน้าพระที่นั่ง และให้หาขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยมาประชุมเฝ้าพร้อมกัน จึงดำรัสปรึกษาว่าพระสงฆ์บรรดาอยู่ฝ่ายเหนือนี้ เป็นพรรคพวกอ้ายเรือนพระฝางทั้งสิ้น ย่อมถืออาวุธและปืนรบศึกฆ่าคนปล้นเอาทรัพย์สิ่งของ และกินสุราเมรัยซ้องเสพด้วยหญิง ต้องจตุปาราชิกาต่างๆ ขาดจากสิกขาบทในพระพุทธศาสนาล้วนลามก จะละไว้ให้คงอยู่ในสมณเพศฉะนี้มิได้

อนึ่งพระสงฆ์ฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ ก็จะแปลกปลอมปะปนกันอยู่ มิรู้ว่าองค์ใดดีองค์ใดชั่ว จะได้ไหว้นบเคารพสักการบูชาให้เป็นเนื้อนาบุญ จะได้มีผลานิสงส์แก่เราท่านทั้งปวงให้พระสงฆ์ให้การไปแต่ตามสัตย์ตามจริง ถ้าได้ผิดในจตุปาราชิกแต่ประการใดประการ

---

[๓๗] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๒,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๒) เลขที่ ๓๒ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

หนึ่ง จะพระราชทานผ้าคฤหัสถ์ให้ผลัดสึกออกทำราชการ ที่ไม่รับนั้น จะให้ดำน้ำพิสูจน์สู้นาฬิกาสามกลั้น แม้นชนะแก่นาฬิกาจะให้เป็นอธิการและพระครูราชาคณะฝ่ายเหนือโดยสมควรแก่คุณธรรมที่รู้ แม้แพ้แก่นาฬิกาจะให้ลงพระราชอาญาเฆี่ยนแล้วสักข้อมือมิให้บวชได้อีก แม้เสมอนาฬิกาจะถวายผ้าไตรให้บวชใหม่ ถ้าแต่เดิมไม่รับ ครั้นจะให้ลงดำน้ำพิสูน์กลับคืนว่าได้ทำผิด จะให้ลงพระราชอาญาประหารชีวิตเสีย

อนึ่ง เมื่อพระสงฆ์จะดำน้ำนั้น ให้ตั้งศาลกั้นม่านดาดเพดานผ้าขาว แต่งเครื่องพลีกรรมเทพยดาพร้อมแล้ว จึงทรงพระสัตยาธิษฐานให้พระบารมีนั้นช่วยอภิบาลบำรุงรักษาพระสงฆ์ทั้งปวง ถ้าภิกษุองค์ใดมิได้ขาดสิกขาบทจตุปาราชิก ขอให้พระบารมีของเรา และอานุภาพเทพยดาอันศักดิ์สิทธิ์จงเป็นสักขีพยาน ช่วยอภิบาลบำรุงรักษาพระผู้เป็นเจ้าองค์นั้น อย่าให้แพ้แก่นาฬิกาได้ ถ้าและภิกษุรูปใดถึงซึ่งศีลวิบัติแล้ว เทพยดาเจ้าจงสังหารให้แพ้แก่นาฬิกาเห็นประจักษ์แก่ตาโลก

แล้วเสด็จทรงพระเก้าอี้อยู่ที่หาดทราย ให้พระสงฆ์ลงดำน้ำพิสูจน์ตัวต่อหน้าพระที่นั่ง พลางทรงพระอธิษฐาน ด้วยเดชะพระบรมโพธิสมภาร ครั้นนั้นพระสงฆ์ที่มีศีลบริสุทธิ์ก็ชนะแก่นาฬิกาบ้าง เสมอบ้าง ที่ภิกษุทุศีลก็แพ้นาฬิกาเป็นอันมาก เสนาบดีก็กระทำตามรับสั่งโดยสมควรแก่คุณและโทษ แต่ผ้าไตรที่พระสงฆ์พวกแพ้ต้องสึกนั้นให้เผาเป็นสมุกไปทาพระมหาธาตุเมืองสวางคบุรี แล้วทรงพระกรุณาให้เย็บผ้าจีวรสบงให้ได้พันไตร จะบวชพระสงฆ์ฝ่ายเหนือ

จึงดำรัสให้สังฆการีลงมาอาราธนารับพระราชาคณะกับพระสงฆ์อันดับ ณ กรุงธนบุรีห้าสิบรูป ขึ้นไปบวชพระสงฆ์ไว้ ณ หัวเมืองเหนือทุกๆ เมือง และให้พระราชาคณะอยู่สั่งสอนในข้อพระวินัยสิกขาบท กับให้เก็บพระไตรปิฎกลงมาเป็นฉบับสร้าง ณ กรุงด้วย โปรดให้พระพิมลธรรมไปอยู่เมืองสวางคบุรี ให้พระธรรมโคดมไปอยู่เมืองพิชัย ให้พระธรรมเจดีย์ไปอยู่เมืองพระพิษณุโลก ให้พระพรหมมุนีไปอยู่เมืองสุโขทัย ให้พระเทพกระวีไปอยู่เมืองสวรรคโลก ให้พระโพธิวงศ์ไปอยู่เมืองศรีพนมมาศทุ่งยั้ง...”

ดังนั้น ในสมัยธนบุรีจึงได้มีการรื้อฟื้นตำแหน่งสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ตามแบบสมัยอยุธยาตอนปลายขึ้นใหม่

อย่างไรก็ตาม ในปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเชื่อว่าพระองค์บรรลุเป็นพระโสดาบัน จึงทรงตรัสถาม

สมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะทั้งปวงว่า พระภิกษุสงฆ์ที่ยังไม่ได้บรรลุธรรม ควรไหว้ฆราวาสที่บรรลุโสดาบันหรือไม่ พระสังฆราช (ชื่น) วัดหงส์ และพระรัตนมุนี ถวายพระพรว่าสมควร

แต่สมเด็จพระสังฆราช (วัดบางหว้าใหญ่ ปัจจุบันคือ วัดระฆังโฆสิตาราม) พระพุฒาจารย์ (วัดบางหว้าน้อย ปัจจุบันคือ วัดอมรินทราราม) และพระพิมลธรรม วัดโพธาราม (ปัจจุบันคือ วัดพระเชตุพน) ได้ถวายพระพรพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า

"...ถึงมาตรว่าคฤหัสถ์เป็นพระโสดาก็ดี แต่เป็นหีนเพศต่ำ อันพระสงฆ์ถึงเป็นปุถุชน ก็ตั้งอยู่ในอุดมเพศอันสูง เหตุทรงผ้ากาสาวพัสตร์และพระจตุปาริสุทธิศีลอันประเสริฐ ซึ่งจะไหว้นบคฤหัสถ์อันเป็นพระโสดานั้นก็บมิควร..."[๓๘] และไม่ยอมกราบไหว้พระเจ้ากรุงธนบุรี

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงดำรัสสั่งให้นำตัว สมเด็จพระสังฆราช (วัดบางหว้าใหญ่) พระพุฒาจารย์ (วัดบางหว้าน้อย) พระพิมลธรรม วัดโพธาราม กับทั้งถานาบาเรียนอันดับไปลงทัณฑกรรม ณ วัดหงส์ และให้ตีหลังพระราชาคณะรูปละร้อยที และให้ถอดจากที่พระราชาคณะ

ด้วยเหตุการณ์ดังกล่าวจึงทำให้พระสงฆ์ในกรุงธนบุรีแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่สนับสนุนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และกลุ่มที่ไม่สนับสนุนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ความแตกแยกในคณะสงฆ์ที่เกิดขึ้นในปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในปลายรัชกาล

๕. การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ทรงแก้ไขความวุ่นวายของคณะสงฆ์ในเวลานั้นให้กลับดีดังเดิม คือทรงตั้งสมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงถอดถอนโดยไม่มีความผิดให้ได้เป็นตำแหน่งเดิม

---

[๓๘] กรมศิลปากร, **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒,** (กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒๕.

นอกจากนี้ยังทรงตั้งพระราชาคณะและได้มีการแก้ไขรายละเอียดเล็กน้อย เช่น เปลี่ยนนามพระธรรมโคดม เจ้าคณะรองคามวาสีฝ่ายขวา เป็นพระธรรมอุดม เพื่อมิให้พ้องกับพระนามของพระพุทธเจ้าโคดม และเปลี่ยนนามตำแหน่งพระราชาคณะตำแหน่งพระอุบาฬี เป็นพระวินัยรักขิต เพื่อไม่ให้พ้องกับนามของพระอรหันต์ ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ว่า

"...๑ ในปีขาล จัตวาศก[๓๙] นั้นสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์จึ่งดำหรัดปฤกษากันว่า ฝ่ายข้างอาณาจักรเราจัดแจงตั้งแต่งข้าราชการตามตำแหน่งเสรจ์แล้ว ควรจะจัดแจงฝ่ายพระพุทธจักรทำนุกบำรุงพระพุทธสาศนา ซึ่งเสื่อมทรุดเศร้าหมองนั้นให้วัฒนาการรุ่งเรืองสืบไป จึ่งดำหรัดให้สมเดจ์พระสังฆราช พระพุทธาจารย์ พระพิมลธรรม ซึ่งจ้าวตากให้ลงโทษถอดเสียจากพระราชาคณะนั้น โปรดให้คงที่สมณถานันดรศักดิ์ดังเก่า ให้คืนไปอยู่ครองพระอารามตามเดิม

แลสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ จึ่งดำหรัดสรรเสริญว่า พระผู้เปนเจ้าทั้งสามพระองค์นี้มีสันดานสัจซื่อหมั้นคง ดำรงค์รักษาพระพุทธสาศนาโดยแท้ มิได้อาไลยแก่กายแลชีวิตร ควรเปนที่นับถือไหว้นบเคารพสักการะบูชา แม้นมีข้อสงไสยสิ่งใดในพระบาฬีไปพายหน้า จะให้ประชุมพระราชาคณะไถ่ถาม ถ้าพระผู้เปนเจ้าทั้งสามพระองค์ว่าหย่างนี้แล้ว แลพระราชาคณะอื่นอื่นจะว่าหย่างหนึ่งไป ก็คงจะเชื้อถือถ้อยคำพระผู้เปนเจ้าทั้งสาม ซึ่งจะเชื่อถ้อยฟังความตามคำพระราชาคณะอื่นอื่นที่พวกมากนั้นหามิได้ ด้วยเหนใจเสียครั้งนี้แล้ว

แล้วโปรดให้พระสงฆ์วัดบางว้าใหญ่ แลวัดโพธาราม เข้ามาบิณฑบาตรในพระราชวังหลวงทั้งสองพระอาราม ให้ผลัดเวนวัดละเจดวัน เปนนิจนิรันดรการ

แล้วให้รื้อพระตำหนักทองของจ้าวตากไปปลูกเปนกุฎี ถวายสมเดจ์พระสังฆราช ณะ วัดบางว้าใหญ่

แล้วดำหรัดว่า พระสังฆราชชื่น วัดหงษ์ ซึ่งจ้าวตากตั้งขึ้นใหม่นั้น ก็เปนพวกอาสัจสอพลอพลอยว่า ตามนายแก้ว นายทองอยู่ มิได้เปนตัวต้นเหตุ แต่รู้พระไตรปิฎกมากเสียดายอยู่ อย่าให้สึกเสียเลย แลที่พระวันรัตน์นั้นว่างอยู่หาตัวมิได้ จึ่งโปรดตั้งให้เปนพระธรรมธิราราชมหามุนีว่าที่พระวันรัตน์

---

[๓๙] พ.ศ. ๒๓๒๕

อนึ่งพระราชาคณะทั้งปวงซึ่งว่าตามกันไปด้วยกลัวพระราชอาชญา ทรงพระกรุณาให้ยกโทษเสียทั้งสิ้น

แต่ที่พระธรรมโคดมนั้นต้องกับพระนามพระสัพพัญญูเจ้า จึ่งดำหรัดให้แปลงนามเสียใหม่ โปรดให้พระเทพกระวีเลื่อนขึ้นเปนพระธรรมอุดม

ให้พระธรรมโกษา วัดปากน้ำ เปนพระเทพกระวี

ให้มหานาค บาเรียนเอกวัดบางว้าใหญ่ เปนพระพุทธโฆษาจารย์

ให้มหาเรือง ข้าหลวงเดิม อยู่วัดบางว้าใหญ่ เปนพระเทพมุนี

ให้มหาเกสร บาเรียนโท วัดโพธาราม เปนพระญาณสิทธ์

อนึ่งที่พระอุบาลีนั้น ก็ต้องกับพระนามพระอรหันต์ จึ่งดำหรัดให้แปลงนามเสียใหม่ ให้มหามี บาเรียนเอก วัดเลียบ เปนพระวินัยรักขิต แทนที่พระอุบาลี

แลพระพุทธาจารย์ วัดบางว้าน้อย นั้นชราอาพาธลงก็ดับสูญ ทรงพระกรุณาให้กระทำฌาปนะกิจ แล้วให้นิมนต์พระเทพมุนีไปอยู่ครองอารามวัดบางว้าน้อยแทน

จึ่งโปรดให้พระพรหมมุนี วัดบางว้าใหญ่ เลื่อนเปนพระพุทธาจารย์

โปรดให้มหาทองดี บาเรียนเอกวัดหงษ์ เปนพระนิกรมไปครองวัดนาค

แล้วโปรดให้พระครูเทพสิทธิเทพาธิบดี พระครูศรีสุนธราสรวิจิตร เปนตำแหน่งคู่สวดในสมเดจ์พระสังฆราชไปอยู่วัดกลาง

แล้วให้นิมนต์พระอาจารย์วัดท่าหอย คลองตเคียน แขวงกรุงเก่า ลงมาอยู่ครองวัดพลับ ให้เปนพระญาณสังวรเถร

ให้พระอาจารย์วัดสมอราย เปนพระปัญญาวิสารเถร

ให้พระญาณไตรโลก วัดเลียบ เลื่อนเปนพระพรหมมุนี

อนึ่งหลวงธรรมรักษา เจ้ากรมสังฆรีขวา ซึ่งเปนพระพิมลธรรมก่อนนั้น ต้องศึกครั้งแผ่นดินจ้าวตากว่าต้องอธิกรณ์อทินาทาน ทรงแคลงอยู่จึ่งให้พิจรณาไล่เลียงดูใหม่ก็บริสุทธอยู่หาขาดสิกขาบทไม่ จึ่งทรงพระกรุณาโปรดให้กลับบวดเข้าใหม่ ให้เปนพระญาณไตรโลกอยู่วัดสลัก

โปรดให้มหามีปากแดง บาเรียนเอก วัดคอกกระบือ เปนพระโพทธิวงษ์

อนึ่งที่พระราชาคณะฝ่ายรามัญนั้นยังหาตัวมิได้ จึ่งทรงพระกรุณาให้จัดพระมหาเถรฝ่ายรามัญ ซึ่งรู้พระวินัยบริยัติ์ได้สามพระองค์ ทรงตั้งเปนพระมหาสุเมธาจารย์พระองค์หนึ่ง พระไตรสรณธัชะพระองค์หนึ่ง พระสุเมธน้อยพระองค์หนึ่ง

แลสมเดจ์พระอนุชาธิราชกรมพระราชวัง ทรงส้างพระอารามขึ้นใหม่ให้นามวัดตองปุ๊ะ นิมนต์พระสงฆ์รามัญมาอยู่ ให้พระมหาสุเมธาจารย์เปนเจ้าอาราม อนึ่งพระไตรสรณธัชะนั้นมีพระราชโองการโปรดให้อยู่ ณะ วัดบางหลวง เปนเจ้าคณะรามัญในแขวงเมืองนนทบูรี แลเมืองสามโคก พระสุเมธน้อยนั้นให้เปนเจ้าอารามวัดบางญี่เรือใน

อนึ่งครั้งแผ่นดินจ้าวตากนั้น พระราชาคณะถานาบาเรียนทั้งปวงได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเหมือนข้าราชการฝ่ายฆราวาศ ทรงเหนว่าไม่ควร จะทรงถวายเงินเดือนเปนนิจภัตทุกทุกเดือน จึ่งพระธรรมธิราราชมหามุนีถวายพระพรว่า ซึ่งจะทรงถวายเงินแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์รับนั้นไม่ควร ต้องอาบัติ์ปาจิตตีย์ จึ่งดำหรัดให้วิเสศนอกแต่งสำรับกับปีย์จันหัน ไปถวายพระราชาคณะแลพระบาเรียนในเวลาเช้าทุกทุกพระอาราม

ขณะนั้นพระเทพมุนีซึ่งเปนข้าหลวงเดิม จึ่งเข้ามาถวายพระพรว่า ซึ่งสมเดจ์บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า จะมาทรงเชื่อถือกระทำตามถ้อยคำสมเดจ์จ้าวชี่นั้นไม่ควรนัก ด้วยสมเดจ์จ้าวชี่องค์นี้เปนคนอาสัจสอพลอ กระทำให้แผ่นดินจ้าวตากฉิบหายเสียครั้งหนึ่ง แล้วสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระพิโรธ ว่าพระเทพมุนีมาเจรจาหยาบช้าแช้งจะให้เหมือนแผ่นดินจ้าวตาก จึ่งดำหรัดให้ถอดเสียจากพระราชาคณะ แล้วโปรดให้พระเทพโมลี วัดสังขจาย เปนพระเทพมุนีแทน โปรดให้มหาศรี บาเรียนเอกวัดพลับเปนพระเทพโมลี

แล้วดำหรัดว่า วัดแจ้ง วัดท้ายตลาด ทั้งสองพระอารามนี้ แต่ก่อนเปนวัดพายในพระราชวังไม่มีพระสงฆ์อยู่ จึ่งทรงพระกรุณาให้ส้างกุฎีเสนาศนะสงฆ์ทั้งสองอารามแล้วโปรดให้นิมนต์พระเทพโมลี วัดพลับ กับพระสงฆ์อันดับมาอยู่ ณะ วัดท้ายตลาด

แล้วโปรดให้พระปลัดสมเดจ์พระสังฆราช เปนพระโพทธิวงษาจารย์ โปรดให้พระครูเมธังกร เปนพระศรีสมโพทธ ให้นิมนต์พระราชาคณะทั้งสองพระองค์ กับทั้งพระสงฆ์อันดับ มาจากวัดบางว้าใหญ่ ลงมาอยู่ ณะ วัดแจ้ง ให้มีพระสงฆ์ขึ้นทั้งสองพระอาราม แลครั้งนั้นโปรดให้แจกกฎหมายประกาศ ห้ามมิให้พระสงฆ์ทั้งปวงรับวัตถุปัจใจของทายก

ขณะนั้นพระพุทธาจารย์ ซึ่งเปนสิษสมเดจ์พระสังฆราช ไปเข้าพวกพระธรรมธิราราชมหามุนีวัดหงษ์ ปฤกษาเหนด้วยกันว่า วัดนาค วัดกลาง มีอุปจารใกล้กันนัก จะมีภัทธสีมาต่างกันนั้นมิควร ควรจะมีภัทธสีมาแห่งเดียว ร่วมกระทำอุโบสถสังฆกรรมในพัทธสีมาอันเดียวกัน จึ่งให้พระพุทธาจารย์เปนผู้ว่าเข้ามาถวายพระพร สมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ จึ่งดำหรัดให้ประชุมพระราชาคณะปฤกษาพร้อมกัน ณ วัดบางว้าใหญ่ ในสำนักนิ์สมเดจ์พระสังฆราชว่าจะควรมิควรประการใด แลพระราชาคณะทั้งปวงมีสมเดจ์พระสังฆราชเปนประธาร ปฤกษาเหนพร้อมกันว่าอารามทั้งสองนั้นมีคลองขั้นเปนเขตควรจะมีภัทธสีมาต่างกันได้ ด้วยมีตัวหย่างมาแต่โบราณครั้งกรุงเก่านั้นพระอารามก็ใกล้ใกล้กัน มีอุโบศถผูกพัทธสีมาต่างต่างกัน มีมาแต่ก่อนเปนอันมาก ซึ่งจะว่าเปนภัทธสีมาอันเดียวกันนั้นมิชอบ แลพระธรรมธิราราชมหามุนีกับพระพุทธาจารย์ก็แพ้ในที่ชุมนุมพิภากษา ราชบุรุษนำเอาคำปฤกษาพระราชาคณะขึ้นกราบบังคมทูลสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ทรงพระพิโรธแก่พระพุทธาจารย์ว่าเจรจาอวดรู้กว่าผู้ใหญ่ ดำหรัดให้ถอดพระพุทธาจารย์เสียจากพระราชาคณะ แลสมเดจ์พระสังฆราช จึ่งตรัสประกาศเรียกว่ามหาอะกะตัญญู มิได้นับถือถ้อยคำชีต้นอาจารย์ของตนไปเข้าด้วยพวกวัดหงษ์ ครั้นอยู่มามิได้ช้าจึ่งปลัดจันเปนปลัดพระรัตนมุนีแก้ว ซึ่งสึกออกมาเปนพระอาลักษณ์นั้น มาฟ้องยกอธิกรณ์พระธรรมธิราราชมหามุนี ในสำนักนิ์สมเดจ์พระสังฆราชว่า เดิมพระธรรมธิราราชมหามุนีถวายพระพรสมเดจ์พระเจ้าแผ่นดินห้ามมิให้พระสงฆ์รับวัตถุปัจไจย บัดนี้พระธรรมธิราราชมหามุนีเอาผ้าส่านซึ่งทรงถวายเปนบริขารเครื่องยศนั้น ไปขายแก่พระศุภรัชถี พระศุภรัชถีซื้อไว้เปนวัตถุแปดตำลึงสมเดจ์พระสังฆราชจึ่งให้ราชบุรุษกราบบังคมทูล ทรงพระกรุณาดำหรัดให้พญาพระเสดจ์เปนกระลาการชำระคดี พิจรณาสืบสวนได้ความเปนสัจสมคำฟ้อง ทรงพระพิโรธดำหรัดให้สมเดจ์พระสังฆราชพิภากษาโทษพระธรรมธิราราชมหามุนี ลงทัณฑกรรมให้ขนทรายห้าร้อยกระตร้า แล้วให้ถอดเสียจากที่ให้ลดลงมาเปนพระธรรมไตรโลก แล้วโปรดให้พระธรรมเจดีย์ วัดสลัก เลื่อนขึ้นเปนพระวันรัตน์แทน โปรดให้พระญาณสมโพธิ วัดหงษ์ เลื่อนขึ้นเปนพระธรรมเจดี

๏ ในลำดับนั้น พระปลัดจีนวัดนาค มาฟ้องยกอธิกรณ์พระนิกรมเจ้าอาราม ในสำนักนิ์สมเดจ์พระสังฆราชว่า พระนิกรมจูบผ้าห่มฉิมภรรยาพญามหานุภาพ สมเดจ์พระสังฆราชให้ราชบุรุษกราบทูล ทรงพระกรุณาให้พญาพระเสดจ์ชำระพิจรณา ได้ความ

เปนสังดำหรัดจะให้สึกออกเสีย สมเดจ์พระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรฯ กราบทูลขอไว้ว่ายังหาถึงศีลวิบัติไม่ จึ่งดำหรัดให้ถอดพระนิกรมเสียจากพระราชาคณะ ให้บัพพาชนิกรรมเสียจากพระอารามไปอาไศรยอยู่กับพระสุเมธน้อย ณะ วัดบางญี่เรือใน แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งมหาอยู่พุทธาจารย์ซึ่งถอดเสียนั้น เปนพระธรรมกิจไปครองอารามวัดนาค โปรดให้มหาเรืองเทพมุนีซึ่งถอดเสียนั้น เปนพระธรรมโกษาครองอารามวัดบางว้าน้อยดั่งเก่า แล้วโปรดให้พระอาจารย์เป้า บาเรียนเอก แต่ครั้งกรุงเก่าลงมาแต่หัวเมืองฝ่ายเหนือมาอยู่ ณะ วัดบางญี่เรือใต้นั้น ตั้งให้เปนพระพุทธาจารย์อยู่ครองพระอารามนั้น แล้วดำหรัดให้เลิกกฎหมายซึ่งห้ามมิให้พระสงฆ์รับวัดถุปัจไจแต่ก่อนนั้นเสีย จึ่งทรงถวายเงินตราเปนค่าบิณฑบาตรปัจไจยแก่พระราชาคณะบาเรียนทุกทุกพระอาราม เปนนิจภัตทุกทุกเดือนมิได้ขาด...”[๔๐]

อนึ่งนามคณะสงฆ์ ซึ่งมาเรียกกันในชั้นหลังว่า คณะเหนือ คณะใต้ นั้น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า น่าจะเริ่มเรียกในสมัยรัชกาลที่ ๑ ดังทรงพระนิพนธ์ไว้ในตำนานคณะสงฆ์ ว่า

“...แต่นามคณะซึ่งมาเรียกกันในชั้นหลังว่า คณะเหนือ คณะใต้ นั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เห็นจะเริ่มเรียกในรัชกาลที่ ๑ หรือมิฉะนั้นก็ในครั้งธนบุรี ด้วยพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีจะมีน้อยไม่พอเป็นคณะหนึ่งต่างหากได้ จึงคงไว้แต่ตำแหน่งพระพุฒาจารย์เจ้าคณะใหญ่ ด้วยมีหน้าที่ต้องตามเสด็จ และเปลี่ยนตำแหน่งพระญาณสังวรเป็นเจ้าคณะรองฝ่ายอรัญวาสี เพราะทรงเลื่อมใสในพระอาจารย์สุกวัดท่าหอยกรุงเก่า ซึ่งโปรดให้นิมนต์มาทรงสถาปนาเป็นที่พระญาณสังวร อยู่วัดราชสิทธาราม ด้วยท่านองค์นี้มีเกียรติคุณในทางวิปัสสนาธุระมาก ตำแหน่งพระญาณไตรโลกซึ่งเป็นเจ้าคณะรองฝ่ายอรัญวาสีเดิม จึงเป็นตำแหน่งพระราชาคณะสามัญแต่นั้นมา...”[๔๑]

ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งแบ่งเป็นคณะเหนือ และคณะใต้นี้ใช้เป็นแบบแผนสืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ ดังปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

---

[๔๐] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๔๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๔๒.

ในเวลาต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้รวมพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ในกรุงเทพฯ โดยมากเข้าเป็นคณะกลาง ขึ้นในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เมื่อยังทรงเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ดังนั้นคณะใหญ่ในเวลานั้นจึงเป็น ๔ คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรัญวาสี (ซึ่งเหลือแต่ตำแหน่งเจ้าคณะ) เท่านั้น

แม้ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงผนวช ทรงตั้งพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้นในรัชกาลที่ ๓ แต่วัดธรรมยุติกนิกายโดยมากอยู่ในกรุงเทพฯ พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายจึงขึ้นในคณะกลาง มิได้แยกคณะต่างหากออกไปนั่นเอง[๔๒]

๖. การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์วัดพระเชตุพน

สำหรับจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์บนหลังบานหน้าต่างพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีการจัดแบ่งออกเป็น ๒ ผนังตามการจัดแบ่งเป็นคณะเหนือ และคณะใต้ ดังนี้

๑. ผนังด้านทิศเหนือ เป็นทำเนียบสมณศักดิ์พระราชาคณะคณะเหนือ คณะรามัญ และพระครูหัวเมืองฝ่ายเหนือ ดังปรากฏในคำอธิบายของประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ว่า

“หน้าต่างทางทิศเหนือตั้งแต่บานหน้าต่างด้านเหนือไปจนบานหน้าต่างด้านหลังทางเหนือ เริ่มด้วยตำแหน่งถานานุกรมสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะผู้ใหญ่ พระราชาคณะสามัญ ไปจนพระครูหัวเมืองฝ่ายเหนือ สังเกตตามตำแหน่งที่เขียนเข้าใจว่าเวลานั้น สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์หนเหนือเอง เอาตำแหน่งพระพิมลธรรมเป็นรอง ตำแหน่งพระพุทธโฆษาจารย์จึงไปตกอยู่ในลำดับพระราชาคณะผู้ใหญ่...”[๔๓]

ดังสามารถจัดแบ่งเนียบสมณศักดิ์พระราชาคณะคณะเหนือ คณะรามัญ และพระครูหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ วัดพระเชตุพนได้ดังนี้

---

[๔๒] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๔๖.

[๔๓] **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ,** (กรุงเทพฯ: ศิวพร, ๒๕๑๗), หน้า ๑๖๖.

ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายซ้าย ได้แก่ **พระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช** ทรงบัญชาการคณะใหญ่หนเหนือ สถิต ณ วัดมหาธาตุ และฐานานุกรม ได้แก่ พระครูปลัด วัดมหาธาตุ พระครูวินัยธร พระครูวินัยธรรม พระครูมหาสมุห์ พระครูใบฎีกา พระครูสดำมหันตปิฎก พระครูเฉวียง พระครูเมธังกร คู่สวดคณะพระสังฆราช พระครูวรวงษา คู่สวดคณะพระสังฆราช พระครูธรรมราต คู่สวดคณะพระสังฆราช และพระครูธรรมรูจี คู่สวดคณะพระสังฆราชพระครูพรหมวิหาร วิปัสสนา คณะพระสังฆราช พระครูญาณวิสุทธิ์ วิปัสสนา คณะพระสังฆราช และพระครูสังฆวิจาร คณะพระสังฆราช

ตำแหน่งเจ้าคณะรอง ได้แก่ พระพิมลธรรม เจ้าคณะรองฝ่ายซ้าย และมีฐานานุกรม คือ พระครูวินัยธร พระครูวินัยธรรม พระครูธรรมบาล พระครูสมุห์ พระครูใบฎีกา พระครูปลัด พระครูสรวิชัย คู่สวดคณะพระพิมล พระครูไกรสรวิลาศ คู่สวดคณะพระพิมล

ตำแหน่งพระราชาคณะ ได้แก่ พระพุทธโฆษาจารย์ พระอุดมปิฎก พระมุนีนายก พระอริยกวี พระธรรมเจดีย์ พระธรรมโกษา พระธรรมกิจ พระวินัยรักขิต พระเทพมุนี พระเทพโมลี พระญาณสมโพธิ์ พระญาณโพธิ พระญาณสิทธิ์ พระราชมุนี พระราชกวี พระราชโมลี พระศรีวิสุทธิวงศ์ พระกวีวงศ์ พระวิสุทธาจารย์ พระอมรเมธาจารย์ พระปัญญาญาณปิฎก พระศรีสุธรรมมุนี พระอริยวงศมุนี พระอริยมุนี พระรัตนมุนี พระนิกรม

ตำแหน่งพระครูฐานานุกรม และ**พระครูคู่สวด** ได้แก่ พระครูสีลสมาจาร พระครูมารวิชิต พระครูอุดมสังวร คณะพระเชตุพน พระครูอมรวิไชย คณะพระเชตุพน พระครูรัตนเจดีย์ พระครูสีลพรหมจริย พระครูพรหมปัญญา พระครูวินัยสังวร พระครูสุนทรโฆสิต คู่สวดคณะพระเชตุพน พระครูวิจิตรโฆษา คู่สวดคณะเชตุพน

ตำแหน่งสมณศักดิ์คณะรามัญ ได้แก่ พระมหาสุเมธาจารย์ เจ้าคณะรามัญ พระกุลวงศ์ พระอริยธัช พระธรรมวิสารท พระอุดมญาณ พระไตรสรณธัช พระครูสุนทรวิลาศ คณะพระสุเมธ พระครูราชสังวร พระครูธรรมลิกขิต คณะพระสุเมธ พระครูราชปริตร คณะพระอุดมญาณ พระครูสีลเตช คณะพระอริยธัช พระครูวิสุทธิศีล คณะพระกุลวงศ์ พระครูอุดมวงศ์ รามัญนนทบุรี พระครูวิเชียรมุนี รามัญนนทบุรี พระครูนิโรธมุนี รามัญนนทบุรี พระครูธรรมวิจาร รามัญนนทบุรี พระครูอัมรา รามัญนนทบุรี พระครูปัญญารัตน รามัญปทุมธานี พระครูปิฎกธร รามัญนครเขื่อนขันธ์ พระครูวิสุทธิวงศ์ รามัญนครเขื่อนขันธ์

ตำแหน่งพระครูหัวเมืองฝ่ายเหนือ ประกอบด้วย

ตำแหน่งพระครูหัวเมืองภาคกลาง พระครูธรรมโกศล คณะไทยนนทบุรี พระครูนนทปรีชา คณะไทยนนทบุรี พระครูธรรมปัญญา นครชัยศรี พระครูวิมลเมธาจารย์ สุพรรณบุรี พระธรรมราชา เจ้าคณะกรุงเก่า พระครูปัญญามหาสีลสุนทร สังฆราชา ลพบุรี พระครูเทวทิวากร คณะโลกเชฏฐ์ กรุงเก่า พระครูอนุโลมมุนี อุทัยธานี พระครูสุวรรณคิรี นครสวรรค์ พระครูมโนรมย์มุนี เมืองมโนรมย์บุรี พระสุวรรณเจดีย์ คณะวัดสุวรรณ กรุงเก่า พระครูมหามงคลเทพมุนี เจ้าคณะปรันตประเทศ พระครูมงคลวิจาร คณะปรันตประเทศ พระครูพุทธบาล รักษาพระพุทธบาท พระครูศรีวิสุทธิญาณ สระบุรี พระครูพุทธฉาย รักษาพระฉายปถวี พระครูอินทโมลีศรีบรมนาถ ชัยนาทบุรี พระครูเมธังกร ชัยนาทบุรี พระครูพุทธรักขิตญาณมุนี สังฆราชา วิเศษชัยชาญ พระครูพุทธไสยาสน์รักขิตญาณมหามุนี รักษาพระนอนป่าโมกข์

ตำแหน่งพระครูหัวเมืองเหนือ พระครูญาณบวร กำแพงเพชร พระครูเทวราชกวี สวรรคโลก พระครูสิงหราราชมุนี สิงหบุรี พระครูพุทธไสยาสน์ราชมุนี รักษาพระนอนจักรศรี พระสังฆราชา พิษณุโลก พระครูคิริมานนท์ ชุมศรสำแดง พระครูอริยมุนี ชุมแสงสงคราม พระครูธรรมเสนา นครไทย พระครูสุวรรณคีรี ชัยนาท พระครูธรรมราชมุนี สรรคบุรี พระสังฆราชา สุโขทัย พระครูธรรมสิทธิ พิแรมรมย์ พระครูพุทธบาล พิรามรงค์ พระครูธรรมบาล คิรีมาศ พระครูสังฆปาล สำโรงทอง พระครูชาติสิทธิธรรม ธรรมามูล พระครูวิเชียรปัญญามหามุนี สังฆราชา พิชัยบุรี พระครูญาณปรีชา เมืองบางโพ พระครูสวางคมุนี เมืองสวางค์ พระครูสุนทรธรรมรักษา พระแท่นศิลาอาสน์ พระครูพรหมนครบวรราชมุนี พรหมบุรี พระครูอินทมุนี อินทบุรี พระครูธรรมทัสสี สังฆราชา พิจิตรบุรี

ตำแหน่งพระครูหัวเมืองอีสาน ได้แก่ พระครูวิบูลย์กิจวิจิตรมุนี สังฆราชา นครราชสีมา พระครูอินทรียสังวร เมืองปักธงชัย พระครูอมรปัญญา เมืองนางรอง พระครูปรีชาชินวงศ์ เมืองชัยภูมิ พระครูอัตตวงศาจารย์ญาณมุนี สังฆราชา เวียงจันทบุรี พระครูสัทธปัญญา คณะเวียงจันท์ พระครูธรรมจินดา ขุขันธ์บุรี พระครูสังฆคณาบริรักษ์ สุรินทร์บุรี พระครูรัตนจักรปรีชา สังฆบุรี

๒. จารึกหลังบานหน้าต่าง ผนังด้านทิศใต้ พระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นทำเนียบสมณศักดิ์พระราชาคณะคณะใต้ คณะอรัญวาสี และพระครูหัวเมืองปากใต้ ปรากฏคำอธิบายในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ว่า

"...หน้าต่างทางทิศใต้ เขียนตั้งแต่บานหน้าต่างด้านหน้าทางใต้ไปจนบานหน้าต่างด้านหลังข้างใต้ เริ่มด้วยตำแหน่งถานานุกรมสมเด็จพระวันรัตนเจ้าคณะใหญ่หนใต้ และพระราชาคณะผู้ใหญ่ พระราชาคณะสามัญ ไปจนพระครูหัวเมืองปักษ์ใต้..."[๔๔]

ดังสามารถจัดแบ่งทำเนียบสมณศักดิ์พระราชาคณะคณะใต้ ที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ วัดพระเชตุพน ได้ดังนี้

ตำแหน่งสมเด็จพระวันรัตน์ เจ้าคณะฝ่ายขวา บัญชาการคณะใหญ่หนใต้ มีพระครูปลัดและฐานานุกรม คือ พระครูปลัดมหันตปิฎก พระครูวินัยธร คณะพระวันรัตน์ พระครูวินัยธรรม คณะพระวันรัตน์ พระครูธรรมคุต คณะพระวันรัตน์ พระครูพุทธบาล คณะพระวันรัตน์ พระครูพรหมสร คู่สวดคณะพระวันรัตน์ พระครูอมรสัทท์ คู่สวดคณะพระวันรัตน์ พระครูญาณกิจ คณะพระวันรัตน์ พระครูสังฆกิจ คณะพระวันรัตน์ พระครูสมุห์ คณะพระวันรัตน์ พระครูใบฎีกา คณะพระวันรัตน์

ตำแหน่งเจ้าคณะรอง ได้แก่ พระธรรมอุดม มีพระครูปลัด และฐานานุกรม ได้แก่ พระครูปลัด คณะพระธรรมอุดม พระครูวินัยธร คณะพระธรรมอุดม พระครูวินัยธรรม คณะพระธรรมอุดม พระครูสังฆรักขิต คณะพระธรรมอุดม พระครูสมุห์ คณะพระธรรมอุดม พระครูใบฎีกา คณะพระธรรมอุดม พระครูสัททวิมล คู่สวดคณะพระธรรมอุดม พระครูมงคลวิลาส คู่สวดคณะพระธรรมอุดม พระครูวิมุติสังวร วิปัสสนา คณะพระวันรัตน์ พระครูสุนทรธรรมรส วิปัสสนา คณะพระวันรัตน์ พระครูวรปรีชา วัดสังกระจาย

ตำแหน่งพระราชาคณะ ได้แก่ พระพรหมมุนี พระธรรมติโลกาจารย์ พระอมรโมลี พระวิเชียรโมลี พระวิเชียรมุนี พระวิเชียรกวี พระวินัยมุนี พระศรีศากยบุตติย์ พระวรญาณมุนี พระศรีสมโพธิ์ พระวิเศษคุณ พระวิบูลย์ปัญญา พระโพธิวงศ์ พระเทพกวี พระญาณปริยัติ พระญาณไตรโลก พระญาณวิสุทธิ์ พระญาณวิริยะ พระญาณรักขิต พระสังวรวิมล พระธรรมธราจารย์ พระปรากรม พระครูธรรมวิจารณ์ พระครูพุทธพยากรณ์

---

[๔๔] **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ,** (กรุงเทพฯ: ศิวพร, ๒๕๑๗), หน้า ๑๖๖.

ตำแหน่งคณะอรัญวาสี ได้แก่ พระพุฒาจารย์ มีพระครูปลัดและฐานานุกรม คือ พระครูปลัดอรัญวาสี คณะพระพุฒาจารย์ พระครูวินัยสารทะ คณะพระพุฒาจารย์ พระครูอภัยสารท คณะพระพุฒาจารย์ พระครูเทพสิทธิเทพาธิบดี คู่สวดคณะพระพุฒาจารย์ พระครูศรีสุนทราสรวิจิตร คู่สวดคณะพระพุฒาจารย์ พระครูใบฎีกา คณะพระพุฒาจารย์ พระครูมหาสมุห์ คณะพระพุฒาจารย์ พระครูกสิณสังวร พระครูธรรมธิราญาณ พระครูรัตนรังสี พระครูนิโรธญาณ

ตำแหน่งเจ้าคณะรองฝ่ายอรัญวาสี คือ พระญาณสังวรเถร และมีตำแหน่งฐานานุกรม ได้แก่ พระญาณวิเชียรเถร พระญาณวิสาลเถร พระญาณโกสลเถร พระญาณรังสี พระญาณโสภณ

ตำแหน่งพระราชาคณะคณะอรัญวาสี ได้แก่ พระธรรมวิโรจเถร พระนิโรธรังสี พระปัญญาวิสาลเถร พระคัมภีรปรีชาญาณเถร พระปัญญาคัมภีรเถร พระสุธรรมสังวรเถร พระสุธรรมเทพเถร พระวิสุทธิสังวรเถร พระวิสุทธิสารเถร พระสุธรรมาจารยเถร พระบวรวิริยเถร พระสมาบัติวิหารเถร พระบวรวิชชาญาณเถร พระอุดมวิชชาญาณเถร พระฌานภิรัตเถร พระครูโลกุตตรวิหาร พระครูวิสุทธิสมโพธิ์ พระครูนิโรธรักขิต

ตำแหน่งพระครูหัวเมืองฝ่ายใต้ ประกอบด้วย

ตำแหน่งพระครูหัวเมืองปากใต้ฝ่ายตะวันตก ได้แก่ พระครูวิบูลย์เกียรติราชมุนีศรีสังฆราชา ราชบุรี พระครูธรรมเสนา เจ้าคณะลาวพุงดำ ราชบุรี พระครูอภัยมงคล เจ้าคณะไทย ราชบุรี พระครูอิทธโมลี เจ้าคณะลาวพุงขาว ราชบุรี พระครูรามาธิบดี เจ้าคณะรามัญ ราชบุรี พระครูอินทเขมา เจ้าคณะเขมร ราชบุรี พระครูพิเชยคิรี เมืองศรีสวัสดิ์ พระครูวิสุทธิรังสี กาญจนบุรี พระครูอภัยคิรี ไทรโยค พระครูมหาสิทธิการ สมุทรสงคราม พระครูญาณสาคร สมุทรสงคราม พระครูสมุหวิเชยอภัยมุนี สาครบุรี พระครูสุวรรณมุนี ศรีสังฆปรินายก สังฆราชา เพชรบุรี พระครูญาณเพชรรัตน เพชรบุรี พระครูญาณวิมล เพชรบุรี พระครูสุชาติเมธาจารย์ เพชรบุรี พระครูญาณวิสุทธิ์ เพชรบุรี

ตำแหน่งพระครูหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ได้แก่ พระครูสุนทรสมุทร เมืองสมุทรปราการ พระครูชลธารามหามุนี ชลบุรี พระสังฆราชา จันทบุรี พระครูสุธรรมจินดามหามุนี ตราด พระครูอินทโมลีศรีสังวร พนัสนิคม พระครูสุธรรมธิราราชมุนี ระยอง พระครูสุวรรณรังสี บางละมุง

ตำแหน่งพระครูหัวเมืองภาคใต้ ได้แก่ พระครูอินทลังกา ตานี พระครูลังกาแก้วราชมุนี สังฆราชา ไชยาบุรี พระครูการาม ไชยา พระครูอินทโมลี เมืองปะสงค์ พระครูธรรมวิจิตร เมืองหลังสวน พระครูจุฬามุนี อุทุมพร พระครูสุวรรณคิรี อุทุมพร พระครูวิเชียรปัญญา ฉลาง พระครูวิสุทธิพรหมจรรย์ ตะกั่วทุ่ง พระครูอุดมปัญญา ตะกั่วป่า พระครูลังกาวี เมืองฉวี พระครูญาณโมลี สงขลา พระครูลังกาแก้ว สังฆราชา นครศรีธรรมราช พระครูการาม นครศรีธรรมราช พระครูกาชาต นครศรีธรรมราช พระครูกาเดิม นครศรีธรรมราช พระครูรัตนโมลี สังฆราชา สงขลา พระครูธรรมโมลี สงขลา พระครูกาแก้ว สังฆราชา พัทลุง พระครูการาม พัทลุง พระครูกาชาต พัทลุง พระครูกาเดิม พัทลุง พระครูธรรมจักร พัทลุง พระครูธรรมโฆษ พัทลุง

จากการเปรียบเทียบทำเนียบสมณศักดิ์ที่ปรากฏ ในตำราทำเนียบสมณศักดิ์ครั้งกรุงเก่า กับจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พบว่ามีความแตกต่างกันหลายประการ ซึ่งสอดคล้องกับบริบททางสังคมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สามารถสรุปได้ดังนี้

๑. การปกครองคณะสงฆ์ พบว่าการปกครองคณะสงฆ์ ตามที่ปรากฏในทำเนียบสมัยอยุธยากับที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ วัดพระเชตุพน มีความแตกต่างกัน เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงในหลายประการ เช่น การเพิ่มคณะรามัญ และสมณศักดิ์พระราชาคณะฝ่ายรามัญ เข้ามาในทำเนียบ ซึ่งเดิมไม่ปรากฏในทำเนียบสมัยอยุธยา

๒. การเปลี่ยนสมณศักดิ์ พบว่าสมณศักดิ์ตามที่ปรากฏในทำเนียบสมัยอยุธยากับที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ วัดพระเชตุพน มีความแตกต่างกัน เช่น มีการเปลี่ยนสมณศักดิ์จาก พระธรรมโคดม เป็นพระธรรมอุดม และพระอุบาลี เป็นพระวินัยรักขิต ในสมัยรัชกาลที่ ๑

๓. การจัดแบ่งการปกครองและสมณศักดิ์พระครูหัวเมืองฝ่ายเหนือและหัวเมืองฝ่ายใต้ พบว่าการจัดแบ่งการปกครองและสมณศักดิ์พระครูหัวเมืองฝ่ายเหนือและหัวเมืองฝ่ายใต้ ตามที่ปรากฏในทำเนียบสมัยอยุธยา กับที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ วัดพระเชตุพน มีความแตกต่างกัน ได้แก่

มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองหัวเมืองจากเดิมที่ปรากฏในทำเนียบว่า เป็นหัวเมืองที่เคยขึ้นอยู่กับคณะใต้ มาขึ้นอยู่ในการปกครองของคณะเหนือ ตามการจัดแบ่งหัวเมืองฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

นอกจากนี้ ยังมีการเพิ่มสมณศักดิ์พระครูหัวเมืองทั้งฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้เพิ่มขึ้นกว่าสมัยอยุธยาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเมืองซึ่งตั้งขึ้นใหม่หรือเพิ่มเข้ามาในพระราชอาณาเขตกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น หัวเมืองประเทศราชเวียงจันทน์ หัวเมืองอีสาน หัวเมืองเขมรป่าดง เป็นต้น

จากหลักฐานต่างๆ ที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า ทำเนียบซึ่งนำมาใช้ในการจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่าง พระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม น่าจะเป็นทำเนียบที่ใช้ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ ๑ จนถึงต้นรัชกาลที่ ๓ ก่อนหน้าที่จะมีการจัดแบ่งคณะออกเป็น คณะเหนือ คณะใต้ และคณะกลาง ดังได้กล่าวถึงไปแล้วนั่นเอง

บทที่ ๓

ทำเนียบตาลิปัตรพัดยศ หลังบานประตู พระอุโบสถวัดพระเชตุพน

ทำเนียบตาลิปัตรพัดยศ หลังบานประตู พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นลายรดน้ำที่เขียนเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๓ ในคราวที่มีการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และในการนี้ได้มีการรื้อสร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่

สำหรับบานประตูของพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามที่สร้างขึ้นนี้มีทั้งหมด ๔ บาน แบ่งออกเป็นบานซ้ายและขวา ด้านนอกเป็นลายประดับมุกเรื่องรามเกียรติ์ ส่วนหลังบานเป็นลายรดน้ำภาพตาลปัตรพัดยศ ดังปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงในสำเนาแผ่นศิลาเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ ๓ ว่า

*"...บานประตูพระอุโบศถนั้นข้างนอกประดับมุกเปน**เรื่องรามเกรียติยศ** ข้างในเขียนลายรดน้ำเปน**รูปตาลิปัตสำหรับพระราชาคณะพระครูถานานุกรมบาเรียนฝ่ายคามวาษีอรัญวาษี** ครบตำแหน่ง..."*[๑]

ตาลิปัตรพัดยศ หมายถึง พัดที่ใช้เป็นเครื่องยศพระเถระ ซึ่งมีการจัดแบ่งรูปแบบของพัดออกตามสมณศักดิ์ต่างกันหลายรูปแบบ เช่น พัดแฉก พัดพุดตาน พัดเปลว และพัดหน้านาง เป็นต้น ดังสามารถจำแนกออกตามรูปแบบของพัดยศแต่ละประเภทได้ดังนี้

๑. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์ พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นรูปแบบพัดยศ**สำหรับพระราชาคณะต่างๆ** โดยใช้วัสดุที่แตกต่างกันไปตามตำแหน่งสมณศักดิ์ พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ใช้เป็นพัดสำหรับพระราชาคณะต่างๆ ในปัจจุบัน มีดังนี้

พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สำหรับ**ตำแหน่งสกลมหาสังฆปรินายก** เป็นพัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นตาดเงิน สลับลูกคั่นตาดทอง ปักดิ้นเลื่อมและทองแร่ง ใจกลาง

---

[๑] คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน, **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน,** (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔), หน้า ๖๒.

ปักเป็นช่อใบเทศ ยอดงาเป็นฉัตรสามชั้น แต่อาจโปรดเกล้าฯ ให้ทำพัดยศที่มีเครื่องประดับงดงามหรือเครื่องหมายแสดงคุณวุฒิอื่นๆ เพื่อเป็นการยกย่องเกียรติเพิ่มขึ้น เช่น พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มียอดงาแกะสลักเป็นฉัตรห้าชั้นเพื่อถวายพระเกียรติยศ เป็นต้น

พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สำหรับ**ตำแหน่งพระราชาคณะ เจ้าคณะใหญ่** (ชั้นสุพรรณบัฏ) เป็นพัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นตาดเหลืองมีลูกคั่นสลับเป็นริ้วด้วยตาดสีน้ำเงินอ่อนและขาว ปักลายกระหนกด้วยดิ้นเลื่อมและทองแร่ง ใจกลางเป็นตาดเหลืองปักลายใบเทศ

พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สำหรับ**ตำแหน่งพระราชาคณะ เจ้าคณะรอง** (ชั้นหิรัญบัฏ) เป็นพัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นโหมดเหลืองสลับริ้วลูกคั่นตาดสีแดง ขาว น้ำเงินอ่อน ปักลวดลายด้วยดิ้นเลื่อมและทองแร่ง ใจกลางเป็นโหมดเหลืองปักลายใบเทศ

พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สำหรับ**ตำแหน่งพระราชาคณะ เจ้าคณะรองฝ่ายอรัญวาสี** เป็นพัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นโหมดขาว คั่นริ้วแพรแดง ปักดิ้นเลื่อมและทองแร่ง ใจกลางโหมดเหลือง ปักเป็นช่อใบเทศ

พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สำหรับ**ตำแหน่งพระราชาคณะชั้นธรรม** ที่เป็นพระราชวงศ์ เป็นพัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นแพรต่วนเหลือง มีริ้วลูกคั่นชั้นนอกสีเขียว ชั้นในสีแดง ปักดิ้นเลื่อม ใจกลางแพรสีเหลือง ปักเป็นลายใบเทศ

พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สำหรับ**ตำแหน่งพระราชาคณะชั้นธรรม** เดิมเป็นพัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นแพรต่างสี มีริ้วไหมทองเส้นหยาบคั่นปักดิ้นเลื่อมและทองแร่ง มีสีประจำตำแหน่ง คือ พระธรรมเจดีย์ พื้นพัดสีขาว พระธรรมปาโมกข์ พื้นพัดสีเหลือง พระธรรมไตรโลกาจารย์ พื้นพัดสีแดง พระธรรมธีรราชมหามุนี พื้นพัดสีดำ พระธรรมราชานุวัตร พื้นพัดสีเขียว พระธรรมปิฎก พื้นพัดสีชมพู พระธรรมโกษาจารย์ พื้นพัดสีม่วงอ่อน พระธรรมดิลก พื้นพัดสีน้ำเงินอ่อน พระธรรมวราภรณ์ พื้นพัดสีเหลือง ต่อมาในปัจจุบันเปลี่ยนเป็นพื้นต่วนเหลือง มีริ้วตาดทองสลับเป็นลูกคั่น ปักดิ้นเลื่อมเหมือนกันทุกตำแหน่ง

พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สำหรับ**ตำแหน่งพระราชาคณะชั้นเทพ** เป็นพัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายกระจังขอบนอกเป็นพื้นกำมะหยี่สีแดง ริ้วลูกคั่นเขียวสลับกับพื้นน้ำเงินแก่ ปักดิ้นเลื่อมทองแร่งและประดับพลอย ปัจจุบันมีการเปลี่ยนเป็นลายกำมะหยี่ขอบนอกเป็นสีม่วง ถัดมาเป็นพื้นกำมะหยี่สีเขียว คั่นด้วยกำมะหยี่สีแดงกับม่วง ใจกลางเป็นกำมะหยี่สีฟ้าปักดิ้นเลื่อม และใช้ลูกแก้วประดับแทนพลอย ฝ่ายวิปัสสนาธุระใช้พื้นพัดเป็นสีขาวล้วน

พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สำหรับ**ตำแหน่งพระราชาคณะชั้นราช** เป็นพัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นกำมะหยี่สลับสีปักทองแร่ง ใจกลางหน้าราหู เดิมกระจังขอบนอกเป็นพื้นกำมะหยี่สีเขียว วงในเป็นริ้วสีแดง ใจกลางสีเขียว มีขอบสีม่วง ปัจจุบันกระจังขอบนอกเป็นกำมะหยี่สีแดงแก่ วงในเป็นริ้วสีเขียว สำน้ำเงิน สีแดงแก่ ใจกลางเป็นสีเหลือง

พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สำหรับ**ตำแหน่งพระราชาคณะสามัญ เปรียญ** เป็นพัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นกำมะหยี่สลับสีปักดิ้นเลื่อม ใจกลางปักหน้าราหูใหญ่ กระจังขอบนอกสีแดง ลายลูกคั่นสลับสีเขียว ม่วง เหลือง ใจกลางสีน้ำเงิน ฝ่ายวิปัสสนาธุระใช้พื้นกำมะหยี่สีขาวล้วน

พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สำหรับ**ตำแหน่งพระราชาคณะยก เทียบเปรียญ** เป็นพัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นกำมะหยี่สลับสีปักดิ้นเลื่อม ใจกลางปักหน้าราหูเล็กสีของกระจังขอบนอกสีแดง ลายลูกคั่นสีเขียว สีน้ำเงิน สีเหลือง ใจกลางสีน้ำเงิน

พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สำหรับ**ตำแหน่งพระราชาคณะยก** เป็นพัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นกำมะหยี่สลับสี ปักดิ้นด้าน พื้นสีแดงสลับลูกคั่นสีเขียว ใจกลางหน้าราหูเล็ก

๒. พัดเปลวเพลิง สำหรับ**ตำแหน่งพระครูเจ้าคณะจังหวัดชั้นเอก และชั้นโท** มีลักษณะที่แตกต่างกันดังนี้

พัดเปลวเพลิง สำหรับ**ตำแหน่งพระครูเจ้าคณะจังหวัด ชั้นเอก** เป็นพัดเปลวเพลิง พื้นสักหลาดแดง กลางสลับสีขาว เขียว ม่วง ปักดิ้น

พัดเปลวเพลิง สำหรับ**ตำแหน่งสำหรับพระครูเจ้าคณะจังหวัด ชั้นโท** เป็นพัดเปลวเพลิง พื้นสักหลาดแดงล้วน ปักดิ้น

๓. **พัดพุดตาน** เป็นพัดสำหรับ**ตำแหน่งพระครูต่างๆ** สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า

"...คำที่เรียกว่า พัดพุดตาน นั้น เห็นว่าเรียกผิดเพราะที่จริงเป็นดอกบัวไม่ใช่ดอกพุดตาน อยากจะหาความว่าเรียกชื่อพัดพุดตานจะเกิดขึ้นไม่แก่กว่ารัชกาลที่ ๓ เพราะลายเทศพุดตานเกิดขึ้นในรัชกาลนั้น เป็นแฟชั่นที่ใช้ชื่อนั้นตลอดไป..."

พัดพุดตานสามารถจัดแบ่งตามลำดับพระครู โดยพัดพุดตานแต่ละตำแหน่งจะมีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามสมณศักดิ์ ได้แก่

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูปลัดของสมเด็จพระราชาคณะ** เป็นพัดพุดตานพื้นกำมะหยี่เหลืองสลับแดง ลวดใหญ่ปักทองแร่ง ลวดเล็กปักดิ้นด้าน ลายปักดิ้นมันและเลื่อมเงิน

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูปลัดของพระราชาคณะ เจ้าคณะรอง** เป็นพัดพุดตานพื้นกำมะหยี่แดงสลับเหลือง ลวดใหญ่ปักดิ้นมัน ลวดเล็กปักดิ้นด้าน ลายปักดิ้นมันและเลื่อมเงิน

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูปลัดของพระราชาคณะชั้นธรรม** เป็นพัดพุดตานพื้นกำมะหยี่น้ำเงินสลับแดง ลวดใหญ่ปักดิ้นด้าน ลวดเล็กปักดิ้นมัน ลายปักดิ้นมัน

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูปลัดของพระราชาคณะชั้นเทพ** เป็นพัดพุดตานพื้นสักหลาดสีเขียวสลับแดง ลวดใหญ่เล็กปักไหมทองถักลาย ปักดิ้นมัน ก้านลายปักดิ้นด้าน เลื่อมทอง

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูปลัดของพระราชาคณะชั้นราช** เป็นพัดพุดตานพื้นสักหลาดม่วงสลับแดง ลวดใหญ่เล็กปักไหมทองถักลายปักดิ้นมัน ก้านลายปักดิ้นด้าน เลื่อมทอง

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูเจ้าอาวาส พระอารามหลวงชั้นเอก** เป็นพัดพุดตานใบใหญ่ พื้นกำมะหยี่สลับเขียวกับแดง ปักดิ้นเลื่อม ขอบลวดทอง

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูเจ้าอาวาส พระอารามหลวงชั้นโท** เป็นพัดพุดตานใบกลาง พื้นกำมะหยี่สลับสีแดงขอบน้ำเงิน ปักดิ้นเลื่อม

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูเจ้าอาวาส พระอารามหลวงชั้นตรี** เป็นพัดพุดตานใบเล็ก พื้นกำมะหยี่สลับสีแดงขอบเขียว ปักดิ้นเลื่อม

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูกรรมการสงฆ์ จังหวัด** เป็นพัดพุดตานพื้นสักหลาดแดง กลางสลับสีน้ำเงินแดงและเขียว ปักดิ้นเลื่อม

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูเจ้าคณะอำเภอชั้นเอก** เป็นพัดพุดตานพื้นสักหลาดแดงล้วน ปักดิ้น

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูวิปัสสนาในกรุง** เป็นพัดพุดตานพื้นกำมะหยี่ขาว ปักดิ้นเลื่อม

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูวิปัสสนาหัวเมือง** เป็นพัดพุดตานพื้นสักหลาดขาว ปักดิ้น

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูพิเศษ** เป็นพัดพุดตานพื้นกำมะหยี่น้ำเงิน ปักไหมทอง กลางมีอักษร จ.ป.ร. ใต้พระเกี้ยว

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูฐานานุกรมและพระครูปริตร** เป็นพัดพุดตานพื้นกำมะหยี่แดง ปักดิ้นเลื่อม (ชั้นเอกใบใหญ่ ชั้นโทใบเล็ก)

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูเจ้าคณะอำเภอชั้นโท** เป็นพัดพุดตานพื้นแพรแดง กลางขอบน้ำเงิน สลับเยียระบับ ปักดิ้น

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูกรรมการสงฆ์อำเภอ** เป็นพัดพุดตานพื้นแพรแดง ปักดิ้น

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูวินัยธรและพระครูธรรมธร** (ฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า) เป็นพัดพุดตาน พื้นสักหลาดแดงล้วน ปักดิ้นเลื่อม ลวดลายละเอียด

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูวินัยธรและพระครูธรรมธร** (ฐานานุกรมของเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะรอง พระราชาคณะชั้นธรรมและชั้นเทพ) เป็นพัดพุดตานพื้นสักหลาดแดงล้วน ปักดิ้นเลื่อม ลวดลายหยาบ

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระครูคู่สวด** (ฐานานุกรมของเจ้าคณะใหญ่และเจ้าคณะรอง) เป็นพัดพุดตาน พื้นสักหลาดสลับสีเขียวกับแดง ปักดิ้นเลื่อม

พัดพุดตาน สำหรับ**ตำแหน่งพระปลัด** (ฐานานุกรมของพระราชาคณะสามัญ) เป็นพัดพุดตาน พื้นเยียรบับ สลับอัตลัด เขียวกับแดง

๔. **พัดหน้านาง** เป็นพัดยศสำหรับ**ตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา และเป็นพัดสำหรับตำแหน่งพระครูรองคู่สวด พระครูสังฆ พระครูสมุห์ และพระครูใบฎีกา** มีลักษณะแตกต่างกันดังนี้

พัดหน้านาง สำหรับ**ตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา** เป็นพัดหน้านางพื้นงาสาน ขอบงา คายตับงา

พัดหน้านาง สำหรับ**ตำแหน่งพระครูรองคู่สวด** เป็นพัดหน้านาง พื้นกำมะหยี่หักทองขวาง

พัดหน้านาง สำหรับ**ตำแหน่งพระครูสังฆ** (ฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าจนถึงพระราชาคณะชั้นราช) เป็นพัดหน้านาง พื้นกำมะหยี่แดงล้วน สำหรับสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เจ้าคณะใหญ่และเจ้าคณะรอง พื้นสักหลาดแดงล้วน สำหรับพระราชาคณะชั้นธรรม ชั้นเทพ ชั้นราช กระหนกและลวดปักไหมทอง ใบและดอกปักดิ้นเหมือนกัน

พัดหน้านาง สำหรับ**ตำแหน่งพระครูสมุห์** (ฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าจนถึงพระราชาคณะชั้นราช) เป็นพัดหน้านางพื้นอัตลัด สีแดงสลับดำ หรือม่วงอ่อนสลับม่วงแก่ ประดับเลื่อม ถ้าเป็นพระครูสมุห์ของพระราชาคณะสามัญและของพระครูเจ้าอาวาส ไม่ประดับเลื่อม

พัดหน้านาง สำหรับ**ตำแหน่งพระครูใบฎีกา** (ฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า จนถึงพระราชาคณะชั้นราช) เป็นพัดหน้านางพื้นอัตลัด สีดำสลับแดงหรือม่วงแก่สลับม่วงอ่อน ประดับเลื่อม ถ้าพระครูใบฎีกาของพระราชาคณะสามัญและของพระครูเจ้าอาวาสไม่ประดับเลื่อม (พัดพระครูสมุห์และพระครูใบฎีกามีสีและดอกเป็นลายต่างๆ จึงเรียกว่า พัดตุ๊กแก)

นอกจากนี้พัดหน้านางยังเป็นลักษณะของพระพิธีธรรมและพัดพระเปรียญอีกด้วย[๒]

สำหรับลายรดน้ำภาพตาลปัตรพัดยศ หลังบานประตู พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เขียนเป็นภาพพัดประเภทต่างๆ ซึ่งมีใช้ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ดังนี้

---

[๒] **ตาลปัตร ฝีพระหัตถ์สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์,** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕ – ๔๒.

ลายรดน้ำภาพตาลปัตรพัดยศ หลังบานประตูพระอุโบสถวัดพระเชตุพน

บานที่ ๑

(บานซ้าย)

๑. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์
๒. พัดพุดตาน
๓. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์ พระราชาคณะ
๔. พัดพุดตาน พระครู
๕. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์ พระราชาคณะ
๖. พัดพุดตาน พระครู
๗. พัดเปลวเพลิง พระครู
๘. พัดพุดตาน ตราพระราชสีห์ พระครู หัวเมืองฝ่ายเหนือ

(บานขวา)

๑. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์
๒. พัดพุดตาน
๓. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์ พระราชาคณะ
๔. พัดพุดตาน พระครู
๕. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์ พระราชาคณะ
๖. พัดพุดตาน พระครู
๗. พัดเปลวเพลิง พระครูเจ้าสังฆปาโมกข์
๘. พัดพุดตาน ตราพระคชสีห์ พระครูหัวเมืองฝ่ายใต้ พัดพุดตาน ตราบัวแก้ว พระครูหัวเมืองชายทะเล

บานที่ ๒

(บานซ้าย)

๑. พัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พระราชาคณะผู้ใหญ่
๒. พัดพุดตาน พระครูสัญญาบัตร
๓. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์
๔. พัดพุดตาน
๕. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์
๖. พัดพุดตาน
๗. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์
๘. พัดพุดตาน พระปลัด

(บานขวา)

๑. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์
๒. พัดพุดตาน พระครูสัญญาบัตร
๓. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์ พระราชาคณะ
๔. พัดพุดตาน
๕. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์ พระราชาคณะ
๖. พัดพุดตาน
๗. พัดแฉกพุ่มข้าวบิณฑ์
๘. พัดพุดตาน

บานที่ ๓

(บานซ้าย)

๑. พัดงาสาน พระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระ
๒. พัดหน้านางพระฐานานุกรม
๓. พัดหน้านางพระฐานานุกรม
๔. พัดหน้านางพระฐานานุกรม
๕. พัดพระครูฐานานุกรมพระครูรองคู่สวด
๖. พัดหน้านาง พระครูสมุห์และพระครูใบฎีกา
๗. พัดยศพระครู ฐานานุกรม พระครูสังฆรักษ์
๘. พัดหน้านาง พระเปรียญ

(บานขวา)

๑. พัดงาสาน พระราชา คณะฝ่ายวิปัสสนาธุระ
๒. พัดหน้านาง พระฐานานุกรม
๓. พัดหน้านาง พระฐานานุกรม
๔. พัดหน้านาง พระฐานานุกรม
๕. พัดพระครูฐานานุกรม พระครูรองคู่สวด
๖. พัดหน้านาง พระครูสมุห์และพระครูใบฎีกา
๗. พัดยศ พระครูฐานานุกรมพระครูสังฆรักษ์
๘. พัดหน้านาง พระเปรียญ

บานที่ ๔

(บานซ้าย)

๑. พัดงาสาน พระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระ
๒. พัดหน้านาง พระฐานานุกรม พระสมุห์ พระใบฎีกา
๓. พัดหน้านาง พระครูฐานานุกรม
๔. พัดหน้านาง พระครูฐานานุกรม
๕. พัดหน้านาง พระครูฐานานุกรม พระครูรองคู่สวด
๖. พัดหน้านาง
๗. พัดหน้านาง พระครูสังฆรักษ์
๘. พัดหน้านาง พระเปรียญ

(บานขวา)

๑. พัดงาสาน พระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระ
๒. พัดหน้านาง พระฐานานุกรม พระสมุห์ พระใบฎีกา
๓. พัดหน้านาง พระฐานานุกรม
๔. พัดหน้านาง พระครูฐานานุกรม
๕. พัดหน้านาง พระครูรองคู่สวด
๖. พัดหน้านาง
๗. พัดหน้านาง พระครูสังฆรักษ์
๘. พัดหน้านาง พระเปรียญ

บทที่ ๔

จารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ วัดพระเชตุพน ฉบับตรวจสอบชำระ

จารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ วัดพระเชตุพน ได้เคยมีการปริวรรตและจัดพิมพ์มาหลายครั้งแล้ว นับตั้งแต่การพิมพ์หนังสือประชุมศิลาจารึกวัดพระเชตุพน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นต้นมา จากนั้นได้มีการจัดพิมพ์หนังสือประชุมศิลาจารึกวัดพระเชตุพน ตามฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ ต่อมาอีกหลายครั้ง จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๕

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๔๓ พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ ป.ธ.๙) เมื่อยังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระศรีวิสุทธิวงศ์ ได้ตรวจสอบดวงตราประจำตำแหน่งต่างๆ แล้วประมวลสรุปลักษณะต่างๆ เพื่อให้เข้าใจชัดเจนมากขึ้น โดยมีนายเฉลิม สว่างจิตร ป.ธ. ๙ ตรวจสอบตัวอักษรขอมที่จารึกทั้งหมด แล้วพิมพ์ครั้งแรก ในชื่อ **"ตราตำแหน่งสมณศักดิ์"** รวมพิมพ์ในหนังสือตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์ ซึ่งวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓ เพื่อเป็นที่ระลึกพระธรรมปัญญาบดี (ถาวร ติสฺสานุกโร ป.ธ.๔) เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ. ๒๕๔๓

ในการจัดพิมพ์ครั้งนั้นแม้ว่าจะได้มีการตรวจสอบดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ และจัดทำคำอธิบายเพิ่มเติม ทั้งในบทนำและลงเป็นเชิงอรรถก็ตาม แต่สำหรับดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ที่พิมพ์ในครั้งนั้นมีเพียงคำอ่านเท่านั้น มิได้มีการลงเทียบกับคำปริวรรตจากอักษรขอม

ดังนั้น เพื่อให้เห็นถึงรูปแบบการจารึกตามที่ปรากฏในอักษรขอมด้วย ในการจัดพิมพ์ใหม่ครั้งนี้ผู้เขียนจึงได้จัดแบ่งในส่วนของการปริวรรตดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์จากอักษรขอมออกเป็น ๒ ส่วน คือ **คำปริวรรต** เป็นส่วนที่ถ่ายถอดสมณศักดิ์ตามที่ปรากฏของอักษรขอมมาเป็นอักษรไทย และส่วน**คำอ่าน** ซึ่งเป็นการเขียนตามที่ปรากฏในปัจจุบัน เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นถึงการเขียนดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ตามอักขรวิธีในอักษรขอมและที่ใช้กันในปัจจุบันด้วย

จารึกดวงตราตำแหน่งเจ้าคณะสงฆ์คณะเหนือ
หลังบานหน้าต่าง ผนังด้านทิศเหนือ

หน้าต่างด้านหน้า
(ผนังด้านทิศตะวันออกฝั่งทิศเหนือ)

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พุทฺธ	๑. พุทธ
๒. พฺรคฺรูปฺระหฺลัตวัตมหาธาตุ์	๒. พระครูปลัด วัดมหาธาตุ
๓. พฺรคฺรูวิไนฺยธรคณพฺระสงฺฆราช	๓. พระครูวินัยธร คณะพระสังฆราช
๔. พฺรคฺรูวิไนธมฺมคณพฺระสงฺฆราช	๔. พระครูวินัยธรรม คณะพระสังฆราช
๕. พฺรคฺรูมหาสมุหคณพฺรสงฺฆราช	๕. พระครูมหาสมุห์ คณะพระสังฆราช
๖. พฺรคฺรูไปฑิกาคณพฺระสงฺฆราช	๖. พระครูใบฎีกา คณะพระสังฆราช

ผนังด้านทิศตะวันออกฝั่งทิศเหนือ

บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

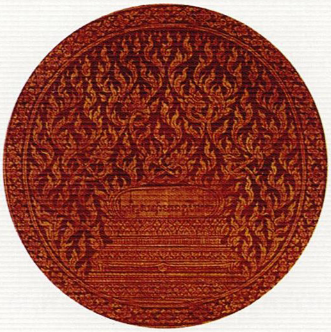
๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พฺรคฺรูสฑำมหนฺตปิฎก	๑. พระครูสดำมหันตปิฎก
๒. พฺรคฺรูเฉฺวียง	๒. พระครูเฉวียง
๓. พฺรคฺรูเมธำกรคู่สฺวตคณพฺรสงฺฆราช	๓. พระครูเมธังกร คู่สวดคณะพระสังฆราช
๔. พฺรคฺรูวรวงฺสาคูสฺวตคณพฺรสงฺฆราช	๔. พระครูวรวงษา คู่สวดคณะพระสังฆราช
๕. พฺรคฺรูธมฺมราชคู่สฺวตคณพฺรสงฺฆราช	๕. พระครูธรรมราต คู่สวดคณะพระสังฆราช
๖. พฺรคฺรูธมฺมรูจีคู่สฺวตคณพฺรสงฺฆราช	๖. พระครูธรรมรูจี คู่สวดคณะพระสังฆราช

ผนังด้านทิศตะวันออกฝั่งทิศเหนือ

บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ
ช่องที่ ๑

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. วิ	๑. วิ
๒. ๏ พฺรคฺรูวินฺยธร คณพฺรพิมล	๒. ๏ พระครูวินัยธร คณะพระพิมล
๓. ๏ พฺรคฺรูวินฺยธมฺม คณพฺรพิมลฺล	๓. ๏ พระครูวินัยธรรม คณะพระพิมล
๔. ๏ พฺรคฺรูธมฺมปาล คณพฺรพิมลฺล	๔. ๏ พระครูธรรมบาล คณะพระพิมล
๕. ๏ พฺรคฺรูสมุห คณพฺรพิมลฺล	๕. ๏ พระครูสมุห์ คณะพระพิมล
๖. ๏ พฺรคฺรูไปฑีกา คณพฺรพิมลฺล	๖. ๏ พระครูใบฎีกา คณะพระพิมล

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๑ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พฺรคฺรูปฺระหฺลัต คณพฺรพิมลฺล	๑. พระครูปลัด คณะพระพิมล
๒. ๏ พฺรคฺรูสรวิไชฺยคู่สฺวต คณพฺระพิมลฺล ฯะ	๒. ๏ พระครูสรวิชัย คู่สวดคณะพระพิมลฯะ
๓. ๏ พฺรคฺรูไกฺรสรวิลาส คู่สฺวตคณพฺรพิมลฺล	๓. ๏ พระครูไกรสรวิลาศ คู่สวดคณะพระพิมล
๔. ๏ พฺรคฺรูพฺรหฺมวิหาร วิปสฺสนา คณพฺรสงฺฆราช	๔. ๏ พระครูพรหมวิหาร วิปัสสนา คณะพระสังฆราช
๕. ๏ พฺรคฺรูญาณฺณวิสุทฺธ วิปสฺสนา คณพฺรสงฺฆราช	๕. ๏ พระครูญานวิสุทธิ์ วิปัสสนา คณะพระสังฆราช
๖. ๏ พฺรคฺรูสงฺฆวิจาร คณพฺรสงฺฆราช	๖. ๏ พระครูสังฆวิจาร คณะพระสังฆราช

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๑ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

ช่องที่ ๒

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พฺรพุทฺธโฆสาจาริย์	๑. พระพุทธโฆษาจารย์
๒. ๏ พฺรอุตมปิฎก ฯะ	๒. ๏ พระอุดมปิฎก ฯะ
๓. ๏ พฺรมุนีนายก	๓. ๏ พระมุนีนายก
๔. ๏ พฺรอริยกฺระวี	๔. ๏ พระอริยกวี
๕. ๏ พฺรคฺรูสีลฺลสมาจาริย	๕. ๏ พระครูสีลสมาจาร
๖. ๏ พฺรคฺรูมารวิชิต	๖. ๏ พระครูมารวิชิต

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๒ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พฺรธมฺมเจตีย	๑. พระธรรมเจดีย์
๒. ๏ พฺรธมฺมโกสา	๒. ๏ พระธรรมโกษา
๓. ๏ พฺรธมฺมกิจฺจ์ ฯะ	๓. ๏ พระธรรมกิจ ฯะ
๔. ๏ พฺรวิไนฺยรกฺขิต	๔. ๏ พระวินัยรักขิต
๕. ๏ พฺรคฺรูอุตมสํวร คณพฺรเชตุพน	๕. ๏ พระครูอุดมสังวร คณะพระเชตุพน
๖. ๏ พฺรคฺรูอมรวิเชฺย คณพฺรเชตุพน	๖. ๏ พระครูอมรวิไชย คณะพระเชตุพน

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๒ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

ช่องที่ ๓

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรเทพฺพมุนี ฯะ	๑. ๏ พระเทพมุนี
๒. ๏ พฺรญาณฺณสมฺโพธิ์ ฯะ๛	๒. ๏ พระญาณสมโพธิ์ ฯะ๛
๓. ๏ พฺรญาณฺณโพธิ์	๓. ๏ พระญาณโพธิ
๔. ๏ พฺรญาณฺณสิทฺธิ ฯะ๛	๔. ๏ พระญาณสิทธิ์ ฯะ๛
๕. พฺรคฺรูรตนเจตีย์	๕. พระครูรัตนเจดีย์
๖. พฺรคฺรูสีลฺลพฺรหฺมจริย	๖. พระครูสีลพรหมจริย

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๓ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรเทพฺพโมลี ฯะ	๑. ๏ พระเทพโมลี ฯะ
๒. ๏ พฺระราชฺชมุนี ฯะ๛	๒. ๏ พระราชมุนี ฯะ๛
๓. ๏ พฺระราชฺชกฺระวี ฯะ	๓. ๏ พระราชกวี ฯะ
๔. ๏ พฺรราชฺชโมลี ฯะ	๔. ๏ พระราชโมลี ฯะ
๕. ๏ พฺรคฺรูพฺรหฺมปณฺญา	๕. ๏ พระครูพรหมปัญญา
๖. ๏ พฺรครูวิเนฺยสํวร	๖. ๏ พระครูวินัยสังวร

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๓ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

ช่องที่ ๔

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรสีวิสุทิวงฺส	๑. ๏ พระศรีวิสุทธิวงศ์
๒. ๏ พฺรกฺรวีวงฺส	๒. ๏ พระกวีวงศ์
๓. ๏ พฺรวิสุทฺธาจาริย	๓. ๏ พระวิสุทธาจารย์
๔. ๏ พฺรอมรเมธาจาริย	๔. ๏ พระอมรเมธาจารย์
๕. ๏ พฺรปญฺญาญาณฺณปิฎก	๕. ๏ พระปัญญาญาณปิฎก
๖. ๏ พฺรคฺรูสุนฺธรโฆสิต คู่สฺวตคณพฺรเชตุพน	๖. ๏ พระครูสุนทรโฆสิต คู่สวดคณะพระเชตุพน

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๔ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรสีสุธมฺมมุนี	๑. ๏ พระศรีสุธรรมมุนี
๒. ๏ พฺรอริยวงฺสมุนี	๒. ๏ พระอริยวงศมุนี
๓. ๏ พฺรอริยมุนี	๓. ๏ พระอริยมุนี
๔. ๏ พฺรรตนมุนี ฯะ๑	๔. ๏ พระรัตนมุนี ฯะ๑
๕. ๏ พฺรนิกฺรม ฯะ๑	๕. ๏ พระนิกรม ฯะ๑
๖. พฺรคฺรูวิจิตฺรโฆสาคู่สฺวตคณพฺรเชตุพน	๖. พระครูวิจิตรโฆษา คู่สวดคณะเชตุพน

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๔ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

ช่องที่ ๕

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรมหาสุเมธาจาริย์ เจ้าคณรามญู ะ	๑. พระมหาสุเมธาจารย์ เจ้าคณะรามัญ
๒. ๏ พฺรกุลฺลวงฺส ะ	๒. พระกุลวงศ์
๓. ๏ พฺรอริยธชฺ ฑ ะ๛	๓. พระอริยธัช
๔. ๏ พฺรคฺรูสุนฺธรวิลาส คณพฺรสุเมธ ะ๛	๔. พระครูสุนทรวิลาศ คณะพระสุเมธ
๕. ๏ พฺรคฺรูราชสํวร คณพฺรสุเมธ ะ๛	๕. พระครูราชสังวร
๖. ๏ พฺรคฺรูธมฺมลิกฺขิต คณฺพรสุเมธ ะ๛	๖. พระครูธรรมลิกขิต คณะพระสุเมธ

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๕ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรธมฺมวิสารท ๚ะ	๑. พระธรรมวิสารท
๒. ๏ พฺรอุตมญาณ ๚ะ๛	๒. พระอุดมญาณ
๓. ๏ พฺรไตฺรสรนธชฺช ๚ะ	๓. พระไตรสรณธัช
๔. ๏ พฺรคฺรูราชปริต คณพฺรอุตมญาณ	๔. พระครูราชปริตร คณะพระอุดมญาณ
๕. ๏ พฺรคฺรูสีลฺลเตช คณพฺรอริยธฺช ๚ะ	๕. พระครูสีลเตช คณะพระอริยธัช
๖. ๏ พฺรคฺรูวิสุทฺธิสีลฺล คณพฺรกุลฺลวงฺส ะ	๖. พระครูวิสุทธิศีล คณะพระกุลวงศ์

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๕ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

ช่องที่ ๖

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรคฺรูอุมวงฺส รามณนนฺธบุรี ะ ๛	๑. พระครูอุดมวงศ์ รามัญนนทบุรี
๒. ๏ พฺรคฺรูวิเชฺียรมุนี รามณนนฺธบุรี ะ ๛	๒. พระครูวิเชียรมุนี รามัญนนทบุรี
๓. ๏ พฺรคฺรูนิโรธมุนี รามณนนฺธบุรี ะ ๛	๓. พระครูนิโรธมุนี รามัญนนทบุรี
๔. ๏ พฺรคฺรูธมฺมวิจาร รามณนนฺธบุรี ะ ๛	๔. พระครูธรรมวิจาร รามัญนนทบุรี
๕. ๏ พฺรคฺรูอมฺมรา รามณนนฺธบุรี ะ ๛	๕. พระครูอัมรา รามัญนนทบุรี
๖. ๏ พฺรคฺรูปณฺณารตน รามณปทุมธานี ะ ๛	๖. พระครูปัญญารัตน รามัญปทุมธานี

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๖ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรครูปิฎกธร รามณนครเขื่อนขันธ ฯะ๛	๑. พระครูปิฎกธร รามัญนครเขื่อนขันธ์
๒. ๏ พฺรคฺรูวิสุทฺธิวงฺส รามณนครเขื่อนขันธ ะ๛	๒. พระครูวิสุทธิวงศ์ รามัญนครเขื่อนขันธ์
๓. ๏ พฺรคฺรูธมฺมโกสลฺล คณไทนนฺธบุรี ะ๛	๓. พระครูธรรมโกศล คณะไทยนนทบุรี
๔. ๏ พฺรคฺรูนนฺธปรีชา คณไทนนฺธบุรี ะ๛	๔. พระครูนนทปรีชา คณะไทยนนทบุรี
๕. ๏ พฺรคฺรูธมฺมปญฺญา นครไชฺยสี ฯะ๛	๕. พระครูธรรมปัญญา นครชัยศรี
๖. ๏ พฺรคฺรูวิมลฺลเมธาจารย สุพณฺณบุรี ะ๛	๖. พระครูวิมลเมธาจารย์ สุพรรณบุรี

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๖ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

ช่องที่ ๗

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พฺรธมฺมราชาเจาคณกฺรุงเก่า ฯะ๛	๑. พระธรรมราชา เจ้าคณะกรุงเก่า
๒. ๏ พฺรคฺรูปญฺญามหาสีลสุนฺธร สงฺฆราชาลพฺพปุรี	๒. ๏ พระครูปัญญามหาสีลสุนทร สังฆราชา ลพบุรี
๓. ๏ พฺรคฺรูเทวธิวากร คณโลกฺกเชฏฺฐกฺรุงเก่า ฯะ๛	๓. ๏ พระครูเทวทิวากร คณะโลกเชฏฐ์ กรุงเก่า ฯะ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูอนุโลมมุนีอุทยธานี ะ	๔. ๏ พระครูอนุโลมมุนี อุทัยธานี ะ
๕. ๏ พฺรคฺรูสุวณฺณคีรีนครสฺวรรค์ ฯะ๛	๕. ๏ พระครูสุวรรณคิรี นครสวรรค์ ฯะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูมโนรมฺยมุนี เมืองมโนรมฺยปุรี ะ	๖. ๏ พระครูมโนรมย์มุนี เมืองมโนรมย์บุรี ะ

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๗ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรสุวณฺณเจติยคณวตสุวณฺณกฺรุงเก่า ะ	๑. ๏ พระสุวรรณเจดีย์คณะวัดสุวรรณ กรุงเก่า ะ
๒. ๏ พฺรคฺรูมหามงฺคลฺลเทพฺพมุนี เจาคณปรนฺตปเทส ะ๛	๒. ๏ พระครูมหามงคลเทพมุนี เจ้าคณะปรันตประเทศ
๓. ๏ พฺรคฺรูมงฺคลฺลวิจารณ์ณปรนฺตปเทสฺส ะ๛	๓. ๏ พระครูมงคลวิจาร คณะปรันตประเทศ ะ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูพุทฺธปาลรักฺสาพฺรพุทฺธปาท ฯะ๛	๔. ๏ พระครูพุทธบาลรักษาพระพุทธบาท ฯะ๛
๕. ๏ พฺรคฺรูสีวิสุทฺธิญาณฺณ์สุรปุรี ฯะ๛	๕. ๏ พระครูศรีวิสุทธิญาณ สระบุรี ฯะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูพุทฺธฉายรักฺสาพฺรฉายปถวี ะ๛	๖. ๏ พระครูพุทธฉายรักษาพระฉายปถวี ะ๛

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๗ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

ช่องที่ ๘

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรคฺรูวิปุลฺลกิจฺจวิจิตฺรมุนี สงฺฆราชานครราชฺชสีมา ะ	๑. ๏ พระครูวิบูลย์กิจวิจิตรมุนี สังฆราชา นครราชสีมา
๒. ๏ พฺรคฺรูอินฺทฺรียสํวร เมืองปักธงเชฺย ฯะ๛	๒. ๏ พระครูอินทรียสังวร เมืองปักธงชัย ฯะ๛
๓. ๏ พฺรคฺรูอมรปัญาเมืองนางรฺอง ฯะ๛	๓. ๏ พระครูอมรปัญญา เมืองนางรอง ฯะ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูปฺรีชาชินวงฺสเมืองเชฺยภูม ะ๛	๔. ๏ พระครูปรีชาชินวงศ์ เมืองชัยภูมิ ะ๛
๕. ๏ พฺรคฺรูอินฺธโมลีสีปรมฺมนาต เชฺยนาถปุรี ฯะ	๕. ๏ พระครูอินทโมลีศรีบรมนาถ ชัยนาทบุรี ฯะ
๖. ๏ พฺรคฺรูเมธํกรเชฺยนาถปุรี ฯะ๛	๖. ๏ พระครูเมธังกร ชัยนาทบุรี ฯะ๛

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๘ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

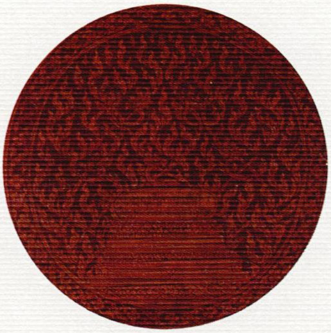
๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรคฺรูพุทฺธรักฺขิตณาณฺณมุนี สงฺฆราชาวิเสสเชฺยชาณ ๚ะ๛	๑. ๏ พระครูพุทธรักขิตญาณมุนี สังฆราชา วิเศษชัยชาญ ๚ะ๛
๒. ๏ พฺรคฺรูพุทฺธไสยาตรกฺขิตณาณฺณมหา มุนีรักฺสาพฺรนฺอนป่าโมก ๚ะ๛	๒. ๏ พระครูพุทธไสยาสน์รักขิตญาณมหา มุนีรักษาพระนอนป่าโมกข์ ๚ะ๛
๓. ๏ พฺรคฺรูณาณฺณปวรกำแพฺงเพช ะ๛	๓. ๏ พระครูญาณบวร กำแพงเพชร ะ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูเทวราชฺชกฺรวี สฺวรรค์โลกฺย ๚ะ๛	๔. ๏ พระครูเทวราชกวี สวรรคโลก ๚ะ๛
๕. ๏ พฺรคฺรูสิงฺหราราชฺชมุนีสิงฺหปุรี ะ๛	๕. ๏ พระครูสิงหราราชมุนี สิงหบุรี ะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูพุทฺธไสยาตราชมุนี รักฺสาพฺรนฺอนจักฺสี ๚ะ๛	๖. ๏ พระครูพุทธไสยาสน์ราชมุนี รักษาพระนอนจักรศรี ๚ะ๛

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๘ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

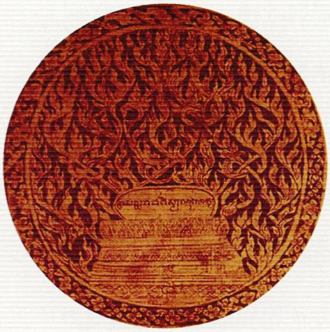
ช่องที่ ๙

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พฺรสงฺฆราชาพิสฺสณุโลกฺย	๑. พระสังฆราชา พิษณุโลก
๒. ๏ พฺรคฺรูคิริมานนฺธชุมสรสำแฑง ฯะ๛	๒. ๏ พระครูคิริมานนท์ ชุมศรสำแดง ฯะ๛
๓. ๏ พฺรคฺรูอริยมุนีชุมแสฺงสงฺคฺราม ฯะ๛	๓. ๏ พระครูอริยมุนี ชุมแสงสงคราม ฯะ๛
๔. พฺรคฺรูธมฺมเสนานครไทฺย	๔. พระครูธรรมเสนา นครไทย
๕. พฺรคฺรูสุวณฺณคีรีไชฺยนาม ะ๛	๕. พระครูสุวรรณคิรี ชัยนาม ะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูธมฺมราชมุนีสรรคปุรี ฯะ๛	๖. ๏ พระครูธรรมราชมุนี สรรคบุรี ฯะ๛

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๙ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรสงฺฆราชาสุกฺโขไทย ๚ะ๛	๑. ๏ พระสังฆราชา สุโขทัย ๚ะ๛
๒. ๏ พฺรคฺรูธมฺมสิทฺธิพิแรฺมรม ะ๛	๒. ๏ พระครูธรรมสิทธิ พิแรมรมย์ ะ๛
๓. ๏ พฺรคฺรูพุทฺธปาลฺลพิรามรงฺค ๚ะ๛	๓. ๏ พระครูพุทธบาล พิรามรงค์ ๚ะ๛
๔. พฺรคฺรูธมฺมปาลคีรียมาส	๔. พระครูธรรมบาล คิรีมาศ
๕. พฺรคฺรูสงฺฆปาลสำโรฺงทฺอง	๕. พระครูสังฆปาล สำโรงทอง
๖. พฺรคฺรูชาติสิทฺธิธมฺมธรมามูล	๖. พระครูชาติสิทธิธรรม ธรรมามูล

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๙ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

หน้าต่างด้านหลัง
(ผนังด้านทิศตะวันตกฝั่งทิศเหนือ)

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรคฺรูวิเชียรปญามหามุนี สงฺฆราชาพีไชฺยปุรี ๚ะ๛	๑. ๏ พระครูวิเชียรปัญญามหามุนี สังฆราชา พิชัยบุรี ๚ะ๛
๒. ๏ พฺรคฺรูญาณฺณปฺรีชาเมืองบางโพ ๚ะ๛	๒. ๏ พระครูญาณปรีชา เมืองบางโพ ๚ะ๛
๓. ๏ พฺรคฺรูสฺวางมุนีเมืองสฺวางฺค์ ๚ะ๛	๓. ๏ พระครูสวางคมุนี เมืองสวางค์ ๚ะ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูธมฺมสุนฺธรรักฺสาพฺร แท่นสีลาอาส ะ	๔. ๏ พระครูสุนทรธรรมรักษา พระแท่นศิลาอาสน์ ะ
๕. ๏ พฺรคฺรูพฺรหฺมนครปวรราชฺชมมุนี พฺรหฺมปุรี ะ	๕. ๏ พระครูพรหมนครบวรราชมุนี พรหมบุรี ะ
๖. ๏ พฺรคฺรูอินฺธมุนี อินฺธปุรี ๚ะ๛	๖. ๏ พระครูอินทมุนี อินทบุรี ๚ะ๛

หน้าต่างด้านหลัง (ผนังด้านทิศตะวันตกฝั่งทิศเหนือ)

บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรคฺรูธมฺมทสีสงฺฆราชา พิจิตฺรปุรี ฯะ๛	๑. ๏ พระครูธรรมทัสสี สังฆราชา พิจิตรบุรี ฯะ๛
๒. ๏ พฺรคฺรูอคฺควงฺสาจาริยญาณฺณมุนี สงฺฆราชา เวียงจนฺธปุรี	๒. ๏ พระครูอัตตวงศาจารย์ญาณมุนี สังฆราชา เวียงจันทบุรี
๓. ๏ พฺรคฺรูสทฺธปญฺญา คณเวียงจนฺธ ฯะ๛	๓. ๏ พระครูสัททปัญญา คณะเวียงจันท์ ฯะ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูธมฺมจินฺตาภูขนฺธปุรี ฯะ๛	๔. ๏ พระครูธรรมจินดา ขุขันธ์บุรี ฯะ๛
๕. ๏ พฺรคฺรูสงฺฆคณาปริรกฺส สุรินฺธปุรี ฯะ๛	๕. ๏ พระครูสังฆคณาบริรักษ์ สุรินทร์บุรี ฯะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูรตนจกฺรปฺรีชาสงฺขปุรี ะ๛	๖. ๏ พระครูรัตนจักรปรีชา สังฆบุรี ะ๛

หน้าต่างด้านหลัง (ผนังด้านทิศตะวันตกฝั่งทิศเหนือ)

บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

จารึกดวงตราตำแหน่งเจ้าคณะสงฆ์คณะใต้
หลังบานหน้าต่าง ผนังด้านทิศใต้

หน้าต่างด้านหน้า
(ผนังด้านทิศตะวันออกฝั่งทิศใต้)

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พุทฺธ	๑. พุทธ
๒. พฺรคฺรูวิไนฺยธรคณพฺรวนรตน ๚ะ๑๛	๒. พระครูวินัยธร คณะพระวันรัตน์ ๚ะ๑๛
๓. ◎ พฺรคฺรูวิไนฺยธร คณพฺรวนรตน ๚ะ๑๛	๓. ◎ พระครูวินัยธรรม คณะพระวันรัตน์ ๚ะ๑๛
๔. ◎ พฺรคฺรูพฺรหฺมสร คู่สฺวตคณพฺระวนรตน ะ๑๛	๔. ◎ พระครูพรหมสร คู่สวดคณะพระวันรัตน์ ะ๑๛
๕. ◎ พฺรคฺรูอมรสทฺธ คู่สฺวตคณพฺรวนรตน ะ๑๛	๕. ◎ พระครูอมรสัทท์ คู่สวดคณะพระวันรัตน์ ะ๑๛
๖. ◎ พฺรคฺรูมหาสมุห คณพฺรวนรตน ๚ะ๑๛	๖. ◎ พระครูมหาสมุห์ คณะพระวันรัตน์๚ะ๑๛

หน้าต่างด้านหน้า (ผนังด้านทิศตะวันออกฝั่งทิศใต้)

บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พฺรคฺรูปฺระหฺลัตมหันฺตปิฎก	๑. พระครูปลัดมหันตปิฎก
๒. พฺรคฺรูธมฺมคุตคณพฺรวนรตน ๚ะ๛	๒. พระครูธรรมคุต คณะพระวันรัตน์ ๚ะ๛
๓. ๏ พฺรคฺรูพุทฺธปาลคณพฺระวนรตน ๚ะ๛	๓. ๏ พระครูพุทธบาล คณะพระวันรัตน์๚ะ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูญาณฺณกิจฺจคณพฺรวนรตน ๚ะ๛	๔. ๏ พระครูญาณกิจ คณะพระวันรัตน์ ๚ะ๛
๕. ๏ พฺรคฺรูสงฺฆกิจฺจคณพฺรวนรตน ะ๛	๕. ๏ พระครูสังฆกิจ คณะพระวันรัตน์ ะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูไบฑีกาคณพฺรวนรตน ๚ะ๛	๖. ๏ พระครูใบฎีกา คณะพระวันรัตน์ ๚ะ๛

หน้าต่างด้านหน้า (ผนังด้านทิศตะวันออกฝั่งทิศใต้)

บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้
ช่องที่ ๑

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ธมฺม	๑. ธรรม
๒. ◉ พฺรคฺรูวินฺยธรคณพฺรธมฺมอุตม ะ๛	๒. ◉ พระครูวินัยธร คณะพระธรรมอุดม ะ๛
๓. ◉ พฺรคฺรูวินฺยธมฺมคณพฺรธมฺมอุตม ะ๛	๓. ◉ พระครูวินัยธรรม คณะพระธรรมอุดม ะ๛
๔. ◉ พฺรคฺรูสงฺฆรกฺขิต คณพฺรธมฺมอุตม ะ๛	๔. ◉ พระครูสังฆรักขิต คณะพระธรรมอุดม ะ๛
๕. ◉ พฺรคฺรูสมุห์คณพฺรธมฺมอุตม ฯะ๛	๕. ◉ พระครูสมุห์ คณะพระธรรมอุดม ฯะ๛
๖. ◉ พฺรคฺรูไบฑิกาคณพฺรธมฺมอุตม ะ๛	๖. ◉ พระครูใบฎีกาคณะพระธรรมอุดม ะ๛

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้

ช่องที่ ๑ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรคฺรูปฺรหฺลัต คณพฺรธมฺมอุตม ฯะ๑๛	๑. ๏ พระครูปลัด คณะพระธรรมอุดม ฯะ๑๛
๒. ๏ พฺรคฺรูสุนฺธรวิมลฺล คู่สฺวตคณพฺรธมฺมอุตม ฯ	๒. ๏ พระครูสัทธวิมล คู่สวดคณะพระธรรมอุดม ฯ
๓. ๏ พฺรคฺรูมงฺคลฺลวิลาส คู่สฺวตคณพฺรธมอุตม	๓. ๏ พระครูมงคลวิลาส คู่สวดคณะพระธรรมอุดม
๔. ๏ พฺรคฺรูวิมุตฺติสํวรวิปสฺสนา คณพฺรวนรตน ะ๑๛	๔. ๏ พระครูวิมุติสังวร วิปัสสนา คณะพระวันรัตน์ ะ๑๛
๕. ๏ พฺรคฺรูสุนฺธรธมฺมรสวิปสฺสนา คณพฺรวนรตน ะ๑๛	๕. ๏ พระครูสุนทรธรรมรส วิปัสสนา คณะพระวันรัตน์ ะ๑๛
๖. ๏ พฺรคฺรูวรปฺรีชาวตสงฺขจาย ฯะ๑๛	๖. ๏ พระครูวรปรีชา วัดสังกระจาย ฯะ๑๛

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้

ช่องที่ ๑ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

ช่องที่ ๒

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พฺรพฺรหฺมมุนี	๑. พระพรหมมุนี
๒. ๏ พฺรอมรโมลี ะ๛	๒. ๏ พระอมรโมลี ะ๛
๓. ๏ พฺรวิเชียรโมลี ะ๛	๓. ๏ พระวิเชียรโมลี ะ๛
๔. ๏ พฺรวิเชียรมุนี ฯะ๛	๔. ๏ พระวิเชียรมุนี ฯะ๛
๕. ๏ พฺรวิเชียรกฺระวี ฯะ๛	๕. ๏ พระวิเชียรกวี ฯะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูวิเสสสีลฺลคุณ	๖. ๏ พระครูวิเศษศีลคุณ

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้

ช่องที่ ๒ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พฺรธมฺมติโลกาจารฺย์	๑. พระธรรมติโลกาจารย์
๒. ๑ พฺรวิไนฺยมุนี ฯะ๑	๒. ๑ พระวินัยมุนี ฯะ๑
๓. ๑ พฺรสีสากฺยปุต ะ๑	๓. ๑ พระศรีศากยบุตติย์ ะ๑
๔. ๑ พฺรวรญาณฺณมุนี ะ๑	๔. ๑ พระวรญาณมุนี ะ๑
๕. ๑ พฺรสีสมฺโพธิ์ ฯะ๑	๕. ๑ พระศรีสมโพธิ์ ฯะ๑
๖. ๑ พฺรคฺรูวิปูลยปญา ฯะ๑	๖. ๑ พระวิบูลย์ปัญญา ฯะ๑

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้

ช่องที่ ๒ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

ช่องที่ ๓

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พฺรโพทฺธิวงฺส ๚ะ๑๛	๑. พระโพธิวงศ์ ๚ะ๑๛
๒. ๏ พฺรณาณฺณปริยติ ๚ะ๑๛	๒. ๏ พระญาณปริยัติ ๚ะ๑๛
๓. ๏ พฺรณาณฺณไตฺรโลกฺย ะ๑๛	๓. ๏ พระญาณไตรโลก ะ๑๛
๔. ๏ พฺรณาณฺณวิสุทฺธิ์ ๚ะ๑๛	๔. ๏ พระญาณวิสุทธิ์ ๚ะ๑๛
๕. ๏ พฺรณาณฺณวิริย ๚ะ๑๛	๕. ๏ พระญาณวิริยะ ๚ะ๑๛
๖. ๏ พฺรคฺรูธมฺมวิจารณ์ ๑๛	๖. ๏ พระครูธรรมวิจารณ์ ๑๛

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้

ช่องที่ ๓ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรเทพฺพกฺรวี ฯะ๛	๑. ๏ พระเทพกวี ฯะ๛
๒. ๏ พฺรญาณฺณรกฺขิต ฯะ๛	๒. ๏ พระญาณรักขิต ฯะ๛
๓. ๏ พฺรสํวรวิมล ฯะ๛	๓. ๏ พระสังวรวิมล ฯะ๛
๔. ๏ พฺรธมฺมธราจาริย์ ะ๛	๔. ๏ พระธรรมธราจารย์ ะ๛
๕. ๏ พฺรปรากฺรม ะ๛	๕. ๏ พระปรากรม ะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูพุทฺธพฺยากร ะ๛	๖. ๏ พระครูพุทธพยากรณ์ ะ๛

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้

ช่องที่ ๓ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

คณะอรัญวาสี

ช่องที่ ๔

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พุทฺธา	๑. พุทธา
๒. ๏ พฺรคฺรูวิไนฺยสารท คณพฺรพุทฺธาจาริย์ ะ๛	๒. ๏ พระครูวินัยสารท คณะพระพุฒาจารย์ ะ๛
๓. ๏ พฺรคฺรูอภยสารท คณพฺรพุทฺธาจาริย ๛	๓. ๏ พระครูอภัยสารท คณะพระพุฒาจารย์ ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูเทพฺพสิทฺธิเทพาธิปติ คู่สฺวตคณพฺรพุทฺธาจาริย์ ะ๛	๔. ๏ พระครูเทพสิทธิเทพาธิบดี คู่สวดคณะพระพุฒาจารย์ ะ๛
๕. ๏ พฺรคฺรูสีสุนฺธราสรวิจิตฺร คู่สฺวตคณพฺรพุทฺธาจาริย์ ๛	๕. ๏ พระครูศรีสุนทราสรวิจิตร คู่สวดคณะพระพุฒาจารย์ ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูไบฑีกา คณพฺรพุทฺธาจาริย์ ะ๛	๖. ๏ พระครูใบฎีกา คณะพระพุฒาจารย์ ะ๛

คณะอรัญวาสี

ช่องที่ ๔ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรคฺรูปฺระหฺลัตอรณฺณวาสี คณพฺรพุทฺธาจารย์ ฯะ๛	๑. ๏ พระครูปลัดอรัญวาสี คณะพระพุฒาจารย์ ฯะ๛
๒. ๏ พฺรคฺรูมหาสมุห์ คณพฺรพุทฺธาจาริย์ ฯะ๛	๒. ๏ พระครูมหาสมุห์ คณะพระพุฒาจารย์ ฯะ๛
๓. ๏ พฺรคฺรูกสินสํวร ฯะ๛	๓. ๏ พระครูกสิณสังวร ฯะ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูธมฺมธิราณาณ	๔. ๏ พระครูธรรมธิราญาณ
๕. ๏ พฺรคฺรูรตนรงฺสี ฯะ๛	๕. ๏ พระครูรัตนรังสี ฯะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรนิโรทฺธณาณ ฯะ๛	๖. ๏ พระครูนิโรธญาณ ฯะ๛

คณะอรัญวาสี

ช่องที่ ๔ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

ช่องที่ ๕

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรธมฺมวิโรจฺจเถร ะ๛	๑. ๏ พระธรรมวิโรจเถร ะ๛
๒. ๏ พฺรนิโรทฺธรงฺสี ะ๛	๒. ๏ พระนิโรธรังสี ะ๛
๓. ๏ พฺรปณาวิสารเถร ะ๛	๓. ๏ พระปัญญาวิสาลเถร ะ๛
๔. พฺรคมฺภีรปฺรีชาณาณฺณเถร	๔. พระคัมภีรปรีชาญาณเถร
๕. ๏ พฺรปณฺณาคมฺภีรเถร ๛	๕. ๏ พระปัญญาคัมภีรเถร ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูโลกุตรวิหาร ๛	๖. ๏ พระครูโลกุตตรวิหาร ๛

คณะอรัญวาสี

ช่องที่ ๕ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรฌาณฺณสํวรเถร ะ๛	๑. ๏ พระญาณสังวรเถร ะ๛
๒. ๏ พฺรฌาณวิเชียรเถร ะ๛	๒. ๏ พระญาณวิเชียรเถร ะ๛
๓. พฺรฌาณฺณวิสารเถร ๛	๓. พระญาณวิสาลเถร ๛
๔. พฺรฌาณฺณโกสลฺลเถร ๛	๔. พระญาณโกสลเถร ๛
๕. ๏ พฺรฌาณฺณรงฺสี ะ๛	๕. ๏ พระญาณรังสี ะ๛
๖. พฺรคฺรูฌาณฺณโสภณ ๛	๖. พระครูญาณโสภณ ๛

คณะอรัญวาสี

ช่องที่ ๕ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

ช่องที่ ๖

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรสุธมฺมสํวรเถร ะ๛	๑. ๏ พระสุธรรมสังวรเถร ะ๛
๒. ๏ พฺรวิสุทฺธิสํวรเถร ๛	๒. ๏ พระวิสุทธิสังวรเถร ๛
๓. ๏ พฺรสุธมฺมาจาริย์เถร	๓. ๏ พระสุธรรมาจารยเถร
๔. พฺรสมาปติวิหารเถร	๔. พระสมาบัติวิหารเถร
๕. ๏ พฺรญาณฺณภิรตเถร ะ๛	๕. ๏ พระญานภิรัตเถร ะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูวิสุทฺธิสมฺโพธิ	๖. ๏ พระครูวิสุทธิสมโพธิ์

คณะอรัญวาสี

ช่องที่ ๖ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

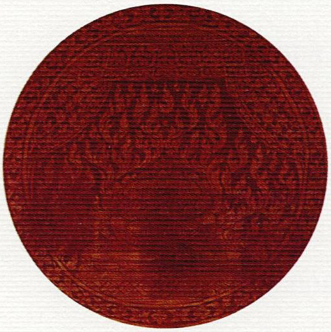
๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. พฺรสุธมฺมเทพฺพเถร	๑. พระสุธรรมเทพเถร
๒. พฺรวิสุทฺธิสารเถร ะ ๛	๒. พระวิสุทธิสารเถร ะ ๛
๓. ๏ พฺรปวรวิริยเถร ะ ๛	๓. ๏ พระบวรวิริยเถร ะ ๛
๔. ๏ พฺรปวรวิชาญาณฺณเถร	๔. ๏ พระบวรวิชชาญาณเถร
๕. ๏ พฺรอุตมฺมวิชาญาณฺณเถร	๕. ๏ พระอุดมวิชชาญาณเถร
๖. ๏ พฺรคฺรูนิโรทฺธรกฺขิต ะ ๛	๖. ๏ พระครูนิโรธรักขิต ะ ๛

คณะอรัญวาสี

ช่องที่ ๖ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

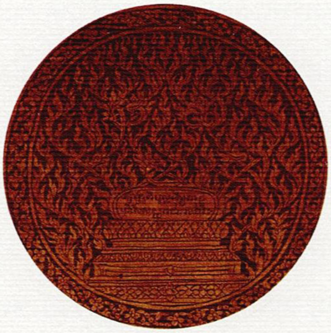
ช่องที่ ๗

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรคฺรูพิปูลฺลเกียรราชฺชปุรี สีสงฺฆราชาราชปุรี ะ๑๛	๑. ๏ พระครูวิบูลย์เกียรติราชมุนี ศรีสังฆราชา ราชบุรี ะ๑๛
๒. ๏ พฺรคฺรูธมฺมเสนา เจาคณลาวพุงดำราชปุรี ะ๑๛	๒. ๏ พระครูธรรมเสนา เจ้าคณะลาวพุงดำ ราชบุรี ะ๑๛
๓. ๏ พฺรคฺรูอภยมงคลฺล เจ้าคณไทราชปุรี	๓. ๏ พระครูอภัยมงคล เจ้าคณะไทย ราชบุรี
๔. ๏ พฺรคฺรูอินฺธโมลี เจ้าคณลาวพุงขาวราชปุรี	๔. ๏ พระครูอิทธโมลี เจ้าคณะลาวพุงขาว ราชบุรี
๕. ๏ พฺรคฺรูรามาธิปตี เจ้าคณรามญูราชฺชปุรี ะ๑๛	๕. ๏ พระครูรามาธิบดี เจ้าคณะรามัญ ราชบุรี ะ๑๛
๖. ๏ พฺรคฺรูอินฺธเขมา เจ้าคณเขฺมนราชฺชปุรี ฯะ๑๛	๖. ๏ พระครูอินทเขมา เจ้าคณะเขมร ราชบุรี ะ๑๛

คณะอรัญวาสี

ช่องที่ ๗ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรคฺรูพิเชฺยคีรีเมืองสีสวตฺถิ ๚ะ๛	๑. ๏ พระครูพิเชยคิรี เมืองศรีสวัสดิ์ ๚ะ๛
๒. ๏ พฺรคฺรูวิสุทฺธิรงฺสีกาญฺจนปุรี ๚ะ๛	๒. ๏ พระครูวิสุทธิรังสี กาญจนบุรี ๚ะ๛
๓. ๏ พฺรคฺรูอภยฺยคีรีไทฺรโยก ๚ะ๛	๓. ๏ พระครูอภัยคิรี ไทรโยค ๚ะ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูมหาสิทฺธิการ สมุทฺธสงฺคราม ๚ะ๛	๔. ๏ พระครูมหาสิทธิการ สมุทรสงคราม๚ะ๛
๕. พฺรคฺรูญาณฺณสาครสมุทฺธสงฺคราม๚ะ๛	๕. พระครูญาณสาคร สมุทรสงคราม ๚ะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูสมุทฺธวิเชฺยอภยฺยมุนี สาครปุรี ะ๛	๖. ๏ พระครูสมุหวิเชยอภัยมุนี สาครบุรี ะ๛

คณะอรัญวาสี

ช่องที่ ๗ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

ช่องที่ ๘

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. (ลบเลือน)	๑. พระครูสุวรรณมุนี ศรีสังฆปรินายก สังฆราชา เพชรบุรี
๒. ๑ พฺรคฺรูญาณฺณเพชฺชรตนเพชฺชบุรี ฯะ	๒. ๑ พระครูญาณเพชรรัตน เพชรบุรี ฯะ
๓. ๑ พฺรคฺรูญาณฺณวิมลฺลเพชฺชบุรี ะ	๓. ๑ พระครูญาณวิมล เพชรบุรี ะ
๔. ๑ พฺรคฺรูสุชาตฺติเมธาจารย์เพชฺชบุรี	๔. ๑ พระครูสุชาติเมธาจารย์ เพชรบุรี
๕. ๑ พฺรคฺรูญาณฺณวิสุทฺธิเพชฺชบุรี ฯะ	๕. ๑ พระครูญาณวิสุทธิ์ เพชรบุรี ฯะ
๖. ๑ พฺรคฺรูชลฺลธารามหามุนีชลฺลบุรี	๖. ๑ พระครูชลธารามหามุนี ชลบุรี

คณะอรัญวาสี

ช่องที่ ๘ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

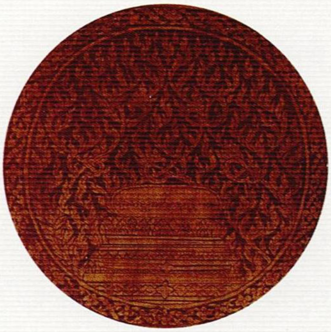
๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรสงฺฆราชาจนฺทบุรี ฯะ	๑. ๏ พระสังฆราชา จันทบุรี ฯะ
๒. ๏ พฺรคฺรูสุธมฺมจินฺตามหามุนี ตฺราต ะ๛	๒. ๏ พระครูสุธรรมจินดามหามุนี ตราด ะ๛
๓. ๏ พฺรคฺรูอินฺธโมลีสีสํวร พนสฺสนิคม ะ๛	๓. ๏ พระครูอินทโมลีศรีสังวร พนัสนิคม ะ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูสุธมฺมธิราราชมุนี รยฺอง ฯะ๛	๔. ๏ พระครูสุธรรมธิราราชมุนี ระยอง ฯะ๛
๕. ๏ พฺรคฺรูสุวณฺณรงฺสีบางลมุง ฯะ๛	๕. ๏ พระครูสุวรรณรังสี บางละมุง ฯะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูอินฺธลงฺกาตานี ฯ ฯะ๛	๖. ๏ พระครูอินทลังกา ตานี ฯะ๛

คณะอรัญวาสี

ช่องที่ ๘ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

ช่องที่ ๙

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรคฺรูลงฺกาแกฺวราชมุนี สงฺฆราชาไชยฺยาบุรี	๑. ๏ พระครูลังกาแก้วราชมุนี สังฆราชาไชยาบุรี
๒. ๏ พฺรคฺรูการามไชยฺยา	๒. ๏ พระครูการาม ไชยา
๓. ๏ พฺรคฺรูอินฺธโมลีเมืองปสงฺค์ ๚ะ	๓. ๏ พระครูอินทโมลี เมืองปะสงค์ ๚ะ
๔. ๏ พฺรคฺรูธมฺมวิจิตฺร เมืองหฺลังสฺวน ๚ะ๛	๔. ๏ พระครูธรรมวิจิตร เมืองหลังสวน ๚ะ๛
๕. ๏ พฺรคฺรูจุลามุนีอุทุมภร ๚ะ	๕. ๏ พระครูจุฬามุนี อุทุมพร ๚ะ
๖. ๏ พฺรคฺรูสุวณฺณคีรีอุทุมภร ๚ะ๛	๖. ๏ พระครูสุวรรณคิรี อุทุมพร ๚ะ๛

คณะอรัญวาสี

ช่องที่ ๙ บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรคฺรูสุนฺธรสมุทฺธ เมืองสมุทฺธปฺราการ ะ๛	๑. ๏ พระครูสุนทรสมุทร เมืองสมุทรปราการ ะ๛
๒. ๏ พฺรคฺรูวิเชียรปญฺญาฉฺลาง ะ๛	๒. ๏ พระครูวิเชียรปัญญา ฉลาง ะ๛
๓. ๏ พฺรคฺรูวิสุทฺธิพฺรหมาจรร ตกั่วทุ่ง ๚ะ๛	๓. ๏ พระครูวิสุทธิพรหมจรรย์ ตะกั่วทุ่ง ๚ะ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูอุตมฺมปัญฺญาตกั่วป่า	๔. ๏ พระครูอุดมปัญญา ตะกั่วป่า
๕. ๏ พฺรคฺรูลงฺกาวีเมืองฉฺวี ๚ะ๛	๕. พระครูลังกาวี เมืองฉวี ๚ะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูญาณฺณโมลีสงฺขา	๖. พระครูญาณโมลี สงขลา

คณะอรัญวาสี

ช่องที่ ๙ บานขวา

๑

๒

๓

๔

๕

๖

หน้าต่างด้านหลัง
(ผนังด้านทิศตะวันตกฝั่งทิศใต้)

บานซ้าย

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรคฺรูกาแกฺวสงฺฆราชา นครสีธมฺมราช ะ๛	๑. ๏ พระครูกาแก้ว สังฆราชา นครศรีธรรมราช ะ๛
๒. ๏ พฺรคฺรูการามนครสิธมราช ะ๛	๒. ๏ พระครูการาม นครศรีธรรมราช ะ๛
๓. ๏ พฺรคฺรูกาชาตินครสีธมฺมราช ๚ะ๛	๓. ๏ พระครูกาชาต นครศรีธรรมราช ๚ะ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูกาเดิมนครสีธมฺมราช ะ๛	๔. ๏ พระครูกาเดิม นครศรีธรรมราช ะ๛
๕. ๏ พฺรคฺรูรัตนโมลีสงฺฆราชาสงฺขา ะ๛	๕. ๏ พระครูรัตนโมลี สังฆราชา สงขลา ะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูธมฺมโมลีสงฺขา ๚ะ๛	๖. ๏ พระครูธรรมโมลี สงขลา ๚ะ๛

หน้าต่างด้านหลัง (ผนังด้านทิศตะวันตกฝั่งทิศใต้)

บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บานขวา

คำปริวรรต	คำอ่าน
๑. ๏ พฺรคฺรูกาแกฺวสงฺฆราชาพทฺธลุง ๚ะ๛	๑. ๏ พระครูกาแก้วสังฆราชา พัทลุง ๚ะ๛
๒. ๏ พฺรคฺรูการามพทฺธลุง ๚ะ๛	๒. ๏ พระครูการาม พัทลุง ๚ะ๛
๓. ๏ พฺรคฺรูกาชาตพทฺธลุง ๚ะ๛	๓. ๏ พระครูกาชาต พัทลุง ๚ะ๛
๔. ๏ พฺรคฺรูกาเดิมพทฺธลุง ๚ะ๛	๔. ๏ พระครูกาเดิม พัทลุง ๚ะ๛
๕. ๏ พฺรคฺรูธมฺมจักพทฺธลุง ๚ะ๛	๕. ๏ พระครูธรรมจักร พัทลุง ๚ะ๛
๖. ๏ พฺรคฺรูธมฺมโฆสฺสพทฺธลุง ะ๛	๖. ๏ พระครูธรรมโฆษ พัทลุง ะ๛

หน้าต่างด้านหลัง (ผนังด้านทิศตะวันตกฝั่งทิศใต้)

บานซ้าย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

บทที่ ๕

คำอธิบายจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ วัดพระเชตุพน

จารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นจารึกที่ทำให้เห็นลักษณะของการปกครองคณะสงฆ์ของไทย ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะในสมัยต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่ปรากฏหลักฐานในสำเนาแผ่นศิลาเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ ๓ ว่า

*"...แลบานหน้าต่างนั้นข้างนอกจำหลักลายชิงดวงปิดทองประดับกระจก ข้างในเขียนลายรดน้ำเปนรูป**ดวงตราพระราชาคณะพระครูถานานุกรมในกรุงนอกกรุง**ทั้งสีน..."*[๑]

การจัดแบ่งจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ บนหลังบานหน้าต่างพระอุโบสถวัดพระเชตุพน มีการจัดแบ่งออกเป็นผนังด้านหน้า ด้านหลัง ผนังด้านเหนือ เป็นจารึกดวงตราสมณศักดิ์คณะเหนือ ส่วนผนังด้านใต้ เป็นจารึกดวงตราสมณศักดิ์คณะใต้ ซึ่งตราแต่ละตราจะมีอักษรขอมกำกับตำแหน่งไว้ด้วย โดยแบ่งออกเป็นบานซ้ายและบานขวา ดังปรากฏในคำอธิบายในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ว่า

"...ตำแหน่งสมณศักดิเหล่านี้เขียนลายรดน้ำทองเป็นอักษรขอมไว้ตามบานหน้าต่างพระอุโบสถด้านใน

หน้าต่างทางทิศเหนือตั้งแต่บานหน้าต่างด้านเหนือไปจนบานหน้าต่างด้านหลังทางเหนือ เริ่มด้วยตำแหน่งถานานุกรมสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะผู้ใหญ่ พระราชาคณะสามัญ ไปจนพระครูหัวเมืองฝ่ายเหนือ สังเกตตามตำแหน่งที่เขียนเข้าใจว่าเวลานั้น สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์หนเหนือเอง เอาตำแหน่งพระพิมลธรรมเป็นรอง ตำแหน่งพระพุทธโฆษาจารย์จึงไปตกอยู่ในลำดับพระราชาคณะผู้ใหญ่

---

[๑] คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน, **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน,** (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔), หน้า ๖๒.

หน้าต่างทางทิศใต้ เขียนตั้งแต่บานหน้าต่างด้านหน้าทางใต้ไปจนบานหน้าต่างด้านหลังข้างใต้ เริ่มด้วยตำแหน่งถานานุกรมสมเด็จพระวันรัตนเจ้าคณะใหญ่หนใต้และพระราชาคณะผู้ใหญ่ พระราชาคณะสามัญ ไปจนพระครูหัวเมืองปักษ์ใต้...”[๒]

ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้นเกี่ยวกับสมณศักดิ์แต่ละสมณศักดิ์ ในที่นี้ ผู้เขียนจึงได้พยายามทำคำอธิบายประกอบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังจะนำเสนอเป็นลำดับไป

---

[๒] **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ,** (กรุงเทพฯ: ศิวพร, ๒๕๑๗), หน้า ๑๖๖.

คำอธิบายจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ เจ้าคณะสงฆ์คณะเหนือ หลังบานหน้าต่าง ผนังด้านทิศเหนือ

ผนังด้านทิศตะวันออกฝั่งทิศเหนือ : บานซ้าย

๑. พุทธ

คำอธิบาย

อักษรขอมคำว่า **พุทฺธ** (พุทธ) ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน หมายถึง สมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย ทรงบัญชาการคณะสงฆ์คณะเหนือ ในเวลาต่อมาจึงเป็นสมณศักดิ์ของสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก

หลักฐานการกล่าวถึงสมณศักดิ์สมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช ปรากฏตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกพระธาตุศรีสองรัก สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. ๒๑๐๖ มีการกล่าวถึงสมณศักดิ์ **"สมเด็จพระสังฆราชาธิบดี พระสังฆนายก"** ดังความในจารึกว่า *"...ฝ่ายกรุงพระนครศรีอโยธยาคือสมเด็จพระสังฆราชาธิบดี พระสังฆนายก..."*

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เมื่อโปรดให้สถาปนาพระมหาเถรคันฉ่องเป็นสมเด็จพระสังฆราชคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายให้ว่าคณะเหนือ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...จึ่งโปรดให้พระมหาเถรคันฉ่องเปนสมเดจ์พระอริยวงษญาณบริยัติวราสังฆราชาธิบดี ศรีสมณุตมาบรินายกติปิฎกธราจาริย์สฤษดีขัติยสารสุนธร มหาคณฤศรอุดรวามคณะสังฆารามคามวาษีฝ่ายซ้ายให้ว่าคณะฝ่ายเหนือ สถิตย์อยู่ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรวิหาร พระอารามหลวง ทรงถวายสับประทน กรรชิง คานหาม คนหาม จันหัน นิจภัต เครื่องสมณะบริวารต่างๆ แลซึ่งสมเดจ์พระวันรัตน์สังฆราชคณะคามวาษีเดิมนั้น โปรดให้ว่าแต่คณะปักข์ใต้เปนฝ่ายขวา แลคณะคามวาษีจึ่งแบ่งออกเปน

สองคณะจำเดิมแต่นั้นมา จนตราบเท้าทุกวันนี้...”[๓]

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุง นอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** ว่า

“สมเด็จพระอริยวงศาสังฆราชาธิบดี อยู่วัดหน้าพระธาตุ เป็นเจ้าคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย มีฐานานุกรม ๑๐ รูป”[๔]

“คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง” บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์และเครื่องประกอบสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า

“...เจ้าคณะเหนือฝ่ายซ้ายนั้น สมเด็จพระอริยวงศ์สังฆราชาธิบดี มีเครื่องยศ ตาลปัดแฉกพื้นตาดเทศสีทองยอดเปนรูปหน้าพรหม ๑ พานพระศรีถมปัดเหลือง ๑ พระเต้าน้ำถมปัด ๑ บ้วนพระโอฐถมปัด ๑ ถาดสรงพระพักตร์ถมปัด ๑ บาตรแก้วฝาแล เท้าก็เปนแก้ว ๑ ผ้าถลกบาตรพื้นกำมะหยี่ลายทองหักทองขวาง ๑ ย่ามกำมะหยี่หักทอง ขวาง ๑ ไตรผ้าครองโปร่งปักไหม ๑ คานหามวอช่อฟ้า ๑ ม่านแพร ๑ พระกลดคันสั้น ชุบสีผึ้ง ๑ เรือพระที่นั่งศรีเขียนทองพื้นแดงลำ ๑ เรือพระที่นั่งเก๋งพังประพาษลำหนึ่ง มีฐานานุกรม ๘ รูป คือ พระครูสดำมหันตปิฎกโลกาจารย์ญาณมุนี ๑ พระครูปลัดใหญ่ ขวา ๑ พระครูเฉวียงปลัดซ้ายหนึ่ง พระครูวินัยธร ๑ พระครูวินัยธรรม ๑ พระครูเมธังกร ๑ พระวรวงษา พระครูสมุห ๑ พระครูใบฎีกา ๑ รวม ๘ รูป...”[๕]

ต่อมาในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้เปลี่ยนจาก **“อริยวงศา สังฆราชาธิบดี”** เป็น **“อริยวงศญาณ”** โดยมีสมณศักดิ์และราชทินนามว่า

“สมเด็จพระอริยวงษญาณปริยัติวรา สังฆราชาธิบดี ศรีสมณุตมาปรินายก ตรีปิฎกธราจารย์ สฤษดิขัติยสารสุนทร มหาคณฤศรอุดร สฤษดิสังฆาราม คามวาสี อรัญวาสี เปนประธานถานาทุกคณะนิกร จตุพิธบรรพษัท สถิตย์ณพระศรีรัตนมหาธาตุ

---

[๓] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๖,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๖) เลขที่ ๖ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๑ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๔] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๕] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** (กรุงเทพฯ: แสงดาว, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๐.

พระอารามหลวง มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๑๐ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๑๔ รูป...”[๖]

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ จึงโปรดให้ต่อนามเป็น **“อริยวงศาคตญาณ”** ดังปรากฏหลักฐานใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ว่า

“สมเด็จพระอริยวงษาคตญาณ ปริยัติวรสังฆาธิบดี ศรีสมณุตมปรินายก ติปิฎกโกศลวิมลปรีชา มหาอุดรคณฤศร สฤทธิสังฆาราม คามวาสี อรัญวาสี สถิตย์ณวัดสุทัศน์เทพวรารามวรวิหาร พระอารามหลวง มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๗ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๑๐ รูป...”[๗]

อย่างไรก็ตามสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานเกี่ยวกับที่มาของนาม **“อริยวงศาสังฆราชาธิบดี”** ไว้ในหนังสือ **“ตำนานคณะสงฆ์”** ว่า

“...นามสมเด็จพระอริยวงศาญาณจะมีขึ้นเมื่อใด จะกล่าวความสันนิษฐานลงไว้ในที่นี้...ชะรอยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศจะทรงตั้งพระอริยมุนีขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช แต่เพื่อจะให้คงนามตามที่ปรากฏเกียรติยศอยู่ในลังกาทวีป จึงตั้งราชทินนามสมเด็จพระสังฆราชเป็นสมเด็จพระอริยวงศาสังฆราชาธิบดี อนุโลมต่อนามเดิมที่เรียกว่าพระอริยมุนี นามสมเด็จพระอริยวงศ์น่าจะมีขึ้นครั้งนี้เป็นปฐม จึงเลยเป็นแบบต่อมาที่กลายเป็นสมเด็จพระอริยวงศญาณ เห็นจะมาแก้ในครั้งกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ทราบว่าพึ่งต่อนามเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณเมื่อตั้งพระพิมลธรรม (อู่) ในรัชกาลที่ ๔ นี้เอง...”[๘]

สมเด็จพระสังฆราช มีพระฐานานุกรมดังต่อไปนี้

๒. พระครูปลัด วัดมหาธาตุ

คำอธิบาย

พระครูปลัด วัดมหาธาตุ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งพระครูฐานานุกรมของ

---

[๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** (กรุงเทพฯ: ไทย, ๒๔๕๗), หน้า ๑๓๓.

[๗] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๓๖.

[๘] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๑.

สมเด็จพระสังฆราช ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** เนื่องจากในทำเนียบแบ่งออกเป็นพระครูสดำปลัดขวา และพระครูเฉวียงปลัดซ้าย[๙] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานว่ามีการเพิ่มตำแหน่งพระครูปลัดกลางขึ้นอีกตำแหน่งหนึ่ง ดังปรากฏใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูปลัดกลาง มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๓ ตำลึง"*[๑๐]

๓. พระครูวินัยธร คณะพระสังฆราช

คำอธิบาย

พระครูวินัยธร คณะพระสังฆราช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระครูวินัยธร ๑"*[๑๑] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูวินัยธร"*[๑๒]

๔. พระครูวินัยธรรม คณะพระสังฆราช

คำอธิบาย

พระครูวินัยธรรม คณะพระสังฆราช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระครูวินัยธรรม ๑"*[๑๓] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูวินัยธรรม"*[๑๔]

---

[๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๑๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๓.

[๑๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๑๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๓.

[๑๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๑๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๓.

๕. พระครูมหาสมุห์ คณะพระสังฆราช

คำอธิบาย

พระครูมหาสมุห์ คณะพระสังฆราช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระครูสมุห์ ๑"*[๑๕] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูสมุห์"*[๑๖]

๖. พระครูใบฎีกา คณะพระสังฆราช

คำอธิบาย

พระครูใบฎีกา คณะพระสังฆราช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระครูใบฎีกา ๑"*[๑๗] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูใบฎีกา"*[๑๘]

บานขวา

๑. พระครูสดำมหันตปิฎก

คำอธิบาย

พระครูสดำมหันตปิฎก ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งพระครูปลัดขวา ฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระครูสดำปลัดขวา ๑"*[๑๙] ครั้นถึงสมัย

---

[๑๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๑๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๔.

[๑๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๑๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๔.

[๑๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

รัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูสดำมหันตปิฎก สังฆปรินายก ปิฎกโลกาจารย์ ญาณมุนีศรีวิสุทธิอุดม บรมบพิตร ปลัดขวา มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๓ ตำลึง"*[๒๐]

๒. พระครูเฉวียง

คำอธิบาย

พระครูเฉวียง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งพระครูปลัดซ้าย ฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระครูเฉวียงปลัดซ้าย ๑"*[๒๑] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูเฉวียง ปลัดซ้าย มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๓ ตำลึง"*[๒๒]

๓. พระครูเมธังกร คู่สวดคณะพระสังฆราช

คำอธิบาย

พระครูเมธังกร คู่สวดคณะพระสังฆราช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระครูเมธังกร ๑"*[๒๓] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูเมธังกร พระครูคู่สวด"*[๒๔]

---

[๒๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๓.

[๒๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๒๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๓.

[๒๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๒๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๔.

๔. พระครูวรวงษา คู่สวดคณะพระสังฆราช

คำอธิบาย

พระครูวรวงษา คู่สวดคณะพระสังฆราช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระครูวรวงศา ๑"*[๒๕] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูวรวงษา พระครูคู่สวด"*[๒๖]

๕. พระครูธรรมราต คู่สวดคณะพระสังฆราช

คำอธิบาย

พระครูธรรมราต คู่สวดคณะพระสังฆราช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช ถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** กล่าวถึง *"พระครูเทพสิทธิเทพาธิบดี คู่สวดขวา ๑"*[๒๗] แต่ไม่ปรากฏสมณศักดิ์พระครูธรรมราต คู่สวด แต่อย่างใด ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูธรรมราต พระครูคู่สวด"*[๒๘]

---

[๒๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๒๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๔.

[๒๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๒๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๔.

๖. พระครูธรรมรูจี คู่สวดคณะพระสังฆราช

คำอธิบาย

พระครูธรรมรูจี คู่สวดคณะพระสังฆราช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** กล่าวถึง *"พระครูศรีสุนทรากษรวิจิตร คู่สวดซ้าย ๑"*[๒๙] แต่ไม่ปรากฏสมณศักดิ์พระครูธรรมรูจี คู่สวด แต่อย่างใด ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูธรรมรูจี พระครูคู่สวด"*[๓๐]

---

[๒๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๓๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๔.

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๑ บานซ้าย

๑. วิ

คำอธิบาย

อักษรขอมคำว่า **"วิ"** หมายถึง **พระพิมลธรรม** ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งพระราชาคณะเจ้าคณะรอง คณะเหนือ ต่อมาในรัชกาลที่ ๙ ได้เปลี่ยนเป็น พระธรรมปัญญาบดี เจ้าคณะรองคณะเหนือ

หลักฐานการกล่าวถึงสมณศักดิ์ **"พระพิมลธรรม"** ปรากฏตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ซึ่งกล่าวถึง**พระศรีศิลป์** (สมเด็จพระทรงธรรม) ผนวชอยู่วัดระฆัง ได้สมณศักดิ์เป็น **พระพิมลธรรม** ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...๏ ลุศักราช ๙๖๔ ปีขาล จัตวาศก[๓๑] *พระสีศิลบวดอยู่วัดระฆัง รู้พระไตรปิฎกสันทัดได้สมณถานันดร เปนพระพิมลธรรมอนันตปรีชา ชำนาญทั้งไตรเพทางคสาตรราชสาตร มีศิษโยมมาก..."*[๓๒]

นอกจากนี้ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงสมณศักดิ์ **"พระพิมลธรรม"** ในศิลาจารึกวัดจุฬามณี เมืองพิษณุโลก พ.ศ. ๒๒๒๒ ว่า *"...จึง**พระพิมลธรรมอนันตญาณสุทธอุดมราชกระวี ศรีสงฆบรินายกปิฎกธรวรญาณคัมภีร์ธรรมราชมุนีบพิตร** ถวายพระพรทูลพระกรุณา..."*

รวมทั้งยังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า พระพิมลธรรมเป็นพระสงฆ์ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงนับถือว่า มีความเชี่ยวชาญในวิชาโหราศาสตร์ ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

---

[๓๑] พ.ศ. ๒๑๔๕

[๓๒] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๑๔,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑๔) เลขที่ ๑๔ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๒ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

"...สมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทราบว่า เสียพญาศรีราชเดโช ข้าศึกจับไปได้ ก็ตกพระไทยนัก จึ่งตำหรัดสั่งตำรวจ ให้ออกไปนิมนต์พระพิมลธรรม์ราชาคณะ วัดระฆัง[๓๓] *เข้ามาให้จับยามดูให้รู้ตระหนักแน่ ด้วยพระพิมลธรรมองค์นี้ดูยามแม่นนักได้ เคยทรงเชื่อถือมาแต่ก่อน ครั้นเข้ามาถึงพระราชนิเวศนั่งเหนืออาศน์ จึ่งตรัสบอกว่า บัดนี้ พม่าข้าศึกจับพญาศรีราชเดโชทหารเอกเราไปได้จะเปนตายประการใดขอนิมนต์พระ ผู้เปนเจ้าพิจารณาดูให้รู้จงแน่ พระพิมลธรรม์พิจารณาตามยามตรีเนตรก็รู้แจ้งในยามนั้น แล้วถวายพระพรว่า ซึ่งพญาศรีราชเดโชข้าศึกจับไปได้นั้นก็จริง แต่ทว่าบัดนี้แก้ตัวออก ได้พ้นจากอำนาทข้าศึกแล้ว กลับได้ไชยชำณะได้ลาภเปนอันมากอีก พระราชสมภารเจ้า อย่าทรงพระวิตกเสียพระไทยเลย ในยามนี้หาเปนอันตรายไม่เปนแท้..."*[๓๔]

สมณศักดิ์ พระพิมลธรรม เจ้าคณะรอง คณะเหนือ ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระพิมลธรรม อยู่วัดรามาวาส เป็นคณะรอง ๑..."*[๓๕]

"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง" บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระพิมลธรรม อยู่วัดรามาวาส ๑..."*[๓๖]

ต่อมา ในสมัยธนบุรีปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงพระพิมลธรรม คือ พระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียน ซึ่งกล่าวถึง พระพิมลธรรม วัดโพธาราม ในสมัยธนบุรี ต่อมาได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

---

[๓๓] วัดระฆัง หรือวัดวรโพธิ์ เป็นวัดอยู่ท้ายพระราชวังหลวง กรุงศรีอยุธยา

[๓๔] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๑๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑๘) เลขที่ ๑๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๓ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๓๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๓๖] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๖๐.

"...แล้วโปรดให้พระธรรมเจดีย์วัดนาค เลื่อนเปนพระพิมลธรรม มาอยู่ครองวัดโพธารามสืบไป..."[๓๗]

ต่อมาพระพิมลธรรม วัดโพธาราม ได้เป็นโทษในปลายรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียน ว่า

"...แต่สมเดจ์พระสังฆราช วัดบางว้าใหญ่ พระพุทธธาจารย์ วัดบางว้าน้อย พระพิมลธรรม วัดโพธาราม สามพระองค์นี้มีสันดานมั่นคง ถือพระพุทธวัจนะโดยแท้ มิได้เปนคนสอพลอประสมประสานจึ่งถวายพระพรว่า ถึ่งมาทว่าคหัฐเปนพระโสดาบันก็ดี แต่เปนหินเพศต่ำ อันพระสงฆถึ่งเปนบุฤชน ก็ตั้งอยู่ในอุดมเพศอันสูง เหตุทรงผ้ากาสาวพัตร แลพระจตุปาริสุทธศีลอันประเสรีฐ จะไหว้นบคหัฐอันเปนพระโสดานั้นก็บมิควร

สมเดจ์พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพระโกรธว่า ถวายพระพรผิดจากพระบาฬีด้วย พวกที่ว่าควรนั้นเปนอันมาก ว่าไม่ควรแต่สามองค์นี้เท่านี้ จึ่งดำหรัดให้พระโพธิวงษ์ พระพุทธโฆษา เอาตัวสมเดจ์พระสังฆราช พระพุทธาจารย์ พระพิมลธรรม กับทังถานาบาเรียน อันดับ ซึ่งเปนอันเตวาสิกสัทธิงวิหาริกแห่งพระราชาคณะทั้งสามนั้น ไปลงทัณฑกรรม ณ วัดหงษ์ทังสิ้น แลตัวพระราชาคณะให้ตีหลังองค์ละ ๑๐๐ ที แต่พระสงฆ์ซึ่งตั้งอยู่ในศีลในสัจพวกว่าไหว้ไม่ได้นั้นทั้งสามอารามพระสงฆ์ถึ่งห้าร้อยรูปต้องโทษถูกตีทั้งสิ้น..."[๓๘]

ด้วยเหตุนี้เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว จึงโปรดให้พระพิมลธรรมได้รับสมณศักดิ์เดิม ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...๏ ในปีขาล จัตวาศก[๓๙] *นั้นสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์จึ่งดำหรัดปฤกษากันว่า ฝ่ายข้างอณาจักรเราจัดแจงตั้งแต่งข้าราชการตามตำแหน่งเสรจ์*

---

[๓๗] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๓๘] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๓๙] พ.ศ. ๒๓๒๕

แล้ว ควรจะจัดแจงฝ่ายพระพุทธจักรทำนุกบำรุงพระพุทธสาศนา ซึ่งเสื่อมทรุดเศร้าหมองนั้นให้วัฒนาการรุ่งเรืองสืบไป จึ่งดำหรัดให้สมเดจ์พระสังฆราช พระพุทธาจารย์ พระพิมลธรรม ซึ่งจ้าวตากให้ลงโทษถอดเสียจากพระราชาคณะนั้น โปรดให้คงที่สมณถานันดรศักดิ์ดังเก่า ให้คืนไปอยู่ครองพระอารามตามเดิม

แลสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ จึ่งดำหรัดสรรเสรีญว่า พระผู้เปนเจ้าทั้งสามพระองค์นี้มีสันดานสัจซื่อหมั้นคง ดำรงค์รักษาพระพุทธสาศนาโดยแท้ มิได้อาไลยแก่กายแลชีวิตร ควรเปนที่นับถือไหว้นบเคารพสักการะบูชา แม้นมีข้อสงไสยสิ่งใดในพระบาฬีไปพายหน้า จะให้ประชุมพระราชาคณะไถ่ถาม ถ้าพระผู้เปนเจ้าทั้งสามพระองค์ว่าหย่างนี้แล้ว แลพระราชาคณะอื่นอื่นจะว่าหย่างหนึ่งไป ก็คงจะเชื้อถือถ้อยคำพระผู้เปนเจ้าทั้งสาม ซึ่งจะเชื่อถ้อยฟังความตามคำพระราชาคณะอื่นอื่นที่พวกมากนั้นหามิได้ ด้วยเหนใจเสียครั้งนี้แล้ว

แล้วโปรดให้พระสงฆ์วัดบางว้าใหญ่ แลวัดโพธาราม เข้ามาบิณฑบาตรในพระราชวังหลวงทั้งสองพระอาราม ให้ผลัดเวนวัดละเจดวัน เปนนิจนิรันดรการ...”[๔๐]

พระพิมลธรรม วัดโพธาราม มีบทบาทสำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นอย่างมาก เห็นได้จากการที่ถวายพระพร ห้ามมิให้สร้างสะพานช้างข้ามคูพระนคร ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

“...แล้วสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้งสองพระองค์เสดจ์พระราชดำเนีรไปจะก่อตะพานช้างค่ามคลองคูเมืองที่เหนือคลองมหานากนั้น

๏ จึ่งพระพิมลธรรม วัดโพธาราม[๔๑] *ออกไปถวายพระพรว่า ซึ่งสมเดจ์พระบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า จะให้ทำตะพานใหญ่ค่ามคลองคูพระนครนี้ หาหย่างทำเนียมมีมาแต่บูราณไม่ แม้นมีการสงครามมาถึงพระนคร ข้าศึกก็จะได้โอ้กาศข้ามเข้ามาถึงชาลกำแพงโดยง่าย ประการหนึ่งแม้นจะแห่ขบวรเรือรอบพระนคร ก็จะเปนที่กีดขวางอยู่*

---

[๔๐] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๔๑] พระพิมลธรรม (แก้ว) ต่อมาคือ สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน

สมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ทรงเหนชอบด้วยซึ่งพระพิมลธรรม ถวายพระพรนั้น จึ่งดำหรัดสั่งให้เลิกการเสียมิให้ก่อตะพานช้าง ให้ทำแต่ท่าช้างสองฟาก คลองไว้ สำหรับจะให้ช้างเดีร ข้ามคลองคูเข้าพระนคร แล้วเสดจ์กลับเข้าพระราชวัง...”[๔๒]

นอกจากนี้ในคราวที่มีการสังคายนาพระไตรปิฎก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ พระพิมลธรรม เป็นผู้อ่านประกาศเทวดาในการสังคายนา และเป็นแม่กองในการชำระพระอภิธรรมปิฎก ด้วย ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับ ตัวเขียนว่า

“ในวันกติกบุญมี เพญเดือนสิบสอง ในปีวอก สำฤทธิศก พระพุทธศักราชล่วง แล้ว ๒๓๓๑ พระวษา เปนพุทธวาร ศุกปักษ์ดฤษถี เพลาบ่ายสามโมง สมเดจ์พระพุทธ เจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็เสดจ์พระราชดำเนีรด้วยมหันตราชอิศีริยบริวารยศ พร้อมด้วย เครื่องสูงแลปี่กลองชะณะแห่ออกจากพระราชวังไปยังพระอาราม เสดจ์เข้าสู่พระอุโบสถ ทรงถวายนมัศการพระรัตนไตรด้วยเบญจางคประดีษแล้ว อาราธนาพระพิมลธรรม ให้อ่านคำประกาศเทวดาในท่ามกลามสงฆ์สมาคม ขออนุภาพเทพยเจ้าทั้งปวง ให้อุปถำ พนาการให้สำเรจ์กิจมหาสังคายนาย

แล้วให้แบ่งพระสงฆ์ออกเปนสี่กอง สมเดจ์พระสังฆราชเปนแม่กองชำระพระ สูตตันตปิฎกกองหนึ่ง พระวันรัตณ์เปนแม่กองชำระพระวิไนยปิฎกกองหนึ่ง พระพิมลธรรม เปนแม่กองชำระพระอภิธรรมปิฎกกองหนึ่ง พระพุทธาจาริย์เปนแม่กองชำระสัทาวิเศศ กองหนึ่ง แลครั้งนั้นพระธรรมไตรโลกย์เปนโทษอยู่มิได้นับเข้าในสังคายนาย พระธรรม ไตรโลกย์จึ่งมาทูลสมเดจ์พระสังฆราช ขอเข้าช่วยชำระพระไตรปิฎกด้วย แลพระสงฆ์ทั้ง สี่กองนั้นทรงพระกรุณาโปรดให้นิมนต์แยกกันชำระพระบริยัติ อยู่ ณะ พระอุโบสถกอง หนึ่ง อยู่ ณะ พระวิหารกองหนึ่ง พระมณฎปกองหนึ่ง การบุเรียนกองหนึ่ง ทรงถวาย ปากไก่กปุกหมึกหรดาลครบทุกองค์...”[๔๓]

---

[๔๒] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๙,** (หมู่พระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๔๐) เลขที่ ๔๐ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๔๓] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๔๒,** (หมู่พระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๔๐) เลขที่ ๔๐ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

สมณศักดิ์พระพิมลธรรม ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า

"พระพิมลธรรมมหันตคุณ วิบุลยปรีชาญาณนายก ตรีปิฎกคุณาลังการภูสิต อุดรทิศคณฤศร บวรสังฆารามคามวาสี สถิตยณวัด ฯลฯ เจ้าคณะรองฝ่ายเหนือ มีนิตยภัตรเดือนละ ๖ ตำลึง รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ขึ้นเป็น ๘ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๘ รูป"[๔๔]

๒. พระครูวินัยธร คณะพระพิมล

คำอธิบาย

พระครูวินัยธร คณะพระพิมล ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของพระพิมลธรรม เจ้าคณะรอง คณะเหนือ ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๔๕] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูวินัยธร"*[๔๖]

๓. พระครูวินัยธรรม คณะพระพิมล

คำอธิบาย

พระครูวินัยธรรม คณะพระพิมล ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของพระพิมลธรรม เจ้าคณะรอง คณะเหนือ ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๔๗] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูวินัยธรรม"*[๔๘]

---

[๔๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๔.

[๔๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๔๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๔.

[๔๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๔๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๔.

๔. พระครูธรรมบาล คณะพระพิมล

คำอธิบาย

พระครูธรรมบาล คณะพระพิมล ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของพระพิมลธรรม เจ้าคณะรอง คณะเหนือ ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๔๙] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูธรรมบาล"*[๕๐]

๕. พระครูสมุห์ คณะพระพิมล

คำอธิบาย

พระครูสมุห์ คณะพระพิมล ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของพระพิมลธรรม เจ้าคณะรอง คณะเหนือ ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๕๑] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูสมุห์"*[๕๒]

๖. พระครูใบฎีกา คณะพระพิมล

คำอธิบาย

พระครูใบฎีกา คณะพระพิมล ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของพระพิมลธรรม เจ้าคณะรอง คณะเหนือ ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๕๓] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูใบฎีกา"*[๕๔]

---

[๔๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์**, หน้า ๒๒.

[๕๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์**, หน้า ๑๔๔.

[๕๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์**, หน้า ๒๒.

[๕๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์**, หน้า ๑๔๔.

[๕๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์**, หน้า ๒๒.

[๕๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์**, หน้า ๑๔๔.

บานขวา

๑. พระครูปลัด คณะพระพิมล

คำอธิบาย

พระครูปลัด คณะพระพิมล ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของพระพิมลธรรม เจ้าคณะรอง คณะเหนือ ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๕๕] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณวิบุลยคณฤศร อุดรสังฆานุนายก มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๒ ตำลึง"*[๕๖]

๒. พระครูสรวิชัย คู่สวดคณะพระพิมล

คำอธิบาย

พระครูสรวิชัย คู่สวดคณะพระพิมล ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของพระพิมลธรรม เจ้าคณะรอง คณะเหนือ ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๕๗] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูสรวิไชย พระครูคู่สวด"*[๕๘]

๓. พระครูไกรสรวิลาศ คู่สวดคณะพระพิมล

คำอธิบาย

พระครูไกรสรวิลาศ คณะพระพิมล ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของ

---

[๕๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๕๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๔.

[๕๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๕๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๔.

พระพิมลธรรม เจ้าคณะรอง คณะเหนือ ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๕๙] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูไกรสรวิลาศ พระครูคู่สวด"*[๖๐]

๔. พระครูพรหมวิหาร วิปัสสนา คณะพระสังฆราช

คำอธิบาย

พระครูพรหมวิหาร วิปัสสนา คณะพระสังฆราช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๖๑] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูพรหมวิหาร พระครูวิปัสสนา"*[๖๒]

๕. พระครูญาณวิสุทธิ์ วิปัสสนา คณะพระสังฆราช

คำอธิบาย

พระครูญาณวิสุทธิ วิปัสสนา คณะพระสังฆราช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๖๓] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูญาณวิสุทธิ พระครูวิปัสสนา"*[๖๔]

---

[๕๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๖๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๔.

[๖๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๖๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๔.

[๖๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๖๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๔.

๖. พระครูสังฆวิจาร คณะพระสังฆราช

คำอธิบาย

พระครูสังฆวิจาร คณะพระสังฆราช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๖๕] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูสังฆวิจารณ์"*[๖๖]

---

[๖๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๖๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๔.

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๒ บานซ้าย

๑. พระพุทธโฆษาจารย์

คำอธิบาย

พระพุทธโฆษาจารย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน มีตำแหน่งเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์พระพุทธโฆษาจารย์ ปรากฏหลักฐานอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยา สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ใน **"ตำนานคณะสงฆ์"** ว่า

"...เพราะนามพระพุทธโฆษาจารย์ เชื่อได้ว่ามาแต่นามพระพุทธโฆษาจารย์ชาวเมืองพุทธคยาในมัธยมประเทศ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญคันถธุระ ได้ออกไปเมืองลังกา ไปแปลหนังสืออรรถกถาจากภาษาสิงหฬ กลับเป็นภาษามคธ และได้แต่งหนังสือขึ้นไว้หลายคัมภีร์ คือ หนังสืออรรถกถาธรรมบท และหนังสือวิสุทธิมรรคเป็นต้น เป็นนามซึ่งถือว่ามีเกียรติคุณอย่างสูงในทางคันถธุระ..."[๖๗]

สมณศักดิ์พระพุทธโฆษาจารย์ ปรากฏหลักฐานในหนังสือราโชวาทชาดก สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏสมณศักดิ์และราชทินนามว่า

"สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณคัมภีร์ศีลวิสุทธิ สุพิพิฐพิบูลย์อดุลยพิมลพหลผลสัมฤทธิ วิจิตรคุณาธารธิก สิกขคณุศภคัมภีร สัมมวาทีอรัญวาสี อธิการบดีโบราณาราม"

สมณศักดิ์พระพุทธโฆษาจารย์ยังปรากฏในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...ครั้นเมื่อปีมโรงศกนั้น ตรัสน้อยราชบุตร พระชนม์ได้คำรบ ๑๓ พระพรรษา จึ่งจ้าวกรมหลวงโยธาเทพพระราชมานดานั้นก็ให้กระทำมหามงคลพิทธีโสกันพระราชบุตร ครั้นโสกันแล้วจึ่งให้ไปทรงผนวดเปนสามเณร อยู่ในสำนักพระพุทธโฆษาจาริยราชา

---

[๖๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๑๙.

คณะ แลตรัสน้อยนั้นทรงพระสติปัญาเปนอันมาก ประพฤทธิพรหมจรรย์เปนอันดี แลทรงเรียนพระปริยัติไตรปิฎกธรรม แลคำภีเลกยันตร์ มนตร์คาถาสรรพวิทยาคุณต่างๆ ในสำนักนิ์พระพุทธโฆษาจาริยนั้นได้เปนอันมาก..."[๖๘]

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารว่า หลังจากสมเด็จพระเจ้าบรมโกศสวรรคต สมเด็จพระเจ้าอุทุมพร โปรดให้นิมนต์พระราชาคณะไปเกลี้ยกล่อมเจ้าสามกรม คือ กรมหมื่นสุนทรเทพ กรมหมื่นจิตรสุนทร และกรมหมื่นเสพภักดี ในพระราชาคณะเหล่านี้มีสมณศักดิ์พระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธสวรรย์ รวมอยู่ด้วย ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...ในเพลาเย็นวันนั้น พระสงฆราชาคณะ ๕ รูป คือ พระธรรมโคดม วัดธรรมิกราช ๑ พระธรรมเจดีย วัดสวนหลวงศภสวรรค์ ๑ ***พระพุทธโฆษาจาริย วัดพุทไธสวรรค์*** *๑ พระเทพมูนี วัดกุฎีดาว ๑ พระเทพกระวี วัดพระรามาวาศ ๑ แต่พระเทพมูนีนั้นมีวษาอายุศมากกว่าทังนั้น เข้ามาพร้อมกันอยู่ ณะ ทิมสงฆ ครั้นเพลาประมาณทุ่มเศศ จึ่งมีพระบันทูลให้มานิมนต์เข้าไป ณะ พระตำหนักสวนกระต่าย แล้วตรัสอาราธนาพระราชาคะณะทังห้ารูปมีพระเทพมูนีเปนประธาร ให้ไปว่ากล่าวเล้าโลมจ้าวสามกรมให้มาสมักสมานสโมสรสามะคีรศด้วยกันตามพระราชโอวาทตรัสสั่งไว้ แลพระราชาคณะทั้งห้ารูปไปเจรจาถึงสองกลับ จนเพลาดึกสามยามเศศจะใกล้รุ่ง จ้าวสามกรมจึ่งมาเฝ้ากระทำสัจถวายทังสามพระองค์..."*[๖๙]

สมณศักดิ์พระพุทธโฆษาจารย์ ตามที่ปรากฏใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** กล่าวว่า เป็นตำแหน่งพระราชาคณะขึ้นกับคณะคามวาสีฝ่ายขวา อยู่วัดพุทไธสวรรย์ ดังปรากฏในทำเนียบว่า *"พระพุทธโฆษา อยู่วัดพุทไธสวรรย์ ๑"*[๗๐]

---

[๖๘] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๓,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๓) เลขที่ ๒๓ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๓ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๖๙] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๗) เลขที่ ๒๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๗๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง" บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระพุทธโฆษา อยู่วัดพุทไธสวรรค์ยาวาศ ๑..."* เป็นพระราชาคณะขึ้นคณะขวาคามวาสี [๗๑]

สมณศักดิ์พระพุทธโฆษาจารย์มีการใช้ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี ดังปรากฏหลักฐานว่ามีสมณศักดิ์พระพุทธโฆษาจารย์ อยู่วัดบางว้าใหญ่ ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...๏ ครั้นถึง ณะ วันอาทิตย์ เดือนเก้า แรมหกค่ำ สมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวเสดจ์ออก ณะ โรงพระแก้ว ให้ประชุมพระราชาคณะพร้อมกัน แลพระองค์มีสติฟั่นเฟือนถึงสัญาวิปลาศ สำคัญพระองค์ว่าได้โสดาปฎิผล จึ่งดำหรัดถามพระราชาคณะว่าพระสงฆ์ปุถุชนจะไหว้นบเคารพย์คหัฐซึ่งเปนพระโสดาบันบุทคนนั้น จะได้หฤามิได้ประการใด แลพระราชาคณะที่มีสันดานโลเลมิได้ถือมั่นในพระบาฬีบรมพุทธโอวาทเกรงพระราชอาชญา เปนคนประสมประสาน จะเจรจาให้ชอบพระอัทยาไศรยนั้นมีเปนอันมาก มีพระพุทธโฆษาจารย วัดบางว้าใหญ่ พระโพทธิวงษ์ พระรัตนมุนี วัดหงษ์ เปนต้นนั้น ถวายพระพรว่า พระสงฆ์บุฤชนควรจะไหว้นบคหัฐ ซึ่งเปนพระโสดานั้นได้..." [๗๒]

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรด **"ให้มหานาค บาเรียนเอกวัดบางว้าใหญ่ เปนพระพุทธโฆษาจารย์"** [๗๓] มีตำแหน่งเป็นพระราชาคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ ปรากฏใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า มีตำแหน่งเสมอตำแหน่งชั้นธรรม มีนามว่า *"พระพุทธโฆษาจารย์ ญาณอดุลสุนทรนายก ตรีปิฎกธรา มหาคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี"* [๗๔]

---

[๗๑] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** (กรุงเทพฯ: แสงดาว, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕๙.

[๗๒] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๗๓] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๗๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๕๓.

ต่อมาภายหลังจึงมีการเลื่อนสมณศักดิ์ **"พระพุทธโฆษาจารย์"** เป็น **"สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์"** มีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่ คณะเหนือ หรือ เจ้าคณะใหญ่ผู้ช่วยคณะเหนือ ดังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจ้าคณะใหญ่ หนเหนือ มีสมณศักดิ์ว่า

"สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณอดุลย์สุนทรนายก ตรีปิฎกวิทยาคุณ วิบุลยคัมภีร์ญาณสุนทร มหาอุดรคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญวาสี สถิตย์ณวัด ฯลฯ เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายเหนือ มีนิตยภัตรเดือนละ ๗ ตำลึง มีฐานานุศักดิควรตั้งฐานานุกรมได้ ๑๐ รูป คือ

๑. พระครูปลัดสัมพิพัฒนศิลาจารย์ ญาณวิมลสกลคณฤศร อุดรสังฆนายก ปิฎกธรรมรักขิต มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๓ ตำลึง

๒. พระครูวินัยธร

๓. พระครูวินัยธรรม

๔. พระครูเมธังกร

๕. พระครูวรวงษา

๖. พระครูธรรมราต

๗. พระครูธรรมรูจี

๘. พระครูสังฆวิจารณ์

๙. พระครูสมุห์

๑๐. พระครูใบฎีกา"[๗๕]

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจ้าคณะใหญ่ ผู้ช่วยคณะเหนือ มีสมณศักดิ์เป็น

"สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณอดุลย์สุนทรนายก ตรีปิฎกวิทยาคุณ วิบุลยคัมภีร์ญาณสุนทร มหาอุดรคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญวาสี สถิตย์ณวัด ฯลฯ เจ้าคณะใหญ่ผู้ช่วยคณะเหนือ มีนิตยภัตรเดือนละ ๗ ตำลึง มีฐานานุศักดิควรตั้งฐานานุกรมได้ ๘ รูป คือ

๑. พระครูปลัด อเนกอรรถธรรมวิธุร ศุภสุนทรปรีชา อุดรคณสังฆานุนายก ปิฎกธรรมรักขิต มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๒ ตำลึงกึ่ง

---

[๗๕] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๓๙.

๒. พระครูวินัยธร

๓. พระครูวินัยธรรม

๔. พระครูสังฆกรรมประสิทธิ พระครูคู่สวด

๕. พระครูวิจิตรสาวัน พระครูคู่สวด

๖. พระครูสังฆสิทธิกร

๗. พระครูสมุห์

๘. พระครูใบฎีกา”[๗๖]

๒. พระอุดมปิฎก

คำอธิบาย

พระอุดมปิฎก ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะผู้ใหญ่ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ เปลี่ยนเป็น พระปิฎกโกศล

สมณศักดิ์พระอุดมปิฎกไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”**[๗๗] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ว่า *“พระปิฎกโกศล ร.๔ เดิมเปน “พระอุดมปิฎก”*[๗๘] เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ

๓. พระมุนีนายก

คำอธิบาย

พระมุนีนายก ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะผู้ใหญ่ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๗๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๐.

[๗๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๗๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๕.

๔. พระอริยกวี

คำอธิบาย

พระอริยกวี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะผู้ใหญ่ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายคณะเหนือ ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”**[๗๙] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ว่า *“พระอริยกระวี”*[๘๐] เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ

๕. พระครูสีลสมาจาร

คำอธิบาย

พระครูสีลสมาจาร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายคณะเหนือ

๖. พระครูมารวิชิต

คำอธิบาย

พระครูมารวิชิต ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายคณะเหนือ

---

[๗๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๘๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๔.

บานขวา

๑. พระธรรมเจดีย์

คำอธิบาย

พระธรรมเจดีย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

อย่างไรก็ตามในสมัยอยุธยาปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระธรรมเจดีย์ อยู่วัดสวนหลวงสบสวรรค์ ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้[๘๑]

"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง" บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระธรรมเจดีย์ อยู่วัดสวนหลวงสพสวรรค์ ๑..."* เป็นพระราชาคณะขึ้นคณะฝ่ายขวาคามวาสี[๘๒] สอดคล้องกับที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...ในเพลาเย็นวันนั้น พระสงฆราชาคณะ ๕ รูป คือ พระธรรมโคดม วัดธรรมิกราช ๑ ***พระธรรมเจดีย วัดสวนหลวงศภสวรรค์ ๑*** *พระพุทธโฆษาจาริย วัดพุทไธสวรรค์ ๑ พระเทพมูนี วัดกุฎีดาว ๑ พระเทพกระวี วัดพระรามาวาศ ๑ แต่พระเทพมูนีนั้นมีวษาอายุศมากกว่าทังนั้น เข้ามาพร้อมกันอยู่ ณะ ทิมสงฆ ครั้นเพลาประมาณทุ่มเศศ จึ่งมีพระบันทูลให้มานิมนต์เข้าไป ณะ พระตำหนักสวนกระต่าย แล้วตรัสอาราธนาพระราชาคะณะทังห้ารูปมีพระเทพมูนีเปนประธาร ให้ไปว่ากล่าวเล้าโลมจ้าวสามกรมให้มาสมักสมานสโมสรสามะคีรศด้วยกันตามพระราชโอวาทตรัสสั่งไว้ แลพระราชาคณะทั้งห้ารูปไปเจรจาถึงสองกลับ จนเพลาดึกสามยามเศศจะใกล้รุ่ง จ้าวสามกรมจึ่งมาเฝ้ากระทำสัจถวายทังสามพระองค์..."*[๘๓]

---

[๘๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๘๒] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๙.

[๘๓] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๗) เลขที่ ๒๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

ในสมัยธนบุรี ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"แล้วโปรดให้พระธรรมเจดีย์วัดนาค เลื่อนเปนพระพิมลธรรม มาอยู่ครองวัดโพธารามสืบไป แล้วโปรดให้พระญาณสมโพธ วัดสลัก เลื่อนเปนพระธรรมเจดีย์"[๘๔]

ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พระธรรมเจดีย์ เป็นพระราชาคณะขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ ต่อมา *"พระธรรมเจดีย์"*[๘๕] จึงปรากฏว่ามีการเปลี่ยนเป็นตำแหน่งพระราชาคณะชั้นธรรม คณะกลาง ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า

"พระธรรมเจดีย์ กระวีวงษนายก ตรีปิฎกบัณฑิตย์ มหาคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี สถิตย์ณวัด ฯลฯ มีนิตยภัตร์ราคาเดือนละ ๕ ตำลึง รัชกาลที่ ๕ เพิ่มให้รวม ๗ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือ

๑. พระครูปลัด มีนิตยภัตรราคาเดือนละตำลึง

๒. พระครูวินัยธร

๓. พระครูวินัยธรรม

๔. พระครูสังฆพิชิต

๕. พระครูสมุห์

๖. พระครูใบฎีกา"[๘๖]

๒. พระธรรมโกษา

คำอธิบาย

พระธรรมโกษา ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๘๔] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๘๕] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖.

[๘๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๕๒.

สมณศักดิ์ **"พระธรรมโกษา"** ปรากฏหลักฐานตั้งแต่ในสมัยอยุธยา ดังที่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระธรรมโกษา อยู่วัดประดู่ ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะอรัญวาสี[๘๗] ส่วน **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระธรรมโกษา อยู่วัดประดู่ ๑..."* เป็นพระราชาคณะ ฝ่ายอรัญวาสี คณะกลาง[๘๘]

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับสมณศักดิ์พระธรรมโกษา ในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรด *"ให้พระธรรมโกษา วัดปากน้ำ เปนพระเทพกระวี"* และโปรดให้ *"โปรดให้มหาเรืองเทพมุนีซึ่งถอดเสียนั้น เปน พระธรรมโกษาครองอารามวัดบางว้าน้อยดั่งเก่า"*[๘๙]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" ปรากฏหลักฐานว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนมาสมณศักดิ์ **"พระธรรมโกษา"** จากพระราชาคณะอรัญวาสีมาเป็นตำแหน่งพระราชาณะสามัญ คณะเหนือ มีฐานานุกรม ๓ รูป

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อโปรดให้ยกตำแหน่งพระพุทธโฆษาจารย์ ขึ้นเป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายเหนือ ในรัชกาลที่ ๕ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกตำแหน่งพระธรรมโกษาจารย์ ขึ้นเป็นตำแหน่งธรรมแทนพระพุทธโฆษาจารย์ ดังนี้

"พระธรรมโกษาจารย์ สุนทรญาณนายก ตรีปิฎกมุนี มหาคณาธิบดีคณฤศร บวรสังฆราม คามวาสี สถิตย์ณวัด ฯลฯ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๕ ตำลึง ในรัชกาลที่ ๕ โปรดขึ้นให้รวม ๗ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือ

๑. *พระครูปลัด มีนิตยภัตรราคาเดือนละตำลึง*

๒. *พระครูวินัยธร*

๓. *พระครูวินัยธรรม*

---

[๘๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๘๘] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๘.

[๘๙] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

๔. พระครูสังฆพินัย

๕. พระครูสมุห์

๖. พระครูใบฎีกา"[๙๐]

๓. พระธรรมกิจ

คำอธิบาย

พระธรรมกิจ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระธรรมกิจ"** ปรากฏหลักฐานตั้งแต่ในสมัยอยุธยา ดังที่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระธรรมกิตติ อยู่วัดมเหยงคณ์ ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะอรัญวาสี[๙๑] **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระธรรมกิจ อยู่วัดมเหยงคณ์ ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายอรัญวาสี คณะกลาง[๙๒]

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับสมณศักดิ์พระธรรมกิจ ในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช *"...ทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งมหาอยู่พุทธาจารย์ซึ่งถอดเสียนั้น เปนพระธรรมกิจไปครองอารามวัดนาค..."*[๙๓]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" ปรากฏหลักฐานว่า *"พระธรรมกิตติ เดิมเปน "พระธรรมกิจ""*[๙๔] เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ

---

[๙๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๕๐.

[๙๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๙๒] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๘.

[๙๓] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๙๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๕.

๔. พระวินัยรักขิต

คำอธิบาย

พระวินัยรักขิต ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระวินัยรักขิต"** เดิมในสมัยอยุธยามีสมณศักดิ์เป็น **"พระอุบาฬี"** ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงสมณศักดิ์ **"พระอุบาลี"** ตั้งแต่ในศิลาจารึกพระธาตุศรีสองรัก สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ดังมีข้อความตอนหนึ่งว่า

*"เจ้าตนทรงศีลสังวรชื่อ **พระมหาอุปาลี ศรีอาริยกัสสปะ** มหาธรรมเส (๑๑) ....เถรศีลวิสุทธิ์ มหาเถรวิริยาธิกมุนี และพระสงฆ์ทั้ง ๑๐ พระองค์พระสงฆ์ (๑๒) ....จารย์อาริยมุนี ศีลวิสุทธ อุตตมสัตยศาสนา องค์เป็นประธาน"*

นอกจากนี้ยังปรากฏใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระอุบาฬี อยู่วัดกุฎี ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ ฝ่ายอรัญวาสี[๙๕] ส่วน **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระอุบาลี อยู่วัดบางกะจะ ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายอรัญวาสี คณะกลาง[๙๖]

ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึง "พระอุบาฬี" ในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียน กล่าวว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ โปรดให้พระอุบาฬีและพระอริยมุนีไปประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาว่า

"...โปรดให้อาราธนาพระอุบาฬี พระอริยะมุนีพระราชาคณะสององค์ กับพระสงฆอันดับสิบสองรูป ออกไปตั้งพระพุทธสาศนา บวดกุลบุตไว้ในลังกาทวีป แลให้สมเดจ์พระสังฆราชแต่งสมณสารส่งออกไปด้วยอีกฉบัพหนึ่ง แล้วให้แต่งกำปั่นนั้นไปกับด้วยกำปั่นทูตานุทูตอันมาแต่ลังกานั้น..."[๙๗]

---

[๙๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๙๖] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๖๐.

[๙๗] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๗) เลขที่ ๒๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

"...แลเมื่อพระอุบาลี พระอริยมุนี พระสงฆ์ออกไปครั้งก่อนนั้นพระเจ้าลังกาให้อยู่ในวัดบุบผาราม ได้บวดกุลบุตรชาวสิงหพเปนภิกษุถึง ๗๐๐ เสศ เปนสำมเณรถึง ๑๐๐๐ เสศ แลพระสงฆ์ซึ่งออกไปครั้งหลังนี้ ได้บวดชาวสิงหพเปนภิกษุอีก ๓๐๐ เปนสำมเณรนั้นก็มาก อยู่ได้ปีเสศพระอริยมุนีซึ่งไปครั้งก่อน กับพระวิสุทธาจาริย์ พระวรญาณมุนี ก็ถวายพระพรลาพระเจ้าลังกากลับมากับข้าหลวง แต่พระอุบาลีนั้นมิได้มา แลพระสงฆ์อันดับนั้นอยู่บ้างกลับมาบ้าง มาถึงพระนครศรีอยุทธยาแต่ในปีมะโรงโทศก เข้ามาถวายพระพรเจ้าแผ่นดิน ตามเหตุซึ่งออกไปตั้งพระพุทธสาศนาในลังกาทวีปนั้น..."[๙๘]

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับสมณศักดิ์พระวินัยรักขิต ในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้เปลี่ยนนามจาก **"พระอุบาลี"** เป็น **"พระวินัยรักขิต"** ดังนี้

"...อนึ่งที่พระอุบาลีนั้น ก็ต้องกับพระนามพระอรหันต์ จึ่งดำหรัดให้แปลงนามเสียใหม่ ให้มหามี บาเรียนเอก วัดเลียบ เปนพระวิไนยรักขิต แทนที่พระอุบาลี..."[๙๙]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" ปรากฏหลักฐานว่า *"พระวินัยรักขิต ร.๑ เดิมเปน "พระอุบาฬี""*[๑๐๐] เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ

๕. พระครูอุดมสังวร คณะพระเชตุพน

คำอธิบาย

พระครูอุดมสังวร คณะพระเชตุพน ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งของพระครู

---

[๙๘] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๘) เลขที่ ๒๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๙๙] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๑๐๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๕.

ลงเครื่องวัดพระเชตุพน ฐานานุกรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ปรากฏหลักฐานว่า *"พระครูอุดมสังวร พระครูพระปริตร มีนิตยภัตรเดือนละ ๓ ตำลึง"*[๑๐๑]

๖. พระครูอมรวิไชย คณะพระเชตุพน

คำอธิบาย

พระครูอมรวิไชย คณะพระเชตุพน ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งของพระครูลงเครื่องวัดพระเชตุพน ฐานานุกรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ปรากฏหลักฐานว่า *"พระครูอมรวิไชย พระครูพระปริตร มีนิตยภัตรเดือนละ ๓ ตำลึง"*[๑๐๒]

---

[๑๐๑] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๑๑.

[๑๐๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๑๑.

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ
ช่องที่ ๓ บานซ้าย

๑. พระเทพมุนี

คำอธิบาย

พระเทพมุนี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายคณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระเทพมุนี"** ปรากฏหลักฐานตั้งแต่ในสมัยอยุธยา ดังที่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระเทพมุนี อยู่วัดกุฎีดาว ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ ฝ่ายอรัญวาสี[๑๐๓]

"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง" บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระเทพมุนี อยู่วัดกุฎีดาว ๑..."* เป็นพระราชาคณะ ฝ่ายอรัญวาสีคณะกลาง[๑๐๔]

ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารว่า หลังจากสมเด็จพระเจ้าบรมโกศสวรรคต สมเด็จพระเจ้าอุทุมพร โปรดให้นิมนต์พระราชาคณะไปเกลี้ยกล่อมเจ้าสามกรม คือ กรมหมื่นสุนทรเทพ กรมหมื่นจิตรสุนทร และกรมหมื่นเสพภักดี ในพระราชาคณะเหล่านี้มีพระเทพมุนี วัดกุฎีดาว รวมอยู่ด้วย ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...ในเพลาเย็นวันนั้น พระสงฆราชาคณะ ๕ รูป คือ พระธรรมโคดม วัดธรรมิกราช ๑ พระธรรมเจดีย วัดสวนหลวงศภสวรรค์ ๑ พระพุทธโฆษาจาริย วัดพุทไธสวรรค์ ๑ ***พระเทพมูนี วัดกุฎีดาว ๑*** *พระเทพกระวี วัดพระรามาวาศ ๑ แต่พระเทพมูนีนั้นมีวษาอายุศมมากกว่าทังนั้น เข้ามาพร้อมกันอยู่ ณะ ทิมสงฆ ครั้นเพลาประมาณทุ่มเศศจึ่งมีพระบันทูลให้มานิมนต์เข้าไป ณะ พระตำหนักสวนกระต่าย แล้วตรัสอาราธนาพระราชาคะณะทังห้ารูปมีพระเทพมูนีเปนประธาร ให้ไปว่ากล่าวเล้าโลมจ้าวสามกรม*

---

[๑๐๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๑๐๔] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๘.

ให้มาสมักสมานสโมสรสามะคีรศด้วยกันตามพระราชโอวาทตรัสสั่งไว้ แลพระราชาคณะทั้งห้ารูปไปเจรจาถึงสองกลับ จนเพลาดึกสามยามเศศจะใกล้รุ่ง จ้าวสามกรมจึ่งมาเฝ้ากระทำสัจถวายทังสามพระองค์...”[๑๐๕]

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับสมณศักดิ์พระเทพมุนี ในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช *“...ให้มหาเรือง ข้าหลวงเดิม อยู่วัดบางว้าใหญ่ เปนพระเทพมุนี ให้มหาเกสร บาเรียนโท วัดโพธาราม เปนพระญาณสิทธ์ อนึ่งที่พระอุบาลีนั้น ก็ต้องกับพระนามพระอรหันต์ จึ่งดำหรัดให้แปลงนามเสียใหม่ ให้มหามี บาเรียนเอก วัดเลียบ เปนพระวินัยรักขิต แทนที่พระอุบาลี แลพระพุทธาจารย์ วัดบางว้าน้อย นั้นชราอาพาธลงก็ดับสูญ ทรงพระกรุณาให้กระทำฌาปนะกิจ แล้วให้นิมนต์พระเทพมุนีไปอยู่ครองอารามวัดบางว้าน้อยแทน...”*[๑๐๖]

“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์” ปรากฏหลักฐานว่า *“พระเทพมุนี”*[๑๐๗] เป็นตำแหน่งพระราชาคณะตำแหน่งเทพ คณะเหนือ มีสมณศักดิ์และฐานานุกรมดังนี้

“พระเทพมุนี ศรีวิสุทธศีลาจารย์ ญาณนายก ตรีปิฎกธรา มหาคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี สถิตย์ณวัด ฯลฯ มีนิตยภัตรเดือนละ ๔ ตำลึงกึ่ง รัชกาลที่ ๕ โปรดให้เพิ่มขึ้นเดือนละ ๖ ตำลึงกึ่ง มีฐานานุศักดิ์ ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ

๑. พระครูปลัด

๒. พระครูสังฆวินัย

๓. พระครูสมุห์

๔. พระครูใบฎีกา”[๑๐๘]

---

[๑๐๕] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๗) เลขที่ ๒๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๑๐๖] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๑๐๗] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๕.

[๑๐๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๕๕.

๒. พระญาณสมโพธิ์

คำอธิบาย

พระญาณสมโพธิ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระญาณสมโพธิ์"** ปรากฏหลักฐานตั้งแต่ในสมัยอยุธยา ดังที่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระญาณสมโพธิ อยู่วัดป่าตอง ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้[๑๐๙]

"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง" บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า **"...พระญาณสมโพธิ อยู่วัดป่าตอง ๑..."** เป็นพระราชาคณะ ฝ่ายขวา คามวาสี[๑๑๐]

อย่างไรก็ตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาระบุว่า เมื่อสมเด็จพระเพทราชาสร้างวัดบรมพุทธาราม (ย่านป่าตอง) แล้ว โปรดให้ตั้งพระญาณสมโพธิ พระราชาคณะ คณะคามวาสี เป็นเจ้าอาวาสวัดบรมพุทธาราม ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ว่า

"...แต่ปีกุญ เบญจะศก[๑๑๑] แล้วนั้น สมเดจ์พระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราชดำหริว่าที่บ้านหลวงตำบลป่าตองนั้น เปนที่มงคลศิริราชถานอันประเสรีฐ สมควรจะส้างเปนพระอาราม มีพระอุโบถวิหาร การบุเรียน พระเจดียถาน กำแพงแก้ว แลกุฎีสงฆ์ ศาลาตพาน เวจ์กุฎีพร้อม แล้วทรงพระกรุณาให้หมื่นจันทราช่างเคลือบ ทำกระเบื้องเคลื่อบศรีเหลืองมุงพระอุโบสถวิหารทังปวง แลการส้างพระอารามนั้นสามปีเศศจึ่งสำเรจ์ในปีขาน อัถศก[๑๑๒] แล้วพระราชทานนามบัญญัติพระอาราม ชื่อวัดพระบรมพุทธาราม[๑๑๓]

---

[๑๐๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๑๑๐] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๙.

[๑๑๑] พ.ศ. ๒๒๒๖

[๑๑๒] พ.ศ. ๒๒๒๙

[๑๑๓] วัดบรมพุทธาราม เรียกกันเป็นสามัญว่า **วัดกระเบื้องเคลือบ** เนื่องจากหลังคามุงกระเบื้องเคลือบสีเหลือง ปัจจุบันเป็นวัดร้างอยู่ในเขตมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

ตั้งเจ้าอธิการชื่อพระญาณสมโพธิราชา คณะคามวาษี ครองพระอาราม...”[๑๑๔]

ในสมัยธนบุรี ปรากฏหลักฐานว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดให้เลื่อน **“พระญาณสมโพธิ”** ขึ้นเป็น **“พระธรรมเจดีย์”** ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ว่า *“โปรดให้พระญาณสมโพธิ วัดหงษ์ เลื่อนขึ้นเปนพระธรรมเจดี”*[๑๑๕]

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับสมณศักดิ์พระญาณสมโพธิ ในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช *“...แล้วโปรดให้พระธรรมเจดีย์ วัดสลัก เลื่อนขึ้นเปนพระวันรัตน์แทน โปรดให้พระญาณสมโพธิ วัดหงษ์ เลื่อนขึ้นเปนพระธรรมเจดี...”*[๑๑๖]

“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์” ปรากฏหลักฐานว่า *“พระญาณสมโพธิ”*[๑๑๗] เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ

๓. พระญาณโพธิ

คำอธิบาย

พระญาณโพธิ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๑๑๔] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๒,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๒) เลขที่ ๒๒ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๓ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๑๑๕] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๑๑๖] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๑๑๗] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๔.

สมณศักดิ์ **"พระญาณโพธิ"** ปรากฏหลักฐานตั้งแต่ในสมัยอยุธยา ดังที่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระญาณโพธิ อยู่วัดเจ้ามอญ ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ คณะอรัญวาสี[๑๑๘]

"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง" บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระญาณโพธิ อยู่วัดเจ้ามอญ ๑..."* เป็นพระราชาคณะ ฝ่ายอรัญวาสี คณะกลาง[๑๑๙]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" ปรากฏหลักฐานว่าสมณศักดิ์ *"พระญาณโพธิ เปนเปรียญก็มี"*[๑๒๐] เป็นตำแหน่งพระราชาคณะยก

๔. พระญาณสิทธิ์

คำอธิบาย

พระญาณสิทธิ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระญาณสิทธิ์"** ปรากฏหลักฐานตั้งแต่ในสมัยอยุธยา ดังที่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระญาณสิทธิ์ อยู่วัดสังขปัต ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ[๑๒๑]

"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง" บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระญาณสิทธิ อยู่วัดสังฆาวาส ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายซ้ายคามวาสี[๑๒๒]

---

๑๑๘ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

๑๑๙ **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๘.

๑๒๐ **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๖.

๑๒๑ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

๑๒๒ **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๖๐.

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับสมณศักดิ์พระญาณสิทธิ์ ในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรด *"...ให้มหาเกสร บาเรียนโท วัดโพธาราม เปนพระญาณสิทธ์..."*[๑๒๓]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" ปรากฏหลักฐานว่าในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เปลี่ยนสมณศักดิ์ *"พระญาณสิทธิ"* เป็น *"พระประสิทธิสุตคุณ"*[๑๒๔] เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ

๕. พระครูรัตนเจดีย์

คำอธิบาย

พระครูรัตนเจดีย ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

๖. พระครูสีลพรหมจริย

คำอธิบาย

พระครูสีลพรหมจริย ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๑๒๓] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๑๒๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๕.

บานขวา

๑. พระเทพโมลี

คำอธิบาย

พระเทพโมลี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระเทพโมลี"** ปรากฏหลักฐานตั้งแต่ในสมัยอยุธยา ดังที่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระเทพโมลี อยู่วัดสมณโกฏ ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ ฝ่ายอรัญวาสี[๑๒๕]

"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง" บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระเทพโมฬี อยู่วัดสมณโกฎิ ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายอรัญวาสี คณะกลาง[๑๒๖]

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับสมณศักดิ์พระเทพโมลี ในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...แล้วโปรดให้พระเทพโมลี วัดสังขจาย เปนพระเทพมุนีแทน โปรดให้มหาศรีบาเรียนเอกวัดพลับ เปนพระเทพโมลี แล้วดำหรัดว่า วัดแจ้ง วัดท้ายตลาด ทั้งสองพระอารามนี้ แต่ก่อนเปนวัดพายในพระราชวังไม่มีพระสงฆ์อยู่ จึ่งทรงพระกรุณาให้ส้างกุฎีเสนาศนะสงฆ์ทั้งสองอาราม แล้วโปรดให้นิมนต์พระเทพโมลี วัดพลับ กับพระสงฆ์อันดับมาอยู่ ณะ วัดท้ายตลาด..."[๑๒๗]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" ปรากฏหลักฐานว่า สมณศักดิ์ **"พระเทพโมลี"** เป็นตำแหน่งพระราชาคณะตำแหน่งเทพ คณะกลาง ดังนี้

---

[๑๒๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๑๒๖] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๘.

[๑๒๗] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

"พระเทพโมลี ตรีปิฎกธรา มหาธรรมกถึกคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี สถิตย์ณวัด ฯลฯ มีนิตยภัตรเดือนละ ๔ ตำลึงกึ่ง รัชกาลที่ ๕ โปรดให้เพิ่มขึ้นเดือนละ ๖ ตำลึงกึ่ง มีฐานานุศักดิ์ ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ

๑. พระครูปลัด

๒. พระครูสังฆวิชิต

๓. พระครูสมุห์

๔. พระครูใบฎีกา"[๑๒๘]

๒. พระราชมุนี

คำอธิบาย

พระราชมุนี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายคณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระราชมุนี"** ปรากฏหลักฐานตั้งแต่ในสมัยอยุธยา ดังพบในจารึกพระธาตุศรีสองรัก สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ว่า

*"...พระสงฆ์เจ้าอันอยู่ฝ่ายกรุงศรีอโยธยา (๑๗) ตน ๑ ชื่อว่าพระครูบรมจาริยะ ตน ๑ พระอาริยะมุนีตน ๑ มีพระศีลวิสุทธิ์อุตมเป็นเค้าเป็นประธาน แลมีพระครูสุเมธารุจิวิญญาตร ๑ มร (๑๘) มหาสุธรรมมาตุลยตน ๑ มีมหาพรหมสารตน ๑ มี**มหาราชมุนี** ตน ๑ แลพระสงฆ์เจ้า ๗ ตนนี้..."*

ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชปรากฏว่า **"พระราชมุนี"** จากกรุงศรีอยุธยาได้เดินทางไปยังเมืองพระนคร ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกพระราชมุนี ดังมีความในจารึกว่า

*"...ชื่อ **พระราชมุนี**มาแต่สรียุทธญาก็มาเห็นรูปพระพุทธเจ้าอยู่บนราชทรัพย์ คอหักแขนหักมาต่อทารักทาชาดปิดทองสรรพบริบูรณ์แล้วก็ขึ้นมาไหว้พระเจ้าพระนครหลวง ก็มาเห็นพระเจ้าบนบาแขง คอหักแขนหักม้างตบต่อทารักทาชาดปิดทองสรรพ (บริบูรณ์) แล้วก็มาเห็นพระเจ้าในพระเชตพน คอหักแขนหักก็มาต่อมาทารักทาชาด*

---

[๑๒๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๕๗.

ปิดทองบริบูรณ์แล้วก็ออกมาสร้างพระกพงก็มาทา...พระมหา...แล้วก็ทารักทาชาด ปิดทอง...มา...ก็บริบูรณ์แล้ว...ไปอาราม"[๑๒๙]

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุง นอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระราชมุนี อยู่วัดภูเขาทอง ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๑๓๐]

"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง" บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระราชมุนี อยู่วัดภูเขาทอง ๑..."* เป็นพระราชาคณะ คณะซ้าย คามวาสี[๑๓๑]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" ปรากฏหลักฐานว่า สมณศักดิ์ **"พระราชมุนี"** เป็นตำแหน่งพระราชาคณะตำแหน่งราช ว่า

"คณะเหนือ, พระราชมุนี ตรีปิฎกาลังการ...ตำแหน่งราชมีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๔ ตำลึงบาท รัชกาลที่ ๕ โปรดเพิ่มนิตยภัตรขึ้นเดือนละ ๖ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๓ รูป คือ

๑. พระครูปลัด

๒. พระครูสมุห์

๓. พระครูใบฎีกา"[๑๓๒]

๓. พระราชกวี

คำอธิบาย

พระราชกวี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายคณะเหนือ

---

[๑๒๙] **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๗ ประมวลจารึกที่พบในประเทศไทยและต่างประเทศ** (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี, สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๓.

[๑๓๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๑๓๑] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๖๐.

[๑๓๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๕๘.

สมณศักดิ์ **"พระราชกวี"** ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระราชกวี อยู่วัดบวรโพธิ์ ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๑๓๓]

"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง" บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระราชกวี อยู่วัดบวรโพธิ์ ๑..."* เป็นพระราชาคณะ คณะซ้ายคามวาสี[๑๓๔]

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ สมณศักดิ์ **"พระราชกวี"** เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ แต่ต่อมาภายหลัง ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ปรากฏหลักฐานว่า สมณศักดิ์ **"พระราชกวี"** เป็นตำแหน่งพระราชาคณะตำแหน่งราช คณะธรรมยุติกนิกาย ดังความว่า

"คณะธรรมยุติกา, พระราชกระวี นรสีห์พจนปิลันธน์...ตำแหน่งราชมีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๔ ตำลึงบาท รัชกาลที่ ๕ โปรดเพิ่มนิตยภัตรขึ้นเดือนละ ๖ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๓ รูป คือ

๑. พระครูปลัด

๒. พระครูสมุห์

๓. พระครูใบฎีกา"[๑๓๕]

๔. พระราชโมลี

คำอธิบาย

พระราชโมลี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระราชโมลี"** ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า เป็นตำแหน่งพระราชาคณะตำแหน่งราช คณะกลาง ดังนี้

---

[๑๓๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๑๓๔] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๖๐.

[๑๓๕] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๕๘.

"คณะกลาง, พระราชโมฬี ศรีปาวจนาภรณ์...ตำแหน่งราชมีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๔ ตำลึงบาท รัชกาลที่ ๕ โปรดเพิ่มนิตยภัตรขึ้นเดือนละ ๖ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๓ รูป คือ

๑. พระครูปลัด

๒. พระครูสมุห์

๓. พระครูใบฎีกา"[๑๓๖]

๕. พระครูพรหมปัญญา

คำอธิบาย

พระครูพรหมปัญญา ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายคณะเหนือ

๖. พระครูวินัยสังวร

คำอธิบาย

พระครูวินัยสังวร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายคณะเหนือ

---

[๑๓๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์**, หน้า ๑๕๘.

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๔ บานซ้าย

๑. พระศรีวิสุทธิวงศ์

คำอธิบาย

พระศรีวิสุทธิวงศ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระศรีวิสุทธิวงศ์"** เป็นสมณศักดิ์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้ตั้งขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ เมื่อจะทรงตั้งสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) จึงทรงพระกรุณาโปรดให้คิดราชทินนามพระราชาคณะขึ้นใหม่ ๒ นาม ทรงตั้งพระมหาจี่เป็นพระอมรโมลี (ต่อมาเป็นพระพุทธโฆษาจารย์) ทั้งทรงตั้งพระมหาถึก (ต่อมาเป็นพระธรรมอุดม) เป็นพระศรีวิสุทธิวงศ์[๑๓๗]

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระศรีวิสุทธิวงษ ร.๒"*[๑๓๘]

๒. พระกวีวงศ์

คำอธิบาย

พระกวีวงศ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระกวีวงศ์"** ปรากฏใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระกระวีวงษ"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ[๑๓๙]

---

[๑๓๗] พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์, **เรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑,** หน้า ๘๒.

[๑๓๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๖.

[๑๓๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๔.

๓. พระวิสุทธาจารย์

คำอธิบาย

พระวิสุทธาจารย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระวิสุทธาจารย์"** ปรากฏหลักฐานตั้งแต่ในสมัยอยุธยา ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์อาราธนาพระวิสุทธาจารย์ไปยังลังกา ดังนี้

"...ฝ่ายกำปั่นทูตซึ่งออกไปลังกาทวีปครั้งก่อนนั้นส่งพระสงฆ์แล้วกลับเข้ามา จึ่งทรงพระกรุณาให้แต่งกำปั่นใหม่ในปีขาลสำเรธิศกนั้น แล้วอาราธนาพระวิสุทธาจาริย์ พระวรญาณะมูนี พระราชาคณะทั้งสององค์ กับพระสงฆ์อันดับสามรูปเปนห้ารูปด้วยกัน ลงกำปั่นไปลังกาทวีปอีกครั้งหนึ่งกับด้วยข้าหลวงออกไปผลัดพระสงฆ์ ซึ่งไปครั้งก่อนนั้นให้กลับเข้ามาพระนคร แลให้เอากรมหมื่นเทพพิพิธลงกำปั่นไปปล่อยเสีย ณ เกาะลังกาด้วย..."[๑๔๐]

สมณศักดิ์ "พระวิสุทธาจารย์" ปรากฏใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระวิสุทธาจาร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะยก[๑๔๑]

๔. พระอมรเมธาจารย์

คำอธิบาย

พระอมรเมธาจารย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๑๔๐] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๗) เลขที่ ๒๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๑๔๑] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๘.

สมณศักดิ์ **"พระอมรเมธาจารย์"** ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระอมรเมธาจารย์ ร.๔"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ[๑๔๒]

๕. พระปัญญาญาณปิฎก

คำอธิบาย

พระปัญญาญาณปิฎก ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

๖. พระครูสุนทรโฆสิต คู่สวดคณะพระเชตุพน

คำอธิบาย

พระครูสุนทรโฆสิต ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งของพระครูคู่สวดวัดพระเชตุพน ฐานานุกรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ดังความใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูสุนทรโฆษิต พระครูคู่สวด"*[๑๔๓]

---

[๑๔๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๔.

[๑๔๓] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๑๒.

บานขวา

๑. พระศรีสุธรรมมุนี

คำอธิบาย

พระศรีสุธรรมมุนี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

๒. พระอริยวงศมุนี

คำอธิบาย

พระอริยวงศมุนี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระอริยวงศมุนี"** ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระอริยวงศมุนี อยู่วัดวรเชษฐ ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา[๑๔๔]

"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง" บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระอริยวงศ์มุนี อยู่วัดวรเชษฐาราม ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายขวาคามวาสี[๑๔๕]

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ สมณศักดิ์ **"พระอริยวงศมุนี"** เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ แต่ต่อมาภายหลัง ใน **"ตำนานพระอารามและทำเนียบสมณศักดิ์"** ปรากฏหลักฐานว่า สมณศักดิ์ *"พระอริยวงษ"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ

---

[๑๔๔] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๑๔๕] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๙.

๓. พระอริยมุนี

คำอธิบาย

พระอริยมุนี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระอริยมุนี"** ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาในศิลาจารึกพระธาตุศรีสองรัก สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. ๒๑๐๖ ปรากฏสมณศักดิ์นี้ว่า *"....จารย์อาริยมุนี ศีลวิสุทธ อุตตมสัตยศาสนา"*

นอกจากนี้ ยังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า *"สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ โปรดให้อาราธนาพระอุบาลีและพระอริยมุนี ออกไปประดิษฐานสยามวงศ์ในลังกา"* ดังนี้

"...โปรดให้อาราธนาพระอุบาฬี พระอริยะมุนีพระราชาคณะสององค์ กับพระสงฆอันดับสิบสองรูป ออกไปตั้งพระพุทธสาศนา บวดกุลบุตไว้ในลังกาทวีป แลให้สมเดจ์พระสังฆราชแต่งสมณสารส่งออกไปด้วยอีกฉบัพหนึ่ง แล้วให้แต่งกำปั่นนั้นไปกับด้วยกำปั่นทูตานุทูตอันมาแต่ลังกานั้น..."[๑๔๖]

นอกจากนี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระอริยมุนี อยู่วัดราชพรี ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา[๑๔๗] สอดคล้องกับ **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระอริยมุนี อยู่วัดราชบุรีนอกกำแพงพระนคร ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายขวาคามวาสี[๑๔๘]

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ สมณศักดิ์ **"พระอริยมุนี"** เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ แต่ต่อมาภายหลัง ใน **"ตำนานพระอาราม และ**

---

[๑๔๖] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๗** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๗) เลขที่ ๒๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๑๔๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๑๔๘] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๙.

ทำเนียบสมณศักดิ์" ปรากฏหลักฐานว่า สมณศักดิ์ *"พระอริยวงษ"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ[๑๔๙]

๔. พระรัตนมุนี

คำอธิบาย

พระรัตนมุนี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายคณะเหนือ

สมณศักดิ์ **"พระรัตนมุนี"** ปรากฏหลักฐานครั้งแรกในสมัยธนบุรี เมื่อครั้งที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ตั้งพระอาลักษณ์แก้ว เป็นพระราชาคณะที่พระรัตนมุนี ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...อนึ่งพระอาลักษณ์นั้นกราบถวายบังคมลาออกบวด ครั้นบวดแล้วทรงพระกรุณาตั้งให้เปนพระรัตนมุนีที่สิเศศตามนามเดิมชือแก้ว...

...แล้วดำหรัดสั่งพระรัตนมุนีให้ขนานพระนามถวายใหม่ พระรัตนมุนีจึ่งขนานนามถวายให้ต้องด้วยพระอัทยาไศรยว่า สมเดจ์พระสยามยอดโยคาวะจร บวรพุทธางกูรอะดุลขัติยราชวงษ์ ดำรงค์พิภพกรุงเทพมหานครบวรทวาราวดีศรีอยุทธยา มหาดิหลกภพนพรัตนราชธาณีบูรีรมย์ อุดมราชนิเวศมหาสถาน ก็ชอบด้วยพระราชอัทยาไศรยสมด้วยพระไทยปรารถนานั้น..."[๑๕๐]

เมื่อพระยาสรรค์ก่อการกบฏในปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระรัตนมุนีเป็นหนึ่งในพระราชาคณะที่ออกไปเจรจากับพระยาสรรค์ ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...ครั้นรุ่งขึ้น ณะ วันอาทิตย์ เดือนสี่ แรมสิบสองค่ำ พระเจ้าแผ่นดินจึ่งให้ออกไปนิมนต์พระสังฆราช พระวันรัตน์ แลพระรัตนมุนี เข้ามา แล้วให้ออกไปเจรจาความ

---

[๑๔๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๔.

[๑๕๐] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

เมืองกับพญาสรรค์ รับสารภาพผิดยอมแพ้ ขอแต่ชีวิตรจะออกบรรพชา พญาสรรค์ก็ยอม...”[๑๕๑]

พระรัตนมุนี (แก้ว) ในสมัยธนบุรี ต่อมามีความผิด พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงโปรดให้สึกออกรับราชการ ต่อมาได้เลื่อนเป็นพระยาธรรมปโรหิต และพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จ**พระพนรัตน์** วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

“...แล้วดำหรัดให้สึกพระรัตนมุนีแก้ว กับพระพนรัตน์ทองอยู่ ออกจากพระสาศนา ดำหรัดว่าเปนคนอาสัจสอพลอทำให้เสียแผ่นดิน แล้วตั้งนายแก้วรัตนมุนีเปนที่พระอาลักษณ์ตามเดิม ให้ขนานพระนามจ้าวต่างกรมทั้งนั้น...”[๑๕๒]

สอดคล้องกับที่ปรากฏใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ว่า *“...พระรัตนมุนี มีมาแต่ครั้งกรุงธนบุรี เพราะชื่อแก้วไม่ได้ชื่อแก้วก็มีบ้าง...”*[๑๕๓]

๕. พระนิกรม

คำอธิบาย

พระนิกรม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายคณะเหนือ

สมณศักดิ์ **“พระนิกรม”** ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาในตำรากัลปนาวัดเขียนบางแก้ว เมืองพัทลุง ปรากฏสมณศักดิ์นี้ว่า *“....พระนิกรมพาหุ สังฆปรินายกรัตนราชกวีบพิตร อธิการวัดวังไชย...”*[๑๕๔]

---

[๑๕๑] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๑๕๒] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๑๕๓] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๓.

[๑๕๔] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๓๑.

นอกจากนี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระนิกรม อยู่วัดวังไชย ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา[๑๕๕] สอดคล้องกับ **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระนิกรม อยู่วัดธงไชย ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายขวาคามวาสี[๑๕๖]

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ สมณศักดิ์ **"พระนิกรม"** เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ ต่อมาภายหลัง ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ปรากฏหลักฐานว่า สมณศักดิ์ *"พระนิกรมมุนี"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ[๑๕๗]

๖. พระครูวิจิตรโฆษา คู่สวดคณะเชตุพน

คำอธิบาย

พระครูวิจิตรโฆษา ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งของพระครูคู่สวด วัดพระเชตุพน ฐานานุกรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ดังความใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูวิจิตรโฆษา พระครูคู่สวด"*[๑๕๘]

---

[๑๕๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์**, หน้า ๒๖.

[๑๕๖] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง**, หน้า ๒๕๙.

[๑๕๗] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์**, หน้า ๑๖๕.

[๑๕๘] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๑๒.

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๕ บานซ้าย

๑. พระมหาสุเมธาจารย์ เจ้าคณะรามัญ

คำอธิบาย

พระมหาสุเมธาจารย์ เจ้าคณะรามัญ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายรามัญ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ สมณศักดิ์ **"พระมหาสุเมธาจารย์"** เป็นตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายรามัญ ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า *"หลังจากตั้งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว สมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท โปรดให้ตั้งพระราชาคณะฝ่ายรามัญ"* ดังนี้

"...อนึ่งที่พระราชาคณะฝ่ายรามัญนั้นยังหาตัวมิได้ จึ่งทรงพระกรุณาให้จัดพระมหาเถรฝ่ายรามัญซึ่งรู้พระวินัยบริยัติ์ได้สามพระองค์ ทรงตั้งเปนพระมหาสุเมธาจารย์พระองค์หนึ่ง พระไตรสรณธัชะพระองค์หนึ่ง พระสุเมธน้อยพระองค์หนึ่ง

แลสมเดจ์พระอนุชาธิราชกรมพระราชวัง ทรงส้างพระอารามขึ้นใหม่ให้นามวัดตองปุะ นิมนต์พระสงฆ์รามัญมาอยู่ ให้พระมหาสุเมธาจารย์เปนเจ้าอาราม อนึ่งพระไตรสรณธัชะนั้นมีพระราชโองการโปรดให้อยู่ ณ วัดบางหลวง เปนเจ้าคณะรามัญในแขวงเมืองนนทบูรี แลเมืองสามโคก พระสุเมธน้อยนั้นให้เปนเจ้าอารามวัดบางญี่เรือใน..."[๑๕๙]

ใน ***"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"*** มีสมณศักดิ์เดิมว่า *"พระมหาสุเมธาจารย์ ญาณนายก ตรีปิฎกธรา ราชรามัญชาติมุนี ศรีวิสุทธิคุณ วิบุลยศรีศีลอนันต์ อรัญวาสี"* เรียกกันว่า พระสุเมธใหญ่ ต่อมาจึงมีสมณศักดิ์ใหม่ว่า

---

[๑๕๙] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

"พระสุเมธาจารย์ บริหารธรรมขันธ์ รามัญสงฆคณาธิบดี สถิตย์ณวัด ฯลฯ เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายรามัญ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๕ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๕ รูป คือ

๑. พระครูปลัด

๒. พระครูวินัยธร

๓. พระครูวินัยธรรม

๔. พระครูสมุห์

๕. พระครูใบฎีกา"[๑๖๐]

๒. พระกุลวงศ์

คำอธิบาย

พระกุลวงศ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ฝ่ายรามัญ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ สมณศักดิ์ **"พระกุลวงศ์"** เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายรามัญ ต่อมาเปลี่ยนสมณศักดิ์เป็น **"พระคุณวงศ์"** และมีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะรองฝ่ายรามัญ ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระคุณวงษ์ เดิมเปน "พระกูลวงษ์" เดี๋ยวนี้เปนเจ้าคณะรอง"*[๑๖๑]

๓. พระอริยธัช

คำอธิบาย

พระอริยธัช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ฝ่ายรามัญ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ สมณศักดิ์ **"พระอริยธัช"** เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายรามัญ ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระอริยธัช"*[๑๖๒]

---

[๑๖๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๕๔.

[๑๖๑] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๖๙.

[๑๖๒] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๖๙.

๔. พระครูสุนทรวิลาศ คณะพระสุเมธ

คำอธิบาย

พระครูสุนทรวิลาศ คณะพระสุเมธ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฝ่ายรามัญ ปัจจุบันเป็นตำแหน่ง พระครูปริตรรามัญ ประจำวัดชนะสงคราม มีหน้าที่สวดพระปริตรทำน้ำพระพุทธมนต์ทุกวันอุโบสถที่หอศาสตราคมในพระบรมมหาราชวัง

๕. พระครูราชสังวร

คำอธิบาย

พระครูราชสังวร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฝ่ายรามัญ ปัจจุบันเป็นตำแหน่ง พระครูปริตรรามัญ ประจำวัดชนะสงคราม มีหน้าที่สวดพระปริตรทำน้ำพระพุทธมนต์ทุกวันอุโบสถที่หอศาสตราคมในพระบรมมหาราชวัง

๖. พระครูธรรมลิกขิต คณะพระสุเมธ

คำอธิบาย

พระครูธรรมลิกขิต คณะพระสุเมธ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฝ่ายรามัญ

บานขวา

๑. พระธรรมวิสารท

คำอธิบาย

พระธรรมวิสารท ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ฝ่ายรามัญ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ สมณศักดิ์ **"พระธรรมวิสารท"** เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ ฝ่ายรามัญ ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระธรรมวิสารท"*[๑๖๓]

๒. พระอุดมญาณ

คำอธิบาย

พระอุดมญาณ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ฝ่ายรามัญ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ สมณศักดิ์ **"พระอุดมญาณ"** เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ ฝ่ายรามัญ ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระอุดมญาณ"*[๑๖๔]

๓. พระไตรสรณธัช

คำอธิบาย

พระไตรสรณธัช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ ฝ่ายรามัญ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระไตรสรณะธัช อยู่วัดจอมปุ ๑"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ[๑๖๕] สอดคล้องกับ **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสาร**

---

[๑๖๓] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๙.

[๑๖๔] **เรื่องเดียวกัน,** หน้าเดียวกัน.

[๑๖๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

จากหอหลวง" บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า *"...พระไตรสะระณะธัช อยู่วัดตองปุ ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายซ้ายคามวาสี[๑๖๖]

ในสมัยรัตนโกสินทร์ สมณศักดิ์ **"พระไตรสรณธัช"** เป็นตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายรามัญ ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า *"หลังจากตั้งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว สมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท โปรดให้ตั้งพระราชาคณะฝ่ายรามัญ"* ดังนี้

"...อนึ่งที่พระราชาคณะฝ่ายรามัญนั้นยังหาตัวมิได้ จึ่งทรงพระกรุณาให้จัดพระมหาเถรฝ่ายรามัญซึ่งรู้พระวินยบริยัติ์ได้สามพระองค์ ทรงตั้งเปนพระมหาสุเมธาจารย์พระองค์หนึ่ง พระไตรสรณธัชะพระองค์หนึ่ง พระสุเมธน้อยพระองค์หนึ่ง

แลสมเดจ์พระอนุชาธิราชกรมพระราชวัง ทรงส้างพระอารามขึ้นใหม่ให้นามวัดตองปุะ นิมนต์พระสงฆ์รามัญมาอยู่ ให้พระมหาสุเมธาจารย์เปนเจ้าอาราม อนึ่งพระไตรสรณธัชะนั้นมีพระราชโองการโปรดให้อยู่ ณะ วัดบางหลวง เปนเจ้าคณะรามัญในแขวงเมืองนนทบูรี แลเมืองสามโคก พระสุเมธน้อยนั้นให้เปนเจ้าอารามวัดบางญีเรือใน..."[๑๖๗]

ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระไตรสรณธัช"*[๑๖๘]

๔. พระครูราชปริตร คณะพระอุดมญาณ

คำอธิบาย

พระครูราชปริตร คณะพระอุดมญาณ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู คณะพระอุดมญาณ ฝ่ายรามัญ ปัจจุบันเป็นตำแหน่ง พระครูปริตรรามัญ ประจำวัดชนะสงคราม

---

[๑๖๖] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๖๐.

[๑๖๗] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๑๖๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๙.

มีหน้าที่สวดพระปริตรทำน้ำพระพุทธมนต์ทุกวันอุโบสถที่หอศาสตราคมในพระบรมมหาราชวัง

๕. พระครูสีลเตช คณะพระอริยธัช

คำอธิบาย

พระครูสีลเตช คณะพระอริยธัช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู คณะพระอริยธัช ฝ่ายรามัญ ปัจจุบันเป็นตำแหน่ง พระครูปริตรรามัญ ประจำวัดชนะสงคราม มีหน้าที่สวดพระปริตรทำน้ำพระพุทธมนต์ทุกวันอุโบสถที่หอศาสตราคมในพระบรมมหาราชวัง

๖. พระครูวิสุทธิศีล คณะพระกุลวงศ์

คำอธิบาย

พระครูวิสุทธิศีล คณะพระกุลวงศ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู คณะพระกุลวงศ์ ฝ่ายรามัญ

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๖ บานซ้าย

๑. พระครูอุดมวงศ์ รามัญนนทบุรี

คำอธิบาย

พระครูอุดมวงศ์ รามัญนนทบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฝ่ายรามัญเมืองนนทบุรี

๒. พระครูวิเชียรมุนี รามัญนนทบุรี

คำอธิบาย

พระครูวิเชียรมุนี รามัญนนทบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฝ่ายรามัญเมืองนนทบุรี นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูวิเชียรมุนี"*[๑๖๙]

๓. พระครูนิโรธมุนี รามัญนนทบุรี

คำอธิบาย

พระครูนิโรธมุนี รามัญนนทบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฝ่ายรามัญเมืองนนทบุรี นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูนิโรธมุนี"*[๑๗๐]

---

[๑๖๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์**, หน้า ๑๗๗.

[๑๗๐] **เรื่องเดียวกัน**, หน้าเดียวกัน.

๔. พระครูธรรมวิจาร รามัญนนทบุรี

คำอธิบาย

พระครูธรรมวิจาร รามัญนนทบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฝ่ายรามัญเมืองนนทบุรี นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูธรรมวิจารณ์"*[๑๗๑]

๕. พระครูอัมรา รามัญนนทบุรี

คำอธิบาย

พระครูอัมรา รามัญนนทบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฝ่ายรามัญเมืองนนทบุรี นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูอมราธิบดี"*[๑๗๒]

๖. พระครูปัญญารัตน รามัญปทุมธานี

คำอธิบาย

พระครูปัญญารัตน รามัญปทุมธานี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฝ่ายรามัญเมืองปทุมธานี นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูปัญญารัตน์"*[๑๗๓]

---

[๑๗๑] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๗๗.

[๑๗๒] **เรื่องเดียวกัน,** หน้าเดียวกัน.

[๑๗๓] **เรื่องเดียวกัน,** หน้าเดียวกัน.

บานขวา

๑. พระครูปิฎกธร รามัญนครเขื่อนขันธ์

คำอธิบาย

พระครูปิฎกะธระ รามัญนครเขื่อนขันธ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฝ่ายรามัญเมืองนครเขื่อนขันธ์ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูปิฎกะธระ"*[๑๗๔]

๒. พระครูวิสุทธิวงศ์ รามัญนครเขื่อนขันธ์

คำอธิบาย

พระครูวิสุทธิวงษ์ รามัญนครเขื่อนขันธ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมือง ฝ่ายรามัญ เมืองนครเขื่อนขันธ์ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระวิสุทธิวงษ์ เจ้าคณะเมือง ฝ่ายรามัญ"*[๑๗๕]

๓. พระครูธรรมโกศล คณะไทยนนทบุรี

คำอธิบาย

พระครูธรรมโกศล คณะไทยนนทบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู คณะไทยเมืองนนทบุรี นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูธรรมโกศล"*[๑๗๖]

---

[๑๗๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๗๘.

[๑๗๕] **เรื่องเดียวกัน,** หน้าเดียวกัน.

[๑๗๖] **เรื่องเดียวกัน,** หน้าเดียวกัน.

๔. พระครูนนทปรีชา คณะไทยนนทบุรี

คำอธิบาย

พระครูนนทปรีชา คณะไทยนนทบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะไทยเมืองนนทบุรี นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูนนทปรีชา เจ้าคณะเมือง"*[๑๗๗]

๕. พระครูธรรมปัญญา นครชัยศรี

คำอธิบาย

พระครูธรรมปัญญา นครชัยศรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองนครชัยศรี ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาระบุว่า *"พระครูธรรมปัญญา"* อยู่ในคณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๑๗๘]

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูธรรมปัญญา เจ้าคณะเมืองเดิม"*[๑๗๙]

๖. พระครูวิมลเมธาจารย์ สุพรรณบุรี

คำอธิบาย

พระครูวิมลเมธาจารย์ สุพรรณบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองสุพรรณบุรี ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๑๗๗] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๗๗.

[๑๗๘] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๙.

[๑๗๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๒.

สมณศักดิ์ของพระสงฆ์เมืองสุพรรณบุรี ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นใน **จารึกลานทองวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี (ลานที่ ๒)** หรือ จารึกพุทธฎีกาสมเด็จพระคุรุจุฬามณีศรีสังฆราช พ.ศ. ๑๙๙๐ ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ เป็นจารึกแผ่นสุพรรณบัฏ ที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) สถาปนาสมณศักดิ์ของ *"พระมหาเถรปิยทัสสี ศรีสารีบุตร"* เป็น *"เสด็จพระครูจุฬามณี ศรีสังฆราช สังฆปรินายก ดิลกรัตนมหา (๔) สวามี บรมราชจารย์"* ดังความในจารึกว่า

"...(๑) ศุภมัสดุ ๑๓๖๙ (พ.ศ. ๑๙๙๐) ศกเถาะนักษัตร ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๖ วันจันทร์ มีบันทูลพระราช (๒) โองการ เสด็จบรมราชาธิบดี ศรีมหาจักรพรรดิราช และพระราเมศวราช สุจริตศรัทธา อนุ (๓) โมทนา ซึ่งพุทธฎีกา เสด็จพระครูจุฬามณีศรีสังฆราช สังฆปรินายก ดิลกรัตนมหา (๔) สวามี บรมราชจารย์ พระพรประสิทธิพระมหาเถรปิยทัสสี ศรีสาริปุตร นามกร โอย..."[๑๘๐]

ต่อมาใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า เมืองสุพรรณบุรีไม่มีพระครู[๑๘๑] อย่างไรก็ตามสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ใน **"ตำนานคณะสงฆ์"** ว่า *"...จะเชื่อว่าเป็นเมืองที่ไม่มีพระครูนั้นไม่ได้ ยกตัวอย่างดังเช่นเมืองสุพรรณบุรีเป็นเมืองใหญ่และอยู่ใกล้พระนครจำจะต้องมีพระครูเจ้าคณะเมือง บางทีเมืองที่ในบัญชีว่าไม่มีพระครูนั้น ที่จริงจะไม่มีแต่ราชทินนาม โดยเรียกว่าพระครูเมืองนั้นเมืองนี้..."*[๑๘๒]

ส่วน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ระบุว่า เจ้าคณะเมืองสุพรรณบุรี มีสมณศักดิ์เป็น *"พระครูวิบูลยเมธาจารย์ เจ้าคณะเมือง"*[๑๘๓]

---

[๑๘๐] กรมศิลปากร, **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕,** (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๓๕ – ๓๗.

[๑๘๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๙.

[๑๘๒] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๕.

[๑๘๓] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๓.

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๗ บานซ้าย

๑. พระธรรมราชา เจ้าคณะกรุงเก่า

คำอธิบาย

พระธรรมราชา เจ้าคณะกรุงเก่า ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะเจ้าคณะกรุงเก่า ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ ต่อมารัชกาลที่ ๔ โปรดให้เปลี่ยนสมณศักดิ์เป็น **"พระธรรมราชานุวัตร"** ดังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า

"พระธรรมราชานุวัตร ประสิทธิธรรมปฏิบัติ สรรพอรรถโกศล พหลสมณเดชคณเชษฐมหานายก คณวาจกปิฎกวรานุรักษ์ สังฆกิจพิทักษ์อรรคมหาปธานาธิบดี บุราณราชธานีนครเขตร คตสมณสงฆมเหศวรเนตา ทวารวดีศรีอยุทธยานิสิตาราม คามวาสีอธิบดีคณะสงฆ์ เจ้าคณะกรุงเก่า"[๑๘๔]

๒. พระครูปัญญามหาสีลสุนทร สังฆราชา ลพบุรี

คำอธิบาย

พระครูปัญญามหาสีลสุนทร สังฆราชา ลพบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูตำแหน่งเป็นพระสังฆราชาเมืองลพบุรี ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองลพบุรี พระครูปัญญามหาศีลสุนทรที่สังฆราชา ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๑๘๕]

---

[๑๘๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๗๙.

[๑๘๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูปัญญามหาศีลสุนทร เจ้าคณะ"*[๑๘๖]

๓. พระครูเทวทิวากร คณะโลกเชฏฐ์ กรุงเก่า

คำอธิบาย

พระครูเทวทิวากร คณะโลกเชฏฐ์ กรุงเก่า ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูเจ้าคณะโลกเชฏฐ์ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูเทวทิวากร เจ้าคณะโลกเชฐ"*[๑๘๗]

๔. พระครูอนุโลมมุนี อุทัยธานี

คำอธิบาย

พระครูอนุโลมมุนี อุทัยธานี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ตำแหน่งเป็นเจ้าคณะเมืองอุทัยธานี ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองอุทัยธานี พระครูอนุโลมมุนี ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๑๘๘]

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูอนุโลมมุนี"*[๑๘๙]

๕. พระครูสุวรรณคิรี นครสวรรค์

คำอธิบาย

พระครูสุวรรณคิรี นครสวรรค์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์

---

[๑๘๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๑.

[๑๘๗] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๗๙.

[๑๘๘] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๔.

[๑๘๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๔.

หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ตำแหน่งเจ้าคณะเมืองอุทัยธานี ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า สมณศักดิ์ของเจ้าคณะเมืองนครสวรรค์มีสมณศักดิ์ว่า **"พระครูญาณบวร"** ดังความในทำเนียบว่า *"เมืองนครสวรรค์ พระครูญาณบวร ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๑๙๐]

สมณศักดิ์ของเจ้าคณะเมืองนครสวรรค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า

๑. *(พระครูญาณบวร เจ้าคณะ)*

๒. *(พระครูสุวรรณคิรี เจ้าคณะ)*

๓. *พระครูสวรรค์วิถีวิสุทธิอุดมคณาจารย์ เจ้าคณะเมือง ร.๕*

๔. *พระครูสวรรคนคราจารย์ ร.๕* [๑๙๑]

๖. พระครูมโนรมย์มุนี เมืองมโนรมย์บุรี[๑๙๒]

คำอธิบาย

พระครูมโนรมย์มุนี เมืองมโนรมย์บุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ตำแหน่งเป็นเจ้าคณะเมืองมโนรมย์ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองอุทัยธานี พระครูมโนรมย์มุนี ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๑๙๓]

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานสมัยรัตนโกสินทร์ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูมโนรมย์มุนี"*[๑๙๔]

---

[๑๙๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๔.

[๑๙๑] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๒.

[๑๙๒] ปัจจุบันคือ อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท

[๑๙๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๔.

[๑๙๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๔.

บานขวา

๑. พระสุวรรณเจดีย์ คณะวัดสุวรรณ กรุงเก่า

คำอธิบาย

พระครูสุวรรณเจดีย์ คณะวัดสุวรรณ กรุงเก่า ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูคณะวัดสุวรรณ กรุงเก่า (เจ้าอาวาสวัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สอดคล้องกับที่ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ระบุว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เปลี่ยนสมณศักดิ์ *"พระสุวรรณเจดีย์"* เป็น *"พระสุวรรณวิมลศีล"* ดังนี้

"พระสุวรรณวิมลศีล ร.๔ (เดิมเปนพระสุวรรณเจดีย์) เจ้าอาวาสวัดสุวรรณดาราราม กรุงเก่า"[๑๙๕]

๒. พระครูมหามงคลเทพมุนี เจ้าคณะปรันตปะประเทศ

คำอธิบาย

พระครูมหามงคลเทพมุนี เจ้าคณะปรันตปะประเทศ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ตำแหน่งเป็นเจ้าคณะปรันตปะประเทศ (พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี) ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองปรันตปะประเทศ พระครูมหามงคลเทพมุนี ศรีรัตนไพรวันปรันตปะประเทศ เจ้าคณะ ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๑๙๖] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า

---

[๑๙๕] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๓.

[๑๙๖] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

"...มีเมืองที่จัดเป็นคณะพิเศษ คือ เมืองปรันตปะประเทศ เหตุด้วยพระเจ้าทรงธรรมทรงอุทิศที่พุทธเกษตรถวายพระพุทธบาทโยชน์ ๑ โดยรอบ ตำแหน่งสังฆนายกสำหรับเมืองปรันตปะประเทศเป็นเจ้าพนักงานรักษาพระพุทธบาทมากกว่าเป็นเจ้าคณะ..."[๑๙๗]

ต่อมาสมณศักดิ์นี้ได้เลื่อนเป็นตำแหน่งพระราชาคณะ ดังปรากฏในหนังสือ **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า เจ้าคณะพระพุทธบาท มีสมณศักดิ์ ว่า

"พระมงคลเทพมุนี ศรีรัตนไพรวัน ปรันตปะประเทศ เขตรอรัญวาสีบพิตรสถิตย์ณพระพุทธบาทเมืองปรันตปะ บังคับคณะพระพุทธบาท มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๔ ตำลึง รัชกาลที่ ๕ โปรดเพิ่มนิตยภัตรขึ้นเดือนละ ๗ ตำลึง มีฐานานุศักดิควรตั้งฐานานุกรมได้ ๕ รูป คือ

๑. พระครูปลัด

๒. พระครูวินัยธร

๓. พระครูวินัยธรรม

๔. พระครูสมุห์

๕. พระครูใบฎีกา

แลมีตำแหน่งพระครูผู้ช่วย ๓ รูป คือ

๑. พระครูพุทธบาล รักษาพระพุทธบาท

๒. พระครูมงคลวิจารณ์ ผู้ช่วยพระพุทธบาท

๓. พระครูญาณมุนี ผู้ช่วยพระพุทธบาท"[๑๙๘]

๓. พระครูมงคลวิจารณ์ คณะปรันตปะประเทศ

คำอธิบาย

พระครูมงคลวิจารณ์ คณะปรันตปะประเทศ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูคณะปรันตปะประเทศ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๑๙๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๓๖.

[๑๙๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๒.

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองปรันตปะประเทศ พระครูมงคลวิจารณ์ จางวาง ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๑๙๙]

ต่อมาสมณศักดิ์ **"พระครูมงคลวิจารณ์"** มีตำแหน่งเป็นพระครูผู้ช่วยพระพุทธบาท ดังปรากฏในใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูมงคลวิจารณ์ ผู้ช่วยพระพุทธบาท"*[๒๐๐]

๔. พระครูพุทธบาล รักษาพระพุทธบาท[๒๐๑]

คำอธิบาย

พระครูพุทธบาท รักษาพระพุทธบาท ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู รักษาพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองปรันตปะประเทศ พระครูพุทธบาล รักษาพระพุทธบาท ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๐๒]

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ระบุว่า *"พระครูพุทธบาล รักษาพระพุทธบาท"*[๒๐๓]

๕. พระครูสีวิสุทธิญาณ สระบุรี

คำอธิบาย

พระครูสีวิสุทธิญาณ สระบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ตำแหน่งเป็นเจ้าคณะเมืองสระบุรี ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๑๙๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

[๒๐๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๒.

[๒๐๑] ปัจจุบันคือ อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

[๒๐๒] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

[๒๐๓] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๒.

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า เมืองสระบุรี อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย เป็นเมืองที่ไม่มีพระครู[๒๐๔] อย่างไรก็ตามสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ใน **"ตำนานคณะสงฆ์"** ว่า "*...บางทีเมืองที่ในบัญชีว่าไม่มีพระครูนั้น ที่จริงจะไม่มีแต่ราชทินนาม โดยเรียกว่าพระครูเมืองนั้นเมืองนี้...*"[๒๐๕]

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์มีการตั้งสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองสระบุรี ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า

"เมืองสระบุรี

๑. (พระครูพุทธฉาย เจ้าคณะ)

๒. พระครูพุทธฉายาภิบาล เจ้าคณะเมือง ร.๔

๓. พระครูศีลวิสุทธิญาณ"[๒๐๖]

๖. พระครูพุทธฉาย รักษาพระฉายปถวี[๒๐๗]

คำอธิบาย

พระครูพุทธฉาย รักษาพระฉายปถวี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู รักษาพระพุทธฉาย จังหวัดสระบุรี ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๒๐๘]

ต่อมาสมณศักดิ์นี้ได้เปลี่ยนเป็นสมณศักดิ์ เจ้าคณะเมืองสระบุรี ดังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า "*๑. (พระครูพุทธฉาย เจ้าคณะ)*"[๒๐๙]

---

[๒๐๔] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๔.

[๒๐๕] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๕.

[๒๐๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๒.

[๒๐๗] ปัจจุบันคือ เขาพระพุทธฉาย จังหวัดสระบุรี

[๒๐๘] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๔.

[๒๐๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๒.

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

ช่องที่ ๘ บานซ้าย

๑. พระครูวิบูลย์กิจวิจิตรมุนี สังฆราชา นครราชสีมา

คำอธิบาย

พระครูวิบูลย์กิจวิจิตรมุนี สังฆราชา นครราชสีมา ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูสังฆราชา เมืองนครราชสีมา ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองนครราชสีมา พระครูวิบูลยกิจวิจิตรมุนี ที่สังฆราชา ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๑๐]

นอกจากนี้ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ได้ระบุถึงสมณศักดิ์ของเจ้าคณะเมืองนครราชสีมาไว้หลายสมณศักดิ์ ดังนี้

๑.	*(พระครูวิบูลยกิจจิตรมุนี*	*เจ้าคณะเดิม)*	
๒.	*(พระครูสังฆปาโมกข์*	*เจ้าคณะ*	*ร.๔)*
๓.	*พระครูสีหราชสมาจารมุนี*	*เจ้าคณะเมือง*	*ร.๕*
๔.	*พระครูศีลวิสุทธิพรต*		*ร.๕*
๕.	*พระครูธรรมรศรูจี*		*ร.๕*
๖.	*พระครูบวรสมณการ*		*ร.๖*[๒๑๑]

๒. พระครูอินทรียสังวร เมืองปักธงชัย

คำอธิบาย

พระครูอินทรียสังวร เมืองปักธงชัย ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองปักธงชัย ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๒๑๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

[๒๑๑] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๐.

สมณศักดิ์เจ้าคณะเมืองปักธงชัย น่าจะตั้งขึ้นเมื่อมีการตั้งเมืองปักธงชัยในสมัยรัตนโกสินทร์ ใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวถึงสมณศักดิ์เจ้าคณะเมืองปักธงชัยว่า

๑. พระครูอินทรียสังวร เจ้าคณะ

๒. พระครูธวัชชยคุณ ร.๖”[๒๑๒]

๓. พระครูอมรปัญญา เมืองนางรอง

คำอธิบาย

พระครูอมรปัญญา เมืองนางรอง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองนางรอง ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยา เมืองนางรองอยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย แต่เป็นเมืองที่ไม่มีพระครู[๒๑๓] อย่างไรก็ตามสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ใน **“ตำนานคณะสงฆ์”** ว่า *“...บางทีเมืองที่ในบัญชีว่าไม่มีพระครูนั้น ที่จริงจะไม่มีแต่ราชทินนาม โดยเรียกว่าพระครูเมืองนั้นเมืองนี้...”*[๒๑๔]

ต่อมาสมณศักดิ์ของเจ้าคณะเมืองนางรองได้เปลี่ยนเป็น “พระครูปรีชาชินวงษ์” ดังปรากฏใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ว่า **“พระครูปรีชาชินวงษ์ เจ้าคณะ”**[๒๑๕] ซึ่งในจารึกตราตำแหน่งสมณศักดิ์ ระบุว่าเป็นสมณศักดิ์ของเจ้าคณะเมืองชัยภูมิ ส่วนสมณศักดิ์ “พระครูอมรปัญญา” ได้เปลี่ยนไปเป็นสมณศักดิ์ของพระครูเจ้าคณะเมืองพุทไธสง[๒๑๖]

---

[๒๑๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๐.

[๒๑๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

[๒๑๔] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๕.

[๒๑๕] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๑.

[๒๑๖] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๙๑.

๔. พระครูปรีชาชินวงศ์ เมืองชัยภูมิ

คำอธิบาย

พระปรีชาชินวงศ์ เมืองชัยภูมิ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองชัยภูมิ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์นี้น่าจะมีการตั้งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากเมืองชัยภูมิเพิ่งตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๖๕[๒๑๗]

ต่อมาสมณศักดิ์ **"พระครูปรีชาชินวงศ์"** ได้เปลี่ยนเป็นสมณศักดิ์ของเจ้าคณะเมืองนางรอง ส่วนสมณศักดิ์เจ้าคณะเมืองชัยภูมิที่ปรากฏใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า

๑. พระครูจรุญนิโรธกิจ	*เจ้าคณะเมือง*	*ร.๕*
๒. พระครูวิจิตรนิโรธคุณ		*ร.๖*
๓. พระครูถาวรศีลวัตร		*ร.๖*[๒๑๘]

๕. พระครูอินทโมลีศรีบรมนาถ ชัยนาทบุรี[๒๑๙]

คำอธิบาย

พระครูอินทโมลีศรีบรมนาถ ชัยนาทบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองชัยนาท ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์ของพระสงฆ์ผู้ใหญ่ของเมืองชัยนาท ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ดังปรากฏหลักฐานใน จารึกลานทองวัดส่องคบ ๑ เป็นจารึกที่ระบุศักราชว่า จารขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๙๕๑ ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระรามราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา พบในพระเจดีย์ ที่วัดส่องคบ อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท ร่วมสมัยกับเวลาที่สมเด็จพระนครินทราธิราช ยังเป็นสมเด็จพระอินทราชาครองเมืองสุพรรณภูมิก่อนที่จะเข้ามาครองกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๑๙๕๒

---

๒๑๗ โปรดดู ศานติ ภักดีคำ, **พระมหาเจษฎาราชอาณาจักร ในจารึกทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมือง วัดพระเชตุพน,** (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๖๒), หน้า ๑๐๗.

๒๑๘ **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๑.

๒๑๙ ปัจจุบันคือ จังหวัดชัยนาท

จารึกหลักนี้กล่าวถึงการทำบุญของขุนเพชญสาร เจ้าเมืองกรุงไชยสถานนาม (ชัยนาท) ว่าได้ทำบุญในเมืองต่างๆ ซึ่งแสดงถึงขอบเขตและเครือข่ายของเมืองสำคัญในอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในเวลานั้น ได้แก่ เมืองศรีสุพรรณภูมิ กรุงศรีอโยธยา และเมืองนครพระราม (ลพบุรี) และกล่าวถึงสมณศักดิ์ของพระเถระเมืองชัยนาท ว่า *"พระมหาเถรศีลคัมภีร์ผู้เป็นครูเจ้า"*[๒๒๐]

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองชัยนาท พระครูอินทโมลีศรีบรมธาตุ ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๒๑]

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า

๑. พระครูอินทโมฬีศรีบรมธาตุ	*เจ้าคณะเมือง*	*เปนพระราชาคณะก็มี*
๒. พระครูชาติสิทธิโสม		
๓. พระครูรัตนเมธังกร		
๔. พระครูศีลวิไชย		
๕. พระครูวิมลคุณากร		*ร.๖*
๖. พระครูสังฆภารวินิต		*ร.๖*[๒๒๒]

๖. พระครูเมธังกร ชัยนาทบุรี

คำอธิบาย

พระครูเมธังกร ชัยนาทบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองชัยนาท ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้[๒๒๓]

---

[๒๒๐] กรมศิลปากร, **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕** (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๗๗ - ๘๔.

[๒๒๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

[๒๒๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๔.

[๒๒๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ว่า *“พระครูรัตนเมธังกร”*[๒๒๔]

บานขวา

๑. พระครูพุทธรักขิตญาณมุนี สังฆราชา วิเศษชัยชาญ[๒๒๕]

คำอธิบาย

พระครูพุทธรักขิตญาณมุนี สังฆราชา วิเศษชัยชาญ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูสังฆราชา เมืองวิเศษชัยชาญ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยา ระบุว่า *“เมืองวิเศษไชยชาญ พระครูราชกวีเมธังกร ๑”* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๒๖]

ใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ระบุสมณศักดิ์ “พระครูราชกระวีเมธังกร” ว่าเป็นเจ้าคณะเมืองอ่างทอง ความว่า *“๑. (พระครูราชกระวีเมธังกร เจ้าคณะ)”*[๒๒๗]

๒. พระครูพุทธไสยาสน์รักขิตญาณมหามุนี รักษาพระนอนป่าโมกข์[๒๒๘]

คำอธิบาย

พระครูพุทธไสยาสน์รักขิตญาณมหามุนี รักษาพระนอนป่าโมกข์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าอาวาสวัดพระพุทธไสยาสน์ป่าโมกข์ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๒๒๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๔.

[๒๒๕] ปัจจุบันคือ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

[๒๒๖] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

[๒๒๗] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๐.

[๒๒๘] ปัจจุบันคือ พระพุทธไสยาสน์วัดป่าโมก อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"ตำบลปากโมกข์ พระครูพุทธไสยาสน์รักขิตญาณมหามุนี ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๒๙]

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวถึงสมณศักดิ์เจ้าอาวาสวัดป่าโมกข์ไว้ว่า

> *"พระครูพุทธไสยาศรักขิตญาณมหามุนี เจ้าอาวาศวัดปาโมกข์...*
> *พระครูปาโมกขมุนี ตำแหน่งเจ้าอาวาศวัดปาโมกข์"*[๒๓๐]

๓. พระครูญาณบวร กำแพงเพชร

คำอธิบาย

พระครูญาณบวร กำแพงเพชร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองกำแพงเพชร ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

หลักฐานเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในเมืองกำแพงเพชร ปรากฏหลักฐานชัดเจนตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ดังปรากฏหลักฐานในจารึกสมเด็จพระมหามุนีรัตนโมลีเป็นจารึกที่ระบุศักราชว่า จารขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๓ ในรัชกาลสมเด็จพระนครินทราธิราช กล่าวถึงสมเด็จพระยาสอยครองราชย์ในเมืองกำแพงเพชร สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นตำแหน่งเดียวกันกับพระยาแสนสอยดาว เจ้าเมืองกำแพงเพชร ได้ทำบุญบรรจุพระสารีริกธาตุในพระเจดีย์ ซึ่งน่าจะหมายถึง พระเจดีย์เก่าที่หน้าวัดพระยืน เมืองกำแพงเพชร จารึกนี้ปรากฏสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ในเมืองกำแพงเพชร คือ **"สมเด็จพระมหามุนีรัตนโมลีเป็นเจ้า"**[๒๓๑] นอกจากนี้ยังปรากฏนาม *"มหาสุริยาธิตเจ้าครู"* เมืองกำแพงเพชร ใน *"ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดเมืองมาง"* ด้วย[๒๓๒]

---

[๒๒๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

[๒๓๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๐.

[๒๓๑] กรมศิลปากร, **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕,** (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๑๖๗ - ๑๗๐.

[๒๓๒] ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ตุ้ยเขียว, **ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่ เชียงตุง,** (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ฯ, ๒๕๖๒), หน้า ๔๗.

“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า” สมัยอยุธยา ระบุว่า อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย เป็นเมืองที่ไม่มีพระครู[๒๓๓] อย่างไรก็ตามสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ใน **“ตำนานคณะสงฆ์”** ว่า *“...บางทีเมืองที่ในบัญชีว่าไม่มีพระครูนั้น ที่จริงจะไม่มีแต่ราชทินนาม โดยเรียกว่าพระครูเมืองนั้นเมืองนี้...”*[๒๓๔]

ใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่าเจ้าคณะเมืองกำแพงเพชรมีสมณศักดิ์ ดังนี้

“๑. พระครูธรรมาธิมุตมุนี เจ้าคณะเมือง

๒. พระครูเมธีคณานุรักษ ร.๕

๓. พระครูถิรธรรมสมาทาน ร.๖”[๒๓๕]

๔. พระครูเทวราชกวี สวรรคโลก[๒๓๖]

คำอธิบาย

พระครูเทวราชกวี สวรรคโลก ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองสวรรคโลก ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

หลักฐานเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของพระเถระผู้ใหญ่ของเมืองสวรรคโลก ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยสุโขทัยสืบเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยาตอนต้น ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารเหนือว่า ตำแหน่งพระราชาคณะของเมืองสวรรคโลก (ศรีสัชนาลัย) มีดังนี้[๒๓๗]

---

[๒๓๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๔.

[๒๓๔] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๕.

[๒๓๕] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๓.

[๒๓๖] ปัจจุบันคือ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

[๒๓๗] โปรดดู สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๗. อย่างไรก็ตามสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่าเป็นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์เมืองสุโขทัย แต่ชื่อวัดที่ปรากฏเป็นวัดที่เมืองศรีสัชนาลัย ตำแหน่งที่ปรากฏในที่นี้จึงน่าจะเป็นตำแหน่งสมณศักดิ์ของเมืองศรีสัชนาลัย (สวรรคโลก)

ฝ่ายขวา

พระสังฆราชา	*อยู่วัดมหาธาตุ*
พระครูธรรมไตรโลก	*อยู่วัดเขาอินทรแก้ว*
พระครูยาโชค	*อยู่วัดอุทยานใหญ่*
พระครูธรรมเสนา	*อยู่วัดไหนไม่ปรากฏ*

ฝ่ายซ้าย

พระครูธรรมราชา *อยู่วัดไตรภูมิป่าแก้ว*

(ชื่อป่าแก้ว เห็นจะเติมเข้าในชั้นกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี)

พระครูญาณไตรโลก *อยู่วัดไหนไม่ปรากฏ*

พระครูญาณสิทธิ์ *อยู่วัดไหนไม่ปรากฏ*

ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลาย ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า เจ้าคณะเมืองสวรรคโลก ขึ้นอยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย แต่เป็นเมืองที่ไม่มีพระครู[๒๓๘]

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ใน **"ตำนานคณะสงฆ์"** ว่า *"...บางทีเมืองที่ในบัญชีว่าไม่มีพระครูนั้น ที่จริงจะไม่มีแต่ราชทินนาม โดยเรียกว่าพระครูเมืองนั้นเมืองนี้..."*[๒๓๙]

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน กล่าวว่า สมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองสวรรคโลก ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ มีสมณศักดิ์เป็นที่ **"พระครูเทวราชกวีสวรรคโลก"**

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** มีการระบุถึงสมณศักดิ์เจ้าคณะเมืองสวรรคโลกไว้ดังนี้

"๑. (พระสังฆราชา	*เจ้าคณะ)*	
๒. (พระครูสังฆปาโมกข์	*เจ้าคณะ*	*ร.๔*

---

๒๓๘ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๔.

๒๓๙ **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๕.

๓. พระครูสวรรควรนายกปิฎกสุนทร เจ้าคณะเมือง ร.๕

๔. พระครูเทวราชกระวี

๕. พระครูศีลาลังการ”[๒๔๐]

๕. พระครูสิงหราราชมุนี สิงหบุรี

คำอธิบาย

พระครูสิงหราราชมุนี สิงหบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองสิงห์บุรี คณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยา ระบุว่า *“เมืองเมืองสิงห์บุรี พระครูสิงหบุรีพุทธไสยาสน์ ๑”* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๔๑]

ใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** มีการระบุถึงสมณศักดิ์เจ้าคณะเมืองสิงห์บุรีไว้ดังนี้

“๑. (พระครูสิงหบุรีพุทธไสยาศ เจ้าคณะ)

๒. (พระครูสิงหราชมุนี เจ้าคณะ)

๓. พระครูสิงหบุราจารย์ เจ้าคณะเมือง ร.๕ เปนพระราชาคณะก็มี”[๒๔๒]

๖. พระครูพุทธไสยาสน์ราชมุนี รักษาพระนอนจักรศรี

คำอธิบาย

พระครูพุทธไสยาสน์ราชมุนี รักษาพระนอนจักรศรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าอาวาสวัดพระนอนจักรศรี ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๒๔๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๗.

[๒๔๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

[๒๔๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๐.

สมณศักดิ์นี้ไม่ปรากฏใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๒๔๓]

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ระบุถึงสมณศักดิ์ของพระครูเจ้าอาวาสวัดพระนอนจักรศรีไว้ว่า *"พระครูพุทธไสยาศราชมุนี ตำแหน่งเจ้าอาวาศวัดพระนอนจักรศรี"*[๒๔๔]

---

[๒๔๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์**, หน้า ๒๓.

[๒๔๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์**, หน้า ๑๘๑.

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ
ช่องที่ ๙ บานซ้าย

๑. พระสังฆราชา พิษณุโลก

คำอธิบาย

พระสังฆราชา พิษณุโลก ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระสังฆราชา เมืองพิษณุโลก ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

หลักฐานเกี่ยวกับตำแหน่งสมณศักดิ์ของพระสงฆ์เมืองพิษณุโลก ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยสุโขทัยตอนปลาย ดังปรากฏหลักฐานในจารึกหลายหลัก เช่น **จารึกรอยพระยุคลบาทวัดบวรนิเวศวิหาร** จารึกหลักนี้กล่าวว่า ครั้งแผ่นดินพระมหาธรรมราชาที่ ๓ (ไสยลือไทย) พระวิทยาวงศ์มหาเถรได้นำแผ่นหินมายังเมืองสุโขทัย ครั้นมาในแผ่นดินพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมปาล) ผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองชัยนาท (พิษณุโลก) พระสิริสุเมธังกรสังฆนายก ผู้เป็นศิษย์ของพระสิริสุเมธังกรสังฆราช ได้สลักรอยพระพุทธบาททั้งคู่ลงบนแผ่นหินนั้น ตามแบบรอยพระพุทธบาทบนยอดเขาสมันตกูฏในลังกาทวีป เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ พระพุทธศักราช ๑๙๗๐ ดังปรากฏสมณศักดิ์ว่า

“...พระสังฆนายกผู้ใหญ่ฝ่ายอรัญญวาสี มีนามว่าสิริสุเมธังกร ผู้อลงกตด้วยคุณอันบวรมีศีลและญาณเป็นอาทิ อรรคอุปัฏฐากของพระสิริสุเมธังกรสังฆราช ฝ่ายอรัญญวาสี...”

นอกจากนี้ในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ปรากฏหลักฐานในจารึกพระครูธรรมเฐียร เป็นจารึกลานเงิน รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งเป็นสุพรรณบัฏที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิบดี อนุโมทนาพระพุทธฎีกาสมเด็จพระมหาสามีอนุราชบพิตร ตั้งมหานิสสัยพรหมราชปถุย ให้มีสมณศักดิ์เป็นพระครูธรรมเฐียร เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๘ ดังความว่า *“สมเด็จพระมหาสามิอนุราชบพิตร”*

ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลาย ปรากฏใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองพิษณุโลก พระสังฆราชา ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๔๕]

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวถึงสมณศักดิ์ของเจ้าคณะเมืองพิษณุโลกไว้ว่า

"๑.	*(พระสังฆราชา*	*เจ้าคณะ)*	
๒.	*(พระครูสังฆปาโมกข์*	*เจ้าคณะ)*	*ร.๔*
๓.	*พระครูโลกเชฐชินราชบริบาล คณาจารย์พิษณุโลก ที่สังฆปาโมกข์*	*เจ้าคณะเมือง*	*ร.๕*
๔.	*พระครูอนุโยคสาสนกิจ*	*ร.๕*	
๕.	*พระครูธรรมกิจจาภิบาล*		
๖.	*พระครูพรหมพรตบริหาร*	*ร.๖*	
๗.	*พระครูวินิตศีลขันธ์*	*ร.๖"*[๒๔๖]	

๒. พระครูคิริมานนท์ ชุมศรสำแดง

คำอธิบาย

พระครูคิริมานนท์ ชุมศรสำแดง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองชุมศรสำแดง ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองชุมศรสำแดง พระครูคิริมานนท์ ๑ ขึ้นคณะพิษณุโลก"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๔๗]

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ระบุสมณศักดิ์เจ้าคณะเมืองชุมศรสำแดงไว้ว่า *"พระครูคิริมานนท์ เจ้าคณะ"*[๒๔๘]

---

[๒๔๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์**, หน้า ๒๔.

[๒๔๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์**, หน้า ๑๘๕.

[๒๔๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์**, หน้า ๒๔.

[๒๔๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์**, หน้า ๑๘๕.

๓. พระครูอริยมุนี ชุมแสงสงคราม

คำอธิบาย

พระครูอริยมุนี ชุมแสงสงคราม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองชุมแสงสงคราม ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองชุมแสงสงคราม พระครูอริยมุนี ๑ ขึ้นคณะพิษณุโลก"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๔๙]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" กล่าวถึงสมณศักดิ์พระครูเจ้าคณะเมืองชุมแสงสงคราม ว่า

"๑. (พระครูอริยมุนี เจ้าคณะ)
๒. พระครูศีลธรารักษ เจ้าคณะ"[๒๕๐]

๔. พระครูธรรมเสนา นครไทย[๒๕๑]

คำอธิบาย

พระครูธรรมเสนา นครไทย ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองนครไทย ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองนครไทย พระครูธรรมเสนา ๑ ขึ้นคณะพิษณุโลก"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๕๒]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" กล่าวถึงสมณศักดิ์เจ้าคณะเมืองนครไทย ว่า *"พระครูธรรมเสนา เจ้าคณะ"*[๒๕๓]

---

[๒๔๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๔.

[๒๕๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๖.

[๒๕๑] ปัจจุบันคือ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

[๒๕๒] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๔.

[๒๕๓] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๕.

๕. พระครูสุวรรณคิรี ชัยนาม

คำอธิบาย

พระครูสุวรรณคิรี ชัยนาม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองชัยนาม ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๒๕๔]

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวถึงสมณศักดิ์เจ้าคณะเมืองชัยนาม (เมืองไชยนาม) ว่า *"พระครูสุวรรณคิรี เจ้าคณะ"*[๒๕๕]

๖. พระครูธรรมราชมุนี สรรคบุรี

คำอธิบาย

พระครูธรรมราชมุนี สรรคบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองสรรคบุรี (ปัจจุบันคืออำเภอสรรคบุรี) ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองสรรคบุรี พระครูสันดานราชมุนี ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๕๖]

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวถึงสมณศักดิ์เจ้าคณะเมืองสรรคบุรีว่า

"๑. (พระครูสันดานราชมุนี　　เจ้าคณะ)
๒. พระครูธรรมราชมุนี　　เจ้าคณะ"[๒๕๗]

---

[๒๕๔] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

[๒๕๕] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๒.

[๒๕๖] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

[๒๕๗] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๔.

บานขวา

๑. พระสังฆราชา สุโขทัย

คำอธิบาย

พระสังฆราชา สุโขทัย ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระสังฆราชา เมืองสุโขทัย ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

หลักฐานเกี่ยวกับตำแหน่งสมณศักดิ์ของเมืองสุโขทัย ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยสุโขทัย (ดังได้กล่าวถึงแล้วในตอนต้น) สืบเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยาตอนต้น โดยเฉพาะเมื่ออยุธยาเข้าไปปกครองเมืองสุโขทัยแล้ว ได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับสมณศักดิ์ในจารึกซึ่งพบที่เมืองสุโขทัยหลัก เช่น ศิลาจารึกวัดเสด็จ พ.ศ. ๒๐๖๘ กล่าวถึง *"...สมเด็จพระสังฆราชจุฑามณีศรีสังฆปรินายก ธรรมดิลกบรมเวธาจาริยบพิตร..."* *"...เจ้าขุนหลวงมหาพยรปรญา..."* และ *"...พระมหาเถรราหุลเทพวันวาสีวิริยปรญา..."* เป็นต้น[๒๕๘]

ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลาย ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองสุโขทัย พระสังฆราชา ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๕๙]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" กล่าวถึงสมณศักดิ์เจ้าคณะเมืองสุโขทัย ไว้ว่า

"๑.	*(พระสังฆราชา*	*เจ้าคณะ)*	
๒.	*(พระครูสังฆปาโมกข์*	*เจ้าคณะ ร.๕)*	
๓.	*พระครูศุขวโรไทย อธิปไตยสังฆนิกร*	*เจ้าคณะเมือง*	*ร.๕*
๔.	*พระครูวินิจฉัยพุทธบัญญัติ*		
๕.	*พระครูศีลวัตรวิจารณ์"*[๒๖๐]		

---

[๒๕๘] **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑** (พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๗), หน้า ๗๙ – ๑๘๕.

[๒๕๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๔.

[๒๖๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๘.

๒. พระครูธรรมสิทธิ พิแรมรมย์

คำอธิบาย

พระครูธรรมสิทธิ พิแรมรมย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองพิแรมรมย์ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

๓. พระครูพุทธบาล พิรามรงค์

คำอธิบาย

พระครูพุทธบาล พิรามรงค์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองพิรามรงค์ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

๔. พระครูธรรมบาล คิรีมาศ[๒๖๑]

คำอธิบาย

พระครูธรรมบาล คิรีมาศ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองคิรีมาศขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

๕. พระครูสังฆปาล สำโรงทอง

คำอธิบาย

พระครูสังฆปาล สำโรงทอง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองสำโรงทอง ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๒๖๑] ปัจจุบันคือ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

๖. พระครูชาติสิทธิธรรม ธรรมามูล[๒๖๒]

คำอธิบาย

พระครูชาติสิทธิธรรม ธรรมามูล ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าอาวาสวัดธรรมามูล ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"ตำบลธรรมามูล ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๖๓]

---

[๒๖๒] ปัจจุบันคือ วัดธรรมามูล จังหวัดชัยนาท

[๒๖๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

หน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

หน้าต่างด้านหลัง บานซ้าย

๑. พระครูวิเชียรปัญญามหามุนี สังฆราชา พิชัยบุรี[๒๖๔]

คำอธิบาย

พระครูวิเชียรปัญญามหามุนี สังฆราชา พิชัยบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูเจ้าคณะเมืองพิชัย ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย เป็นเมืองที่ไม่มีพระครู[๒๖๕] อย่างไรก็ตามสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ใน **"ตำนานคณะสงฆ์"** ว่า *"...บางทีเมืองที่ในบัญชีว่าไม่มีพระครูนั้น ที่จริงจะไม่มีแต่ราชทินนาม โดยเรียกว่าพระครูเมืองนั้นเมืองนี้..."*[๒๖๖]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" ระบุสมณศักดิ์ของเจ้าคณะเมืองพิชัยไว้ว่า

"พระครูวิเชียรปัญญามหามุนี เจ้าคณะเมือง
พระครูเมธาวิวรคุณ ร.๕"[๒๖๗]

๒. พระครูญาณปรีชา เมืองบางโพ[๒๖๘]

คำอธิบาย

พระครูญาณปรีชา เมืองบางโพ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองบางโพ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๒๖๔] ปัจจุบันคือ อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

[๒๖๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๔.

[๒๖๖] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๕.

[๒๖๗] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๖.

[๒๖๘] ปัจจุบันคือ จังหวัดอุตรดิตถ์

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองบางโพธิ ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย เป็นเมืองที่ไม่มีพระครู[๒๖๙] อย่างไรก็ตามสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ใน **"ตำนานคณะสงฆ์"** ว่า *"...บางทีเมืองที่ในบัญชีว่าไม่มีพระครูนั้น ที่จริงจะไม่มีแต่ราชทินนาม โดยเรียกว่าพระครูเมืองนั้นเมืองนี้..."*[๒๗๐]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" กล่าวถึงสมณศักดิ์เจ้าคณะเมืองอุตรดิตถ์ (บางโพ) ว่า *"พระครูญาณปรีชา เจ้าคณะ"*[๒๗๑]

๓. พระครูสวางคมุนี เมืองสวางค์[๒๗๒]

คำอธิบาย

พระครูสวางคมุนี เมืองสวางค์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองสวางคบุรี (เมืองฝาง) ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองสวางคบุรี พระครูสวางคมุนี ที่สังฆราชา ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๗๓]

หลักฐานที่เกี่ยวกับพระครูสวางคมุนี ที่สังฆราชา เมืองสวางคบุรี ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา พระสังฆราชาเมืองสวางคบุรีตั้งตนเป็นเจ้าพระฝาง ดังความในพระราชพงศาดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"...แลพระสังฆราชาเมืองสวางคบุรี นามเดิมชื่อมหาเรือน ชาติภูมเปนชาวเหนือ แต่ลงมาเล่าเรียนพระไตรปิฎก ณะ กรุง ได้เปนที่พระพากุลเถรราชาคณะอยู่ ณ*

---

[๒๖๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๔.

[๒๗๐] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๕.

[๒๗๑] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๖.

[๒๗๒] ปัจจุบันคือ อำเภอสวางคบุรี จังหวัดอุตรดิตถ์

[๒๗๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

* จบความในสมุดไทยหน้าต้น กลับเริ่มความในหน้าปลาย

วัดศรีโยทยา พายหลังทรงพระกรรุณาโปรดให้ตั้งขึ้นไปเปนที่พระสังฆราชา ณะเมืองสวางคบูรีย์[๒๗๔] *แต่ครั้งแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง แลมีสมักพักพวกผู้คนนับถือมาก ครั้นรู้ว่ากรุงเสียกับพม่าแล้ว จึ่งซ่องสุมผู้คนเข้าด้วยเปนหลายเมือง ตั้งตัวขึ้นเปนจ้าวอีกตำบลหนึ่ง แต่หาศึกออกเปนคหัฐไม่ คงอยู่ในเพศสมณะแต่นุ่งผ้าแดงห่มผ้าแดง คนทั้งปวงเรียกว่าจ้าวพระฝาง บันดาเจ้าเมืองกรมการหัวเมืองฝ่ายเหนือตั้งแต่เหนือเมืองพระพิศณุโลกขึ้นไปนั้น ก็กลัวเกรงนับถืออยู่ในอำนาททั้งสิ้น...”*[๒๗๕]

ต่อมาสมณศักดิ์ **“พระครูสวางคมุนี”** มีตำแหน่งเป็นพระครู เจ้าคณะเมืองสวางคบุรี ดังปรากฏใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ว่า *“เมืองฝาง พระครูสวางคบุรี เจ้าคณะ”*[๒๗๖]

๔. พระครูสุนทรธรรม รักษาพระแท่นศิลาอาสน์[๒๗๗]

คำอธิบาย

พระครูสุนทรธรรม รักษาพระแท่นศิลาอาสน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูเจ้าคณะรักษาพระแท่นศิลาอาสน์ เมืองทุ่งยั้ง (อุตรดิตถ์) ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้ายคณะเหนือ

ใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยา ระบุว่า *“เมืองทุ่งยั้ง ๑”* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย เป็นเมืองที่ไม่มีพระครู[๒๗๘] อย่างไรก็ตามสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ใน **“ตำนานคณะสงฆ์”** ว่า *“...บางทีเมืองที่ในบัญชีว่าไม่มีพระครูนั้นที่จริงจะไม่มีแต่ราชทินนาม โดยเรียกว่า พระครูเมืองนั้นเมืองนี้...”*[๒๗๙]

---

[๒๗๔] เมืองฝาง ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดอุตรดิตถ์

[๒๗๕] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๑,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๑) เลขที่ ๓๑ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๒๗๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๖.

[๒๗๗] ปัจจุบันคือ วัดพระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุตรดิตถ์

[๒๗๘] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๔.

[๒๗๙] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๕.

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" กล่าวว่า เจ้าคณะรักษาพระแท่นศิลาอาสน์มีสมณศักดิ์ว่า

"เมืองทุ่งยั้ง

๑. (พระครูธรรมสุนทร เจ้าคณะรักษาพระแท่นศิลาอาสน์)

๒. พระครูอภิบาลบรรจ์ฐรณ์ เจ้าคณะรักษาพระแท่นศิลาอาสน์ ร.๔"[๒๘๐]

๕. พระครูพรหมนครบวรราชมุนี พรหมบุรี

คำอธิบาย

พระครูพรหมนครบวรราชมุนี พรหมบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองพรหมบุรี ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองพรหมบุรี พระครูพรหมนครบวรมุนี ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๘๑]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" กล่าวถึงสมณศักดิ์ เจ้าคณะเมืองพรหมบุรีว่า

"๑. (พระครูพรหมนครบวรราชมุนี เจ้าคณะเมืองเดิม)

๒. พระครูพรหมจริยวัตร ร.๖"[๒๘๒]

๖. พระครูอินทมุนี อินทบุรี

คำอธิบาย

พระครูอินทมุนี อินทบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองอินทร์บุรี ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๒๘๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๗.

[๒๘๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

[๒๘๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๑.

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองอินทบุรี พระครูอินทชาติวรญาณ ๑"* อยู่ในคณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๒๘๓]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" กล่าวว่าสมณศักดิ์เจ้าคณะเมืองอินทร์บุรี มีดังนี้

"๑. (พระครูเมธีธรรมารมณ์ เจ้าคณะ)
๒. (พระครูอินทชาติวรญาณ เจ้าคณะ)
๓. พระครูอินทมุนี เจ้าคณะ"[๒๘๔]

บานขวา

๑. พระครูธรรมทัสสี สังฆราชา พิจิตรบุรี

คำอธิบาย

พระครูธรรมทัสสี สังฆราชา พิจิตรบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูสังฆราชาเมืองพิจิตร ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

สมณศักดิ์ของพระสงฆ์เมืองพิจิตร ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ในจารึกเจ้าเถรพุทธสาคร ๑ เป็นจารึกลานทอง หรือ พระสุพรรณบัฏ ซึ่งพบที่วัดมหาธาตุ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ระบุศักราชที่จารว่า ตรงกับ พ.ศ. ๑๙๕๙ ในรัชกาลสมเด็จพระนครินทราธิราช กล่าวถึง สมเด็จพระนครินทราธิราช สามารถสถาปนาพระครูเจ้าเถรพุทธสาคร ธรรมโมลี ศรีราชบุตร แห่งเมืองพิจิตร ดังความในจารึกว่า *"...พระคุรุนามเจ้าเถรพุทธสาครธรรมโมลีศรีราชบุตร..."*[๒๘๕]

ในสมัยอยุธยาตอนปลายปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ระบุว่า *"เมืองพิจิตร ๑"* อยู่ในคณะหัวเมือง

---

[๒๘๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

[๒๘๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๑.

[๒๘๕] กรมศิลปากร, **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕,** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๘๘ - ๘๙.

ฝ่ายเหนือ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย เป็นเมืองที่ไม่มีพระครู[๒๘๖] อย่างไรก็ตามสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ใน **"ตำนานคณะสงฆ์"** ว่า *"...บางทีเมืองที่ในบัญชีว่าไม่มีพระครูนั้น ที่จริงจะไม่มีแต่ราชทินนาม โดยเรียกว่าพระครูเมืองนั้นเมืองนี้..."*[๒๘๗]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" กล่าวว่าเจ้าคณะเมืองพิจิตรมีสมณศักดิ์ดังนี้

"๑. พระครูธรรมทัสสีมุนีวงษา เจ้าคณะเมือง
๒. พระครูพิทักษศีลคุณ ร.๖"[๒๘๘]

๒. พระครูอัตตวงศาจารย์ญาณมุนี สังฆราชา เวียงจันทบุรี[๒๘๙]

คำอธิบาย

พระครูอัตตวงศาจารย์ญาณมุนี สังฆราชา เวียงจันทบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู สังฆราชาเมืองเวียงจันทน์ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

๓. พระครูสัททปัญญา คณะเวียงจันท์

คำอธิบาย

พระครูสัททปัญญา คณะเวียงจันท์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู คณะเมืองเวียงจันทน์ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

๔. พระครูธรรมจินดา ขุขันธ์บุรี[๒๙๐]

คำอธิบาย

พระครูธรรมจินดา ขุขันธ์บุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์

---

[๒๘๖] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓.

[๒๘๗] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๕.

[๒๘๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๘.

[๒๘๙] ปัจจุบันคือ เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว

[๒๙๐] ปัจจุบันคือ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองขุขันธ์ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

ใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยา ระบุว่า *“เมืองภูขัน ๑”* อยู่ในคณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๒๙๑]

“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์” ระบุว่าเจ้าคณะเมืองขุขันธ์มีสมณศักดิ์ ดังนี้

“๑. พระครูธรรมจินดามหามุนีโคตมวงษ์ เจ้าคณะเมือง

๒. พระครูเทวราชกระวีวรญาณ”[๒๙๒]

๕. พระครูสังฆคณาบริรักษ์ สุรินทร์บุรี

คำอธิบาย

พระครูสังฆคณาบริรักษ์ สุรินทร์บุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองสุรินทร์ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์” ระบุว่าเจ้าคณะเมืองสุรินทร์มีสมณศักดิ์ว่า *“พระครูวิมลศีลพรต เจ้าคณะเมือง”*[๒๙๓]

๖. พระครูรัตนจักรปรีชา สังฆบุรี[๒๙๔]

คำอธิบาย

พระครูรัตนจักรปรีชา สังฆบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองสังฆะ ขึ้นคณะคามวาสี ฝ่ายซ้าย คณะเหนือ

---

[๒๙๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๒๙๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๒๐๒.

[๒๙๓] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑.

[๒๙๔] ปัจจุบันคือ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

คำอธิบายจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ เจ้าคณะสงฆ์คณะใต้ หลังบานหน้าต่าง ผนังด้านทิศใต้

ผนังทิศใต้ ด้านทิศตะวันออกฝั่งทิศใต้ บานซ้าย

๑. พุทธ

คำอธิบาย

อักษรขอมคำว่า **พุทฺธ** (พุทธ) ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน หมายถึง สมเด็จพระวันรัตน์ หรือ สมเด็จพระพนรัตน์ (ปัจจุบันว่า สมเด็จพระวันรัต) เป็นเจ้าคณะคามวาสีฝ่ายขวา เจ้าคณะใหญ่หนใต้

สมณศักดิ์สมเด็จพระวันรัตน์ หรือ สมเด็จพระพนรัตน์ ปรากฏหลักฐานอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยา สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ใน **"ตำนานคณะสงฆ์"** ว่า

"...ส่วนนามพระวันรัตนั้นปรากฏในหนังสือรามัญสมณวงศ์ว่า เป็นราชทินนามสำหรับสังฆปรินายกในลังกาทวีปมาช้านานองค์ ๑ เหมือนกัน สมเด็จพระสังฆราชวัดราชประดิษฐ์ท่านเคยอธิบายแก่ข้าพเจ้าครั้งหนึ่งว่า นามวันรัตนี้แปลว่า ผู้ยินดีอยู่ในป่า เพราะนามแปลความดังนี้ ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า น่าจะเป็นนามสำหรับสังฆนายกฝ่ายอรัญวาสี

เพราะฉะนั้น ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในชั้นต้นเมื่อยังแบ่งคณะสงฆ์เป็นฝ่ายคามวาสีคณะ ๑ อรัญวาสีคณะ ๑ นั้น น่าเข้าใจว่าเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายคามวาสีจะมีราชทินนามว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ส่วนเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอรัญวาสีเดิมจะมีราชทินนามว่า สมเด็จพระวันรัต องค์ไหนเป็นผู้มีพรรษาอายุมาก องค์นั้นก็ได้เป็นสมเด็จพระสังฆราช เพราะเช่นนั้นจึงปรากฏนามสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์บ้าง สมเด็จพระวันรัตบ้าง ในหนังสือพระราชพงศาวดารดังกล่าวมา

ความสันนิษฐานข้อนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ทรงพระดำริเห็นชอบด้วย ต่อเมื่อคณะป่าแก้วมีมากขึ้นในกรุงเก่าและหัวเมืองปักษ์ใต้ ชั้นหลังต้องแยกคณะคามวาสีออกเป็น ๒ คณะ จึงเอาตำแหน่งพระวันรัตไปเป็นเจ้าคณะใหญ่คามวาสีฝ่ายใต้ ตั้งนามเจ้าคณะอรัญวาสีขึ้นใหม่ว่า พระพุทธาจารย์...”[๒๙๕]

สมณศักดิ์สมเด็จพระวันรัตน์ หรือสมเด็จพระพนรัตน์ ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังปรากฏหลักฐานในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มีการกล่าวถึง “พระพนรัตน์วัดป่าแก้ว”[๒๙๖]

ในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช กล่าวถึงการตั้งตำแหน่งสมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช เป็นเจ้าคณะใหญ่คามวาสีฝ่ายเหนือ ส่วนสมเด็จพระวันรัตน์ ซึ่งเดิมเป็นพระสังฆราชคณะคามวาสี เป็นเจ้าคณะใหญ่คามวาสีฝ่ายใต้ ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

“...จึ่งโปรดให้พระมหาเถรคันฉ่องเปนสมเดจ์พระอริยวงษญาณบริยัติวราสังฆราชาธิบดี ศรีสมณุตมาบรินายกติปิฎกธราจาริย์สฤษดีขัติยสารสุนธร มหาคณฤศรอุดรวามคณะสังฆารามคามวาษีฝ่ายซ้ายให้ว่าคณะฝ่ายเหนือ สถิตอยู่ ณะ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรวิหารพระอารามหลวงทรงถวายสับประทน กรรชิง คานหาม คนหาม จันหันนิจภัต เครื่องสมณะบริวารต่างๆ แลซึ่งสมเดจ์พระวันรัตน์สังฆราชคณะคามวาษีเดิมนั้นโปรดให้ว่าแต่คณะปักข์ใต้เปนฝ่ายขวา แลคณะคามวาษีจึ่งแบ่งออกเปนสองคณะจำเดิมแต่นั้นมา จนตราบเท้าทุกวันนี้...”[๒๙๗]

อย่างไรก็ตามจากข้อความดังกล่าว แสดงว่า เดิมตำแหน่งสมเด็จพระวันรัตน์เป็นตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ฝ่ายคามวาสี ของกรุงศรีอยุธยามาก่อน ต่อมาเมื่อมีการ

---

[๒๙๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๑๙ – ๒๐.

[๒๙๖] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓) เลขที่ ๓ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๑ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๒๙๗] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๖,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๖) เลขที่ ๖ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๑ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

ตั้งตำแหน่งสมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช จึงแบ่งคณะคามวาสีออกเป็น ๒ คณะ ให้สมเด็จพระอริยวงศญาณ ว่าคณะใหญ่หนเหนือ และสมเด็จพระวันรัตน์ว่าคณะใหญ่หนใต้

สมเด็จพระวันรัตน์ ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"๏ ครั้น ณะ วันอาทิตย์ เดือนยี่ แรม ๑๕ ค่ำ สมเดจ์พระพนรัตน์วัดป่าแก้ว แลพระราชาคณะญีสิบห้ารูป ก็เข้ามาถวายพระพรถามว่า ซึ่งเสดจ์งานพระราชสงคราม ได้กระทำยุทธหัดถีมีไชยแก่พระมหาอุปราชา สมเดจ์พระเจ้าอยู่หัวก็แถลงการซึ่งปราบปัจจามิตรให้ฟังทุกประการ สมเดจ์พระพนรัตน์จึ่งถวายพระพรว่า พระราชสมภารมีไชยแก่ข้าศึก เปนไฉนข้าราชการทั้งปวงจึ่งต้องราชทัณฑ์เล่า สมเดจ์พระเจ้าอยู่หัวจึ่งตรัสบอกว่า นายทับนายกองเหล่านี้ อยู่ในกระบวรทับโยมมันกลัวข้าศึกมากกว่าโยม ละให้แต่โยมสองคนพี่น้องฝ่าเข้าไปในท่ามกลางศึกจนได้ทำยุทธหัดถีกับพระมหาอุปราชามีไชยชำณะแล้วจึ่งได้เหนหน้ามัน นี้หากว่าบาระมีโยม หาไม่แผ่นดินจะเป็นของชาวหงษาวดีเสียแล้ว เพราะเหตุดั่งนี้โยมจึ่งให้ลงโทษ โดยพระไอยการศึก สมเดจ์พระพนรัตน์จึ่งถวายพระพรว่า อาตมาภาพพิดเคราะดูอันข้าราชการเหล่านี้ ที่จะไม่กลัวพระราชสมภารเจ้านั้นหามิได้ แลเหตุทั้งนี้จำเป็นที่จะให้พระเกรียดิยศพระราชสมภารเจ้าเป็นมหัศจรรย์ เหมือนสมเดจ์พระสรรเพ็ชญพุทธเจ้า เมื่อพระองค์เสดจ์เหนืออัปราชิตบรรลังก์ใต้ควงพระมหาโพธิ์ ณะ เพลาสายัณห์ครั้งนั้น เทพยุเจ้ามาเฝ้าพร้อมอยู่ทั้งหมื่นจักระวาฬ แลพญาวัศวดีมารยกพลาพลเสนามารมาผจญครั้งนั้น ถ้าได้เทพยุเจ้าเปนบริวาร มีไชยแก่พญามารก็หาสู้เปนมหามหัศจรรย์นักไม่ นี่พันเอิญให้หมู่อมรอินท์พรหมทั้งปวงปลาศนาการหนีไปสิ้น ยังแต่พระองค์เดียวอาจสามารถผจญพญามาราธิราชกับพลเสนามารให้อัปราไชยพ่ายแพ้ได้ จึ่งสมเดจ์พระบรมโลกนารถเจ้าได้พระนามว่าพระพิชิตมารโมลีศรีสรรเพ็ชญดาญาณ เปนมหาหัศจรรย์บันดาลดิเรกทั่วอนันตโลกธาตุ์เบื้องบนตราบเท้าถึงภวัคพรหม เบื้องต่ำตะหลอดถึงอโธภาคอเวจีเปนที่สุด ก็เหมือนพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ครั้งนี้ ถ้าเสดจ์พร้อมด้วยเสนางคนิกรโยธาทวยหารมาก แลมีไชยแก่พระมหาอุปราชาก็หาสู้เปนมหัศจรรย์ แผ่พระเกรียดิยศปรากฎไปในนาๆ ประเทศธานีใหญ่น้อยทั้งนั้นไม่ พระราชสมภารเจ้าอย่าทรงพระปริวิตกโทมนัศน้อย

พระไทเลย อันเหตุที่เปนนี้เพื่อเทพยุเจ้า[๒๙๘] *ทั้งปวงอันรักษาพระองค์ จักสำแดงพระเกรียดิยศดุจอาตมาภาพถวายพระพรเปนแท้ สมเดจ์พระเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังสมเดจ์พระพนรัตน์ถวายวิสัชนากว้างขวาง ออกพระนามสมเดจ์พระบรมอัคโมลีโลกย์ครั้งนั้น รฦกถึงพระคุณนามอันยิ่ง ก็ทรงพระปีติโสมนัศตื้นเตมพระกระมลหฤๅไทยปราโมช ยกพระกรประนมเหนือพระอุตมางคศิโรตม์นมัศการ ออกพระโอษฐ์ว่า สาธุสาธุ พระผู้เปนเจ้าว่านี้ควรหนักหนา สมเดจ์พระพนรัตน์เหนว่า พระมหากระษัตรคลายพระโกรธแล้ว จึ่งถวายพระพรว่า อาตมาภาพพระราชาคณะทั้งปวงเหนว่า ข้าราชการซึ่งเปนโทษเหล่านี้ผิดหนักหนาอยู่แล้ว แต่ทว่าได้ทำราชการมาแต่ครั้งสมเดจ์พระบรมราชไอยกาแลสมเดจ์พระพุทธเจ้าหลวง แลทำราชการมาใต้ฝ่าลอองทุลีพระบาทของพระราชสมภารเจ้าแต่เดิมมา ดุจพุทธบริสัชสมเดจ์พระบรมครูก็เหมือนกัน ขอพระราชทานบิณฑิบาดโทษคนเหล่านี้ไว้ครั้งหนึ่งเถิด จะได้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป สมเดจ์พระเจ้าอยู่หัวตรัสว่าพระผู้เปนเจ้าขอโทษแล้วโยมก็จะให้ แต่ทว่าจะให้ไปตีเอาเมืองตนาวศรี เมืองทวาย แก้ตัวก่อน สมเดจ์พระพนรัตน์ถวายพระพรว่า การซึ่งจะใช้ไปตีบ้านเมืองนั้น สุดแต่พระราชสมภารเจ้าจะสมเคราะใช่กิจสมณ แล้วสมเดจ์พระพนรัตน์พระราชาคณะทั้งปวงถวายพระพรลาไป”*[๒๙๙]

หลักฐานเกี่ยวกับสมณศักดิ์ **“สมเด็จพระวันรัตน์”** สมัยอยุธยาตอนปลายปรากฏใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยากล่าวว่า *“...พระวันรัต อยู่วัดป่าแก้ว เป็นเจ้าคณะคามวาสีฝ่ายขวา มีฐานานุกรม ๑๑ รูป...”*[๓๐๐]

นอกจากนี้ยังปรากฏใน **“คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง”** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ไว้ว่า เป็นเจ้าคณะฝ่ายขวาคามวาสี ดังนี้

“...ตำแหน่งยศพระสงฆ์ราชาคณะฝ่ายขวาพระวันรัตน ซึ่งสถิตอยู่วัดป่าแก้วในกำแพงกรุงศรีอยุธยา ๑ มีฐานานุกรม ๑๑ รูป สำหรับตำแหน่งยศพระครูอาจารย์

---

[๒๙๘] ฉบับพิมพ์ว่า เทพเจ้า

[๒๙๙] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๙,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๙) เลขที่ ๙ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๒ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๓๐๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

วงษาจารย์ญาณมุนีพระครูปลัด ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูวินัยธรรม ๑ พระครูพรหมศร ๑ พระครูอมรสัตย์ ๑ พระครูธรรมคุต ๑ พระครูธรรมบาล ๑ พระครูญาณกิจ ๑ พระครูสงฆรักขิต ๑ พระครูสมุห์ พระครูใบฎีกาเปน ๑๑ รูป...”[๓๐๑]

ต่อมาในสมัยธนบุรี ปรากฏหลักฐานว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดให้ตั้งพระพุทธโฆษาจารย์ (ทองอยู่) วัดบางหว้าใหญ่ เป็นสมเด็จพระวันรัตน์ ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ว่า *“...จึ่งตั้งพระโพธิวงษ์เปนสมเดจ์พระสังฆราช พระพุทธโฆษาจารย์เปนพระวันรัตน์...”*[๓๐๒]

เมื่อพระยาสรรค์ก่อการกบฏในปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระรัตนมุนีเป็นหนึ่งในพระราชาคณะที่ออกไปเจรจากับพระยาสรรค์ ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

“...ครั้นรุ่งขึ้น ณะ วันอาทิตย์ เดือนสี่ แรมสิบสองค่ำ พระเจ้าแผ่นดินจึ่งให้ออกไปนิมนต์พระสังฆราช พระวันรัตน์ แลพระรัตนมุนี เข้ามา แล้วให้ออกไปเจรจาความเมืองกับพญาสรรค์ รับสารภาพผิดยอมแพ้ ขอแต่ชีวิตรจะออกบรรพชา พญาสรรค์ก็ยอม...”[๓๐๓]

ครั้นถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเห็นว่าสมเด็จพระวันรัตน์ (ทองอยู่) มีความผิด จึงโปรดให้สึกออกรับราชการในกรมราชบัณฑิต ต่อมาได้เป็นพระยาพจนาพิมล (ทองอยู่) ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

“...แล้วดำหรัดให้สึกพระรัตนมุนีแก้ว กับพระพนรัตน์ทองอยู่ ออกจากพระสาศนา ดำหรัดว่าเปนคนอาสัจสอพลอทำให้เสียแผ่นดิน แล้วตั้งนายแก้วรัตนมุนีเปนที่พระอาลักษณ์ตามเดิม ให้ขนานพระนามจ้าวต่างกรมทั้งนั้น นายทองอยู่พนรัตน์นั้น

---

[๓๐๑] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๙.

[๓๐๒] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๓๐๓] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

สมเดจ์พระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวัง เอาตัวไปลงพระราชอาชญาเฆี่ยนร้อยที ด้วยมีความผิดกับพระองค์มาแต่ก่อน แล้วจะให้ประหารชีวิตรเสีย พระบรมเชฐาธิราชมีพระราชโองการตรัสขอชีวิตรไว้ แล้วเอามาตั้งเปนหลวงอนุชิตพิทักษ์ อยู่ในกรมมหาดไท...”[๓๐๔]

แล้วทรงเห็นว่า ตำแหน่งสมเด็จพระวันรัตน์ ว่างอยู่จึงโปรดให้สมเด็จพระสังฆราช (ชื่น) เป็นพระธรรมธิราราชมหามุนี ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

“...แล้วดำหรัดว่า พระสังฆราชชื่น วัดหงษ์ ซึ่งจ้าวตากตั้งขึ้นใหม่นั้น ก็เปนพวกอาสัจสอพลอพลอยว่า ตามนายแก้ว นายทองอยู่ มิได้เปนตัวต้นเหตุ แต่รู้พระไตรปิฎกมากเสียดายอยู่ อย่าให้สึกเสียเลย แลที่พระวันรัตน์นั้นว่างอยู่หาตัวมิได้ จึ่งโปรดตั้งให้เปนพระธรรมธิราราชมหามุนีว่าที่พระวันรัตน์...”[๓๐๕]

แต่ต่อมาพระธรรมธิราราชมุนีมีความผิด พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงโปรดให้ถอดเป็นพระธรรมไตรโลก แล้วโปรดให้พระธรรมเจดีย์ วัดสลัก (วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์) เป็นพระวันรัตน์แทน ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า *“...แล้วโปรดให้พระธรรมเจดีย์วัดสลัก เลื่อนขึ้นเปนพระวันรัตน์แทน...”*[๓๐๖]

ต่อมาเมื่อสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระพนรัตน์ว่างลง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์ พระพิมลธรรม (แก้ว) วัดพระเชตุพน ขึ้นเป็นสมเด็จพระพนรัตน์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๗

สมณศักดิ์สมเด็จพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพนครั้งรัชกาลที่ ๑ ในวิหารพระโลกนาถ วัดพระเชตุพน ระบุว่า

---

[๓๐๔] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๓๐๕] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๓๐๖] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

"พระวัณะรัตนพิพัฒญาณอดุล สุนธรรวรนายกปิฎกะธรามหาคะนิศรบวร ทักขิณาคณะสังฆารามคามวาสี สถิตย์ในวัดพระเชตุพน"

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานในพระตำราพระจักรพรรดิราชพิธี ที่จัดขึ้นในรัชกาลที่ ๑ ได้กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จะทรงจัดพระราชพิธีสะเดาะเคราะห์ จึงโปรดให้หลวงโลกทีปจัดการพระราชพิธีโดยให้ไปเผดียงถามสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ด้วย ดังความในพระตำราพระจักรพรรดิราชพิธี ความว่า

*"ณ วันอังคาร เดือน ๘ แรม ๙ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๖๙ ปีเถาะ นพศก พ.ศ. (๒๓๕๐) เพลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จออกขุนนางเฝ้า ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งหลวงโลกทีปโหรว่าไม่สบายพระราชหฤทัย ให้จัดพระตำราตั้งพระราชพิธีสะเดาะพระเคราะห์แต่ในวันพุธ เดือน ๘ แรม ๑๐ ค่ำ ไปจงถ้วนคำรบ ๓ วัน และ**การพระราชพิธีนี้ให้เผดียงสมเด็จพระพนรัตนวัดพระเชตุพนด้วย***

*ข้าพระพุทธเจ้าหลวงโลกทีปรับใส่เกล้าฯ จัดพระตำราในพระคัมภีร์โหรได้ฉบับหนึ่ง จึงเอาไปเผดียงสมเด็จพระพนรัตนๆ จึงจัดพระตำรับอีกฉบับหนึ่ง ในพระตำรับนั้นว่า **อาตมาภาพสมเด็จพระพนรัตนขอถวายพระพรให้ทราบ ด้วยอาตมาภาพได้พบตำราจำได้ว่า ครั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชมีเหตุไม่สบายพระทัย พระราชบุตร พระราเมศวร พระมหินทร์ แจ้งเหตุแล้วเสด็จออกไปนิมนต์พระมหาพรมอิน ณ เมืองสุพรรณ มากระทำการพิธีชำระเหตุนั้นหาย จึงตั้งพระตำรับสืบต่อมา ได้ชื่อว่า พระตำราจักรพรรดิราชาธิราชพิธี***

*...หลวงโลกทีปจึงเอาพระตำรับสมเด็จพระพนรัตน กับพระตำราของหลวงโลกทีปกราบทูลพระกรุณาฉลองทั้ง ๒ ฉบับ **จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ดำรัสแก่พระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิทักษ์มนตรีว่า ให้จัดแจงเจ้าพนักงานตั้งการพระราชพิธีตามพระตำรับของสมเด็จพระพนรัตนนั้นเถิด...**"*

สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ยังเป็นผู้ถวายเทศน์นครกัณฑ์ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นประจำตลอดมาจนสิ้นรัชกาลที่ ๑ ดังปรากฏหลักฐานในจดหมายเหตุบำเพ็ญพระราชกุศลเทศน์มหาชาติ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ กล่าวถึงสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ว่าเป็นผู้สำแดงกัณฑ์นครกัณฑ์ ว่า

"๑ สมเด็จบรมธรรมฤกมหาราชาธิราช บรมนารถบรมบพิตรสิทธิบุริโสดมบรมราชศรัทธินทรีย์ ศรีศุภธรรมสัมปยุตกุศลศวิเศษพิศาล โวทานธำรงค์ทรงทศพิธราชธรรมอนันตคุณพิบุลขันติจิรถีติกาล สมณพรหมวิหารมหาบุเรจาริกธรรมสัมภารา ดิเรกศรัทธามหาศาสนูปถัมภก ยกพระธรรมเตปิฏกาสังคายนาปริยัติ อัตตนิยาตสรณาคมธเรษโลกเชฐมกุฎสมมุติเทวา บรมสามิกิศเรศเศวตกุญชร บวรอัฐทัศคชานาเนก เอกมงคลสากลฤทธิ กฤดิเดชาจลาวณาไสย ในพระพุทธการกธรรม คัมภีร์วิสุทธิสยัมพุทธโพธิญาณ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จผ่านพิภพกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์อุดมมหาสถาน เสด็จออกพระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน พร้อมด้วยสมเด็จพระอัครราชโอรสาพระภาคิไนยราช สมุหมาตยามนตรีกระวีชาติราชประโรหิต โหราจารย์เฝ้าพระบาทบงกชมาศ ทรงพระราชจินดามยญาณ จะทรงพระราชอุทิศอัครมหาบูชาวรามิศวิจิตรอัศจรรย์ แก่พระมหาเวสสันดรชาดก อันเป็นอัครมหาชาดกเบื้องปลายใกล้พระบรมราชาภิเษกสัมโพธิญาณ จึงมีพระราชบริหารดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งสมเด็จพระอัครราโชรส และสมเด็จพระอัครราชนัดดา พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวงให้แจกรับปันซึ่งกัณฑ์พระมหาชาติ

*ฝ่ายล้นเกล้าฯ กรมพระราชวังบวรฯ (คือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) ทรงรับกัณฑ์ทศพร สมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดมหาธาตุ สำแดง กับ**กัณฑ์นครกัณฑ์ พระพนรัต วัดพระเชตุพน สำแดง** เข้ากันเป็น ๒ กัณฑ์..."*[๓๐๗]

นอกจากนี้เมื่อพระองค์เจ้าวาสุกรี พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงผนวชเป็นสามเณร ในปี พ.ศ. ๒๓๔๕ สมเด็จพระพนรัตนเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน ได้เป็นพระอาจารย์ของพระองค์เจ้าวาสุกรี (กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส) ต่อมา จนกระทั่งสมเด็จพระพนรัตน์ มรณภาพลง เมื่อราวปี พ.ศ. ๒๓๕๘ ดังปรากฏว่า ในปี พ.ศ. ๒๓๕๙ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้ตั้งพระพิมลธรรม (อาจ) วัดสระเกศ เป็นสมเด็จพระพนรัตน[๓๐๘]

สมณศักดิ์สมเด็จพระวันรัตน์ ปรากฏหลักฐานในหนังสือ **"ตำนานพระอารามและทำเนียบสมณศักดิ์"** มีสมณศักดิ์เดิมว่า

---

[๓๐๗] กรมศิลปากร, **ลำนำมหาชาติ,** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๔.

[๓๐๘] พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์, **เรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑,** หน้า ๖๔.

"นามเก่า

"สมเด็จพระวันรัต ปริยัติวรวงษ์ วิสุทธิสงฆปรินายก ตรีปิฎกโกศล วิมลญาณสุนทร มหาคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญวาสี"

แต่เดิมฐานานุกรมสมเด็จเจ้าคณะใต้ มีตำแหน่งพระครูวิปัสสนา ๒ รูป คือ พระครูวิมุติสังวร ๑ พระครูสุนทรธรรมรศ ๑ แลมีพระครูญาณกิจเสมอพระครูสังฆกิจอิก รูป ๑ แต่ในปัตยุบันนี้ไม่มีในทำเนียบฐานานุศักดิ์"[๓๐๙]

ส่วนนามใหม่ปรากฏใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า

"เจ้าคณะใหญ่ คณะใต้

สมเด็จพระวันรัต ปริยัติพิพัฒนพงษ์ วิสุทธิสงฆปรินายก ตรีปิฎกโกศล วิมลคัมภีร์ญาณสุนทร มหาทักษิณคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญวาสี สถิตย์ ณ วัด ฯลฯ เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายใต้ มีนิตยภัตร์ราคาเดือนละ ๗ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๑๐ รูป..."[๓๑๐]

๒. พระครูวินัยธร คณะพระวันรัตน์

คำอธิบาย

พระครูวินัยธร คณะพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูฐานานุกรมของสมเด็จพระวันรัตน์ ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระครูวินัยธร ๑"*[๓๑๑] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูวินัยธร"*[๓๑๒]

๓. พระครูวินัยธรรม คณะพระวันรัตน์

คำอธิบาย

พระครูวินัยธรรม คณะพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูฐานานุกรม

---

[๓๐๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๑.

[๓๑๐] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๔๐.

[๓๑๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๓๑๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๑.

ของสมเด็จพระวันรัตน์ ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** ว่า *“พระครูวินัยธรรม ๑”*[๓๑๓] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ว่า *“พระครูวินัยธรรม”*[๓๑๔]

๔. พระครูพรหมสร คู่สวดคณะพระวันรัตน์

คำอธิบาย

พระครูพรหมสร คู่สวดคณะพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูคู่สวด เป็นฐานานุกรมของสมเด็จพระวันรัตน์ ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** ว่า *“พระครูพรหมสร คู่สวดขวา ๑”*[๓๑๕] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ว่า *“พระครูพรหมสร พระครูคู่สวด”*[๓๑๖]

๕. พระครูอมรสัทท์ คู่สวดคณะพระวันรัตน์

คำอธิบาย

พระครูอมรสัทท์ คู่สวดคณะพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูคู่สวด ฐานานุกรมของสมเด็จพระวันรัตน์ ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** ว่า *“พระครูอมรสัทท์ คู่สวดซ้าย ๑”*[๓๑๗] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ว่า *“พระครูอมรศัพท์ พระครูคู่สวด”*[๓๑๘]

---

[๓๑๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๓๑๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๑.

[๓๑๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๑๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๑.

[๓๑๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๑๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๑.

๖. พระครูสมุห์ คณะพระวันรัตน์

คำอธิบาย

พระครูสมุห์ คณะพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูสมุห์ ฐานานุกรมของสมเด็จพระวันรัตน์ ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระครูสมุห์ ๑"*[๓๑๙] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูสมุห์"*[๓๒๐]

บานขวา

๑. พระครูปลัดมหันตปิฎก

คำอธิบาย

พระปลัดมหันตปิฎก คณะพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูปลัด ฐานานุกรมของสมเด็จพระวันรัตน์ ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระครูปลัด ๑"*[๓๒๑] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูปลัดสัมพิพัฒนสุตาจารย์ ญาณโกศล สกลคณินทร์ ทักษิณสังฆนายก ปิฎกธรรมรักขิต มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๓ ตำลึง"*[๓๒๒]

๒. พระครูธรรมคุต คณะพระวันรัตน์

คำอธิบาย

พระครูธรรมคุต คณะพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฐานานุกรม

---

[๓๑๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์**, หน้า ๒๖.

[๓๒๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์**, หน้า ๑๔๑.

[๓๒๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์**, หน้า ๒๕.

[๓๒๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์**, หน้า ๑๔๐.

ของสมเด็จพระวันรัตน์ ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** ว่า *“พระครูธรรมคุต ๑”*[๓๒๓] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ว่า *“พระครูธรรมคุต”*[๓๒๔]

๓. พระครูพุทธบาล คณะพระวันรัตน์

คำอธิบาย

พระครูพุทธบาล คณะพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูฐานานุกรม ของสมเด็จพระวันรัตน์ ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** ว่า *“พระครูพุทธบาล ๑”*[๓๒๕] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ว่า *“พระครูพุทธบาล”*[๓๒๖]

๔. พระครูญาณกิจ คณะพระวันรัตน์

คำอธิบาย

พระครูญาณกิจ คณะพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูฐานานุกรม ของสมเด็จพระวันรัตน์ ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** ว่า *“พระครูญาณกิจ ๑”*[๓๒๗] ใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** ว่า *“...แลมีพระครูญาณกิจเสมอพระครูสังฆกิจอิกรูป ๑ แต่ในปัตยุบันนี้ไม่มีในทำเนียบฐานานุศักดิ์...”*[๓๒๘]

---

[๓๒๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๒๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๑.

[๓๒๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๒๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๑.

[๓๒๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๒๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๑.

๕. พระครูสังฆกิจ คณะพระวันรัตน์

คำอธิบาย

พระครูสังฆกิจ คณะพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูฐานานุกรมของสมเด็จพระวันรัตน์ ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระครูสังฆรักขิต ๑"*[๓๒๙] ต่อมาใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า มีสมณศักดิ์เป็น *"พระครูสังฆกิจจารักษ์"*[๓๓๐]

๖. พระครูใบฎีกา คณะพระวันรัตน์

คำอธิบาย

พระครูใบฎีกา คณะพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูใบฎีกาฐานานุกรมของสมเด็จพระวันรัตน์ ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระครูใบฎีกา ๑"*[๓๓๑] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูใบฎีกา"*[๓๓๒]

---

[๓๒๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๓๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๑.

[๓๓๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๓๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๑.

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้

ช่องที่ ๑ บานซ้าย

๑. ธรรม

อักษรขอมคำว่า **"ธรรม"** หมายถึง **"พระธรรมอุดม"** ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นตำแหน่งพระราชาคณะเจ้าคณะรอง คณะใต้ เดิมในสมัยอยุธยามีสมณศักดิ์ว่า **"พระธรรมโคดม"** มาเปลี่ยนเป็น **"พระธรรมอุดม"** ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ต่อมารัชกาลที่ ๔ โปรดให้เปลี่ยนเป็น **พระธรรมวโรดม** เจ้าคณะรองคณะใต้

หลักฐานเกี่ยวกับสมณศักดิ์ **"พระธรรมอุดม"** ซึ่งในสมัยอยุธยามีสมณศักดิ์ว่า **"พระธรรมโคดม"** ปรากฏตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาดังปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระธรรมโคดม อยู่วัดธรรมิกราช เป็นคณะรอง ๑..."*[๓๓๓]

นอกจากนี้ยังปรากฏใน **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ว่า *"...พระธรรมโคดมวัดธรรมิกราช ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายขวาคามวาสี[๓๓๔]

ในสมัยธนบุรียังคงปรากฏหลักฐานว่ามีการตั้งสมณศักดิ์ "พระธรรมโคดม" ดังปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน[๓๓๕] ฉบับตัวเขียนว่า

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วจึงโปรดให้เปลี่ยนสมณศักดิ์ **"พระธรรมโคดม"** เป็น **"พระธรรมอุดม"** เนื่องจากสมณศักดิ์นี้พ้องกับพระนามของพระพุทธเจ้า ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

---

[๓๓๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๓๔] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๙.

[๓๓๕] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

"...แต่ที่พระธรรมโคดมนั้นต้องกับพระนามพระสัพพัญญูเจ้า จึ่งดำหรัดให้แปลงนามเสียใหม่ โปรดให้พระเทพกระวีเลื่อนขึ้นเปนพระธรรมอุดม..."[๓๓๖]

สมณศักดิ์ **"พระธรรมอุดม"** ปรากฏในรายนามพระราชาคณะที่ถวายวิสัชนาพระราชปุจฉาในรัชกาลที่ ๓ ด้วยดังขึ้นต้นในวิสัชนาพระราชปุจฉาว่าด้วยการสร้างหอพระในพระราชวังจะควรหรือไม่ ซึ่งมีข้อความว่า

"อาตมาภาพสมเด็จพระสังฆราช ๑ สมเด็จพระวันรัตน ๑ พระพิมลธรรม ๑ ***พระธรรมอุดม*** *๑ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ๑ พระพรหมมุนี ๑ ...พระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย ๒๐ รูป ขอถวายพระพรเจริญพระราชศิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลพระชนม์สุขจงทุกประการ แด่สมเด็จบรมบพิตพระราชสมภารพระองค์สมเด็จบรมธรรมิกราชาธิราชเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ด้วยมีพระราชโองการให้พระยาธิเบศบดีจางวางมหาดเล็กเชิญพระราชปุจฉามาเผดียงถามว่า..."*[๓๓๗]

นอกจากนี้ยังปรากฏสมณศักดิ์ **"พระธรรมอุดม"** ในกระแสรับสั่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องสอบพระปริยัติธรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔ ว่า เป็นกรรมการในการสอบไล่พระไตรปิฎกพระสงฆ์สามเณรที่เป็นเปรียญเอก, โท, ตรี, จัตวา และพระสงฆ์สามเณรที่เป็นอนุจรทั้งไทยทั้งรามัญด้วย ดังความตอนต้นในกระแสรับสั่งว่า

"ณ วันอังคาร เดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ ปีฉลูตรีศก (จุลศักราช ๑๒๐๓) มีพระราชบริหารให้สมเด็จกรมหมื่นไกรสรวิชิต ดำเนิรความที่ทรงพระปรีดาปราโมช เพราะสมพระไทยที่มุ่งมาด ออกมาประกาศถวายเจ้าพระคุณพระราชาคณะทั้งปวงให้ทราบทุกๆ พระองค์ ด้วยทรงพระราชศรัทธา จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้ถาวรรุ่งเรืองสืบๆ ไป จึงให้เสด็จสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) สมเด็จพระวันรัต (นาค) พระพิมลธรรม (อู่) ***พระธรรมอุดม*** *กรมหมื่นนุชิตชิโนรสศรีสุคตขัติยวงศ์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ พระเทพมุนี...เปน ๓๐ พระองค์ พร้อมกัน ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุพระอารามหลวง จะให้สอบไล่พระไตรปิฎก พระสงฆ์สามเณรที่เปนเปรียญเอก, โท, ตรี, จัตวา แลพระสงฆ์สามเณรที่เป็นอนุจร ทั้งไทยทั้งรามัญ..."*[๓๓๘]

---

[๓๓๖] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๓๓๗] **ประชุมพระราชปุจฉา,** (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๗), หน้า ๑๗๔.

[๓๓๘] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๑๓ – ๒๑๔.

ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เปลี่ยนสมณศักดิ์จาก **"พระธรรมอุดม"** เป็น **"พระธรรมวโรดม"** ดังปรากฏหลักฐานสมณศักดิ์ "พระธรรมวโรดม" ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า

"พระธรรมวโรดม บรมญาณอดุลย์สุนทรนายก ตรีปิฎกคุณาลังการภูสิต ทักษิณพิศคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี สถิตย์ณวัด ฯลฯ เจ้าคณะรองฝ่ายใต้ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๖ ตำลึง รัชกาลที่ ๕ โปรดขึ้นให้ ๘ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๘ รูป..."[๓๓๙]

๒. พระครูวินัยธร คณะพระธรรมอุดม

คำอธิบาย

พระครูวินัยธร คณะพระธรรมอุดม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูวินัยธรฐานานุกรมของพระธรรมอุดม ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๓๔๐] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูวินัยธร"*[๓๔๑]

๓. พระครูวินัยธรรม คณะพระธรรมอุดม

คำอธิบาย

พระครูวินัยธรรม คณะพระธรรมอุดม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูวินัยธรรมฐานานุกรมของพระธรรมอุดม ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๓๔๒] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูวินัยธรรม"*[๓๔๓]

---

[๓๓๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๕.

[๓๔๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๔๑] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๕.

[๓๔๒] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๔๓] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๕.

๔. พระครูสังฆรักขิต คณะพระธรรมอุดม

คำอธิบาย

พระครูสังฆรักขิต คณะพระธรรมอุดม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูสังฆรักขิต ฐานานุกรมของพระธรรมอุดม ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๓๔๔] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูสังฆรักขิต"*[๓๔๕]

๕. พระครูสมุห์ คณะพระธรรมอุดม

คำอธิบาย

พระครูสมุห์ คณะพระธรรมอุดม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูสมุห์ ฐานานุกรมของพระธรรมอุดม ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๓๔๖] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูสมุห์"*[๓๔๗]

๖. พระครูใบฎีกา คณะพระธรรมอุดม

คำอธิบาย

พระครูใบฎีกา คณะพระธรรมอุดม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูใบฎีกา ฐานานุกรมของพระธรรมอุดม ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๓๔๘] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูใบฎีกา"*[๓๔๙]

---

[๓๔๔] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๔๕] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๕.

[๓๔๖] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๔๗] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๕.

[๓๔๘] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๔๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๕.

บานขวา

๑. พระครูปลัด คณะพระธรรมอุดม

คำอธิบาย

พระครูปลัด คณะพระธรรมอุดม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูปลัดฐานานุกรมของพระธรรมอุดม ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๓๕๐] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ ไพบูลย์คณินทร์ ทักษิณสังฆานุนายก มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๒ ตำลึง"*[๓๕๑]

๒. พระครูสัททวิมล คู่สวดคณะพระธรรมอุดม

คำอธิบาย

พระครูสัททวิมล คู่สวดคณะพระธรรมอุดม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูคู่สวด ฐานานุกรมของพระธรรมอุดม ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๓๕๒] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูสัทวิมล พระครูคู่สวด"*[๓๕๓]

๓. พระครูมงคลวิลาส คู่สวดคณะพระธรรมอุดม

คำอธิบาย

พระครูมงคลวิลาส คู่สวดคณะพระธรรมอุดม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู

---

[๓๕๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๕๑] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๕.

[๓๕๒] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๕๓] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๕.

คู่สวด ฐานานุกรมของพระธรรมอุดม ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๓๕๔] ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระครูมงคลวิลาส พระครูคู่สวด"*[๓๕๕]

๔. พระครูวิมุติสังวร วิปัสสนา คณะพระวันรัตน์

คำอธิบาย

พระครูวิมุติสังวร วิปัสสนา คณะพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูฐานานุกรมของสมเด็จพระวันรัตน์ ไม่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๓๕๖] ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"แต่เดิมฐานานุกรมสมเด็จเจ้าคณะใต้ มีตำแหน่งพระครูวิปัสสนา ๒ รูป คือ พระครูวิมุติสังวร ๑ พระครูสุนทรธรรมรศ ๑ แลมีพระครูญาณกิจเสมอพระครูสังฆกิจอิก รูป ๑ แต่ในปัตยุบันนี้ไม่มีในทำเนียบฐานานุศักดิ์"*[๓๕๗]

๕. พระครูสุนทรธรรมรส วิปัสสนา คณะพระวันรัตน์

คำอธิบาย

พระครูสุนทรธรรมรส วิปัสสนา คณะพระวันรัตน์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูฐานานุกรมของสมเด็จพระวันรัตน์ ไม่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๓๕๘] ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"แต่เดิมฐานานุกรมสมเด็จเจ้าคณะใต้ มีตำแหน่งพระครูวิปัสสนา*

---

[๓๕๔] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๕๕] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๕.

[๓๕๖] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๕๗] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๑.

[๓๕๘] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

๒ รูป คือ พระครูวิมุติสังวร ๑ พระครูสุนทรธรรมรศ ๑ แลมีพระครูญาณกิจเสมอ พระครูสังฆกิจอิกรูป ๑ แต่ในปัตยุบันนี้ไม่มีในทำเนียบฐานานุศักดิ์"[๓๕๙]

๖. พระครูวรปรีชา วัดสังกระจาย

คำอธิบาย

พระครูวรปรีชา วัดสังกระจาย ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู วัดสังกระจาย

[๓๕๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์**, หน้า ๑๔๑.

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้

ช่องที่ ๒ บานซ้าย

๑. พระพรหมมุนี

คำอธิบาย

พระพรหมมุนี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะผู้ใหญ่ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์พระพรหมมุนี ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระพรหมมุนี อยู่วัดราชประดิษฐาน ๑"* แต่ในสมัยอยุธยา พระพรหมมุนีเป็นตำแหน่งพระราชาคณะ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ[๓๖๐]

นอกจากนี้ยังปรากฏใน **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ว่า *"...พระพรหมมุนีอยู่วัดราชประดิษฐาน ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายซ้ายคามวาสี[๓๖๑]

สมัยธนบุรีปรากฏสมณศักดิ์พระพรหมมุนี ในพระราชพงศาวดารว่า เป็นพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ไปเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อค้นหาคัมภีร์วิสุทธิมรรค ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า *"ให้พระพรหมมุนีออกไปเมืองนครศรีธรรมราช ค้นพระคำภีร์พระวิสุทธิมัคนำเข้ามาเปนฉบับส้างไว้ในกรุงธนบูรี"*[๓๖๒]

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้ตั้งสมณศักดิ์ "พระพรหมมุนี" เป็นพระราชาคณะ ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

---

[๓๖๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๓๖๑] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๖๐.

[๓๖๒] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

"...จึ่งโปรดให้พระพรหมมุนี วัดบางว้าใหญ่ เลื่อนเปนพระพุทธาจารย์... ให้พระญาณไตรโลก วัดเลียบ เลื่อนเปนพระพรหมมุนี..."[๓๖๓]

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ สมณศักดิ์ **"พระพรหมมุนี"** ได้เลื่อนเป็นตำแหน่งเจ้าคณะรอง คณะกลาง ดังปรากฏใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"...ตำแหน่งพระพรหมมุนีนี้ เดิมเสมอด้วยพระพุทธโฆษาจารย์ ยกขึ้นเปนตำแหน่งหิรัญบัตร ในรัชกาลที่ ๕..."*[๓๖๔] ปรากฏสมณศักดิ์ว่า

"พระพรหมมุนี ศรีวิสุทธิญาณนายก ตรีปิฎกธรรมาลงกรณ์ มัชฌิมคณฤศรบวรสังฆาราม คามวาสี สถิตย์ณวัด ฯลฯ เจ้าคณะรองในคณะกลาง มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๖ ตำลึง รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ ๘ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๘ รูป คือ

๑. พระครูปลัดพิพัฒนพรหมจริยคุณ สมบูรณ์คณาธิปัติ มัชฌิมสังฆานุนายกปิฎกธรรมรักขิต มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๒ ตำลึง

๒. พระครูวินัยธร

๓. พระครูวินัยธรรม

๔. พระครูพุทธพากย์ประกาศ พระครูคู่สวด

๕. พระครูธรรมสาสน์อุโฆษ พระครูคู่สวด

๖. พระครูสังฆบริหาร

๗. พระครูสมุห์

๘. พระครูใบฎีกา"[๓๖๕]

๒. พระอมรโมลี

คำอธิบาย

พระอมรโมลี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คามวาสีฝ่ายขวาคณะใต้

---

[๓๖๓] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๓๖๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๗.

[๓๖๕] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๔๗.

สมณศักดิ์นี้มีขึ้นครั้งแรกสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พ.ศ. ๒๓๖๕ เมื่อจะทรงตั้งสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) จึงทรงพระกรุณาโปรดให้คิดราชทินนามพระราชาคณะขึ้นใหม่ ๒ นาม ทรงตั้งพระมหาจี่เป็นพระอมรโมลี ทั้งทรงตั้งพระมหาถึกเป็นพระศรีวิสุทธิวงศ์[๓๖๖]

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ว่า *"พระอมรโมฬี ร.๒"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ[๓๖๗]

๓. พระวิเชียรโมลี

คำอธิบาย

พระวิเชียรโมลี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

๔. พระวิเชียรมุนี

คำอธิบาย

พระวิเชียรมุนี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้ ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"**[๓๖๘] ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ระบุว่า *"พระวิเชียรมุนี"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ[๓๖๙]

---

[๓๖๖] พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์, **เรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑,** หน้า ๘๒.

[๓๖๗] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๔.

[๓๖๘] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๖๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๕.

๕. พระวิเชียรกวี

คำอธิบาย

พระวิเชียรกวี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้ ไม่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๓๗๐] ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระวิเชียรกระวี"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ[๓๗๑]

๖. พระวิเศษคุณ

คำอธิบาย

พระวิเศษคุณ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

บานขวา

๑. พระธรรมติโลกาจารย์

คำอธิบาย

พระธรรมติโลกาจารย์ หรือ พระธรรมไตรโลกาจารย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

ในสมัยอยุธยาตอนปลาย สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระธรรมไตรโลก อยู่วัดสุธาสวรรค์ ๑"* เป็นพระราชาคณะขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๓๗๒]

---

[๓๗๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๗๑] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๕.

[๓๗๒] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

นอกจากนี้ยังปรากฏใน **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ว่า *"...พระธรรมไตรโลกย์วัดสุธาสวรรค์ ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายขวาคามวาสี[๓๗๓]

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวถึงสมณศักดิ์ *"พระธรรมไตรโลกาจารย์"* ไว้ว่า

"ตำแหน่งธรรม คณะใต้

พระธรรมไตรโลกาจารย์ ญาณปรีชาปรินายก ตรีปิฎกธรรม มหาคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี สถิตย์ณวัด ฯลฯ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๕ ตำลึง รัชกาลที่ ๕ เพิ่มให้รวม ๗ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือ

๑. พระครูปลัด มีนิตยภัตรราคาเดือนละตำลึง

๒. พระครูวินัยธร

๓. พระครูวินัยธรรม

๔. พระครูสังฆพินิจ

๕. พระครูสมุห์

๖. พระครูใบฎีกา"[๓๗๔]

๒. พระวินัยมุนี

คำอธิบาย

พระวินัยมุนี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้ ไม่ปรากฏใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๓๗๕] ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระวินัยมุนี ร.๔"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ[๓๗๖]

---

[๓๗๓] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๙.

[๓๗๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๕๑.

[๓๗๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๗๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๖.

๓. พระศรีศากยบุตติย์

คำอธิบาย

พระศรีศากยบุตติย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้ ไม่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"**[๓๗๗] ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระสากยบุตติวงษ์ ร.๔" (เดิมเปนพระศรีศากยบุตร์) เจ้าอาวาสวัดชิโนรส"*[๓๗๘]

๔. พระวรญาณมุนี

คำอธิบาย

พระวรญาณมุนี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้ ไม่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"**[๓๗๙] ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระวรญาณมุนี"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ[๓๘๐]

๕. พระศรีสมโพธิ์

คำอธิบาย

พระศรีสมโพธิ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

---

[๓๗๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๗๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๑.

[๓๗๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๘๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๕.

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระศรีสมโพธิ อยู่วัดฉัททันต์ ๑"*[๓๘๑] เป็นพระราชาคณะขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะเหนือ นอกจากนี้ยังปรากฏใน **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ว่า *"...พระศรีสมโพธิ์ อยู่วัดฉัตรทันต ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายซ้ายคามวาสี[๓๘๒]

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้พระครูเมธังกร เป็นพระศรีสมโพธิ ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า *"โปรดให้พระครูเมธังกร เปนพระศรีสมโพทธ"*[๓๘๓]

๖. พระวิบูลย์ปัญญา

คำอธิบาย

พระวิบูลย์ปัญญา ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

---

[๓๘๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๓๘๒] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๖๐.

[๓๘๓] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้
ช่องที่ ๓ บานซ้าย

๑. พระโพธิวงศ์

คำอธิบาย

พระโพธิวงศ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะผู้ใหญ่ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์พระโพธิวงศ์ ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระโพธิวงศ์ อยู่วัดสวนหลวงค้างคาว ๑"* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๓๘๔]

นอกจากนี้ยังปรากฏใน **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ว่า *"...พระโพธิวงศ์อยู่วัดสวนหลวงค้างคาว ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายขวาคามวาสี[๓๘๕]

ในสมัยธนบุรีปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงสมณศักดิ์ "พระโพธิวงศ์" ในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"๏ ครั้นถึง ณะ วันอาทิตย์ เดือนเก้า แรมหกค่ำ สมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวเสดจ์ออก ณะ โรงพระแก้ว ให้ประชุมพระราชาคณะพร้อมกัน แลพระองค์มีสติฟั่นเฟือนถึงสัญาวิปลาศ สำคัญพระองค์ว่าได้โสดาปฎิผล จึ่งดำหรัดถามพระราชาคณะว่า พระสงฆ์ปุถุชนจะไหว้นบเคารพย์คหัฐซึ่งเปนพระโสดาบันบุทคนนั้น จะได้หฤๅมิได้ประการใด แลพระราชาคณะที่มีสันดานโลเลมิได้ถือมั่นในพระบาฬีบรมพุทธโอวาทเกรงพระราชอาชญา เปนคนประสมประสาน จะเจรจาให้ชอบพระอัทยาไศรยนั้นมีเปนอันมาก มีพระพุทธโฆษาจารย วัดบางว้าใหญ่[๓๘๖] ***พระโพทธิวงษ์*** *พระรัตนมุนี วัดหงษ์เปนต้นนั้น ถวายพระพรว่า พระสงฆ์บุถุชนควรจะไหว้นบคหัฐ ซึ่งเปนพระโสดานั้นได้*

---

[๓๘๔] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๓๘๕] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๙.

[๓๘๖] วัดระฆังโฆสิตาราม

แต่สมเดจ์พระสังฆราช วัดบางว้าใหญ่[๓๘๗] พระพุทธาจารย์ วัดบางว้าน้อย[๓๘๘] พระพิมลธรรม วัดโพธาราม[๓๘๙] สามพระองค์นี้มีสันดานมั่นคง ถือพระพุทธวัจนะโดยแท้ มิได้เปนคนสอพลอประสมประสานจึ่งถวายพระพรว่า ถึ่งมาทว่าคหัฐเปนพระโสดาบันก็ดี แต่เปนหินเพศต่ำ อันพระสงฆถึ่งเปนบุถุชน ก็ตั้งอยู่ในอุดมเพศอันสูง เหตุทรงผ้ากาสาวพัตร แลพระจตุปาริสุทธศีลอันประเสรีฐ จะไหว้นบคหัฐอันเปนพระโสดานั้นก็บมิควร[๓๙๐]

*สมเดจ์พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพระโกรธ[๓๙๑]ว่า ถวายพระพรผิดจากพระบาฬีด้วยพวกที่ว่าควรนั้นเปนอันมาก ว่าไม่ควรแต่สามองค์นี้เท่านี้ จึ่งดำหรัดให้**พระโพธิวงษ์** พระพุทธโฆษา เอาตัวสมเดจ์พระสังฆราช พระพุทธาจารย์ พระพิมลธรรม กับทั้งถานาบาเรียนอันดับ ซึ่งเปนอันเตวาสิกสัทธิงวิหาริกแห่งพระราชาคณะทั้งสามนั้น ไปลงทัณฑกรรม ณะ วัดหงษ์ทังสิ้น แลตัวพระราชาคณะให้ตีหลังองค์ละ ๑๐๐ ที แต่พระสงฆ์ซึ่งตั้งอยู่ในศีลในสัจพวกว่าไหว้ไม่ได้นั้นทั้งสามอารามพระสงฆ์ถึ่งห้าร้อยรูปต้องโทษถูกตีทั้งสิ้น แลพวกพระสงฆ์ทุศิลอาสัจอาธรรมว่าไหว้ได้มีมากกว่ามากทุกทุกอาราม แลพระราชาคณะทังสามพระองค์กับพระสงฆ์อันเปนอันเตวาสิกซึ่งเปนโทษทั้งห้าร้อยนั้น ให้ไปขนอาจมชำระเว็จกุฎีวัดหงษ์ทั้งสิ้นด้วยกัน แล้วให้ถอดพระราชาคณะทังสามนั้นจากสมณถานันดรศักดิ์ลงเปนอนุจร จึ่งตั้ง**พระโพธิวงษ์**เปนสมเดจ์พระสังฆราช พระพุทธโฆษาจารย์เปนพระวันรัตน์...”[๓๙๒]*

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้ตั้ง**พระมหามีปากแดง** เปรียญเอก วัดคอกกระบือ (วัดยานนาวา) เป็นพระโพธิวงศ์ ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า *“...โปรดให้มหามีปากแดง บาเรียนเอก วัดคอกกระบือ เปนพระโพทธิวงษ์...แล้วโปรดให้พระปลัด*

---

[๓๘๗] วัดบางหว้าใหญ่ คือ วัดระฆังโฆสิตาราม

[๓๘๘] วัดบางหว้าน้อย คือ วัดอมรินทราราม

[๓๘๙] วัดโพธาราม คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

[๓๙๐] ฉบับพิมพ์ว่า ก็มิบังควร

[๓๙๑] ฉบับพิมพ์ว่า ทรงพระพิโรธ

[๓๙๒] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

สมเดจ์พระสังฆราช เปนพระโพทธิวงษาจารย์ โปรดให้พระครูเมธังกร เปนพระศรีสมโพทธ ให้นิมนต์พระราชาคณะทั้งสองพระองค์ กับทั้งพระสงฆ์อันดับ มาจากวัดบางว้าใหญ่ ลงมาอยู่ ณะ วัดแจ้ง ให้มีพระสงฆ์ขึ้นทั้งสองพระอาราม"[๓๙๓]

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"ตำแหน่งโพธิวงษาจารย์นี้ เดิมจัดเข้าไว้ในตำแหน่งเทพ ถึงปีพุทธศักราช ๒๔๓๘ ยกตำแหน่งนี้ขึ้นเปนเจ้าคณะอรัญวาสี ตั้งตำแหน่งเทพเมธีขึ้นเปนตำแหน่งเทพ แทนโพธิวงษาจารย์ ต่อมาภายหลังจึงเปลี่ยนนามเจ้าคณะอรัญวาสีเปนพระอุบาฬีคุณูปมาจารย์"*[๓๙๔]

ดังปรากฏสมณศักดิ์เดิม ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** ระบุว่า

"นามเก่า ตำแหน่งเทพคณะใต้

พระโพธิวงษาจารย์ ญาณนายก ตรีปิฎกธรา มหาคณฤศร บวรสังฆารามคามวาสี มีฐานานุกรมแลนิตยภัตรแบบเดียวกันกับพระเทพเมธี..."[๓๙๕]

กล่าวคือ *"...มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๔ ตำลึงกึ่ง รัชกาลที่ ๕ โปรดเพิ่มขึ้นเดือนละ ๖ ตำลึงกึ่ง มีฐานานุศักดิ์ ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ*

๑. พระครูปลัด

๒. พระครูสังฆวินิต

๓. พระครูสมหุ์

๔. พระครูใบฎีกา"[๓๙๖]

สมณศักดิ์พระโพธิวงษาจารย์ เมื่อเป็นเจ้าคณะอรัญวาสี มีสมณศักดิ์ดังนี้

"...พระโพธิวงษาจารย์ ญาณวิสุทธิจริยะปรินายก ตรีปิฎกธราจารย์ นานาสถานราชคมนีย์ สาธุการีธรรมากร สุนทรศีลาทิขันธ์ อรัญวาสี สถิตย์ณวัด ฯลฯ เจ้าคณะอรัญวาสี มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๕ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือ

---

[๓๙๓] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๓๙๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๙.

[๓๙๕] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๕๕.

[๓๙๖] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๕๖.

๑. พระครูปลัดนิพัทธโพธีพงษ์ มีนิตยภัตรราคาเดือนละตำลึงกึ่ง

๒. พระครูวินัยธร

๓. พระครูวินัยธรรม

๔. พระครูสังฆารักษ์

๕. พระครูสมุห์

๖. พระครูใบฎีกา”[๓๙๗]

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดยกตำแหน่งพระโพธิวงศ์ขึ้นเสมอตำแหน่งธรรม มีสมณศักดิ์ว่า

“พระโพธิวงษาจารย์ ญาณวิสุทธจริยา ปรินายก ตรีปิฎกธรรมสุนทร ยติคณิศร บวรศีลาทิขันธ์ อรัญวาสี สถิตย์ณวัดบวรมวงษอิศรวรรามวรวิหาร พระอารามหลวงกรุงเก่า มีนิตยภัตรเดือนละ ๗ ตำลึง มีสมณศักดิ์เสมอตำแหน่งธรรม ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือ

๑. พระครูปลัดโพธิวัฒน์

๒. พระครูวินัยธร

๓. พระครูวินัยธรรม

๔. พระครูสังฆรักษ์

๕. พระครูสมุห์

๖. พระครูใบฎีกา”[๓๙๘]

๒. พระญาณปริยัติ

คำอธิบาย

พระญาณปริยัติ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวาคณะใต้

---

[๓๙๗] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๔๙.

[๓๙๘] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๔๙.

๓. พระญาณไตรโลก

คำอธิบาย

พระญาณไตรโลก ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับสมณศักดิ์ **"พระญาณไตรโลก"** ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า สมณศักดิ์นี้เป็นเจ้าคณะรองฝ่ายอรัญวาสี ดังนี้

"พระญาณไตรโลก อยู่วัดโรงธรรม เป็นคณะรองฝ่ายอรัญวาสี ๑"[๓๙๙]

นอกจากนี้ยังปรากฏใน **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ว่า *"...พระญาณไตรโลกย์ เจ้าคณะรองอยู่วัดโรงธรรม ๑..."* เป็นเจ้าคณะรองฝ่ายอรัญวาสีคณะกลาง[๔๐๐]

ในสมัยธนบุรีปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ **"พระญาณไตรโลก"** วัดเลียบ (วัดราชบูรณะ) มาเป็นเจ้าอาวาสวัดโพธาราม (วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า *"แล้วให้พระญาณไตรโลก วัดเลียบ มาอยู่ครองวัดโพธาราม"*[๔๐๑]

ต่อในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้เลื่อน **พระญาณไตรโลก** วัดเลียบ (วัดราชบูรณะ) เป็น**พระพรหมมุนี** แล้วโปรดให้หลวงธรรมรักษากลับบวชใหม่ แล้วให้เป็นพระญาณไตรโลก อยู่วัดสลัก (วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์) ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียน ว่า

---

[๓๙๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๐๐] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๘.

[๔๐๑] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

"...ให้พระญาณไตรโลก วัดเลียบ เลื่อนเปนพระพรหมมุนี

อนึ่งหลวงธรรมรักษา เจ้ากรมสังฆรีขวา ซึ่งเปนพระพิมลธรรมก่อนนั้น ต้องศึกครั้งแผ่นดินจ้าวตากว่าต้องอธิกรณ์อทินาทาน ทรงแคลงอยู่จึ่งให้พิจรณาไล่เลียงดูใหม่ ก็บริสุทธอยู่หาขาดสิกขาบทไม่ จึ่งทรงพระกรุณาโปรดให้กลับบวดเข้าใหม่ ให้เปนพระญาณไตรโลกอยู่วัดสลัก"[๔๐๒]

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ใน **"ตำนานคณะสงฆ์"** ว่า *"และเปลี่ยนตำแหน่งพระญาณสังวรเป็นเจ้าคณะรองฝ่ายอรัญวาสี เพราะทรงเลื่อมใสในพระอาจารย์สุกวัดท่าหอยกรุงเก่า ซึ่งโปรดให้นิมนต์มาทรงสถาปนาเป็นที่พระญาณสังวร อยู่วัดราชสิทธาราม ด้วยท่านองค์นี้มีเกียรติคุณในทางวิปัสสนาธุระมาก ตำแหน่งพระญาณไตรโลกซึ่งเป็นเจ้าคณะรองฝ่ายอรัญวาสีเดิม จึงเป็นตำแหน่งพระราชาคณะสามัญแต่นั้นมา..."*[๔๐๓]

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระญาณไตรโลก"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ[๔๐๔]

๔. พระญาณวิสุทธิ์

คำอธิบาย

พระญาณวิสุทธิ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

๕. พระญาณวิริยะ

คำอธิบาย

พระญาณวิริยะ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

---

[๔๐๒] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๔๐๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๔๒.

[๔๐๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๔.

๖. พระครูธรรมวิจารณ์

คำอธิบาย

พระครูธรรมวิจารณ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

บานขวา

๑. พระเทพกวี

คำอธิบาย

พระเทพกวี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

ในสมัยอยุธยาปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับสมณศักดิ์ **"พระเทพกวี"** ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** ว่า *"พระเทพกวี อยู่วัดพระราม ๑"* เป็นพระราชาคณะขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๔๐๕]

นอกจากนี้ยังปรากฏใน **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ว่า *"...พระเทพกวี อยู่วัดพระราม ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายซ้ายคามวาสี[๔๐๖]

สอดคล้องกับที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า พระเทพกวี เป็นพระราชาคณะรูปหนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอุทุมพรอาราธนาให้ไปเจรจากับกรมหมื่นจิตรสุนทร กรมหมื่นสุนทรเทพ กรมหมื่นเสพภักดี ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"ในเพลาเย็นวันนั้น พระสงฆราชาคณะ ๕ รูป คือ พระธรรมโคดม วัดธรรมิกราช ๑ พระธรรมเจดีย วัดสวนหลวงศภสวรรค์ ๑ พระพุทธโฆษาจาริย วัดพุทไธสวรรค์ ๑ พระเทพมูนี วัดกุฎีดาว ๑ ***พระเทพกระวี วัดพระรามาวาศ ๑*** *แต่พระเทพมูนีนั้นมีวษาอายุศมากกว่าทั้งนั้น เข้ามาพร้อมกันอยู่ ณ ทิมสงฆ ครั้นเพลาประมาณทุ่มเศศ จึ่งมีพระบันทูลให้มานิมนต์เข้าไป ณ พระตำหนักสวนกระต่าย แล้วตรัสอาราธนา*

---

[๔๐๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๔๐๖] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๖๐.

พระราชาคะณะทังห้ารูปมีพระเทพมูนีเปนประธาร ให้ไปว่ากล่าวเล้าโลมจ้าวสามกรม ให้มาสมักสมานสโมสรสามะคีรศด้วยกันตามพระราชโอวาทตรัสสั่งไว้ แลพระราชาคณะทั้งห้ารูปไปเจรจาถึงสองกลับ”[๔๐๗]

ต่อมาในสมัยธนบุรีปรากฏสมณศักดิ์ **“พระเทพกวี”** ว่าเป็นพระราชาคณะ ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดให้ออกไปกรุงกัมพูชา เพื่อค้นคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

“แล้วดำหรัดนิมนต์พระเทพกระวี ให้ออกไปกรุงกำภูชาธิบดี ให้พระพรหมมุนีออกไปเมืองนครศรีธรรมราช ค้นพระคำภีร์พระวิสุทธิมัคนำเข้ามาเปนฉบับส้างไว้ในกรุงธนบูรี”[๔๐๘]

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้ตั้งสมณศักดิ์พระเทพกวีเมื่อต้นรัชกาล ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

*“โปรดให้**พระเทพกระวี**เลื่อนขึ้นเปนพระธรรมอุดม ให้พระธรรมโกษา วัดปากน้ำ เปนพระเทพกระวี”*[๔๐๙]

ใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“พระเทพกระวี ศรีวิสุทธินายก ตรีปิฎกปรีชา มหาคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี สถิตย์ณวัด ฯลฯ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๔ ตำลึงกึ่ง รัชกาลที่ ๕ โปรดเพิ่มนิตรยภัตรขึ้นเดือนละ ๖ ตำลึงกึ่ง มีฐานานุศักดิ์ ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ*

๑. พระครูปลัด

๒. พระครูสังฆวิไชย

๓. พระครูสมุห์

---

[๔๐๗] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๗) เลขที่ ๒๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๔๐๘] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๔๐๙] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

๔. พระครูใบฎีกา”[๔๑๐]

๒. พระญาณรักขิต

คำอธิบาย

พระญาณรักขิต ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์ **“พระญาณรักขิต”** ในสมัยอยุธยา ปรากฏหลักฐานใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยา ว่า *“พระญาณรักขิต อยู่วัดสังกะทา ๑”* เป็นพระราชาคณะขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๔๑๑]

นอกจากนี้ยังปรากฏใน **“คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง”** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ว่า *“...พระญาณรักขิตร อยู่วัดสังกะทา ๑...”* เป็นพระราชาคณะฝ่ายซ้ายคามวาสี[๔๑๒]

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียน กล่าวถึงสมณศักดิ์ **“พระญาณรักขิต”** ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศว่า เป็นพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระ อยู่ ณ วัดสังกะทา ดังนี้

*“จึ่งทรงกรุณาให้นิมนต์**พระญาณรักขิต**พระราชาคณะฝ่ายวิปัศนาธุระอยู่ ณะวัดสังกะทานั้น มาเรียนวิธีทางพระกรรมฐาน ในสำนักพระอาจาริย์วัดพันทาบๆ บอกวิธีให้แล้วก็ถวายพระพรลากลับไปอาราม แลการฉลองวัดนางคำนั้นมีงานมหรรศพสามวันทั้งมีโจนร่มด้วย เพลาเย็นฝนตั้งมา **พระญาณรักขิต**เข้านั่งสมาธิบนเตียงมีเพดานแลม่านผ้าขาววงรอบตั้งอยู่กลางแปลง พระผู้เปนเจ้าเจรีญวาโยกะสิณภาวนา บังเกิดพะยุใหญ่พัดฝนเลิกไปทั้งสามวันหาตกไม่ เหนประจักเปนมหัษจรรย์ ต่อถึงวันคำรบสี่เลิกงานแล้วฝนห่าใหญ่จึ่งตกน้ำนองท่วมที่ทั้งนั้นสิ้น”*[๔๑๓]

---

[๔๑๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๕๖.

[๔๑๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๔๑๒] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๖๐.

[๔๑๓] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๗) เลขที่ ๒๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระญาณรักขิต"* เป็นตำแหน่งราชาคณะที่เป็นเปรียญ[๔๑๔]

๓. พระสังวรวิมล

คำอธิบาย

พระสังวรวิมล ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

ไม่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"**[๔๑๕]

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า เป็นสมณศักดิ์สำหรับตำแหน่งพระราชาคณะยกที่ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นเปรียญก็มี ดังนี้ *"พระสังวรวิมล ร.๓ เปนเปรียญก็มี"*[๔๑๖]

๔. พระธรรมธราจารย์

คำอธิบาย

พระธรรมธราจารย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

ไม่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"**[๔๑๗]

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระธรรมธราจารย์"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะยก[๔๑๘]

---

[๔๑๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๔.

[๔๑๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๔๑๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๘.

[๔๑๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๔๑๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๘.

๕. พระปรากรม

คำอธิบาย

พระปรากรม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระปรากรม อยู่วัดหน้าพระเมรุ ๑..."* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๔๑๙]

นอกจากนี้ยังปรากฏใน **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ว่า *"...พระปรากรม อยู่วัดหน้าพระเมรุ ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายซ้ายคามวาสี[๔๒๐]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระปรากรมมุนี"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ[๔๒๑]

๖. พระครูพุทธพยากรณ์

คำอธิบาย

พระครูพุทธพยากรณ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

ไม่ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"**[๔๒๒]

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูพุทธพยากรณ์"* เป็นตำแหน่งพระครูเจ้าอาวาส[๔๒๓]

---

[๔๑๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๒.

[๔๒๐] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๖๐.

[๔๒๑] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๔.

[๔๒๒] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๔๒๓] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๗๐.

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้
ช่องที่ ๔
คณะอรัญวาสี บานซ้าย

๑. พุทธา

คำอธิบาย

อักษรขอมคำว่า **"พุทฺธา"** ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน หมายถึง **"พระพุทธาจารย์"** เป็นสมณศักดิ์ของเจ้าคณะใหญ่ คณะอรัญวาสี ต่อมาได้เปลี่ยนสมณศักดิ์เป็น **"พระพุฒาจารย์"** เจ้าคณะใหญ่อรัญวาสี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า

"...พระพุทธาจารย์ อยู่วัดโบสถ์ราชเดชะ เป็นเจ้าคณะกลางฝ่ายอรัญวาสี ได้บังคับบัญชาพระสงฆ์ฝ่ายสมถะวิปัสสนา อนึ่ง ถ้ามีที่เสด็จพระราชดำเนินออกนอกพระนครก็ต้องไปโดยเสด็จ มีพระราชาคณะเป็นคณะขึ้นในนี้...

...อนึ่ง พระครูฝ่ายสมถะวิปัสสนา และพระครูเจ้าคณะรามัญ พระครูเจ้าคณะลาวทั้งปวงก็ดี ขึ้นคณะอรัญวาสีสิ้น อีกพระสงฆ์ซึ่งเป็นฝ่ายสมถะวิปัสสนาอันอยู่ในกรุงและแขวงจังหวัดหัวเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือก็ดี และอยู่ในป่าในดอนก็ขึ้นคณะอรัญวาสีหมด แต่พระครูตำแหน่งหัวเมืองมิได้ขึ้นคณะอรัญวาสี"[๔๒๔]

นอกจากนี้ยังปรากฏใน **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ว่า *"...ฝ่ายอรัญญาวาสี เจ้าคณะกลางนั้น คือพระพุทธาจารย์อยู่วัดโบสถ์ราชเดชะ ๑..."* เป็นเจ้าคณะอรัญวาสี คณะกลาง[๔๒๕]

ในสมัยธนบุรีปรากฏสมณศักดิ์ **"พระพุทธาจารย์"** ในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ว่า *"พระพุทธาจารย์ วัดบางว้าน้อย เป็นหนึ่งในพระราชาคณะ ซึ่งได้รับโทษในสมัยปลายธนบุรี"* ดังนี้

---

[๔๒๔] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๒๕] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๘.

"แต่สมเดจ์พระสังฆราช วัดบางว้าใหญ่ พระพุทธาจารย์ วัดบางว้าน้อย พระพิมลธรรม วัดโพธาราม สามพระองค์นี้มีสันดานมั่นคง ถือพระพุทธวัจนะโดยแท้ มิได้เปนคนสอพลอประสมประสานจึ่งถวายพระพรว่า ถึ่งมาทว่าคหัฐเปนพระโสดาบันก็ดี แต่เปนหินเพศต่ำ อันพระสงฆถึ่งเปนบุฤชน ก็ตั้งอยู่ในอุดมเพศอันสูง เหตุทรงผ้ากาสาวพัตร แลพระจตุปาริสุทธศีลอันประเสรีฐ จะไหว้นบคหัฐอันเปนพระโสดานั้นก็บมิควร[๔๒๖]

สมเดจ์พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพระโกรธ[๔๒๗] *ว่า ถวายพระพรผิดจากพระบาฬีด้วยพวกที่ว่าควรนั้นเปนอันมาก ว่าไม่ควรแต่สามองค์นี้เท่านี้ จึ่งดำหรัดให้พระโพธิวงษ์ พระพุทธโฆษา เอาตัวสมเดจ์พระสังฆราช พระพุทธาจารย์ พระพิมลธรรม กับทังถานาบาเรียนอันดับ ซึ่งเปนอันเตวาสิกสัทธิงวิหาริกแห่งพระราชาคณะทั้งสามนั้น ไปลงทัณฑกรรม ณะ วัดหงษ์ทังสิ้น"*[๔๒๘]

ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขึ้นครองราชย์โปรดให้พระราชาคณะที่ต้องโทษในปลายสมัยธนบุรี ได้กลับเป็นพระราชาคณะดังเดิม ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

"๏ ในปีขาล จัตวาศก[๔๒๙] *นั้นสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ จึ่งดำหรัดปฤกษากันว่า ฝ่ายข้างอณาจักรเราจัดแจงตั้งแต่งข้าราชการตามตำแหน่งเสรจ์แล้ว*[๔๓๐] *ควรจะจัดแจงฝ่ายพระพุทธจักรทำนุกบำรุงพระพุทธสาศนา ซึ่งเสื่อมทรุดเศร้าหมองนั้นให้วัฒนาการรุ่งเรืองสืบไป จึ่งดำหรัดให้สมเดจ์พระสังฆราช พระพุทธาจารย์ พระพิมลธรรม ซึ่งจ้าวตากให้ลงโทษถอดเสียจากพระราชาคณะนั้น โปรดให้คงที่สมณถานันดรศักดิ์ดังเก่า ให้คืนไปอยู่ครองพระอารามตามเดิม*

---

[๔๒๖] ฉบับพิมพ์ว่า ก็มิบังควร

[๔๒๗] ฉบับพิมพ์ว่า ทรงพระพิโรธ

[๔๒๘] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๔๒๙] พ.ศ. ๒๓๒๕

[๔๓๐] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

...แลพระพุทธาจารย์ วัดบางว้าน้อย นั้นชราอาพาธลงก็ดับสูญ ทรงพระกรุณาให้กระทำฌาปนะกิจ แล้วให้นิมนต์พระเทพมุนีไปอยู่ครองอารามวัดบางว้าน้อยแทน จึ่งโปรดให้พระพรหมมุนี วัดบางว้าใหญ่ เลื่อนเปนพระพุทธาจารย์...

...ขณะนั้นพระพุทธาจารย์ ซึ่งเปนสิษสมเดจ์พระสังฆราช ไปเข้าพวกพระธรรมธิราราชมหามุนีวัดหงษ์ ปฤกษาเหนด้วยกันว่า วัดนาค วัดกลาง มีอุปจารใกล้กันนัก จะมีภัทธสีมาต่างกันนั้นมิควร ควรจะมีภัทธสีมาแห่งเดียว ร่วมกระทำอุโบสถสังฆกรรมในพัทธสีมาอันเดียวกัน จึ่งให้พระพุทธาจารย์เปนผู้ว่าเข้ามาถวายพระพร สมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ จึ่งดำหรัดให้ประชุมพระราชาคณะปฤกษาพร้อมกัน ณ วัดบางว้าใหญ่ ในสำนักนิ์สมเดจ์พระสังฆราชว่าจะควรมิควรประการใด แลพระราชาคณะทั้งปวงมีสมเดจ์พระสังฆราชเปนประธาร ปฤกษาเหนพร้อมกันว่าอารามทั้งสองนั้นมีคลองขั้นเปนเขตควรจะมีภัทธสีมาต่างกันได้ ด้วยมีตัวหย่างมาแต่โบราณครั้งกรุงเก่านั้นพระอารามก็ใกล้ใกล้กัน มีอุโบศถผูกพัทธสีมาต่างต่างกัน มีมาแต่ก่อนเปนอันมาก ซึ่งจะว่าเปนภัทธสีมาอันเดียวกันนั้นมิชอบ แลพระธรรมธิราราชมหามุนีกับพระพุทธาจารย์ก็แพ้ในที่ชุมนุมพิภากษา ราชบุรุษนำเอาคำปฤกษาพระราชาคณะขึ้นกราบบังคมทูลสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ทรงพระพิโรธแก่พระพุทธาจารย์ว่าเจรจาอวดรู้กว่าผู้ใหญ่ ดำหรัดให้ถอดพระพุทธาจารย์เสียจากพระราชาคณะ...

...แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งมหาอยู่พุทธาจารย์ซึ่งถอดเสียนั้น เปนพระธรรมกิจไปครองอารามวัดนาค โปรดให้มหาเรืองเทพมุนีซึ่งถอดเสียนั้น เปนพระธรรมโกษาครองอารามวัดบางว้าน้อยดั่งเก่า แล้วโปรดให้พระอาจารย์เป้า บาเรียนเอก แต่ครุ้งกรุงเก่า ลงมาแต่หัวเมืองฝ่ายเหนือมาอยู่ ณะ วัดบางญี่เรือใต้นั้น ตั้งให้เปนพระพุทธาจารย์อยู่ครองพระอารามนั้น...”[๔๓๑]

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้สังคายนาพระไตรปิฎก เวลานั้นพระพุทธาจารย์ได้เข้าร่วมการสังคายนาด้วย โดยเป็นแม่กองชำระคัมภีร์สัททาวิเสส ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์

---

[๔๓๑] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

วัดพระเชตุพนว่า *"พระพุทธาจาริย์เปนแม่กองชำระสัทาวิเศศกองหนึ่ง"*[๔๓๒]

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พระพุทธาจารย์ (สน) วัดสระเกศ เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ เจ้าคณะใหญ่อรัญวาสี สอดคล้องกับใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า

"เจ้าคณะใหญ่ คณะอรัญวาสี ตำแหน่งเดิม

สมเด็จพระพุฒาจารย์ อเนกสถานปรีชา สัปตวิสุทธิจริยาสมบัติ นิพัทธธุตคุณ ศิริสุนทรพรตจาริก อรัญญิกคณฤศร สมณนิกรมหาปรินายก ตรีปิฎกโกศล วิมลศีลขันธ์ สรรพสมณคุณ วิบุลยประสิทธิ์ สถิตย์ณวัด ฯลฯ เจ้าคณะอรัญวาสี มีนิตยภัตร์ราคาเดือนละ ๖ ตำลึง มีถานานุกรม ๘ รูป เหมือนเจ้าคณะๆ กลางสามัญ แต่ตำแหน่งพระครูวินัยธร แลพระครูวินัยธรรม ฐานานุกรม เจ้าคณะอรัญวาสีนั้น แต่เดิมเปนพระครูวินัยสารทะ แลพระครูอภัยสารทะ มาเปลี่ยนเปนพระครูวินัยธร พระครูวินัยธรรมแต่รัชกาลที่ ๔"[๔๓๓]

๒. พระครูวินัยสารทะ คณะพระพุฒาจารย์

คำอธิบาย

พระครูวินัยสารทะ คณะพระพุฒาจารย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฐานานุกรมของพระพุฒาจารย์

ใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูวินัยสารทะ แลพระครูอภัยสารทะ มาเปลี่ยนเปนพระครูวินัยธร พระครูวินัยธรรมแต่รัชกาลที่ ๔"*[๔๓๔]

๓. พระครูอภัยสารท คณะพระพุฒาจารย์

คำอธิบาย

พระครูอภัยสารท คณะพระพุฒาจารย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฐานานุกรมของพระพุฒาจารย์

---

[๔๓๒] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๔๒,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๔๒) เลขที่ ๔๒ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

[๔๓๓] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๑.

[๔๓๔] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๔๑.

ใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“พระครูวินัยสารทะ แลพระครูอภัยสารทะ มาเปลี่ยนเปนพระครูวินัยธร พระครูวินัยธรรมแต่รัชกาลที่ ๔”*[๔๓๕]

๔. พระครูเทพสิทธิเทพาธิบดี คู่สวดคณะพระพุฒาจารย์

คำอธิบาย

พระครูเทพสิทธิเทพาธิบดี คู่สวดคณะพระพุฒาจารย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูคู่สวด ฐานานุกรมของพระพุฒาจารย์

ส่วนใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“พระครูเทพสิทธิเทพาธิบดี เดิมเปนฐานานุกรม”*[๔๓๖]

๕. พระครูศรีสุนทราสรวิจิตร คู่สวดคณะพระพุฒาจารย์

คำอธิบาย

พระครูศรีสุนทราสรวิจิตร คู่สวดคณะพระพุฒาจารย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูคู่สวด ฐานานุกรมของพระพุฒาจารย์

“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์” กล่าวว่า *“พระครูศรีสุนทราษรวิจิตร เดิมเปนฐานานุกรม”*[๔๓๗]

๖. พระครูใบฎีกา คณะพระพุฒาจารย์

คำอธิบาย

พระครูใบฎีกา คณะพุฒาจารย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูใบฎีกา ฐานานุกรมของพระพุฒาจารย์

---

[๔๓๕] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๖๔.

[๔๓๖] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๗๐.

[๔๓๗] **เรื่องเดียวกัน,** หน้าเดียวกัน.

บานขวา

๑. พระครูปลัดอรัญวาสี คณะพระพุฒาจารย์

คำอธิบาย

พระครูปลัดอรัญวาสี คณะพระพุฒาจารย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูปลัด ฐานานุกรมของพระพุฒาจารย์

๒. พระครูมหาสมุห์ คณะพระพุฒาจารย์

คำอธิบาย

พระครูมหาสมุห์ คณะพระพุฒาจารย์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูสมุห์ ฐานานุกรมของพระพุฒาจารย์

๓. พระครูกสิณสังวร

คำอธิบาย

พระครูกสิณสังวร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู ฝ่ายอรัญวาสี

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูกสิณสังวร"* เป็นตำแหน่งพระครูวิปัสสนา[๔๓๘]

๔. พระครูธรรมธิราญาณ

คำอธิบาย

พระครูธรรมธิราญาณ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู คณะอรัญวาสี

---

[๔๓๘] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๗๔.

๕. พระครูรัตนรังสี

คำอธิบาย

พระครูรัตนรังสี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู คณะอรัญวาสี

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" กล่าวว่า *"พระครูรัตนรังษี"* เป็นตำแหน่งพระครูวิปัสสนา[๔๓๙]

๖. พระครูนิโรธญาณ

คำอธิบาย

พระครูนิโรธญาณ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู คณะอรัญวาสี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระนิโครธญาณ อยู่วัดลอดช่อง ๑..."* เป็นพระราชาคณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้[๔๔๐]

"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" กล่าวว่า *"พระครูนิโรธญาณ"* เป็นตำแหน่งพระครูวิปัสสนา[๔๔๑]

---

[๔๓๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๗๔.

[๔๔๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๔๔๑] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๗๔.

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้
ช่องที่ ๕ บานซ้าย

๑. พระธรรมวิโรจเถร

คำอธิบาย

พระธรรมวิโรจเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระธรรมวิโรจน์ อยู่วัดโพธาราม ๑..."* เป็นพระราชาคณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้[๔๔๒]

นอกจากนี้ยังปรากฏใน **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ว่า *"...พระธรรมวิโรจน์อยู่วัดโพธาราม ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายขวาคามวาสี[๔๔๓]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระธรรมวิโรจนเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๔๔]

๒. พระนิโรธรังสี

คำอธิบาย

พระนิโรธรังสี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

๓. พระปัญญาวิสาลเถร

คำอธิบาย

พระปัญญาวิสาลเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

---

[๔๔๒] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๔๔๓] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๙.

[๔๔๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๖.

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๔๕]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระปัญญาวิสารทเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๔๖]

๔. พระคัมภีรปรีชาญาณเถร

คำอธิบาย

พระคัมภีร์ปรีชาญาณเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๔๗]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระคัมภีร์ปรีชาเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๔๘]

๕. พระปัญญาคัมภีรเถร

คำอธิบาย

พระปัญญาคัมภีรเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๔๙]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระปัญญาคัมภีรเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๕๐]

---

[๔๔๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๔๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๗.

[๔๔๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๔๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๗.

[๔๔๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๕๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๗.

๖. พระครูโลกุตตรวิหาร

คำอธิบาย

พระครูโลกุตตรวิหาร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยา[๔๕๑]

ส่วนใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“พระโลกุตรวิหารเถร”* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๕๒]

บานขวา

๑. พระญาณสังวรเถร

คำอธิบาย

พระญาณสังวรเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์เจ้าคณะรอง คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยา[๔๕๓]

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้สถาปนาพระอาจารย์สุก วัดท่าหอยกรุงเก่า เป็นพระญาณสังวร ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

“แล้วให้นิมนต์พระอาจารย์วัดท่าหอย คลองตเคียน แขวงกรุงเก่า ลงมาอยู่ครองวัดพลับ ให้เปนพระญาณสังวรเถร”

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายในหนังสือ **“ตำนานคณะสงฆ์”** ว่า *“และเปลี่ยนตำแหน่งพระญาณสังวรเป็นเจ้าคณะรองฝ่ายอรัญวาสี เพราะทรงเลื่อมใสในพระอาจารย์สุกวัดท่าหอยกรุงเก่า ซึ่งโปรดให้นิมนต์มาทรงสถาปนาเป็นที่พระญาณ*

---

[๔๕๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๕๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๗.

[๔๕๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

สังวร อยู่วัดราชสิทธาราม ด้วยท่านองค์นี้มีเกียรติคุณในทางวิปัสสนาธุระมาก...”[๔๕๔]

ส่วนใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“สมเด็จพระญาณสังวร อดิศรสังฆเถรา สัตวิสุทธิจริยาปรินายก สปิฎกธรา มหาอุดมศีลอนันต์ อรัญวาสี สถิตในราชสิทธาวาศวรวิหาร พระอารามหลวง มีนิตยภัตรเท่าไรแลฐานานุกรมกี่รูปไม่ได้ความ”* เป็นตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ คณะอรัญวาสี ตำแหน่งพิเศษ[๔๕๕]

๒. พระญาณวิเชียรเถร

คำอธิบาย

พระญาณวิเชียรเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยา[๔๕๖]

ส่วนใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“พระญาณวิเชียรเถร”* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๕๗]

๓. พระญาณวิสาลเถร

คำอธิบาย

พระญาณวิสาลเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยา[๔๕๘]

---

[๔๕๔] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๔๒.

[๔๕๕] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๔๑.

[๔๕๖] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๕๗] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๗.

[๔๕๘] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระญาณวิสารทเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๕๙]

๔. พระญาณโกสลเถร

คำอธิบาย

พระญาณโกสลเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๖๐]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระญาณโกสลเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๖๑]

๕. พระญาณรังสี

คำอธิบาย

พระญาณรังสี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

สมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยากล่าวว่า *"พระญาณรังสี อยู่วัดสาติดิชน ๑"* เป็นพระราชาคณะคามวาสี ฝ่ายขวา คณะใต้[๔๖๒]

นอกจากนี้ยังปรากฏใน **"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง"** บันทึกเกี่ยวกับสมณศักดิ์นี้ว่า *"...พระญาณรังสีอยู่วัดสารทติชน ๑..."* เป็นพระราชาคณะฝ่ายขวาคามวาสี[๔๖๓]

---

[๔๕๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๖.

[๔๖๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๖๑] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๖.

[๔๖๒] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๖.

[๔๖๓] **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง,** หน้า ๒๕๙.

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระญาณรังษี"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๖๔]

๖. พระญาณโสภณ

คำอธิบาย

พระปัญญาวิสาลเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

---

[๔๖๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์**, หน้า ๑๖๖.

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้

ช่องที่ ๖ บานซ้าย

๑. พระสุธรรมสังวรเถร

คำอธิบาย

พระสุธรรมสังวรเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๖๕]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระสุธรรมสังวรเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๖๖]

๒. พระวิสุทธิสังวรเถร

คำอธิบาย

พระวิสุทธิสังวรเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๖๗]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระวิสุทธิสังวรเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๖๘]

๓. พระสุธรรมาจารยเถร

คำอธิบาย

พระสุธรรมาจารยเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

---

[๔๖๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๖๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๗.

[๔๖๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๖๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๗.

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๖๙]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์" กล่าวว่า** *"พระสุธรรมาจารเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๗๐]

๔. พระสมาบัติวิหารเถร

คำอธิบาย

พระสมาบัติวิหารเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๗๑]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระสมาบัติวิหารเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๗๒]

๕. พระฌานภิรัตเถร

คำอธิบาย

พระฌานภิรัตเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๗๓]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูฌานาภิรัต"* เป็นตำแหน่งพระครูวิปัสสนา[๔๗๔]

---

[๔๖๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๗๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๗.

[๔๗๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๗๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๗.

[๔๗๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๗๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๗๔.

๖. พระครูวิสุทธิสมโพธิ์

คำอธิบาย

พระครูวิสุทธิสมโพธิ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๗๕]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูวิสุทธิสมโพธิ์ เดิมเปนพระครูฐานานุกรม"* เป็นตำแหน่งพระครูวิปัสสนา[๔๗๖]

บานขวา

๑. พระสุธรรมเทพเถร

คำอธิบาย

พระสุธรรมเทพเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๗๗]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระธรรมเทพเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๗๘]

๒. พระวิสุทธิสารเถร

คำอธิบาย

พระวิสุทธิสารเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

---

[๔๗๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๗๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๗๔.

[๔๗๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๗๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๖.

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๗๙]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระวิสุทธิสารเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๘๐]

๓. พระบวรวิริยเถร

คำอธิบาย

พระบวรวิริยเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๘๑]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระบวรวิริยเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๘๒]

๔. พระบวรวิชาญาณเถร

คำอธิบาย

พระบวรวิชาญาณเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๘๓]

---

[๔๗๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๘๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๗.

[๔๘๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๘๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๖.

[๔๘๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระบวรวิชาญาณเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๘๔]

๕. พระอุดมวิชาญาณเถร

คำอธิบาย

พระอุดมวิชาญาณเถร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๘๕]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระอุดมวิชาญาณเถร"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา[๔๘๖]

๖. พระครูนิโรธรักขิต

คำอธิบาย

พระครูนิโรธรักขิต ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู คณะอรัญวาสี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๘๗]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูนิโรธรักขิต เดิมเปนพระครูฐานานุกรม"* เป็นตำแหน่งพระครูวิปัสสนา[๔๘๘]

---

[๔๘๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๖.

[๔๘๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๘๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๖๖.

[๔๘๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๕.

[๔๘๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๗๔.

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้

ช่องที่ ๗ บานซ้าย

๑. พระครูวิบูลย์เกียรติราชมุนีศรีสังฆราชา ราชบุรี

คำอธิบาย

พระครูวิบูลย์เกียรติราชมุนีศรีสังฆราชา ราชบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูที่สังฆราชาเมืองราชบุรี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูพิบูลย์เกียรติ ที่สังฆราชา ๑..."* คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๔๘๙]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูวิบูลยเกียรติราชมุนี เจ้าคณะเมือง"*[๔๙๐]

๒. พระครูธรรมเสนา เจ้าคณะลาวพุงดำ ราชบุรี

คำอธิบาย

พระครูธรรมเสนา เจ้าคณะลาวพุงดำ ราชบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูเจ้าคณะลาวพุงดำ เมืองราชบุรี (ลาวพุงดำ คือ กลุ่มไทยวน หรือ ชาวล้านนาที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ที่ราชบุรี) ต่อมายกเป็นตำแหน่งพระราชาคณะชั้นสามัญ เป็นเจ้าคณะจังหวัดราชบุรี ภายหลังเปลี่ยนเป็นราชทินนามพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมเสนานี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูธรรมเสนา ๑..."* คณะหัวเมืองปากใต้ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๔๙๑]

---

[๔๘๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๔๙๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๓.

[๔๙๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

ส่วนใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“พระธรรมเสนา เจ้าคณะรองฝ่ายลาว”*[๔๙๒]

๓. พระครูอภัยมงคล เจ้าคณะไทย ราชบุรี

คำอธิบาย

พระครูอภัยมงคล เจ้าคณะไทย ราชบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะไทย เมืองราชบุรี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยาว่า *“...พระครูอภัยมงคล ๑...”* เป็นตำแหน่งพระครูเมืองราชบุรี คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๔๙๓]

ส่วนใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“พระครูอภัยมงคล เจ้าคณะรองเดิม”*[๔๙๔]

๔. พระครูอินทโมลี เจ้าคณะลาวพุงขาว ราชบุรี

คำอธิบาย

พระครูอินทโมลี เจ้าคณะลาวพุงขาว ราชบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูเจ้าคณะลาวพุงขาว เมืองราชบุรี (ลาวพุงขาว คือ กลุ่มลาวล้านช้างเวียงจันทน์ ที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ที่ราชบุรี)

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยา[๔๙๕]

ส่วนใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“พระครูอินทโมลี เจ้าคณะรองฝ่ายไทย”*[๔๙๖]

---

[๔๙๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๓.

[๔๙๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๔๙๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๓.

[๔๙๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๔๙๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๔.

๕. พระครูรามาธิบดี เจ้าคณะรามัญ ราชบุรี

คำอธิบาย

พระครูรามาธิบดี เจ้าคณะรามัญ ราชบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะรามัญ เมืองราชบุรี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๔๙๗]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูรามาธิบดี เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญเดิม"*[๔๙๘]

๖. พระครูอินทเขมา เจ้าคณะเขมร ราชบุรี

คำอธิบาย

พระครูอินทเขมา เจ้าคณะเขมร ราชบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเขมร เมืองราชบุรี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูอินทเขมา ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครูเมืองราชบุรี คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๔๙๙]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูอินทเขมา เจ้าคณะรองฝ่ายเขมร"*[๕๐๐]

---

[๔๙๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๔๙๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๔.

[๔๙๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๐๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๔.

บานขวา

๑. พระครูพิเชยคิรี เมืองศรีสวัสดิ์

คำอธิบาย

พระครูพิเชยคิรี เมืองศรีสวัสดิ์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองศรีสวัสดิ์

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...เมืองศรีสวัสดิ์ พระครูพิชัยคิรีศรีสวัสดิราชมุนี ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองศรีสวัสดิ์ คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๐๑]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า "เมืองศรีสวัสดิ (พระครูพิไชยคิรีศรีสวัสดิราชมุนี เจ้าคณะเดิม)"[๕๐๒]

๒. พระครูวิสุทธิรังสี กาญจนบุรี

คำอธิบาย

พระครูวิสุทธิรังสี เมืองกาญจนบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองกาญจนบุรี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา ซึ่งกล่าวพระครู เมืองกาณจนบุรีมีสมณศักดิ์ว่า *"...เมืองกาญจนบุรี พระครูรามัญญาธิบดี ๑ พระครูอินทมุนี ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองกาญจนบุรี คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๐๓]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า

---

[๕๐๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

[๕๐๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๕.

[๕๐๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

“เมืองกาญจนบุรี

๑. พระครูวิสุทธิรังสี เจ้าคณะเมือง

๒. พระครูจริยาภิรัต ร.๖”[๕๐๔]

๓. พระครูอภัยคิรี ไทรโยค

คำอธิบาย

พระครูอภัยคิรี ไทรโยค ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมือง ไทรโยค ปัจจุบันคือ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุง นอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยาว่า *“...เมืองไทรโยค พระครูอภัยคิรีศรีสังฆคณาจารย์ ญาณมุนี ๑...”* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองไทรโยค คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะ คามวาสีฝ่ายขวา[๕๐๕]

ส่วนใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“เมืองไทรโยค (พระครูอภัยคิรีศรีสังฆคณาจารย์ญาณมุนี เจ้าคณะเดิม)”*[๕๐๖]

๔. พระครูมหาสิทธิการ สมุทรสงคราม

คำอธิบาย

พระครูมหาสิทธิการ สมุทรสงคราม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่ง สมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะ เมืองสมุทรสงคราม

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุง นอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยาว่า *“...พระครูมหาสิทธิการญาณรักขิตวิจิตรมุนี ๑...”* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองสมุทรสงคราม คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๐๗]

---

[๕๐๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๕.

[๕๐๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

[๕๐๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๕.

[๕๐๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

ส่วนใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“พระครูมหาสิทธิการ ญาณรักขิตวิจิตรมุนี เจ้าคณะเมืองเปนพระราชาคณะก็มี”*[๕๐๘]

๕. พระครูญาณสาคร สมุทรสงคราม

คำอธิบาย

พระครูญาณสาคร สมุทรสงคราม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูเมืองสมุทรสงคราม

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยา[๕๐๙]

ส่วนใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“พระครูญาณสาคร เจ้าคณะรองเดิม”*[๕๑๐]

๖. พระครูสมุหวิเชยอภัยมุนี สาครบุรี

คำอธิบาย

พระครูสมุหวิเชยอภัยมุนี สาครบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองสาครบุรี ปัจจุบันคือ จังหวัดสมุทรสาคร

ไม่สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยา แต่กล่าวว่า *“...เมืองสาครบุรี พระครูธรรมเสนามหามุนี ๑...”* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองสาครบุรี คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๑๑]

ส่วนใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“พระครูสมุทวิไชยอภัยมุนี เจ้าคณะเดิม”*[๕๑๒]

---

[๕๐๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๕.

[๕๐๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๑๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๕.

[๕๑๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๑๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๓.

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้

ช่องที่ ๘ บานซ้าย

๑. พระครูสุวรรณมุนี ศรีสังฆปรินายก สังฆราชา เพชรบุรี

คำอธิบาย

พระครูสุวรรณมุนี ศรีสังฆปรินายก สังฆราชา เพชรบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู สังฆราชาเมืองเพชรบุรี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูสุวรรณมุนี ที่สังฆราชา ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครูที่สังฆราชา เมืองเพชรบุรี คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๑๓]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูสุวรรณมุนี เจ้าคณะรอง"*[๕๑๔]

๒. พระครูญาณเพชรรัตน เพชรบุรี

คำอธิบาย

พระครูญาณเพชรรัตน เพชรบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองเพชรบุรี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูญาณเพชรรัตน ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองเพชรบุรี คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๑๕]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูญาณเพ็ชร์รัตน์"*[๕๑๖]

---

[๕๑๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

[๕๑๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๔.

[๕๑๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๑๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๔.

๓. พระครูญาณวิมล เพชรบุรี

คำอธิบาย

พระครูญาณวิมล เพชรบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองเพชรบุรี

สมณศักดิ์นี้ไม่ปรากฏใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๕๑๗]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูญาณวิมล"*[๕๑๘]

๔. พระครูสุชาติเมธาจารย์ เพชรบุรี

คำอธิบาย

พระครูสุชาติเมธาจารย์ เพชรบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองเพชรบุรี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูสุชาติเมธา ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครูเมืองเพชรบุรี คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๑๙]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูสุชาติเมธาจารย์"*[๕๒๐]

๕. พระครูญาณวิสุทธิ์ เพชรบุรี

คำอธิบาย

พระครูญาณวิสุทธิ์ เพชรบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองเพชรบุรี

---

[๕๑๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๑๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๔.

[๕๑๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๒๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๔.

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๕๒๑]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูญาณวิสุทธิ"*[๕๒๒]

๖. พระครูชลธารามหามุนี ชลบุรี

คำอธิบาย

พระครูชลธารามหามุนี ชลบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองชลบุรี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...เมืองชลบุรี พระครูชลธารามหามุนี ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองชลบุรี คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๒๓]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูชลธารามหามุนี เจ้าคณะเดิม"*[๕๒๔]

บานขวา

๑. พระสังฆราชา จันทบุรี

คำอธิบาย

พระสังฆราชา จันทบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู สังฆราชาเมืองจันทบุรี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...เมืองจันทบุรี พระครูสังฆราชา ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครูที่สังฆราชา เมืองจันทบุรี คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๒๕]

---

[๕๒๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๒๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๔.

[๕๒๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๒๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๙.

[๕๒๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระสังฆราชา เจ้าคณะเดิม"*[๕๒๖]

๒. พระครูสุธรรมจินดามหามุนี ตราด

คำอธิบาย

พระครูสุธรรมจินดามหามุนี ตราด ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองตราด

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...เมืองกราด พระครูสุธรรมธิราชมหามุนี ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองตราด คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๒๗]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูสุธรรมจินดามหามุนี เจ้าคณะเดิม"*[๕๒๘]

๓. พระครูอินทโมลีศรีสังวร พนัสนิคม[๕๒๙]

คำอธิบาย

พระครูอินทโมลีศรีสังวร พนัสนิคม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เจ้าคณะเมืองพนัสนิคม

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๕๓๐]

สมณศักดิ์นี้น่าจะตั้งขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากเมืองพนัสนิคมเป็นเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เจ้าเมืองชื่อ "พระอินทอาสา"

---

[๕๒๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๖.

[๕๒๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๒๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๗.

[๕๒๙] ปัจจุบันคือ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

[๕๓๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ว่า

*"หัวเมืองกรมท่านั้น พวกลาวอาสาปากน้ำนั้นมาตั้งขึ้นเมื่อครั้งในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ภายหลังเมื่อปีชวด สัมฤทธิศก พวกลาวไม่สบายขอไปตั้งอยู่ที่เมืองพระรถ จึ่งโปรดให้ตัดเอาแขวงเมืองชลบุรี เมืองฉะเชิงเทรามาตั้งเป็นเมืองขึ้นชื่อ**เมืองพนัศนิคม** เจ้าเมืองชื่อพระอินทรอาสา..."*[๕๓๑]

เจ้าคณะเมืองพนัสนิคมมีสมณศักดิ์เป็นที่ "พระอินทโมลี" สอดคล้องกับใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า เจ้าคณะเมืองพนัสนิคมมีสมณศักดิ์เป็นที่ *"พระครูอินทโมฬี เจ้าคณะ"*[๕๓๒]

๔. พระครูสุธรรมธิราราชมุนี ระยอง

คำอธิบาย

พระครูสุธรรมธิราชมุนี ระยอง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองระยอง

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูสุธรรมธิราราชมหามุนี ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองระยอง คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๓๓]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูสุธรรมธีราราชมหามุนี เจ้าคณะเดิม"*[๕๓๔]

---

[๕๓๑] เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๙.

[๕๓๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๘๙.

[๕๓๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๓๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๗.

๕. พระครูสุวรรณรังสี บางละมุง

คำอธิบาย

พระครูสุวรรณรังสี บางละมุง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองบางละมุง ปัจจุบันคือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูสุวรรณรังษีมุนี ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองบางละมุง คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๓๕]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูสุวรรณรังษี เจ้าคณะเดิม"*[๕๓๖]

๖. พระครูอินทลังกา ตานี

คำอธิบาย

พระครูอินทลังกา ตานี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองตานี ปัจจุบันคือ จังหวัดปัตตานี

ไม่ปรากฏสมณศักดิ์นี้ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา[๕๓๗]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูอินทลังกา เจ้าคณะเดิม"*[๕๓๘]

---

[๕๓๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๓๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๐.

[๕๓๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

[๕๓๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๙.

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้

ช่องที่ ๙ บานซ้าย

๑. พระครูลังกาแก้วราชมุนี สังฆราชา ไชยาบุรี[๕๓๙]

คำอธิบาย

พระครูลังกาแก้วราชมุนี สังฆราชา ไชยาบุรี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูเมืองไชยา ปัจจุบันคือ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูกาแก้ว ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครูเมืองไชยา คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๔๐]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูรัตนมุนี ศรีสังฆราชาลังกาแก้ว เจ้าคณะรอง"*[๕๔๑]

๒. พระครูการาม ไชยา

คำอธิบาย

พระครูการาม ไชยา ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองไชยา ปัจจุบันคือ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูการาม ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครูเมืองไชยา คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๔๒]

---

[๕๓๙] ปัจจุบันคือ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

[๕๔๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

[๕๔๑] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๒๐๐.

[๕๔๒] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

ส่วนใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า *“พระครูโสภณเจตสิการาม ร.๕”*[๕๔๓]

๓. พระครูอินทโมลี เมืองปะสงค์

คำอธิบาย

พระครูอินทโมลี เมืองปะสงค์ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองปะสง ปัจจุบันคือ เขาประสงค์ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยาว่า *“...เมืองประสงค์ พระครูอินทโมลี ๑ ขึ้นคณะไชยา...”* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองปะสงค์ คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๔๔]

ส่วนใน **“ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์”** กล่าวว่า เมืองพสง *“พระครูอินทโมฬี เจ้าคณะเดิม”*[๕๔๕]

๔. พระครูธรรมวิจิตร เมืองหลังสวน

คำอธิบาย

พระครูธรรมวิจิตร เมืองหลังสวน ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองหลังสวน ปัจจุบันคือ อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **“ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า”** สมัยอยุธยาว่า *“...พระครูอุดมปัญญาปรีชาวิสุทธิมุนี ๑ ขึ้นคณะไชยา...”* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองหลังสวน คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๔๖]

---

[๕๔๓] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๒๐๐.

[๕๔๔] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๔๕] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๒๐๑.

[๕๔๖] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูธรรมวิจิตร์ อุดมปัญญาปรีชามุนี เจ้าคณะเดิม"*[๕๔๗]

๕. พระครูจุหามุนี อุทุมพร[๕๔๘]

คำอธิบาย

พระครูจุหามุนี อุทุมพร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองชุมพร

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาระบุว่า *"...เมืองไม่มีพระครู...เมืองอุทุมพร ๑..."* คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๔๙]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูจุหามุนี เจ้าคณะเมือง"*[๕๕๐]

๖. พระครูสุวรรณคิรี อุทุมพร

คำอธิบาย

พระครูสุวรรณคิรี อุทุมพร ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองชุมพร

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาระบุว่า *"...เมืองไม่มีพระครู...เมืองอุทุมพร ๑..."* คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๕๑]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูสุวรรณคิรี เจ้าคณะรองเดิม"*[๕๕๒]

---

[๕๔๗] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๐.

[๕๔๘] ปัจจุบันคือ จังหวัดชุมพร

[๕๔๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

[๕๕๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๒๐๐.

[๕๕๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๕๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๒๐๐.

บานขวา

๑. พระครูสุนทรสมุทร เมืองสมุทรปราการ

คำอธิบาย

พระครูสุนทรสมุทร เมืองสมุทรปราการ ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูเมืองสมุทรปราการ

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...เมืองสมุทรปราการ พระครูญาณกิตติราชมุนี ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครูเมืองสมุทรปราการ คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๕๓]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูญาณกิติราชมุนี เจ้าคณะเดิม"*[๕๕๔]

๒. พระครูวิเชียรปัญญา ฉลาง

คำอธิบาย

พระครูวิเชียรปัญญา ฉลาง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองฉลาง ปัจจุบันคือ อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูวิเชียรปัญญามหามุนี ๑ พระครูวิสุทธิวงศาจารย์ญาณมุนี ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองถลาง คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๕๕]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูวิเชียรปัญญามหามุนี เจ้าคณะ"*[๕๕๖]

---

[๕๕๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๗.

[๕๕๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๗๖.

[๕๕๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

[๕๕๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๒๐๗.

๓. พระครูวิสุทธิพรหมจรรย์ ตะกั่วทุ่ง

คำอธิบาย

พระครูวิสุทธิพรหมจรรย์ ตะกั่วทุ่ง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองตะกั่วทุ่ง ปัจจุบันคือ อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...เมืองตะกั่วทุ่ง พระครูโฆษาวิสุทธิ์ ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองถลาง คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๕๗]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า เมืองตะกั่วทุ่ง *"พระครูวิสุทธิพรหมจรรย์สุวรรณคูหา เจ้าคณะ"*[๕๕๘]

๔. พระครูอุดมปัญญา ตะกั่วป่า

คำอธิบาย

พระครูอุดมปัญญา ตะกั่วป่า ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองตะกั่วป่า ปัจจุบันคือ อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูอุดมปัญญา ๑..."* เป็นตำแหน่งพระครู เมืองตะกั่วป่า คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๕๙]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูอุดมปัญญา เจ้าคณะ"*[๕๖๐]

---

[๕๕๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

[๕๕๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๒๐๗.

[๕๕๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

[๕๖๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๒๐๗.

๕. พระครูลังกาวี เมืองฉวี[๕๖๑]

คำอธิบาย

พระครูลังกาวี เมืองฉวี ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองฉวี ปัจจุบันคือ อำเภอสวี จังหวัดชุมพร

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...เมืองไม่มีพระครู...เมืองฉวี ๑..."* คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๖๒]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"เมืองฉวี พระครูลังกาวี เจ้าคณะ"*[๕๖๓]

๖. พระครูญาณโมลี สงขา[๕๖๔]

คำอธิบาย

พระครูญาณโมลี สงขา ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองสงขา ปัจจุบัน คือ จังหวัดสงขลา

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...เมืองไม่มีพระครู...เมืองสงขลา ๑..."* คณะหัวเมืองปากใต้ ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา[๕๖๕]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูญาณโมฬี"*[๕๖๖]

---

[๕๖๑] ปัจจุบันคือ อำเภอสวี จังหวัดชุมพร

[๕๖๒] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๙.

[๕๖๓] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๒๐๑.

[๕๖๔] ปัจจุบันคือ จังหวัดสงขลา

[๕๖๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๙.

[๕๖๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๘.

หน้าต่างผนังด้านทิศใต้

หน้าต่างด้านหลัง บานซ้าย

๑. พระครูลังกาแก้ว สังฆราชา นครศรีธรรมราช[๕๖๗]

คำอธิบาย

พระครูลังกาแก้ว สังฆราชา นครศรีธรรมราช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูสังฆราชา เมืองนครศรีธรรมราช คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูกาแก้ว ๑..."* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๕๖๘]

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า *"...ที่เรียกว่ากาแก้วนั้นเชื่อว่ามาแต่ลังกาป่าแก้ว คือ คณะนิกายสงฆ์ลังกา ซึ่งอุปสมบทมาจากพระวันรัตมหาเถรดังกล่าวมาแล้ว..."*[๕๖๙]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูกาแก้วเจ้าคณะรองรักษาพระมหาธาตุทิศบูรพา"*[๕๗๐]

๒. พระครูการาม นครศรีธรรมราช

คำอธิบาย

พระครูการาม นครศรีธรรมราช ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองนครศรีธรรมราช ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

---

[๕๖๗] ตำแหน่ง กา ทั้ง ๔ มีหน้าที่รักษาพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช ในทิศทั้ง ๔ คือ พระครูกาแก้ว รักษาทิศตะวันออก พระครูการาม รักษาทิศใต้ พระครูกาชาด รักษาทิศตะวันตก พระครูกาเดิม รักษาทิศเหนือ

[๕๖๘] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

[๕๖๙] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๗.

[๕๗๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๗.

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูการาม ๑..."* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๕๗๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า *"...ชื่อการามน่าจะมาแต่พวกลังกาวงศ์ที่แปลงมาจากเมืองรามัญ..."*[๕๗๒]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูการาม เจ้าคณะรองรักษาพระมหาธาตุทิศทักษิณ"*[๕๗๓]

๓. พระครูกาชาต นครศรีธรรมราช

คำอธิบาย

พระครูกาชาต ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูกาชาต ๑..."* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๕๗๔]

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า *"...กาชาตน่าจะเดาว่าพวกพระสงฆ์ที่เป็นชาวลังกาแท้ๆ คือเป็นลังกาโดยชาติที่กำเนิด แต่ข้อที่อธิบายเรื่องการาม กาชาตนี้ไม่สู้จะแน่ใจ..."*[๕๗๕]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูกาชาติ เจ้าคณะรองรักษาพระมหาธาตุทิศประจิม"* เป็นตำแหน่งพระราชาคณะที่เป็นเปรียญ[๕๗๖]

---

[๕๗๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

[๕๗๒] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๗.

[๕๗๓] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๗.

[๕๗๔] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

[๕๗๕] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๗.

[๕๗๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๘.

๔. พระครูกาเดิม นครศรีธรรมราช

คำอธิบาย

พระครูกาเดิม ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระราชาคณะ คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูกาเดิม ๑..."* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๕๗๗]

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า *"...กาเดิมนั้นเชื่อว่ามาแต่คำ ลังกาเดิม คือพวกพระที่ไปแปลงจากลังกา ซึ่งมาอยู่ในเมืองนครก่อนพระนิกายลังกาอื่น จึงเรียกว่าลังกาเดิม หมายความว่าที่อยู่มาแต่แรก..."*[๕๗๘]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูกาเดิม เจ้าคณะรองรักษาพระมหาธาตุทิศอุดร"*[๕๗๙]

๕. พระครูรัตนโมลี สังฆราชา สงขลา[๕๘๐]

คำอธิบาย

พระครูรัตนโมลี สังฆราชา สงขลา ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครูสังฆราชาเมืองสงขลา ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยา กล่าวว่า *"...เมืองไม่มีพระครู...เมืองสงขลา ๑..."* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๕๘๑]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูรัตนโมลี เจ้าคณะเมือง"*[๕๘๒]

---

[๕๗๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๘.

[๕๗๘] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๘.

[๕๗๙] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๘.

[๕๘๐] ปัจจุบันคือ จังหวัดสงขลา

[๕๘๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๙.

[๕๘๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๘.

๖. พระครูธรรมโมลี สงขลา

คำอธิบาย

พระครูธรรมโมลี สงขลา ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองสงขลา คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

ใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยากล่าวว่า *"...เมืองไม่มีพระครู...เมืองสงขลา ๑..."* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๕๘๓]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูธรรมโมฬี"*[๕๘๔]

บานขวา

๑. พระครูกาแก้ว สังฆราชา พัทลุง

คำอธิบาย

พระครูกาแก้ว สังฆราชา พัทลุง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์ครูสังฆราชา เมืองพัทลุง คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูกาแก้ว ๑..."* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๕๘๕]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูกาแก้ว"*[๕๘๖]

---

[๕๘๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๙.

[๕๘๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๘.

[๕๘๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๙.

[๕๘๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๙.

๒. พระครูการาม พัทลุง

คำอธิบาย

พระครูการาม พัทลุง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองพัทลุง คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูการาม ๑..."* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๕๘๗]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูการาม"*[๕๘๘]

๓. พระครูกาชาต พัทลุง

คำอธิบาย

พระครูกาชาต พัทลุง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองพัทลุง คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูกาชาต ๑..."* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๕๘๙]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูกาชาต"*[๕๙๐]

---

[๕๘๗] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๙.

[๕๘๘] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๙.

[๕๘๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๙.

[๕๙๐] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๙.

๔. พระครูกาเดิม พัทลุง

คำอธิบาย

พระครูกาเดิม พัทลุง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองพัทลุง คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูกาเดิม ๑..."* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๕๙๑]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูกาเดิม"*[๕๙๒]

๕. พระครูธรรมจักร พัทลุง

คำอธิบาย

พระครูธรรมจักร พัทลุง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์ หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองพัทลุง คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูธรรมจักร ๑..."* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๕๙๓]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูธรรมจักร สำหรับสวดพิธี"*[๕๙๔]

---

[๕๙๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๙.

[๕๙๒] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๙.

[๕๙๓] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๙.

[๕๙๔] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๙.

๖. พระครูธรรมโฆษ พัทลุง

คำอธิบาย

พระครูธรรมโฆษ พัทลุง ตามที่ปรากฏในจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์หลังบานหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน เป็นสมณศักดิ์พระครู เมืองพัทลุง คณะคามวาสีฝ่ายขวา คณะใต้

สมณศักดิ์นี้ปรากฏหลักฐานใน **"ทำเนียบตำแหน่งพระราชาคณะในกรุง นอกกรุง ครั้งกรุงเก่า"** สมัยอยุธยาว่า *"...พระครูธรรมโฆษ ๑..."* ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย[๕๙๕]

ส่วนใน **"ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์"** กล่าวว่า *"พระครูธรรมโฆษ สำหรับสวดพิธี"*[๕๙๖]

---

[๕๙๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานคณะสงฆ์,** หน้า ๒๙.

[๕๙๖] **ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์,** หน้า ๑๙๙.

บรรณานุกรม

คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน. **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. **ตำนานคณะสงฆ์.** กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔.

ตาลปัตร ฝีพระหัตถ์สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๖.

ตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์. กรุงเทพฯ: ไทย, ๒๔๕๗.

ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๘.

ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง. กรุงเทพฯ: แสงดาว, ๒๕๕๓.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. กรุงเทพฯ: ศิวพร, ๒๕๑๗.

ประชุมพระราชปุจฉา. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๑๗.

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑. พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๗.

ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๗ ประมวลจารึกที่พบในประเทศไทยและต่างประเทศ. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๕.

ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ตุ้ยเขียว, **ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่ เชียงตุง.** กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ฯ, ๒๕๖๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓) เลขที่ ๓ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๑ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๖. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๖) เลขที่ ๖ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๑ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๙. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๙) เลขที่ ๙ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๒ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๑๔. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑๔) เลขที่ ๑๔ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๒ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๑๘. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑๘) เลขที่ ๑๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๓ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๒. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๒) เลขที่ ๒๒ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๓ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๓. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๓) เลขที่ ๒๓ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๓ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๗. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๗) เลขที่ ๒๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๑. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๑) เลขที่ ๓๑ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๒. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๒) เลขที่ ๓๒ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๗. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๗) เลขที่ ๓๗ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๘. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๘) เลขที่ ๓๘ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๙. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๔๐) เลขที่ ๔๐ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๔๒. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๔๐) เลขที่ ๔๐ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๕ ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗/๔/๒๔๘๒.

ยอร์ช เซเดส์. **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๒ จารึก ทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้.** กรุงเทพฯ: ศิวพร, ๒๕๐๓.

ศานติ ภักดีคำ, **พระมหาเจษฎาราชอาณาจักร ในจารึกทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมือง วัดพระเชตุพน.** กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๖๒.

ศิลปากร, กรม. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๑.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

__________. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๓.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

__________. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๔.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

__________. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

__________. **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑.** กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๔.

__________. **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒.** กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๕.

__________. **ลำน้ำมหาชาติ.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๕๐.

สมมตอมรพันธุ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. **เรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

สมมตอมรพันธุ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. **เรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

อัญชนา จิตสุทธิญาณ และศานติ ภักดีคำ (บรรณาธิการ). **ศิลาจารึกสุโขทัย ฉบับภาษาไทย-เขมร.** กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, ๒๕๕๒.

การบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
(ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช

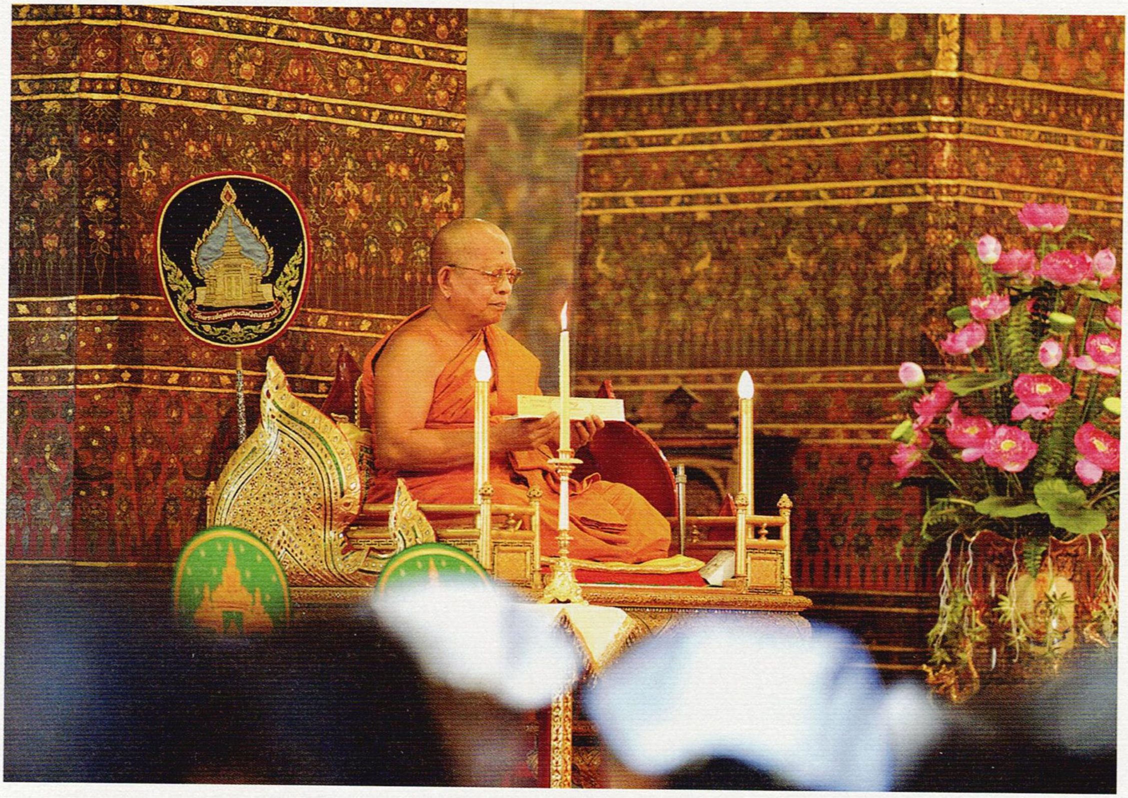
และอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๖๒

อัญเชิญพระอัฐิสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๗
อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน องค์ที่ ๒ และพระอัฐิสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๗ อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน องค์ที่ ๑๑
ไปบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันอดีตเจ้าอาวาส ณ พระอุโบสถวัดพระเชตุพน วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๖๒

พระพรหมกวี วัดกัลยาณมิตร แสดงพระธรรมเทศนา

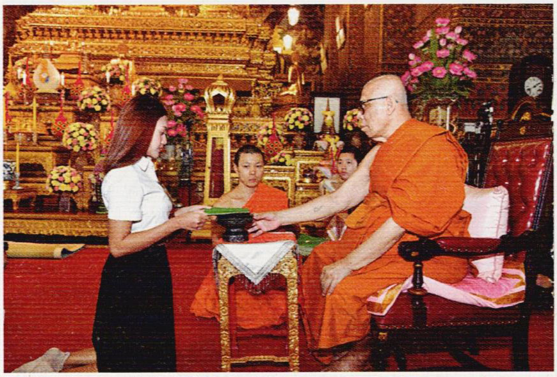

สมเด็จพระพุฒาจารย์ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก วัดไตรมิตรวิทยาราม
เป็นประธานมอบทุนสนับสนุนสาธารณกุศล ทุนการศึกษากองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗
และทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพน

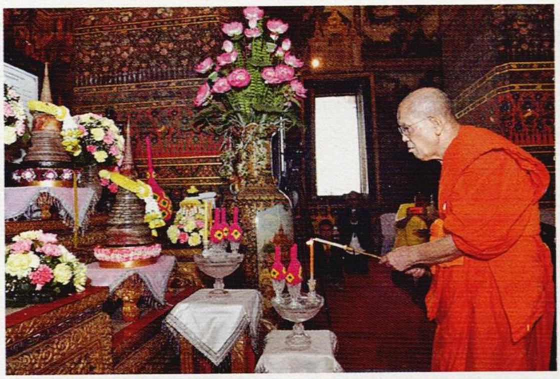

สมเด็จพระพุฒาจารย์ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก วัดไตรมิตรวิทยาราม
เป็นประธานในการบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

ตู้รับบริจาค
งานอดิตเจ้าอาวาส

สถิติการมอบทุน "กองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗"
เพื่อการศึกษาและสาธารกุศล
เนื่องในดิถีคล้ายวันสิ้นพระชนม์ ปีที่ ๔๔
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ - ๒๕๖๓

ครั้งที่ ๑ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๑๗	รวมเป็นเงิน	๗๔,๓๐๐	บาท
ครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๑๘	รวมเป็นเงิน	๕๔,๙๑๓	บาท
ครั้งที่ ๓ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๑๙	รวมเป็นเงิน	๒๕,๐๐๐	บาท
ครั้งที่ ๔ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๐			
ครั้งที่ ๕ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๑	รวมเป็นเงิน	๔๐,๖๐๐	บาท
ครั้งที่ ๖ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๒	รวมเป็นเงิน	๔๑,๓๐๐	บาท
ครั้งที่ ๗ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๓	รวมเป็นเงิน	๖๔,๓๐๐	บาท
ครั้งที่ ๘ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๔	รวมเป็นเงิน	๔๑๕,๖๐๐	บาท
ครั้งที่ ๙ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๕	รวมเป็นเงิน	๗๕๑,๐๑๙	บาท
ครั้งที่ ๑๐ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๖	รวมเป็นเงิน	๘๗,๘๐๐	บาท
ครั้งที่ ๑๑ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๗	รวมเป็นเงิน	๑๘๔,๑๐๐	บาท
ครั้งที่ ๑๒ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๘	รวมเป็นเงิน	๑๐๘,๐๐๐	บาท
ครั้งที่ ๑๓ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๙	รวมเป็นเงิน	๑๓๗,๙๐๐	บาท
ครั้งที่ ๑๔ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๐	รวมเป็นเงิน	๑๒๙,๙๐๐	บาท
ครั้งที่ ๑๕ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๑	รวมเป็นเงิน	๑๑๖,๔๐๐	บาท
ครั้งที่ ๑๖ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๒	รวมเป็นเงิน	๑๑๘,๐๐๐	บาท
ครั้งที่ ๑๗ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๓	รวมเป็นเงิน	๑๓๙,๘๐๐	บาท
ครั้งที่ ๑๘ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๔	รวมเป็นเงิน	๑๖๓,๕๐๐	บาท
ครั้งที่ ๑๙ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๕	รวมเป็นเงิน	๒๐๗,๘๐๐	บาท
ครั้งที่ ๒๐ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๖	รวมเป็นเงิน	๒๐๑,๙๐๐	บาท
ครั้งที่ ๒๑ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๗	รวมเป็นเงิน	๑๘๕,๔๐๐	บาท

ครั้งที่ ๒๒ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๘	รวมเป็นเงิน	๑๙๗,๗๐๐ บาท
ครั้งที่ ๒๓ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๙	รวมเป็นเงิน	๒๒๐,๕๐๐ บาท
ครั้งที่ ๒๔ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๐	รวมเป็นเงิน	๒๐๕,๕๐๐ บาท
ครั้งที่ ๒๕ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๑	รวมเป็นเงิน	๒๐๗,๐๐๐ บาท
ครั้งที่ ๒๖ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๒	รวมเป็นเงิน	๒๑๗,๐๐๐ บาท
ครั้งที่ ๒๗ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๓	รวมเป็นเงิน	๑๘๖,๐๐๐ บาท
ครั้งที่ ๒๘ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๔	รวมเป็นเงิน	๖๗๘,๕๐๐ บาท
ครั้งที่ ๒๙ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๕	รวมเป็นเงิน	๑๘๒,๐๐๐ บาท
ครั้งที่ ๓๐ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๖	รวมเป็นเงิน	๑๘๕,๗๐๐ บาท
ครั้งที่ ๓๑ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๗	รวมเป็นเงิน	๑๙๔,๙๐๐ บาท
ครั้งที่ ๓๒ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๘	รวมเป็นเงิน	๓๐๓,๕๐๐ บาท
ครั้งที่ ๓๓ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๙	รวมเป็นเงิน	๓๓๗,๕๐๐ บาท
ครั้งที่ ๓๔ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๐	รวมเป็นเงิน	๓๕๗,๕๐๐ บาท
ครั้งที่ ๓๕ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๑	รวมเป็นเงิน	๓๕๗,๐๐๐ บาท
ครั้งที่ ๓๖ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๒	รวมเป็นเงิน	๓๕๗,๐๐๐ บาท
ครั้งที่ ๓๗ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๓	รวมเป็นเงิน	๓๕๗,๐๐๐ บาท
ครั้งที่ ๓๘ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๔	รวมเป็นเงิน	๓๕๐,๐๐๐ บาท
ครั้งที่ ๓๙ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๕	รวมเป็นเงิน	๔๗๐,๐๐๐ บาท
ครั้งที่ ๔๐ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๖	รวมเป็นเงิน	๔๖๖,๐๐๐ บาท
ครั้งที่ ๔๑ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๗	รวมเป็นเงิน	๔๘๗,๐๐๐ บาท
ครั้งที่ ๔๒ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๘	รวมเป็นเงิน	๕๖๓,๕๐๐ บาท
ครั้งที่ ๔๓ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๙	รวมเป็นเงิน	๕๔๕,๕๐๐ บาท
ครั้งที่ ๔๔ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๖๐	รวมเป็นเงิน	๔๙๐,๕๐๐ บาท
ครั้งที่ ๔๕ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑	รวมเป็นเงิน	๔๒๒,๕๐๐ บาท
ครั้งที่ ๔๖ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๖๒	รวมเป็นเงิน	๔๒๒,๕๐๐ บาท
ครั้งที่ ๔๗ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๖๓	**รวมเป็นเงิน**	**๗๙๗,๕๐๐ บาท**

- สภากาชาดไทย จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท
- โรงพยาบาลสงฆ์ เพิ่มทุน สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ วัดพระเชตุพน จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท

- โรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท

- โรงพยาบาลพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท

- ศิริราชมูลนิธิ เพื่อผู้ป่วย โรงพยาบาลศิริราช จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท

- ทุนนักเรียนโรงเรียนบาลีสาธิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๐ ทุนๆ ละ ๑,๐๐๐ บาท รวม ๒๐,๐๐๐ บาท

- ทุนระดับประถมศึกษา ๕๒ ทุนๆ ละ ๒,๐๐๐ บาท รวม ๑๐๔,๐๐๐ บาท

- ทุนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ๓๖ ทุนๆ ละ ๒,๕๐๐ บาท รวม ๙๐,๐๐๐ บาท

- ทุนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ๒๘ ทุนๆ ละ ๓,๐๐๐ บาท รวม ๘๔,๐๐๐ บาท

- ทุนระดับ ปวช. ๗ ทุนๆ ละ ๓,๕๐๐ บาท รวม ๒๔,๕๐๐ บาท

- ทุนระดับ ปวส. ๑๓ ทุนๆ ละ ๕,๐๐๐ บาท รวม ๖๕,๐๐๐ บาท

- ทุนระดับอุดมศึกษา ๑๖ ทุนๆ ละ ๑๐,๐๐๐ บาท รวม ๑๖๐,๐๐๐ บาท

รวมมอบทุนการศึกษาและสาธารณกุศล ๔๗ ครั้ง
รวมเป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑๒,๘๐๖,๘๓๒ บาท

รายนามผู้บริจาค
ทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพน
ประจำปี ๒๕๖๒

๑.	พระธรรมรัตนากร	๑๓,๗๐๐.๐๐ บาท
๒.	พระเทพมงคลวิเทศ	๑๐,๐๐๐.๐๐ บาท
๓.	พระราชธรรมสุนทร	๑๐,๐๐๐.๐๐ บาท
๔.	พระราชเวที	๑๐,๐๐๐.๐๐ บาท
๕.	พระราชจริยาภรณ์	๑๐,๐๐๐.๐๐ บาท
๖.	พระราชรัตนสุนทร	๑๐,๐๖๓.๐๐ บาท
๗.	พระราชปริยัติมุนี	๑๐,๐๐๐.๐๐ บาท
๘.	พระสมุหวรคณิสสรสิทธิการ	๑๐,๐๐๐.๐๐ บาท
๙.	พระมหาสำเริง อาภสฺสโร ป.ธ.๙	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๐.	พระมหาประเชิญ ปุญฺญาวุโธ ป.ธ.๙	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๑.	พระมหาธีระพงษ์ ธีรวํโส ป.ธ.๙	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๒.	พระมหาสมหวัง จิตสํวโร	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๓.	พระครูอาคมสุนทร	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๔.	พระครูไพโรจน์สังฆาราม	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๕.	พระครูพิศาลกิจจานุกูล	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๖.	พระครูสิริวีราภรณ์	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๗.	พระครูภาวนาจารย์	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๘.	พระครูโฆสิตวีรธรรม	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๙.	พระครูพิมลธรรมภาณ	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๐.	พระครูอมรวิชัย	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๑.	พระครูวิริยธำรงค์	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๒.	พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณ	๔,๐๐๐.๐๐ บาท

๒๓.	พระมหาประจวบ ยุตฺตโยโค ป.ธ.๘	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๔.	พระมหานรินทร์ อภิฉนฺโท ป.ธ.๗	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๕.	พระมหาขาบ โกวิโท ป.ธ.๕	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๖.	พระครูปลัดรัตนวัฒน์	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๗.	พระครูวินัยธรนพคุณ สิริวฑฺฒโน	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๘.	พระครูธรรมธรพล อภิปญฺโญ	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๙.	พระมหาวิเชียร สิริวฑฺฒโน	๔,๐๐๐.๐๐ บาท

รวมเป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑๖๗,๗๖๓.๐๐ บาท

รายนามผู้บริจาค
กองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗
ประจำปี ๒๕๖๒

๑.	พี่น้องตระกูล "หริรัตน์"	๑๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท
๒.	มูลนิธิสมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗	๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท
๓.	พระมหาสำเริง อาภสฺสโร ป.ธ.๙	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๔.	พระมหาธีระพงษ์ ธีรวํโส ป.ธ.๙	๒,๐๐๐.๐๐ บาท
๕.	พระมหาประจวบ ยุตฺตโยโค ป.ธ.๘	๒,๑๐๐.๐๐ บาท
๖.	พระครูโฆสิตวีรธรรม	๒,๐๐๐.๐๐ บาท
๗.	พระครูอมรวิชัย	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๘.	พระครูสมุห์บรรจง	๒,๐๐๐.๐๐ บาท
๙.	พระครูวิริยธำรง	๓,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๐.	พระครูวิจิตรโฆษา	๔,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๑.	พระครูธรรมสารรักษา	๒,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๒.	โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพน	๕,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๓.	คุณมีนพันธุ์ สถิตสุขสมบูรณ์	๓,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๔.	คุณคำยวง ศรัณยธรรม	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๕.	คุณกรกช พรวิศิษฏ์สกุล	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๖.	คุณธนิต มาศรีนวล	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๗.	คุณวิชุดา สถิตสุขสมบูรณ์	๒,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๘.	คุณพรเพ็ญ พิพัฒนามงคล	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๑๙.	คุณวิมล สถิตสุขสมบูรณ์	๓,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๐.	คุณยรรยง คูเกษมกิจ	๒,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๑.	คุณสิทธิณัฏฐ์ - คุณอรสา มังคลานนทชัย	๓,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๒.	คุณธนัทชาติ บุญประกอบ	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๓.	คุณอุไร ภู่เผือกรัตน์	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๔.	คุณสมถวิล ธูปหอม	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๕.	คุณธัญพร สิริธนรัตนไพศาล	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๖.	คุณสมศรี ฉวีวรรณมาศ	๑,๐๐๐.๐๐ บาท

๒๗. คุณผุสดี ตั้งตรงจิตร ๕,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๘. คุณยุพา ตั้งตรงจิตร ๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๙. คุณอาวีวรรณ ตั้งตรงจิตร ๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๓๐. คุณมานะ วรรณวิทยาภา และครอบครัว ๒,๐๐๐.๐๐ บาท
๓๑. คุณเนื้อเส็ง อินทคุณจินดา ๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๓๒. น.อ.นิพนธ์ หรั่งมี ๑,๐๐๐.๐๐ บาท
๓๓. ครอบครัวจรีบุญสมโภช ๕,๐๐๐.๐๐ บาท
๓๔. คุณเบญจวรรณ พิพัฒนามงคล ๕๐๐.๐๐ บาท
๓๕. คุณสุนิต - คุณจิรกุล ครอบครัวสีขำ ๑๐๐.๐๐ บาท
๓๖. คุณพรสวรรค์ ครอบครัวกรอนันต์ศิริ ๑๐๐.๐๐ บาท
๓๗. คุณวรัลดา หวังคุณธรรม ๑๐๐.๐๐ บาท
๓๘. คุณพรภัส พงษ์รื่น ๑๐๐.๐๐ บาท
๓๙. คุณจิตสว่าง พงษ์รื่น ๑๐๐.๐๐ บาท
๔๐. คุณเสนาะ - คุณสังเวียน พงษ์รื่น ๑๐๐.๐๐ บาท
๔๑. คุณวรรณา น้อยอรุณ ๑๐๐.๐๐ บาท
๔๒. คุณนิวัฒน์ อนุกูลพูลลาภ ๑๐๐.๐๐ บาท
๔๓. คุณสุมนา หวังชูธรรม ๕๐๐.๐๐ บาท
๔๔. คุณวิภาวี วิชญชาคร และญาติพี่น้อง ๕๐๐.๐๐ บาท
๔๕. คุณอุไรวรรณ จันทราย ๕๐๐.๐๐ บาท
๔๖. ร้านพอล ท่าเตียน ๕๐๐.๐๐ บาท
๔๗. คุณบุญลือ ฤกษดี ๒๐๐.๐๐ บาท
๔๘. คุณปริวัฒน์ เจี่ยภักดี ๕๐๐.๐๐ บาท
๔๙. คุณโสดา สุจริตจันทร์ ๑๐๐.๐๐ บาท
๕๐. คุณอุทัย อุดมผล ๓๐๐.๐๐ บาท
๕๑. คุณนิสา แซ่ตั้ง ๓๐๐.๐๐ บาท
๕๒. คุณประเสริฐ - คุณพันธุดา สองทิศ ๕๐๐.๐๐ บาท
๕๓. คุณศิริพร สงวนเดือน ๕๐๐.๐๐ บาท
๕๔. คุณอรรถพงศ์ สงวนเดือน ๕๐๐.๐๐ บาท
๕๕. คุณสมศักดิ์ สงวนเดือน ๕๐๐.๐๐ บาท

รวมเป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๒๑๘,๘๐๐.๐๐ บาท

รายงานการประชุม
คณะกรรมการบริหารทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพน
ครั้งที่ ๑/๒๕๖๓
ณ สำนักงานเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน คณะ น.๑๖
วันอังคารที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๓

ผู้มาประชุม

๑.	พระธรรมรัตนากร	ประธานกรรมการ	
๒.	พระราชเวที	รองประธานกรรมการ รูปที่ ๑	
๓.	พระราชจริยาภรณ์	รองประธานกรรมการ รูปที่ ๒	
๔.	พระมหาประจวบ ยุตฺตโยโค	กรรมการ	
๕.	พระมหาธีระพงษ์ ธีรวํโส	กรรมการ	
๖.	พระมหานรินทร์ อภิฉนฺโท	กรรมการ	
๗.	พระครูสิริวีราภรณ์	กรรมการ	
๘.	พระมหาสำเริง อาภสฺสโร	กรรมการและเลขานุการ	
๙.	พระครูวินัยธรเอกชัย ชิตปญฺโญ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	
๑๐.	พระครูธรรมธรณกฤศ สุจิณฺโณ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	

ผู้ไม่มาประชุม

๑.	นายวิเชียร วิริยะประสิทธิ์	กรรมการ	(ลาประชุม)
๒.	นายฐาปน สิริวัฒนภักดี	กรรมการ	(ลาประชุม)

เริ่มประชุมเวลา ๑๖.๐๐ น.

วาระที่ ๑ เรื่องที่จะแจ้งให้ทราบ

๓.๑ เรื่องประธานแจ้งเพื่อทราบ

พระธรรมรัตนากร ประธานกรรมการ ประธานในที่ประชุม แจ้งว่า ตามที่ได้มีหนังสือนิมนต์และเชิญกรรมการบริหารทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพนมาประชุมก็เพื่อพิจารณาเรื่องมอบทุนการศึกษา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๓ แก่นักเรียนนิสิตและนักศึกษาที่ได้ปฏิบัติติดต่อกันมา จึงแจ้งให้ที่

ประชุมทราบ และมอบให้ พระมหาสำเริง อาภสฺสโร เลขานุการคณะกรรมการบริหารทุนสงเคราะห์นักเรียน ดำเนินการประชุมตามวาระต่อไป

ที่ประชุมรับทราบ

๓.๒ เรื่องเลขานุการแจ้งเพื่อทราบ

พระมหาสำเริง อาภสฺสโร กรรมการและเลขานุการแจ้งว่า รองประธานกรรมการบริหารมูลนิธิสมเด็จพระสังฆราช(ปุ่น ปุณฺณสิริ) มีหนังสือถึงเจ้าอาวาส เรื่องขออนุมัติรวมกองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗ เข้ากับมูลนิธิสมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) ลงวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๓ โดยให้เหตุผลว่า "เพื่อให้เกิดความเสถียรภาพที่มั่นคงต่อกองทุนและมูลนิธิฯ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน" ตามมติที่ประชุมของคณะกรรมการมูลนิธิฯ วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๒ และวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๓ และเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนอนุมัติ ลงวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๓ จึงแจ้งให้ที่ประชุมทราบ

ที่ประชุมรับทราบ

วาระที่ ๒ เรื่องรับรองรายงานการประชุม

เลขานุการ เสนอขอให้ที่ประชุมพิจารณารับรองรายงานการประชุม ครั้งที่ ๑/๒๕๖๒ เมื่อวันศุกร์ที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

ที่ประชุมมีมติรับรองรายงานการประชุม

วาระที่ ๓ เรื่องเพื่อพิจารณา

๓.๑ เรื่องมอบทุนการศึกษา ทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพน

เลขานุการ เสนอว่า ก่อนจะพิจารณาการมอบทุนปีนี้ ขอแจ้งยอดบัญชีเงินฝากธนาคารของทุนสงเคราะห์นักเรียน รวมทั้งรายรับจากผู้บริจาค ตู้รับบริจาค และดอกเบี้ยธนาคาร เพื่อประกอบการพิจารณามอบทุนการศึกษา ดังนี้

ยอดเงินบัญชีธนาคาร ตั้งแต่เดือนตุลาคม ๒๕๖๒ สิ้นสุด ณ วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๖๓ ดังนี้

๑. บัญชีเงินฝากประจำ ธนาคารกรุงศรีอยุธยา (มหาชน) สาขาสามแยก ชื่อบัญชี "วัดพระเชตุพน (ทุนสงเคราะห์นักเรียน)" บัญชีเลขที่ ๐๔๖-๒-๑๑๔๘๓-๙ ยอด ณ ๒๑ กันยายน ๒๕๖๓ เป็นเงินจำนวน ๔,๕๘๑,๔๔๓.๗๙ บาท (สี่ล้านห้าแสนแปดหมื่นหนึ่งพันสี่ร้อยสี่สิบสามบาทเจ็ดสิบเก้าสตางค์)

๒. บัญชีเงินฝากออมทรัพย์ ธนาคารกรุงศรีอยุธยา (มหาชน) สาขาสามแยก ชื่อบัญชี "วัดพระเชตุพน (ทุนสงเคราะห์นักเรียน)" บัญชีเลขที่ ๐๔๖-๑-๒๕๐๖๐-๘ ยอด ณ วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๖๓ เป็นเงินจำนวน ๒๐๐,๙๔๒.๐๘ บาท (สองแสนเก้าร้อยสี่สิบสองบาทแปดสตางค์)

๓. บัญชีเงินฝากออมทรัพย์ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) สาขาท่าเตียน ชื่อบัญชี "วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (ทุนสงเคราะห์)" บัญชีเลขที่ ๑๓๖-๐-๗๒๒๑๒-๖ ยอด ณ วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๖๓ เป็นเงินจำนวน ๘๑๘,๔๔๗.๘๖ บาท (แปดแสนหนึ่งหมื่นแปดพันสี่ร้อยสี่สิบเจ็ดบาทแปดสิบหกสตางค์)

รวมเงินฝากธนาคาร ๓ บัญชี เป็นเงินจำนวน ๕,๖๐๐,๘๓๓.๗๓ บาท (ห้าล้านหกแสนแปดร้อยสามสิบสามบาทเจ็ดสิบสามสตางค์)

รายรับ	- ผู้บริจาค	๑๖๗,๗๖๓.๐๐	บาท
	- ตู้รับบริจาค	๑๕๘,๘๙๐.๐๐	บาท
	- ดอกเบี้ยธนาคาร	๘๗๘๕๘.๑๖	บาท

รวมรับทั้งสิ้นเป็นเงินจำนวน ๔๑๔,๕๑๑.๑๖ บาท (สี่แสนหนึ่งหมื่นสี่พันห้าร้อยสิบเอ็ดบาทสิบหกสตางค์) ลดลงจากปี ๒๕๖๒ จำนวน ๔๔,๙๘๘.๘๔ บาท (สี่หมื่นสี่พันเก้าร้อยแปดสิบแปดบาทแปดสิบสี่สตางค์)

เมื่อที่ประชุมทราบยอดจำนวนเงินแล้ว ขอให้ช่วยกันพิจารณาจัดสรรทุนการศึกษาประจำปี ๒๕๖๓ ว่าจะคงตามปีที่แล้วหรือจะมีเพิ่มเติมต่อไป

ที่ประชุมพิจารณาแล้วมีมติอนุมัติให้มอบทุนการศึกษาแก่สถานศึกษา ดังนี้

ระดับประถมศึกษา จำนวน ๘๗ ทุน ๆ ละ ๒,๐๐๐ บาท เป็นเงิน ๑๗๔,๐๐๐ บาท

๑. โรงเรียนวัดพระเชตุพน	๒๙ ทุน
๒. โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	๑๕ ทุน
๓. ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพน	๑๐ ทุน
๔. โรงเรียนอนุบาลวัดปรินายก	๓ ทุน
๕. โรงเรียนวัดราชบูรณะ	๓ ทุน
๖. โรงเรียนวัดอินทรวิหาร	๓ ทุน
๗. โรงเรียนวัดสุทัศน์	๓ ทุน
๘. โรงเรียนวัดชนะสงคราม	๓ ทุน
๙. โรงเรียนวัดราชนัดดา	๓ ทุน
๑๐. โรงเรียนวัดมหาธาตุ	๓ ทุน
๑๑. โรงเรียนวัดมหรรณพาราม ในพระบรมราชูปถัมภ์ฯ	๓ ทุน
๑๒. โรงเรียนวัดชัยชนะสงคราม	๓ ทุน
๑๓. โรงเรียนอนุบาลเมืองอ่างทอง (วัดท้องคุ้งตั้งตรงจิตร ๓)	๓ ทุน
๑๔. โรงเรียนวัดไผ่ล้อม (โสภณวิทยา)	๓ ทุน

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน ๑๖ ทุน ๆ ละ ๒,๕๐๐ บาท เป็นเงิน ๔๐,๐๐๐ บาท

๑. โรงเรียนวัดราชบพิธ	๔ ทุน
๒. โรงเรียนวัดสังเวช	๔ ทุน
๓. โรงเรียนชิโนรสวิทยาลัย	๔ ทุน
๔. โรงเรียนสตรีนนทบุรี	๒ ทุน
๕. โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย รังสิต	๒ ทุน

ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๑๑ ทุน ๆ ละ ๓,๐๐๐ บาท เป็นเงิน ๓๓,๐๐๐ บาท

๑. โรงเรียนวัดราชบพิธ	๒ ทุน
๒. โรงเรียนวัดสังเวช	๒ ทุน

๓. โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ๒ ทุน
๔. โรงเรียนราชวินิต มัธยม ๒ ทุน
๕. โรงเรียนเบญจมราชาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ๒ ทุน
๖. โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย รังสิต ๑ ทุน

ระดับ ปวช. จำนวน ๑๖ ทุน ๆ ละ ๓,๕๐๐ บาท เป็นเงิน ๕๖,๐๐๐ บาท

๑. วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรพณิชยการ ๖ ทุน
๒. วิทยาลัยเทคโนโลยีวิมล ศรีย่าน ๑ ทุน
๓. วิทยาลัยเทคนิควิมลบริหารธุรกิจ ๑ ทุน
๔. วิทยาลัยพณิชยการเชตุพน ๒ ทุน
๕. วิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภา ๒ ทุน
๖. โรงเรียนช่างฝีมือในวังชาย ๒ ทุน
๗. โรงเรียนช่างฝีมือในวังหญิง ๒ ทุน

ระดับ ปวส. จำนวน ๕ ทุน ๆ ละ ๕,๐๐๐ บาท เป็นเงิน ๒๕,๐๐๐ บาท

๒. วิทยาลัยเทคโนโลยีวิมล ศรีย่าน ๑ ทุน
๓. วิทยาลัยเทคนิควิมลบริหารธุรกิจ ๑ ทุน
๕. วิทยาลัยพณิชยการเชตุพน ๒ ทุน
๖. วิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภา ๑ ทุน

ระดับอุดมศึกษา จำนวน ๔ ทุน ๆ ละ ๑๐,๐๐๐ บาท เป็นเงิน ๔๐,๐๐๐ บาท

๑. วิทยาลัยเพาะช่าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ๒ ทุน
๒. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ วิทยาเขตบพิตรพิมุข ๒ ทุน

รวมทุนการศึกษาทั้งสิ้น จำนวน ๑๓๙ ทุน เป็นเงินจำนวน ๓๖๘,๐๐๐ บาท (สามแสนหกหมื่นแปดพันบาทถ้วน)

๓.๒ เรื่องมอบทุนการศึกษา "กองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗"

เลขานุการ เสนอว่า ก่อนจะพิจารณาการมอบทุนปีนี้ ขอแจ้งยอดบัญชีเงินฝากธนาคารของทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗ รวมทั้งรายรับจากผู้บริจาค ตู้รับบริจาค และดอกเบี้ยธนาคาร เพื่อประกอบการพิจารณามอบทุนการศึกษา ดังนี้

ยอดเงินบัญชีธนาคาร กองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗ ตั้งแต่เดือนตุลาคม ๒๕๖๒ สิ้นสุด ณ วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๖๓ ดังนี้

๑. บัญชีเงินฝากประจำ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) สาขาท่าเตียน ชื่อบัญชี "วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (กองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗)" บัญชีเลขที่ ๑๓๖-๒-๒๔๑๕๘-๘ ยอด ณ วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๖๓ เป็นเงินจำนวน ๖,๒๘๔,๓๗๒.๕๑บาท (หกล้านสองแสนแปดหมื่นสี่พันสามร้อยเจ็ดสิบสองบาทห้าสิบเอ็ดสตางค์)

๒. บัญชีเงินฝากออมทรัพย์ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) สาขาท่าเตียน ชื่อบัญชี "วัดพระเชตุพนฯ (กองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗)" บัญชีเลขที่ ๑๓๖-๐-๘๘๑๒๐-๓ ยอด ณ

วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๖๓ เป็นเงินจำนวน ๘๒๖,๗๑๒.๖๙ บาท (แปดแสนสองหมื่นหกพันเจ็ดร้อยสิบสองบาทหกสิบเก้าสตางค์)

รวมเงินฝากธนาคาร ๒ บัญชี เป็นเงินจำนวน ๗,๑๑๑,๐๘๕.๒๐ บาท (เจ็ดล้านหนึ่งแสนหนึ่งหมื่นหนึ่งพันแปดสิบห้าบาทยี่สิบสตางค์)

รายรับ	- ผู้บริจาค	๓๘๓,๖๕๘.๐๐	บาท
	- ตู้รับบริจาค	๕๐,๑๑๐.๐๐	บาท
	- ดอกเบี้ยธนาคาร	๙๖,๑๒๐.๑๑	บาท

รวมรับทั้งสิ้นเป็นเงินจำนวน ๕๒๙,๕๑๑.๑๖ บาท (ห้าแสนสองหมื่นเก้าพันห้าร้อยสิบเอ็ดบาทสิบเอ็ดสตางค์ เพิ่มขึ้นจากปี ๒๕๖๒ จำนวน ๑๐๗,๓๘๘.๑๑ บาท (หนึ่งแสนเจ็ดพันสามร้อยแปดสิบแปดบาทสิบเอ็ดสตางค์)

เมื่อที่ประชุมทราบยอดจำนวนเงินแล้ว ขอให้ช่วยกันพิจารณาจัดสรรทุนการศึกษาประจำปี ๒๕๖๓ ว่าจะคงตามปีที่แล้วหรือจะมีเพิ่มเติมต่อไป

ที่ประชุมพิจารณาแล้วมีมติอนุมัติให้มอบทุนสนับสนุนสาธารณกุศลแก่โรงพยาบาล ๕ แห่ง คือ สภากาชาดไทย, โรงพยาบาลสงฆ์ เพิ่มทุน "สมเด็จพระสังฆราช ๑๗", โรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๗ จังหวัดสุพรรณบุรี,โรงพยาบาลพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี และโรงพยาบาลศิริราช (ศิริราชมูลนิธิ เพื่อผู้ป่วย) ทุนละ ๕๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นเงิน ทั้งสิ้นจำนวน ๒๕๐,๐๐๐ บาท (สองแสนห้าหมื่นบาทถ้วน) และมอบทุนการศึกษาให้สถานศึกษา ดังนี้

โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จำนวน ๒๐ ทุน ๆ ละ ๑,๐๐๐ บาท เป็นเงิน ๒๐,๐๐๐ บาท

ระดับประถมศึกษา จำนวน ๕๒ ทุน ๆ ละ ๒,๐๐๐ บาท เป็นเงิน ๑๐๔,๐๐๐ บาท

๑.	โรงเรียนวัดใหม่อมตรส	๒ ทุน
๒.	โรงเรียนวัดท่าพระ	๒ ทุน
๓.	โรงเรียนวัดลาดปลาเค้า	๔ ทุน
๔.	โรงเรียนเมืองสมุทรสาคร	๓ ทุน
๕.	โรงเรียนวัดประดู่ธรรมาธิปัตย์	๒ ทุน
๖.	โรงเรียนชุมชนวัดตราชู	๔ ทุน
๗.	โรงเรียนวัดรวก	๒ ทุน
๘.	โรงเรียนวัดสาลวัน	๒ ทุน
๙.	โรงเรียนเทศบาล ๑ วัดพระงาม (สามัคคีพิทยา)	๒ ทุน
๑๐.	โรงเรียนผะดุงศิษย์พิทยา	๑ ทุน
๑๑.	โรงเรียนอนุบาลสมเด็จพระวันรัต	๑๐ ทุน
๑๒.	โรงเรียนเทศบาล ๓ วัดชัยมงคล	๕ ทุน
๑๓.	โรงเรียนวัดต้นทอง	๕ ทุน
๑๔.	โรงเรียนประถมทวีธาภิเศก	๑ ทุน

๑๕.	โรงเรียนวัดใหม่ผดุงเขต	๑ ทุน
๑๖.	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	๑ ทุน
๑๗.	โรงเรียนบางแคเหนือ	๑ ทุน
๑๘.	โรงเรียนวัดกัลยาณมิตร	๑ ทุน
๑๙.	โรงเรียนประถมบางแค	๑ ทุน
๒๐.	โรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ ๖๐ พรรษา	๑ ทุน
๒๑.	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	๑ ทุน

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน ๓๖ ทุน ๆ ละ ๒,๕๐๐ บาท เป็นเงิน ๙๐,๐๐๐ บาท

๑.	โรงเรียนเทศบาล ๑ วัดพระงาม (สามัคคีพิทยา)	๒ ทุน
๒.	โรงเรียนผะดุงศิษย์พิทยา	๑ ทุน
๓.	โรงเรียนมหรรณพาราม	๑ ทุน
๔.	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย นนทบุรี	๑ ทุน
๕.	โรงเรียนธนบุรีวรเทพีพลารักษ์	๑ ทุน
๖.	โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒาราม	๑ ทุน
๗.	โรงเรียนวิมุตยารามพิทยากร	๑ ทุน
๘.	โรงเรียนศึกษานารี	๑ ทุน
๙.	โรงเรียนดัดดรุณี	๑ ทุน
๑๐.	โรงเรียนสตรีวัดระฆัง	๑ ทุน
๑๑.	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เพชรบูรณ์	๒ ทุน
๑๒.	โรงเรียนศรีอยุธยา ในพระอุปถัมภ์ฯ	๑ ทุน
๑๓.	โรงเรียนศึกษานารีวิทยา	๑ ทุน
๑๔.	โรงเรียนสายน้ำผึ้ง ในพระอุปถัมภ์ฯ	๑ ทุน
๑๕.	โรงเรียนราชินีบูรณะ	๑ ทุน
๑๖.	โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)	๒ ทุน
๑๗.	โรงเรียนสายปัญญารังสิต	๒ ทุน
๑๘.	โรงเรียนยานนาเวศวิทยาคม	๒ ทุน
๑๙.	โรงเรียนพรหมบุรีรัชดาภิเษก	๒ ทุน
๒๐.	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ชลบุรี	๓ ทุน
๒๑.	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ รัชดา	๒ ทุน
๒๒.	โรงเรียนร่มเกล้าเขาค้อ เพชรบูรณ์	๑ ทุน
๒๓.	โรงเรียนวัดใหม่ผดุงเขต	๑ ทุน
๒๔.	โรงเรียนบางแคเหนือ	๑ ทุน
๒๕.	โรงเรียนสตรีวิทยา	๑ ทุน
๒๖.	โรงเรียนมัธยมมกุฎกษัตริย์	๑ ทุน
๒๗.	โรงเรียนโนนสูง “ศรีธานี”	๑ ทุน

ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๒๘ ทุน ๆ ละ ๓,๐๐๐ บาท เป็นเงิน ๘๔,๐๐๐ บาท

๑.	โรงเรียนผะดุงศิษย์พิทยา	๒ ทุน
๒.	โรงเรียนมหรรณพาราม	๑ ทุน
๓.	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย นนทบุรี	๑ ทุน
๔.	โรงเรียนธนบุรีวรเทพีพลารักษ์	๑ ทุน
๕.	โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒาราม	๑ ทุน
๖.	โรงเรียนวิมุตยารามพิทยากร	๑ ทุน
๗.	โรงเรียนศึกษานารี	๑ ทุน
๘.	โรงเรียนดัดดรุณี	๒ ทุน
๙.	โรงเรียนสตรีวัดระฆัง	๑ ทุน
๑๐.	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เพชรบูรณ์	๒ ทุน
๑๑.	โรงเรียนศรีอยุธยา ในพระอุปถัมภ์ฯ	๑ ทุน
๑๒.	โรงเรียนศึกษานารีวิทยา	๑ ทุน
๑๓.	โรงเรียนสายน้ำผึ้ง ในพระอุปถัมภ์ฯ	๑ ทุน
๑๔.	โรงเรียนราชินีบูรณะ	๑ ทุน
๑๕.	โรงเรียนจันทร์ประดิษฐารามวิทยาคม	๑ ทุน
๑๖.	โรงเรียนร่มเกล้าเขาค้อ เพชรบูรณ์	๒ ทุน
๑๗.	โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สวนกุหลาบวิทยาลัย ปทุมธานี	๒ ทุน
๑๘.	โรงเรียนสตรีวิทยา ๒ ในพระบรมราชูปถัมภ์	๒ ทุน
๑๙.	โรงเรียนป้อมนาคราชสวาทยานนท์	๒ ทุน
๒๐.	โรงเรียนกุนนทีรุทธารามวิทยาคม	๑ ทุน
๒๑.	โรงเรียนพยุห์วิทยา	๑ ทุน

ระดับ ปวช. จำนวน ๗ ทุน ๆ ละ ๓,๕๐๐ บาท เป็นเงิน ๒๔,๕๐๐ บาท

๑.	วิทยาลัยพณิชยการบางนา	๒ ทุน
๒.	วิทยาลัยพณิชยการธนบุรี	๒ ทุน
๓.	วิทยาลัยเทคโนโลยีพงษ์สวัสดิ์	๑ ทุน
๔.	วิทยาลัยเทคนิคกำแพงเพชร	๑ ทุน
๕.	วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรพณิชยการ	๑ ทุน

ระดับ ปวส. จำนวน ๑๓ ทุน ๆ ละ ๕,๐๐๐ บาท เป็นเงิน ๖๕,๐๐๐ บาท

๑.	วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรบริหารธุรกิจ	๑๐ ทุน
๒.	วิทยาลัยพณิชยการบางนา	๑ ทุน
๓.	วิทยาลัยพณิชยการธนบุรี	๑ ทุน
๔.	วิทยาลัยเทคโนโลยีสยามบริหารธุรกิจ	๑ ทุน

ระดับอุดมศึกษา จำนวน ๑๖ ทุน ๆ ละ ๑๐,๐๐๐ บาท เป็นเงิน ๑๖๐,๐๐๐ บาท

๑.	วิทยาลัยพยาบาลศรีสวรินทิรา สภากาชาดไทย	๒ ทุน
๒.	วิทยาลัยพยาบาลกองทัพบก	๒ ทุน

๓.	วิทยาลัยพยาบาลกองทัพเรือ	๒ ทุน
๔.	วิทยาลัยพยาบาลตำรวจ	๓ ทุน
๕.	คณะพยาบาลศาสตร์เกื้อการุณย์ มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช	๑ ทุน
๖.	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	๑ ทุน
๗.	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์	๑ ทุน
๘.	มหาวิทยาลัยสยาม	๑ ทุน
๙.	มหาวิทยาลัยมหิดล	๑ ทุน
๑๐.	มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์	๑ ทุน
๑๑.	มหาวิทยาลัยรามคำแหง	๑ ทุน

รวมทุนการศึกษาทั้งสิ้น จำนวน ๑๗๒ ทุน เป็นเงินจำนวน ๕๔๗,๕๐๐ บาท (ห้าแสนสี่หมื่นเจ็ดพันห้าร้อยบาทถ้วน)

๓.๓ เรื่องมอบทุนการศึกษา “กรมพระปรมานุชิตชิโนรส”

เลขานุการ เสนอว่า เมื่อวันที่ ๘ กันยายน ๒๕๖๓ กองทุนฯ ได้ซื้อพันธบัตรรัฐบาลจำนวน ๑๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สิบห้าล้านบาทถ้วน) อายุ ๗ ปี อัตราดอกเบี้ย ๒.๒๒ บาท ดังนั้น ก่อนที่จะพิจารณาจัดสรรทุน ซึ่งจะมอบในวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๓ จึงขอแจ้งยอดเงินกองทุน “กรมพระปรมานุชิตชิโนรส” ให้ที่ประชุมทราบ ดังนี้

๑. พันธบัตรรัฐบาล จำนวนเงิน ๑๕,๐๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท (สิบห้าล้านบาทถ้วน)

๒. บัญชีเงินฝากประจำ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) สาขาท่าเตียน ชื่อบัญชี “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (กองทุนกรมพระปรมานุชิตชิโนรส)” บัญชีเลขที่ ๑๓๖-๒-๒๔๑๕๙-๖ ยอด ณ วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๖๓ เป็นเงินจำนวน ๔,๐๑๙,๙๐๘.๒๗ บาท (สี่ล้านหนึ่งหมื่นเก้าพันเก้าร้อยแปดบาทยี่สิบเจ็ดสตางค์)

๓. บัญชีเงินฝากออมทรัพย์ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) สาขาท่าเตียน ชื่อบัญชี “วัดพระเชตุพนฯ (๒๐๐ ปี สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส)” บัญชีเลขที่ ๑๓๖-๐-๘๘๑๑๙-๕ ยอด ณ วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๖๓ เป็นเงินจำนวน ๖๐๘,๓๔๙.๓๑ บาท (หกแสนแปดพันสามร้อยสี่สิบเก้าบาทสามสิบเอ็ดสตางค์)

รวมพันธบัตรรัฐบาลและเงินฝากธนาคาร ๒ บัญชี เป็นเงินจำนวน ๑๙,๖๒๘,๒๕๗.๕๘ บาท (สิบเก้าล้านหกแสนสองหมื่นแปดพันสองร้อยห้าสิบเจ็ดบาทห้าสิบแปดสตางค์)

รายรับ	- ผู้บริจาค	๔๘,๕๗๐.๐๐	บาท
	- ตู้รับบริจาค	๑๕,๖๐๐.๐๐	บาท
	- ดอกเบี้ยธนาคาร	๓๔๗,๒๘๒.๘๘	บาท

รวมรับทั้งสิ้นเป็นเงินจำนวน ๕๐๖,๕๐๔.๙๘ บาท (ห้าแสนหกพันห้าร้อยสี่บาทเก้าสิบแปดสตางค์) เพิ่มขึ้นจากปี ๒๕๖๒ จำนวน ๑,๔๕๒.๘๘ บาท (หนึ่งพันสี่ร้อยห้าสิบสองบาทแปดสิบแปดสตางค์)

เมื่อที่ประชุมทราบยอดจำนวนเงินแล้ว ขอให้ช่วยกันพิจารณาจัดสรรทุนการศึกษา ประจำปี ๒๕๖๓ ว่าจะคงตามปีที่แล้วหรือจะเพิ่มเติม ต่อไป

ที่ประชุมพิจารณาแล้วมีมติให้ทุนการศึกษาของ "กองทุนกรมพระปรมานุชิตชิโนรส" ระดับปริญญาตรี โท และเอก ดังนี้

ระดับปริญญาตรี จำนวน ๒๕ ทุน ๆ ละ ๑๐,๐๐๐ บาท เป็นเงิน ๒๕๐,๐๐๐ บาท

๑. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๔ ทุน
๒. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร	๔ ทุน
๓. คณะมนุษยศาสตร์ (ภาควิชาวรรณคดี) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	๔ ทุน
๔. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	๔ ทุน
๕. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	๔ ทุน
๖. คณะศิลปศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหิดล	๔ ทุน
๗. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑ ทุน

ระดับปริญญาโท จำนวน ๕ ทุน ๆ ละ ๒๐,๐๐๐ บาท เป็นเงิน ๑๐๐,๐๐๐ บาท

๑. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๒ ทุน
๒. คณะมนุษยศาสตร์ (ภาควิชาวรรณคดี) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	๒ ทุน
๓. คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑ ทุน

ระดับปริญญาเอก จำนวน ๒ ทุน ๆ ละ ๓๐,๐๐๐ บาท เป็นเงิน ๖๐,๐๐๐ บาท

๑. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๑ ทุน
๒. คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑ ทุน

รวมทุนการศึกษาทั้งสิ้น จำนวน ๓๒ ทุน เป็นเงินจำนวน ๔๑๐,๐๐๐ บาท (สี่แสนหนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

ส่วนค่าใช้จ่ายการจัดกิจกรรมวันกรมพระปรมมานุชิตชิโนรส ของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ประชุมมีมติให้ขออนุมัติเงินวัด เพื่อเป็นรางวัล ค่าพาหนะและค่าใช้จ่ายอื่นๆ แก่ผู้เข้าประกวดการแข่งขันประเภทต่างๆ เป็นเงินจำนวน ๓๐๐,๐๐๐ บาท (สามแสนบาทถ้วน)

วาระที่ ๔ เรื่องอื่นๆ

๔.๑ เรื่องการสร้างวัตถุมงคล

พระราชเวที รองประธานกรรมการ เสนอว่า จะขอสร้างพระพุทธเทวปฏิมากรจำลองขนาด ๕ นิ้ว และพระรูปบูชาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมมานุชิตชิโนรส เพื่อนำรายได้ในการเช่าบูชาเข้ากองทุน "กรมพระปรมานุชิตชิโนรส" รายละเอียดใบเสนอราคาการจัดสร้างตามเอกสารที่แนบประกอบเอกสารการประชุม จึงเสนอที่ประชุมเพื่อพิจารณา

ที่ประชุมพิจารณาแล้วมีมติให้จัดสร้างพระพุทธเทวปฏิมากรจำลองขนาด ๕ นิ้ว เนื้อทองเหลือง จำนวน ๙๙๙ องค์ ส่วนเนื้อพิเศษให้จัดทำตามจำนวนผู้สั่งจอง และพระรูปบูชาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมมานุชิตชิโนรส ๕๙๙ องค์ และให้นำเสนอคณะกรรมการกรรมการดูแลวัตถุมงคล และคณะกรรมการจัดซื้อจัดจ้าง เป็นลำดับเพื่อจัดสร้างวัตถุมงคลดังกล่าว

๔.๒ เรื่องกำหนดการมอบทุน

เลขานุการ แจ้งว่า กำหนดพิธีมอบทุนการศึกษาของทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพน และกองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗ ในวันอดีตเจ้าอาวาส วันจันทร์ที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๖๓ เวลา ๐๙.๕๐ น. ณ พระอุโบสถวัดพระเชตุพน ส่วนกองทุนกรมพระปรมานุชิตชิโนรส จะเข้ารับพระราชทานในวันกรมพระปรมานุชิตชิโนรส วันศุกร์ที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๓ เวลา ๑๖.๐๐ น. ณ พระอุโบสถวัดพระเชตุพน ขอแจ้งให้กรรมการทุกท่านเข้าร่วมในพิธีตามวันเวลาและสถานที่ดังกล่าว โดยพร้อมเพรียงกัน

ที่ประชุมรับทราบ

เลิกประชุมเวลา ๑๗.๒๕ น.

(พระธรรมรัตนากร)
ประธานกรรมการ

(พระมหาสำเริง อาภสฺสโร)
กรรมการและเลขานุการ
ตรวจบันทึกการประชุม

(พระครูวินัยธรเอกชัย จิตปญฺโญ)
กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
บันทึกการประชุม

กำหนดการ
พิธีมอบทุนการศึกษา
กองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗ วัดพระเชตุพน
และทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพน
เนื่องในการบำเพ็ญกุศลวันอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
ณ พระอุโบสวัดพระเชตุพน

วันจันทร์ที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๓

เวลา ๐๘.๐๐ - ๐๙.๓๐ น. - **ผู้รับทุนลงทะเบียนรายงานตัว นั่งประจำเลขที่ตามลำดับ ณ พระอุโบสถวัดพระเชตุพน ด้านทิศเหนือ**

เวลา ๐๙.๕๐ น. - สมเด็จพระพุฒาจารย์ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก กรรมการมหาเถรสมาคม และเจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยาราม ประธานในพิธีเดินทางถึงพระอุโบสถวัดพระเชตุพน นั่งประจำที่

- นายฐาปน สิริวัฒนภักดี ไวยาวัจกรวัดพระเชตุพน กล่าวถวายรายงานกิจการของกองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗
- ประธานในพิธีมอบทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗
- นายดุสิต เขมะศักดิ์ชัย กล่าวถวายรายงานกิจการของทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพน
- ประธานในพิธีมอบทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพน
- ประธานในพิธีให้โอวาทแก่คณะครูอาจารย์ และนักเรียนนักศึกษาที่รับทุนการศึกษา
- เป็นเสร็จพิธี

หมายเหตุ - ขอให้ทางสถานศึกษาส่งครูอาจารย์เป็นตัวแทนเข้าร่วมในพิธีโดยพร้อมเพรียงกัน
- โปรดถึงก่อนเวลา
- กำหนดการนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

คำกล่าวรายงาน
ในพิธีมอบทุนการศึกษาและสาธารณกุศล ปี ๒๕๖๓
"กองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗"
ในการบำเพ็ญกุศลถวายอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
ณ พระอุโบสถวัดพระเชตุพน
วันจันทร์ที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ เวลา ๐๙.๕๐ น.

กราบนมัสการ **เจ้าประคุณ สมเด็จพระพุฒาจารย์ กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก และเจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยาราม ที่เคารพอย่างสูง**

กระผม นายฐาปน สิริวัฒนภักดี ไวยาวัจกรวัดพระเชตุพน ในนามคณะกรรมการกองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗ มีความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่งที่พระเดชพระคุณฯ ได้เมตตามาเป็นประธานในพิธีมอบทุนการศึกษาครั้งนี้ ในโอกาสนี้ กระผม ขอโอกาสรายงานการมอบทุนการศึกษาประจำปีนี้ ดังนี้

โดยที่เจ้าประคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช หรือสมเด็จฯ ป๋า เมื่อยังมีพระชนม์อยู่ ทรงเจริญด้วยพรหมวิหารธรรม และทรงบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลทั้งส่วนบุคคลและสาธารณกุศลนานัปการ ศิษยานุศิษย์ตลอดทั้งผู้ที่มีความเคารพอย่างยิ่งในพระองค์ได้รำลึกถึงพระคุณูปการแต่กาลก่อนจึงได้บริจาคทรัพย์ตั้งเป็น "กองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗" สำหรับมอบเป็นทุนการศึกษาและสาธารณกุศล เพื่ออุทิศน้อมถวายเป็นบุญสมบัติแด่อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน และเพื่อประกาศพระเกียรติคุณท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ป๋า ปีนี้เป็นปีที่ ๔๗

และในปีนี้ คณะกรรมการมีมติอนุมัติมอบทุนการศึกษา รวม ๑๗๒ ทุน เป็นเงินทั้งสิ้นจำนวน ๕๔๗,๕๐๐ บาท (ห้าแสนสี่หมื่นเจ็ดพันห้าร้อยบาทถ้วน) โดยแยกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

-ทุนการศึกษานักเรียนโรงเรียนบาลีสาธิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย			
	๒๐ ทุน ทุนละ ๑,๐๐๐ บาท	เป็นเงิน	๒๐,๐๐๐ บาท
-ทุนระดับประถมศึกษา	๕๒ ทุน ทุนละ ๒,๐๐๐ บาท	เป็นเงิน	๑๐๔,๐๐๐ บาท
-ทุนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	๓๖ ทุน ทุนละ ๒,๕๐๐ บาท	เป็นเงิน	๙๐,๐๐๐ บาท
-ทุนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	๒๘ ทุน ทุนละ ๓,๐๐๐ บาท	เป็นเงิน	๘๔,๐๐๐ บาท
-ทุนระดับ ปวช.	๗ ทุน ทุนละ ๓,๕๐๐ บาท	เป็นเงิน	๒๔,๕๐๐ บาท
-ทุนระดับ ปวส.	๑๓ ทุน ทุนละ ๕,๐๐๐ บาท	เป็นเงิน	๖๕,๐๐๐ บาท
-ทุนระดับอุดมศึกษา	๑๖ ทุน ทุนละ ๑๐,๐๐๐ บาท	เป็นเงิน	๑๖๐,๐๐๐ บาท

อนึ่ง ปี ๒๕๖๓ นี้ วัดพระเชตุพนได้มอบทุนสาธารณกุศลเพื่อสมทบทุนโรงพยาบาล ๕ แห่ง แห่งละ ๕๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นเงินจำนวน ๒๕๐,๐๐๐ บาท (สองแสนห้าหมื่นบาทถ้วน) ประกอบด้วย

๑. สภากาชาดไทย

๒. โรงพยาบาลสงฆ์ เพิ่มทุน "สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗"

๓. โรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ จังหวัดสุพรรณบุรี

๔. โรงพยาบาลพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

๕. ศิริราชมูลนิธิ เพื่อผู้ป่วย โรงพยาบาลศิริราช

บัดนี้ ได้เวลาอันสมควรแล้ว กระผมขอกราบอาราธนาเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ได้โปรดมอบทุนการศึกษาตามลำดับดังนี้

ทุนสนับสนุนสาธารณกุศล

๑. สภากาชาดไทย

๒. โรงพยาบาลสงฆ์ เพิ่มทุน "สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗"

๓. โรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ จังหวัดสุพรรณบุรี

๔. โรงพยาบาลพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

๕. ศิริราชมูลนิธิ เพื่อผู้ป่วย โรงพยาบาลศิริราช

ทุนการศึกษา

ระดับประถมศึกษา

๑. เด็กหญิงสุภัทรจิรา เข็มแก้ว	โรงเรียนวัดใหม่อมตรส	กรุงเทพมหานคร
๒. เด็กชายอัศวิน วงศา	โรงเรียนวัดใหม่อมตรส	กรุงเทพมหานคร
๓. เด็กชายพีรวัฒน์ มะโนธรรม	โรงเรียนวัดท่าพร	กรุงเทพมหานคร
๔. เด็กหญิงพิชชา แซ่ลิ้	โรงเรียนวัดท่าพระ	กรุงเทพมหานคร
๕. เด็กหญิงสุพัตตรา สายฝัน	โรงเรียนวัดลาดปลาเค้า	นครปฐม
๖. เด็กหญิงศรกมล บุญรัตนาคม	โรงเรียนวัดลาดปลาเค้า	นครปฐม
๗. เด็กหญิงอภิญญา ล้ำประเสริฐ	โรงเรียนวัดลาดปลาเค้า	นครปฐม
๘. เด็กหญิงณฉัสร ใจเยือกเย็น	โรงเรียนวัดลาดปลาเค้า	นครปฐม
๙. เด็กหญิงสิริรัตน์ โพธิ์ประมัน	โรงเรียนเมืองสมุทรสาคร	สมุทรสาคร
๑๐. เด็กหญิงไอลดา เย็นพายัพ	โรงเรียนเมืองสมุทรสาคร	สมุทรสาคร
๑๑. เด็กชายศตวรรษ แสงอรุณ	โรงเรียนเมืองสมุทรสาคร	สมุทรสาคร
๑๒. เด็กหญิงสุพัตตรา นิธิภาสว่าง	โรงเรียนวัดประดู่ประชาธิปัตย์	กรุงเทพมหานคร
๑๓. เด็กชายรัฐศาตร์ คงศิลป์	โรงเรียนวัดประดู่ประชาธิปัตย์	กรุงเทพมหานคร
๑๔. เด็กชายวราพัชร จันทร	โรงเรียนชุมชนวัดตราชู	สิงห์บุรี
๑๕. เด็กชายศรัณย์ ศรีแก้วพันธ์	โรงเรียนชุมชนวัดตราชู	สิงห์บุรี
๑๖. เด็กหญิงวิภานันท์ แซ่หลี	โรงเรียนชุมชนวัดตราชู	สิงห์บุรี
๑๗. เด็กหญิงสุพัตรา กลิ่นนาค	โรงเรียนชุมชนวัดตราชู	สิงห์บุรี
๑๘. เด็กหญิงอริญรดา วิทรมานันท์	โรงเรียนวัดรวก	กรุงเทพมหานคร
๑๙. เด็กหญิงชญานิน สียางนอก	โรงเรียนวัดรวก	กรุงเทพมหานคร
๒๐. เด็กชายอัยลดา ขันอาษา	โรงเรียนวัดสาลวัน	นครปฐม

๒๑. เด็กหญิงสรัญรัช เรืองร่วมวงศ์	โรงเรียนวัดสาลวัน	นครปฐม
๒๒. เด็กชายณภัทร แซ่แต้	โรงเรียนเทศบาล ๑ วัดพระงาม (สามัคคีพิทยา)	นครปฐม
๒๓. เด็กชายจักรกฤษณ์ กัญมาศ	โรงเรียนเทศบาล ๑ วัดพระงาม (สามัคคีพิทยา)	นครปฐม
๒๔. เด็กชายศศกร บุญอำรุง	โรงเรียนผดุงศิษย์พิทยา	กรุงเทพมหานคร
๒๕. เด็กหญิงมนัสนันท์ พลอยสกุลกิส	โรงเรียนอนุบาลสมเด็จพระวันรัต	สุพรรณบุรี
๒๖. เด็กชายภคนันท์ พิมพขันธ์	โรงเรียนอนุบาลสมเด็จพระวันรัต	สุพรรณบุรี
๒๗. เด็กหญิงมุกดาวัล ทองนวล	โรงเรียนอนุบาลสมเด็จพระวันรัต	สุพรรณบุรี
๒๘. เด็กหญิงเพียงนภา นุชนารถ	โรงเรียนอนุบาลสมเด็จพระวันรัต	สุพรรณบุรี
๒๙. เด็กชายกฤตภัค อิ่มบุญสุ	โรงเรียนอนุบาลสมเด็จพระวันรัต	สุพรรณบุรี
๓๐. เด็กชายพิพิรนนท์ เจริญวัย	โรงเรียนอนุบาลสมเด็จพระวันรัต	สุพรรณบุรี
๓๑. เด็กชายวินชัย ทะมา	โรงเรียนอนุบาลสมเด็จพระวันรัต	สุพรรณบุรี
๓๒. เด็กหญิงณัฐชา ใจดี	โรงเรียนอนุบาลสมเด็จพระวันรัต	สุพรรณบุรี
๓๓. เด็กหญิงกมลวรรณ ปานมณี	โรงเรียนอนุบาลสมเด็จพระวันรัต	สุพรรณบุรี
๓๔. เด็กหญิงจิราวัฒน์ บุญมา	โรงเรียนอนุบาลสมเด็จพระวันรัต	สุพรรณบุรี
๓๕. เด็กหญิงณิชกานต์ เรื่อศรีจันทร์	โรงเรียนเทศบาล ๓ วัดชัยมงคล	อ่างทอง
๓๖. เด็กชายพีรพัฒน์ ชื่นชม	โรงเรียนเทศบาล ๓ วัดชัยมงคล	อ่างทอง
๓๗. เด็กหญิงพิชญา จำนงค์ถิ่น	โรงเรียนเทศบาล ๓ วัดชัยมงคล	อ่างทอง
๓๘. เด็กหญิงรพีพร สุนทรนันท์	โรงเรียนเทศบาล ๓ วัดชัยมงคล	อ่างทอง
๓๙. เด็กหญิงสุชานาถ จักรทอง	โรงเรียนเทศบาล ๓ วัดชัยมงคล	อ่างทอง
๔๐. เด็กชายวัธนชัย ผิวบาง	โรงเรียนวัดต้นทอง	อ่างทอง
๔๑. เด็กหญิงพิมพ์ลภัส สอาดศรี	โรงเรียนวัดต้นทอง	อ่างทอง
๔๒. เด็กชายพงศกร ศรีระแก้ว	โรงเรียนวัดต้นทอง	อ่างทอง
๔๓. เด็กชายศุภวิชญ์ แก้วศรีงาม	โรงเรียนวัดต้นทอง	อ่างทอง
๔๔. เด็กชายชญานนท์ ระรวยทรง	โรงเรียนวัดต้นทอง	อ่างทอง
๔๕. เด็กหญิงปัณฑารีย์ พงษ์โสภา	โรงเรียนประถมทวีธาภิเศก	กรุงเทพมหานคร
๔๖. เด็กชายาวิน อาจรักษา	โรงเรียนวัดใหม่ผดุงเขต	
๔๗. เด็กชายนิธิเดช วิสิทธิเขต	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	
๔๘. เด็กชายนันทวัฒน์ หมีกประโคน	โรงเรียนบางแคเหนือ	
๔๙. เด็กหญิงณัฐณิชา รุกขชาติ	โรงเรียนวัดกัลยาณมิตร	
๕๐. เด็กชายวัชพล ศรีธิ	โรงเรียนประถมบางแค	
๕๑. เด็กชายจิรโชติ อรรถศาสตร์ศรี	โรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ ๖๐ พรรษา	
๕๒. เด็กชายสิรภัทร บับภา	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	

ระดับมัธยมศึกษา ตอนต้น

๕๓. เด็กชายชนากานต์ ศรีสุข	โรงเรียนเทศบาล ๑ วัดพระงาม (สามัคคีพิทยา)	นครปฐม
๕๔. เด็กหญิงประภาภรณ์ ขาวขำ	โรงเรียนเทศบาล ๑ วัดพระงาม (สามัคคีพิทยา)	นครปฐม

๕๕. นางสาวพรรณพัชร สุริแสง	โรงเรียนผะดุงศิษย์พิทยา	กรุงเทพมหานคร
๕๖.	โรงเรียนมหรรณพาราม	กรุงเทพมหานคร
๕๗. เด็กชายปฐมพร	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย นนทบุรี	
๕๘.	โรงเรียนธนบุรีเทพีพลารักษ์	กรุงเทพมหานคร
๕๙. เด็กหญิงพรรณิษา แก้ววรรณา	โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒารามฯ	กรุงเทพมหานคร
๖๐.	โรงเรียนวิมุตยารามพิทยากร	กรุงเทพมหานคร
๖๑. นางสาวสุณัฐดา เขมชาติฤทธิ์	โรงเรียนศึกษานารี	กรุงเทพมหานคร
๖๒. เด็กหญิงขวัญมนัส บังเกิดสุข	โรงเรียนดัดดรุณี	ฉะเชิงเทรา
๖๓. เด็กหญิงจารุภรณ์ แสงระวี	โรงเรียนสตรีวัดระฆัง	กรุงเทพมหานคร
๖๔. เด็กหญิงสุภิตรา สังฆ์เมือง	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เพชรบูรณ์	
๖๕. เด็กหญิงบัวแก้ว อินสม	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เพชรบูรณ์	
๖๖. เด็กหญิงปภัสสร ค่ายมั่น	โรงเรียนศรีอยุธยา ในพระอุปถัมภ์ฯ	กรุงเทพมหานคร
๖๗. เด็กหญิงอารดา คงเจริญ	โรงเรียนศึกษานารีวิทยา	กรุงเทพมหานคร
๖๘. เด็กหญิงธนัชพร เจริญทรัพย์	โรงเรียนสายน้ำผึ้ง ในพระอุปถัมภ์ฯ	กรุงเทพมหานคร
๖๙. เด็กหญิงศีระประภา มาขม	โรงเรียนราชินีบูรณะ	นครปฐม
๗๐. เด็กชายปรนัย ปัญโยป้อ	โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)	กรุงเทพมหานคร
๗๑. เด็กหญิงณัฐชา ฮาผิว	โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)	กรุงเทพมหานคร
๗๒. เด็กหญิงปริญญ์ยากรณ์ ภัณชิลา	โรงเรียนสายปัญญารังสิต	ปทุมธานี
๗๓. เด็กหญิงภัทรภรณ์ หาญเกียรตกล้า	โรงเรียนสายปัญญารังสิต	ปทุมธานี
๗๔. เด็กชายเจษฎา แสงสีอ่อน	โรงเรียนยานนาเวศวิทยาคม	กรุงเทพมหานคร
๗๕. เด็กหญิงกนกกร ร้องจิก	โรงเรียนยานนาเวศวิทยาคม	กรุงเทพมหานคร
๗๖. เด็กชายณัฐพงศ์ ขอบขันคำ	โรงเรียนพรหมบุรีรัชดาภิเษก	สิงห์บุรี
๗๗. เด็กชายณัฐวุฒิ เกษจรัล	โรงเรียนพรหมบุรีรัชดาภิเษก	สิงห์บุรี
๗๘. เด็กหญิงพัชญาภา ท้าวสุวรรณ	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ชลบุรี	
๗๙. เด็กชายฐาปนันท์ คำสนวน	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ชลบุรี	
๘๐. เด็กชายอภิเดช โมมขุนทด	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ชลบุรี	
๘๑. เด็กชายนิธิกร อรรถวดี	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ รัชดา	กรุงเทพมหานคร
๘๒. เด็กหญิงปณิตา มะลิวัน	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ รัชดา	กรุงเทพมหานคร
๘๓. เด็กหญิงณิชานาฏ เขียวขำ	โรงเรียนร่มเกล้าเขาค้อ เพชรบูรณ์	เพชรบูรณ์
๘๔. เด็กชายธันวา อาจรักษา	โรงเรียนวัดใหม่ผดุงเขต	
๘๕. เด็กชายมนตรี อ่อนคุณ	โรงเรียนบางแคเหนือ	
๘๖. เด็กหญิงธรีดา งามเพ็ง	โรงเรียนสตรีวิทยา	
๘๗. เด็กหญิงณัฏพร ศรีวิวัฒน์บดีกุล	โรงเรียนมัธยมมกุฏกษัตริย์	
๘๘. เด็กหญิงพิชญ์นรี สุวรรณาจารย์	โรงเรียนโนนสูง “ศรีธานี”	

ระดับมัธยมศึกษา ตอนปลาย

๘๙. นายฐากูลพร ดอนชัย	โรงเรียนผะดุงศิษย์พิทยา	กรุงเทพมหานคร
๙๐. นางสาวอติกานต์ เจตธำรงค์ทรัพย์	โรงเรียนผะดุงศิษย์พิทยา	กรุงเทพมหานคร
๙๑.	โรงเรียนมหรรณพาราม	กรุงเทพมหานคร
๙๒. นายอมรินทร์ ถิ่นวัฒนากูล	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย นนทบุรี	
๙๓.	โรงเรียนธนบุรีเทพีพลารักษ์	กรุงเทพมหานคร
๙๔. นางสาวจิราพัช จิรพงศาธร	โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒารามฯ	กรุงเทพมหานคร
๙๕.	โรงเรียนวิมุตยารามพิทยากร	กรุงเทพมหานคร
๙๖. นางสาวอรัสยา ป่าไม้ทอง	โรงเรียนศึกษานารี	กรุงเทพมหานคร
๙๗. นางสาวอรอุษา ภาษิต	โรงเรียนดัดดรุณี	ฉะเชิงเทรา
๙๘. นางสาวภัทราภรณ์ บุญสวน	โรงเรียนดัดดรุณี	ฉะเชิงเทรา
๙๙. นางสาวชมพูนุท พระราชีวะ	โรงเรียนสตรีวัดระฆัง	กรุงเทพมหานคร
๑๐๐. นางสาวบุศราคัม กิ่งภูเขา	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เพชรบูรณ์	
๑๐๑. นางสาวสุดารัตน์ ผาสงค์	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เพชรบูรณ์	
๑๐๒. นายธีรเดช วงศ์วาท	โรงเรียนศรีอยุธยา ในพระอุปถัมภ์ฯ	กรุงเทพมหานคร
๑๐๓. นายวระพล ชวาลทัต	โรงเรียนศึกษานารีวิทยา	กรุงเทพมหานคร
๑๐๔. นางสาวสุชานาถ ทรงพระนาม	โรงเรียนสายน้ำผึ้ง ในพระอุปถัมภ์ฯ	กรุงเทพมหานคร
๑๐๕. นางสาวกันทิมา ผิวอ่อน	โรงเรียนราชินีบูรณะ	นครปฐม
๑๐๖. นายยศวัฒน์ สง่าชู	โรงเรียนจันทร์ประดิษฐารามวิทยาคม	กรุงเทพมหานคร
๑๐๗. นายศิริโชค กล้าณรงค์	โรงเรียนร่มเกล้าเขาค้อ เพชรบูรณ์	
๑๐๘. นางสาวสุดารัตน์ แสงคำกุล	โรงเรียนร่มเกล้าเขาค้อ เพชรบูรณ์	
๑๐๙. นางสาวณัฐณิชา ปัทมวงศกร	โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สวนกุหลาบวิทยาลัย ปทุมธานี	
๑๑๐. นางสาวจีราภรณ์ สุริวรรโณ	โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สวนกุหลาบวิทยาลัย ปทุมธานี	
๑๑๑. นายนันท์นภัส จินดาเชื้อ	โรงเรียนสตรีวิทยา ๒ ในพระบรมราชูปถัมภ์	กรุงเทพมหานคร
๑๑๒. นางสาวชลธิชา ภูผาทอง	โรงเรียนสตรีวิทยา ๒ ในพระบรมราชูปถัมภ์	กรุงเทพมหานคร
๑๑๓. นายจักรกฤษณ์ กลมเกลียว	โรงเรียนป้อมนาคราชสวาทยานนท์	สมุทรปราการ
๑๑๔. นางสาวศิลารัตน์ แซ่เล้า	โรงเรียนป้อมนาคราชสวาทยานนท์	สมุทรปราการ
๑๑๕. นายโยธิน เดชณรงค์	โรงเรียนกุนนทีรุทธาราวิทยาคม	
๑๑๖. นางสาววธมลวรรณ โคมทอง	โรงเรียนพยุนห์วิทยา	

ระดับ ปวช.

๑๑๗. นายธนภัทร ไชยศรี	วิทยาลัยพณิชยการบางนา	กรุงเทพมหานคร
๑๑๘. นางสาวมณฑกาณต์ แสนทวีสุข	วิทยาลัยพณิชยการบางนา	กรุงเทพมหานคร
๑๑๙. นางสาวมนัสวรรณ เฉยทิพย์	วิทยาลัยพณิชยการธนบุรี	กรุงเทพมหานคร
๑๒๐. นางสาววรธิดา คำประชม	วิทยาลัยพณิชยการธนบุรี	กรุงเทพมหานคร
๑๒๑. นายณัฐภัทร เชาวนเลิศ	วิทยาลัยเทคโนโลยีพงษ์สวัสดิ์	

๑๒๒. นางสาวณิชาภัทร รุกขชาติ วิทยาลัยเทคนิคกำแพงเพชร
๑๒๓. นายฐิติพัฒน์ ธัญญเจริญ วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรพณิชยการ กรุงเทพมหานคร

ระดับ ปวส.

๑๒๔. นายอภิศักดิ์ โกสวัสดิ์ วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรบริหารธุรกิจ กรุงเทพมหานคร
๑๒๕. นางสาวสุนิตา แก้วเสริม วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรบริหารธุรกิจ กรุงเทพมหานคร
๑๒๖. นายนเรศ จันทร์สองศรี วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรบริหารธุรกิจ กรุงเทพมหานคร
๑๒๗. นางสาวเมย์ ผักกูด วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรบริหารธุรกิจ กรุงเทพมหานคร
๑๒๘. นางสาวจันจนา ภูไทรสี่ วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรบริหารธุรกิจ กรุงเทพมหานคร
๑๒๙. นายรติพงศ์ เรืองเดช วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรบริหารธุรกิจ กรุงเทพมหานคร
๑๓๐. นางสาวสุทธิดา ท้องพิมาย วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรบริหารธุรกิจ กรุงเทพมหานคร
๑๓๑. นางสาวนิตยา ดวงดาว วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรบริหารธุรกิจ กรุงเทพมหานคร
๑๓๒. นางสาวน้ำฝน เวียงทอง วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรบริหารธุรกิจ กรุงเทพมหานคร
๑๓๓. นางสาวอัญกร ศุภนาม วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรบริหารธุรกิจ กรุงเทพมหานคร
๑๓๔. นางสาวสิริรัตน์ มอแลกู่ วิทยาลัยพณิชยการบางนา กรุงเทพมหานคร
๑๓๕. นางสาวช่อทิพ ชมสมุทร วิทยาลัยพณิชยการธนบุรี กรุงเทพมหานคร
๑๓๖. นางสาวทิพย์เนตร ศิริวงศ์ วิทยาลัยเทคโนโลยีสยามบริหารธุรกิจ กรุงเทพมหานคร

ระดับอุดมศึกษา

๑๓๗. นางสาวธนภรณ์ ทองธรรมมา สถาบันการพยาบาลศรีสวรินทิรา สภากาชาดไทย
๑๓๘. นางสาวอาทิตยา ภูวพัฒน์วีรกุล สถาบันการพยาบาลศรีสวรินทิรา สภากาชาดไทย
๑๓๙. นางสาวสุพรรษา กันทะมา วิทยาลัยพยาบาลกองทัพบก กรุงเทพมหานคร
๑๔๐. นางสาวเกศกมล บูรณพงศ์ วิทยาลัยพยาบาลกองทัพบก กรุงเทพมหานคร
๑๔๑. นางสาวสุทธิการ ทองสมบูรณ์ วิทยาลัยพยาบาลกองทัพเรือ กรุงเทพมหานคร
๑๔๒. นางสาวกุลชนก นาคหิรัญโสภณ วิทยาลัยพยาบาลกองทัพเรือ กรุงเทพมหานคร
๑๔๓. นางสาวชยาภรณ์ ทรายแชม วิทยาลัยพยาบาลตำรวจ กรุงเทพมหานคร
๑๔๔. นางสาวอรยา ซาฮกตั้น วิทยาลัยพยาบาลตำรวจ กรุงเทพมหานคร
๑๔๕. นางสาวจิรานาถ พลยุง วิทยาลัยพยาบาลตำรวจ กรุงเทพมหานคร
๑๔๖. นายประภากร แซ่ม้า มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช
๑๔๗. นางสาวพนิดา เอมโอฐ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๑๔๘. นางสาวพัชรินท์ กลิ่นกุหลาบ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์
๑๔๙. นางสาวรุ่งทิวา ปันทะวงศ์ มหาวิทยาลัยสยาม
๑๕๐. นายพงศกร ภูกิ่งเงิน มหาวิทยาลัยมหิดล
๑๕๑. นางสาวพรพรรณ จันทนาวิวัฒน์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์

สุดท้ายนี้ กระผมขอโอกาสกราบอาราธนาพระคุณเจ้า และขอเชิญท่านทั้งหลาย ณ ที่นี่ ได้ตั้งใจสำรวมจิตอุทิศกุศลผลบุญนี้น้อมถวายแด่อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนทุกองค์ พร้อมทั้งท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช เป็นเวลาประมาณ ๑ นาที ณ บัดนี้

กราบนมัสการด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

คำกล่าวรายงาน
พิธีมอบทุนการศึกษาของ "ทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพน"
ในการบำเพ็ญกุศลถวายอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
ณ พระอุโบสถวัดพระเชตุพน
วันจันทร์ที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ เวลา ๐๙.๕๐ น.

กราบนมัสการ **เจ้าประคุณ สมเด็จพระพุฒาจารย์ กรรมการมหาเถรสมาคม**
เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก และเจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยาราม
ที่เคารพอย่างสูง

กระผม นายดุสิต เขมะศักดิ์ชัย ในนามคณะกรรมการบริหารทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพน มีความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่งที่เจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ได้เมตตามาเป็นประธานในพิธีมอบทุนการศึกษาครั้งนี้ ในโอกาสนี้ กระผมขอโอกาสรายงานการมอบทุนการศึกษาประจำปีนี้ ดังนี้

ทุนสงเคราะห์นักเรียนวัดพระเชตุพน ได้ก่อตั้งขึ้นตามมติของมหาเถรสมาคม ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะสงเคราะห์นักเรียนที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนดี มีความประพฤติดี แต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ ให้ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนตามความตั้งใจ ซึ่งเป็นการช่วยพัฒนาเยาวชนของชาติให้มีคุณภาพ เป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต และกองทุนสงเคราะห์นักเรียนนี้ได้นำดอกผลของกองทุนมอบเป็นทุนการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษา ติดต่อกันมาเป็นเวลาถึง ๓๖ ปี มีนักเรียนนักศึกษาได้รับทุนเป็นจำนวนนับพันคน

และในปีนี้ คณะกรรมการบริหารทุนสงเคราะห์นักเรียนได้มีมติอนุมัติมอบทุนการศึกษาประจำปีการศึกษา ๒๕๖๓ จำนวน ๑๓๙ ทุน เป็นเงินจำนวน ๓๖๘,๐๐๐ บาท (สามแสนหกหมื่นแปดพันบาทถ้วน) ให้แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาในสถานศึกษาต่างๆ รวม ๖๒ แห่ง มีรายละเอียด ดังนี้

-ทุนระดับประถมศึกษา	๘๗	ทุน	ทุนละ	๒,๐๐๐	บาท	รวม	๑๗๔,๐๐๐	บาท
-ทุนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	๑๖	ทุน	ทุนละ	๒,๕๐๐	บาท	รวม	๔๐,๐๐๐	บาท
-ทุนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	๑๑	ทุน	ทุนละ	๓,๐๐๐	บาท	รวม	๓๓,๐๐๐	บาท
-ทุนระดับ ปวช.	๑๖	ทุน	ทุนละ	๓,๕๐๐	บาท	รวม	๕๖,๐๐๐	บาท
-ทุนระดับ ปวส.	๕	ทุน	ทุนละ	๕,๐๐๐	บาท	รวม	๒๕,๐๐๐	บาท
-ทุนระดับอุดมศึกษา	๔	ทุน	ทุนละ	๑๐,๐๐๐	บาท	รวม	๔๐,๐๐๐	บาท

อนึ่ง ปี ๒๕๖๓ นี้ วัดพระเชตุพนได้มอบทุนสนับสนุนกิจกรรมและอาหารกลางวันแก่นักเรียนโรงเรียนวัดพระเชตุพนเป็นประจำทุกปี เป็นเงินจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน) อีกทั้งได้ตั้งตู้รับบริจาคสนับสนุนโรงเรียนและโรงพยาบาล จำนวน ๓ แห่ง คือ

๑. โรงเรียนวัดพระเชตุพน ได้รับเงินบริจาค จำนวน ๑๑๐,๓๘๐ บาท (หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นสามร้อยแปดสิบบาทถ้วน)

๒. โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับเงินบริจาค จำนวน ๑๖๔,๒๙๐ บาท (หนึ่งแสนหกหมื่นสี่พันสองร้อยเก้าสิบบาทถ้วน)

๓. โรงพยาบาลสงฆ์ ได้รับเงินบริจาค จำนวน ๖๑๙,๕๑๐ บาท (หกแสนหนึ่งหมื่นเก้าพันห้าร้อยสิบบาทถ้วน)

บัดนี้ ได้เวลาอันสมควรแล้ว ขอกราบอาราธนาเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ โปรดมอบทุนสนับสนุนสาธารณกุศลและทุนการศึกษาตามลำดับ ดังนี้

ทุนสนับสนุนสาธารณกุศล

๑. โรงพยาบาลสงฆ์

๒. โรงเรียนวัดพระเชตุพน

๓. โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ทุนการศึกษา

ระดับประถมศึกษา

๑. เด็กหญิงสะลินดา แก้วประเลิด	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๒. เด็กชายโจขุ่ย	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๓. เด็กชายบอยประกอน เรืองสีฟ้า	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๔. เด็กหญิงริสา พัน	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๕. เด็กชายสิทธิเดช การร้อย	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๖. เด็กชายกวิน	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๗. เด็กชายแอน้อย จันทะวงศ์	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๘. เด็กหญิงตุ๊ก จันทะวงศ์	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๙. เด็กหญิงปาล์มมี่ เพชรใบศรี	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๑๐. เด็กชายริต้า เพชรใบศรี	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๑๑. เด็กหญิงจิลาภร ศรีโยหะ	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๑๒. เด็กชายธีรธัช สุวรชิรศักดิ์	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๑๓. เด็กชายสุภกิจ สวัสดิ์นที	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๑๔. เด็กชายสุภากร เจิดขุนทด	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๑๕. เด็กหญิงฟ้าดาว	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๑๖. เด็กหญิงนันทินี สังข์ทอง	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๑๗. เด็กหญิงขันทอง ค้อชากุล	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๑๘. เด็กหญิงภามนทร์ คำใส	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๑๙. เด็กหญิงชลลดา สไร	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๒๐. เด็กชายธนธัช สุวรชิรศักดิ์	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๒๑. เด็กชายสุรเชษฐ์ ก้อนทองดี	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๒๒. เด็กชายณฐกร อันทแสง	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร

๒๓. เด็กชายสกุลวัฒน์ แสนขยัน	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๒๔. เด็กหญิงจิดาภา ตันอึ่ง	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๒๕. เด็กหญิงปิยธิดา ตันอึ่ง	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๒๖. เด็กชาย ธฤติพันธ์ ศรีนุติวศิน	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๒๗. เด็กหญิงรินรดา พุทธา	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๒๘. เด็กหญิงพกาวรรณ เกิดพงษ์	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๒๙. เด็กชายรุ่งโรจน์ สวัสดิ์นที	โรงเรียนวัดพระเชตุพน	กรุงเทพมหานคร
๓๐. เด็กหญิงเกษมพร เอียดคำ	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๓๑. เด็กหญิงลลิตา เกิดทอง	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๓๒. เด็กชายบัณฑัต บุญตาแสง	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๓๓. เด็กหญิงอภิชา วงศ์วัน	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๓๔. เด็กหญิงจิราวรรณ จิตตวิมล	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๓๕. เด็กชายตฤณ อ้นเพ็ง	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๓๖. เด็กหญิงณฎา ขอบทอง	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๓๗. เด็กชายธนพรรธ์ บุตรเคน	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๓๘. เด็กหญิงจิตติมา พรรษา	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๓๙. เด็กหญิงญาดา ปุยนุเคราะห์	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๔๐. เด็กหญิงสุกัญญา กิตติธนาชัย	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๔๑. เด็กหญิงมนปภัสสร แสงสว่าง	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๔๒. เด็กหญิงฐณัชญ์พร จันทร์สงคราม	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๔๓. เด็กหญิงธนัญชนก เวโรจน์บรรจง	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๔๔. เด็กชายรชตะ รุ่งสวัสดิ์	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	กรุงเทพมหานคร
๔๕. เด็กหญิงพิชญธิดา ปุ่นมีกิจ	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพน	
๔๖. เด็กหญิงเมษิณี สร้อยคำ	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพน	
๔๗. เด็กชายธีรภัทร ดวงพัตรา	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพน	
๔๘. เด็กชายปภาวิน แพร่หลาย	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพน	
๔๙. เด็กหญิงสิรวลัย เงินอนันต์	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพน	
๕๐. เด็กชายธนภัทร์ แพจุ้ย	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพน	
๕๑. เด็กหญิงพิมพ์ชนก วะนานาม	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพน	
๕๒. เด็กหญิงฐิติพร ปุ่นมีกิจ	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพน	
๕๓. เด็กหญิงชนาภา แนบเนียน	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพน	
๕๔. เด็กหญิงทิพย์อาภา พิมลศิริ	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพน	
๕๕. เด็กหญิงขนิษฐา นามแสงผา	โรงเรียนอนุบาลวัดปรินายก	กรุงเทพมหานคร
๕๖. เด็กหญิงกานต์ธิดา ประดิษฐ์ธีระ	โรงเรียนอนุบาลวัดปรินายก	กรุงเทพมหานคร
๕๗. เด็กหญิงภัทรธิดา พงศ์พันเทา	โรงเรียนอนุบาลวัดปรินายก	กรุงเทพมหานคร
๕๘. เด็กชายศุภฤฒ ดวงชารี	โรงเรียนวัดราชบูรณะ	กรุงเทพมหานคร

๕๙. เด็กชายวรนุช สุขหอม	โรงเรียนวัดราชบูรณะ	กรุงเทพมหานคร
๖๐. เด็กชายชนะชัย วงศ์สระน้อย	โรงเรียนวัดราชบูรณะ	กรุงเทพมหานคร
๖๑. เด็กหญิงณัฐกมล เอกกิตติวงษ์	โรงเรียนวัดอิทรวิหาร	กรุงเทพมหานคร
๖๒. เด็กหญิงจันทกานต์ สว่างเอี่ยม	โรงเรียนวัดอิทรวิหาร	กรุงเทพมหานคร
๖๓. เด็กชายวีระชัย โชติพ่วง	โรงเรียนวัดอิทรวิหาร	กรุงเทพมหานคร
๖๔. เด็กชายกษิดิ์เดช รุ่งเรือง	โรงเรียนวัดสุทัศน์	กรุงเทพมหานคร
๖๕. เด็กชายชยธร หมายเทียมกลาง	โรงเรียนวัดสุทัศน์	กรุงเทพมหานคร
๖๖. เด็กชายปราณณวัฒน์ บูยสายออ	โรงเรียนวัดสุทัศน์	กรุงเทพมหานคร
๖๗. เด็กหญิงอริสรา ลู่กระโทก	โรงเรียนวัดชนะสงคราม	กรุงเทพมหานคร
๖๘. เด็กหญิงรัตนาภรณ์ สมพอง	โรงเรียนวัดชนะสงคราม	กรุงเทพมหานคร
๖๙. เด็กชายณฐภัค ประดิษฐพงษ์	โรงเรียนวัดชนะสงคราม	กรุงเทพมหานคร
๗๐. เด็กหญิงเพชรลัดดา ยินดี	โรงเรียนวัดราชนัดดา	กรุงเทพมหานคร
๗๑. เด็กหญิงธัญรดา โพธิ์เจริญ	โรงเรียนวัดราชนัดดา	กรุงเทพมหานคร
๗๒. เด็กหญิงณัชชา สุทินเผือก	โรงเรียนวัดราชนัดดา	กรุงเทพมหานคร
๗๓. เด็กชายนพเกล้า สอนศรี	โรงเรียนวัดมหาธาตุ	กรุงเทพมหานคร
๗๔. เด็กหญิงจริภัทร โพธิ์เวียง	โรงเรียนวัดมหาธาตุ	กรุงเทพมหานคร
๗๕. เด็กชายรัฐพล รังษี	โรงเรียนวัดมหาธาตุ	กรุงเทพมหานคร
๗๖. เด็กหญิงฐิตารีย์ นุตะเสิศวัฒน์	โรงเรียนวัดมหรรณพาราม	กรุงเทพมหานคร
๗๗. เด็กชายแซมโบ	โรงเรียนวัดมหรรณพาราม	กรุงเทพมหานคร
๗๘. เด็กหญิงกัลยากรณ์ หยุยไธสง	โรงเรียนวัดมหรรณพาราม	กรุงเทพมหานคร
๗๙. เด็กหญิงศิริรัตน์ ฟองมนต์	โรงเรียนวัดชัยชนะสงคราม	กรุงเทพมหานคร
๘๐. เด็กชายชนะภัทร ดำครบุรี	โรงเรียนวัดชัยชนะสงคราม	กรุงเทพมหานคร
๘๑. เด็กหญิงวสุมา จรัลนามศิริ	โรงเรียนวัดชัยชนะสงคราม	กรุงเทพมหานคร
๘๒. เด็กหญิงฉัฎกริน ธิวัน	โรงเรียนอนุบาลเมืองอ่างทอง (วัดท้องคุ้งตั้งตรงจิตร ๓)	
๘๓. เด็กหญิงนิตยา แซ่ซ้อง	โรงเรียนอนุบาลเมืองอ่างทอง (วัดท้องคุ้งตั้งตรงจิตร ๓)	
๘๔. เด็กหญิงสุพิตตา สบาย	โรงเรียนอนุบาลเมืองอ่างทอง (วัดท้องคุ้งตั้งตรงจิตร ๓)	
๘๕. เด็กหญิงณัฐธิดา สุขเพิ่ม	โรงเรียนวัดไผ่ล้อม (โสภณวิทยา)	พระนครศรีอยุธยา
๘๖. เด็กชายศิรสิทธิ์ ศึกษาศิลป์	โรงเรียนวัดไผ่ล้อม (โสภณวิทยา)	พระนครศรีอยุธยา
๘๗. เด็กชายสรรติโชติ แก้วภูเขียว	โรงเรียนวัดไผ่ล้อม (โสภณวิทยา)	พระนครศรีอยุธยา

ระดับมัธยมศึกษา ตอนต้น

๘๘. เด็กชายธันวา บุตรไพโรจน์	โรงเรียนวัดราชบพิธ	กรุงเทพมหานคร
๘๙. เด็กชายภานุกร กล่อมเกลี้ยง	โรงเรียนวัดราชบพิธ	กรุงเทพมหานคร
๙๐. เด็กชายอภิชาติ เพิ่มภักดีสกุล	โรงเรียนวัดราชบพิธ	กรุงเทพมหานคร
๙๑. เด็กชายนภัสพงษ์ จิตต์งาม	โรงเรียนวัดราชบพิธ	กรุงเทพมหานคร
๙๒. เด็กหญิงธันยธร ฌาคเกตุ	โรงเรียนวัดสังเวช	กรุงเทพมหานคร

๙๓. เด็กหญิงจิราภา ถิระศักดิ์สกุล	โรงเรียนวัดสังเวช	กรุงเทพมหานคร
๙๔. เด็กหญิงกัญญ์วรา เช้านิมิตร	โรงเรียนวัดสังเวช	กรุงเทพมหานคร
๙๕. เด็กหญิงวารพรรณ บุญรอด	โรงเรียนวัดสังเวช	กรุงเทพมหานคร
๙๖. เด็กชายน้ำเพชร คำผอง	โรงเรียนชิโนรสวิทยาลัย	กรุงเทพมหานคร
๙๗. เด็กหญิงศศิมณฑล จอกแก้ว	โรงเรียนชิโนรสวิทยาลัย	กรุงเทพมหานคร
๙๘. เด็กชายอันวา พงษ์สุวรรณ์	โรงเรียนชิโนรสวิทยาลัย	กรุงเทพมหานคร
๙๙. เด็กชายจักรพัทร ชัยสิริสุวรรณ	โรงเรียนชิโนรสวิทยาลัย	กรุงเทพมหานคร
๑๐๐. เด็กหญิงวนิทรา อะโนรี	โรงเรียนสตรีนนทบุรี	นนทบุรี
๑๐๑. เด็กหญิงชนิสรา ดีทองคำ	โรงเรียนสตรีนนทบุรี	นนทบุรี
๑๐๒. เด็กหญิงนันท์นภัส กลิ่นจันทร์	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย รังสิต	ปทุมธานี
๑๐๓. เด็กชายกฤตเมธ อินทะกนก	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย รังสิต	ปทุมธานี

ระดับมัธยมศึกษา ตอนปลาย

๑๐๔. นายศุภโชค อมรมนตรีกุล	โรงเรียนวัดราชบพิธ	กรุงเทพมหานคร
๑๐๕. นายสมบัติ ศรีสุขลังม	โรงเรียนวัดราชบพิธ	กรุงเทพมหานคร
๑๐๖. นายนิธิวัต หวังวิมาน	โรงเรียนวัดสังเวช	กรุงเทพมหานคร
๑๐๗. นางสาวอัสนีนา เบญจปัก	โรงเรียนวัดสังเวช	กรุงเทพมหานคร
๑๐๘. นายยศภัทร์ ศุภรานนท์รัตน์	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย	กรุงเทพมหานคร
๑๐๙. นายพลพล พวกาหลง	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย	กรุงเทพมหานคร
๑๑๐. นางสาวสุกัญญา แสงนาค	โรงเรียนราชวินิต มัธยม	กรุงเทพมหานคร
๑๑๑. นายฐิติพงษ์ นาคแก้ว	โรงเรียนราชวินิต มัธยม	กรุงเทพมหานคร
๑๑๒. นางสาวประพิชญา จ้อยเล็ก	โรงเรียนเบญจมราชาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์	
๑๑๓. นางสาววิมลรัตน์ เปี๊ยวนาลาว	โรงเรียนเบญจมราชาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์	
๑๑๔. นางสาวนลัทพร คุณาลัย	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย รังสิต	ปทุมธานี

โรงเรียนช่างฝีมือ

๑๑๕. นายธนยศ ดวงดี	โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (ชาย)	กรุงเทพมหานคร
๑๑๖. นางสาวชนิษฎาเตียศรีพัฒนสุข	โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (ชาย)	กรุงเทพมหานคร
๑๑๗. นางสาวกุลลณิษฐ์ ศักย์วณิชกุล	โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)	กรุงเทพมหานคร
๑๑๘. นางสาวลดาวัลย์ พลเยี่ยม	โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)	กรุงเทพมหานคร

ระดับ ปวช.

๑๑๙. นายนัท มีพูน	วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรพณิชยการ	กรุงเทพมหานคร
๑๒๐. นางสาวขวัญข้าว ศรียันต์	วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรพณิชยการ	กรุงเทพมหานคร
๑๒๑. นางสาวปัตตาเวีย แพงงาม	วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรพณิชยการ	กรุงเทพมหานคร
๑๒๒. นางสาวพิมลรัตน์ สุนาคำ	วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรพณิชยการ	กรุงเทพมหานคร

๑๒๓. นางสาวปาริชาติ โหน่งสุรินทร์ วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรพณิชยการ กรุงเทพมหานคร
๑๒๔. นางสาววิชุดา ศรีสารากร วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตรพณิชยการ กรุงเทพมหานคร
๑๒๕. นางสาวเจนิสตา โอบินาโบ วิทยาลัยเทคโนโลยีวิมล ศรีย่าน กรุงเทพมหานคร
๑๒๖. นางสาวอรอุมา นามเจริญ วิทยาลัยเทคโนโลยีวิมลบริหารธุรกิจ กรุงเทพมหานคร
๑๒๗. วิทยาลัยพณิชยการเชตุพน กรุงเทพมหานคร
๑๒๘. วิทยาลัยพณิชยการเชตุพน กรุงเทพมหานคร
๑๒๙. นางสาวธิดาทิพย์ ศรีภพ วิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภา กรุงเทพมหานคร
๑๓๐. นางสาวรุจิรา ท้าวแก้ว วิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภา กรุงเทพมหานคร

ระดับ ปวส.

๑๓๑. นายอมรินทร์ ปานหมอ วิทยาลัยเทคโนโลยีวิมล ศรีย่าน กรุงเทพมหานคร
๑๓๒. นางสาววิภาวนี จงเกษม วิทยาลัยเทคโนโลยีวิมลบริหารธุรกิจ กรุงเทพมหานคร
๑๓๓. วิทยาลัยพณิชยการเชตุพน กรุงเทพมหานคร
๑๓๔. วิทยาลัยพณิชยการเชตุพน กรุงเทพมหานคร
๑๓๕. นางสาวอัญชิสา เอี่ยมพิมพ์พันธ์ วิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภา กรุงเทพมหานคร

ระดับอุดมศึกษา

๑๓๖. วิทยาลัยเพาะช่าง
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์
๑๓๗. วิทยาลัยเพาะช่าง
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์
๑๓๘. นางสาวชัญญานุช ประสิทธิ์พรพงศ์ สำนักบริหารบพิตรพิมุข จักรวรรดิ
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์
๑๓๙. นายณัฐพงศ์ มาลังกา สำนักบริหารบพิตรพิมุข จักรวรรดิ
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

และในท้ายที่สุดนี้ ขอกราบอาราธนาเจ้าประคุณสมเด็จฯ ประธานในพิธี ได้โปรดให้โอวาทแก่ผู้รับทุนเพื่อเป็นสิริมงคลสืบไป

กราบนมัสการด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

รายนามเจ้าภาพ
อาหารคาวหวานและเครื่องดื่ม
งานวันอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
ประจำปี ๒๕๖๓

ประเภทอาหารคาว

๑. ปลาเค็มทอด ส้มตำ ไก่ย่าง	พระธรรมรัตนากร พระสมุหวรคณิสสรสิทธิการ พระครูสิริวีราภรณ์ พระครูปลัดรัตนวัฒน์ พระครูสังฆรักษ์นฤชิต
๒. ไข่ฟู ผักบุ้งไฟแดง	พระธรรมรัตนากร พระราชรัตนสุนทร พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณ พระครูสมุห์อารมณ์ คุณวิไล หัสดินวิชัย
๓. ส้มตำทะเล	พระราชเวที พระมหาสำเริง พระมหาอนนท์ พระครูวินัยนพคุณ พระมหาราชัญ พระมหาวิเชียร คณะญาติโยมวิปัสสนากรรมฐาน
๔. หมูปิ้ง	พระราชจริยาภรณ์ พระครูไพโรจน์สังฆาราม
๕. ต้มยำไก่บ้าน	พระราชปริยัติมุนี พระมหานพรัตน์ พระปลัดวิบูลย์ รศ.ดิเรก ทองอร่าม ร้านนานาภัณฑ์
๖. ก๋วยเตี๋ยวหมู	พระราชพิพัฒนาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดหลักสี่ พระครูพิมลธรรมภาณ
๗. น้ำพริกกะปิ ปลาทู	พระครูอาคมสุนทร พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณ
๘. ก๋วยเตี๋ยวเย็นตาโฟเจ ก๋วยจั๊บน้ำข้น	พระครูวิริยธำรงค์ และคณะศิษยานุศิษย์
๙. ข้าวหอมมะลิ	พระครูอมรวิชัย คุณเสริมชัย พงศ์พนางาม หจก.กวยฮะฮงจั่น จำกัด
๑๐. ก๋วยเตี๋ยวราดหน้า	พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณ พระครูสมุห์อารมณ์ ครอบครัวธนสมบูรณ์
๑๑. ก๋วยเตี๋ยวราดหน้า	พระครูวินัยธรกิตติศักดิ์ โคตมสิสฺโส
๑๒. ก๋วยเตี๋ยว	วัดศาลเจ้า จ.ปทุมธานี
๑๓. ก๋วยเตี๋ยว	ลูกหลานคุณยายจ๋ำ เครือกัน และคณะ
๑๔. ไก่ย่างข้าวเหนียว	คุณธนพันธ์ และครอบครัว
๑๕. แกงป่า ปลาสลิด	คุณวรรณี ตติยกวี คุณวิมล สถิตสุขสมบูรณ์ ร้านไทยสุมิตร

๑๖. แกงส้ม	วิทยาลัยพณิชยการเชตุพน
๑๗. แกงป่าไก่ แกงเลียง	ดร.วิภาพรรณ ชูทรัพย์ ประธานสถาบันเครือตั้งตรงจิตร
๑๘. ต้มยำขาหมู	คุณนวพร และคณะปากคลองตลาด
๑๙. ไก่ตุ๋นมะนาวดอง	คุณสมหมาย วาทหงษ์ และลูกหลาน
๒๐. ขนมจีบกุ้ง ซาลาเปา	ร้านฮั่วเซ่งฮง เยาวราช (คุณวราภรณ์ พิริยะเลิศศักดิ์)

ประเภทของหวาน

๑. ปลากริมไข่เต่า	พระธรรมรัตนากร พระสมุหวรคณิสสรสิทธิการ พระครูสิริวีราภรณ์
๒. ไอศกรีม	พระราชธรรมสุนทร
๓. ถั่วแปบ	พระราชปริยัติมุนี พระปลัดวิบูลย์ รศ.ดิเรก ทองอร่าม ร้านนานาภัณฑ์
๔. ข้าวเหนียวมะม่วง	พระครูวิริยธำรงค์ ร้านมาซาโร ครอบครัวโพธิสุนทร
๕. ขนมครก	พระครูอุดมสังวร พระมหาขาบ โกวิโท
๖. ผลไม้	พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณ ร้านซินฮั้ว ปากคลองตลาด ตลาดไอยราคลอง ๔ รังสิต
๗. ขนมบัวลอย	พระครูรัตนธรรมรักษ์ คณะวัดศาลเจ้า จ.ปทุมธานี
๘. ผลไม้รวม	ดร.วิภาพรรณ ชูทรัพย์ ประธานสถาบันเครือตั้งตรงจิตร
๙. ขนมเปี๊ยะไข่เค็ม	คุณสมบัติ คุณอุบล อรรถศาสตร์ศรี ร้านน้ำดื่มวัดโพธิ์

ประเภทน้ำดื่ม

๑. น้ำแข็งใส	พระครูวิริยธำรงค์ และคณะศิษยานุศิษย์
๒. น้ำดื่มตราช้าง โออิชิ โซดา	คุณเจริญ คุณหญิงวรรณา สิริวัฒนภักดี
๓. น้ำแข็ง น้ำถัง	คุณนาตยา ปิยโชติมงคล ร้านรุ่งเจริญ

นอกจากนี้ ยังมีคณะศิษยานุศิษย์ที่เคารพนับถือในอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน นำอาหารหวาน-คาว มาร่วมในงานบำเพ็ญกุศลครั้งนี้เช่นทุกปีที่ผ่านมา ขออนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง

คำสั่งวัดพระเชตุพน

ที่ ๓๖ / ๒๕๖๓

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน

งานวันอดีตเจ้าอาวาส ๗ ธันวาคม ๒๕๖๓

และงานวันกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ๙ - ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๓

ด้วยคณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มูลนิธิ "ทุนพระพุทธยอดฟ้า" ในพระบรมราชูปถัมภ์ และคณะกรรมการวัด กำหนดจัดงานวันอดีตเจ้าอาวาส วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๖๓ เพื่อน้อมอุทิศถวายแด่อดีตเจ้าอาวาสทุกพระองค์ทุกองค์ และงานวันกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ระหว่างวันที่ ๙ - ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๓ เพื่อน้อมรำลึกถึงพระเกียรติคุณแห่งองค์สมเด็จพระมหาสมณเจ้าผู้ทรงเป็นรัตนกวี และรัตนบุรุษของชาติไทยและของโลก ดังนั้น เพื่อให้งานดังกล่าวเป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงแต่งตั้งกรรมการและเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน ดังต่อไปนี้

กรรมการอำนวยการ

พระธรรมรัตนากร	ประธานอำนวยการ
พระราชธรรมสุนทร	รองประธานอำนวยการ
พระราชเวที	รองประธานอำนวยการ
พระราชจริยาภรณ์	รองประธานอำนวยการ

กรรมการดำเนินงาน

พระราชรัตนสุนทร	พระราชปริยัติมุนี	พระสมุหวรคณิสสรสิทธิการ
พระอมรสุธี	พระมหาสำเริง อาภสฺสโร	พระมหาประเชิญ ปญฺญาวุโธ
พระมหาธีระพงษ์ ธีรวํโส	พระมหาสมหวัง จิตสํวโร	พระครูอาคมสุนทร
พระครูไพโรจน์สังฆาราม	พระครูพิศาลกิจจานุกูล	พระครูสิริวีราภรณ์
พระครูภาวนาจารย์	พระครูโฆสิตวีรธรรม	พระครูพิมลธรรมภาณ
พระครูอมรวิชัย	พระครูวิริยธำรงค์	พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณ
พระมหาประจวบ ยุตฺตโยโค	พระครูอุดมสังวร	พระมหาชนะ เขมจิตฺโต
พระมหานรินทร์ อภิณฺนฺโท	พระครูปลัดรัตนวัฒน์	พระมหาขาบ โกวิโท
พระครูวินัยธรนพคุณ	พระมหาวิเชียร สิริวฑฺฒโน	นายวิเชียร วิริยะประสิทธิ์
นายดุสิต เขมะศักดิ์ชัย	นายฐาปน สิริวัฒนภักดี	ดร.วิภาพรรณ ชูทรัพย์

นายปณต สิริวัฒนภักดี ดร.อณาวุฒิ ชูทรัพย์ นายสมบัติ ศีลสาร
นายสมบูรณ์ ไอยรางกูร นายสุรินทร์ ใจบุญ ร.ท.สุวรรณ คำแหงวงศ์
นายสุวรรณ์ สุพัฒนมงคล

แผนกสถานที่

พระราชธรรมสุนทร หัวหน้า
พระราชรัตนสุนทร รองหัวหน้า
พระครูไพโรจน์สังฆาราม รองหัวหน้า
พระครูพิมลธรรมภาณ ผู้ช่วยหัวหน้า พระครูวิริยธำรงค์ ผู้ช่วยหัวหน้า
พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณ ผู้ช่วยหัวหน้า พระมหานรินทร์ อภิฉนฺโท ผู้ช่วยหัวหน้า
พระครูปลัดณัฐพล ผู้ช่วยหัวหน้า พระมหาคำภา กนฺตวณฺโณ ผู้ช่วยหัวหน้า
พระกิตติ กิตฺติญาณเมธี ผู้ช่วยหัวหน้า

กรรมการเจ้าหน้าที่

พระมหาเพชร พระมหาเฉลิมศักดิ์ พระครูวินัยธรเพชรกำแพง พระครูธรรมธรณกฤศ
พระมหาบุญไล พระมหาสม พระมหาวิจิตร พระมหาเอกลักษณ์
พระปลัดสุเมธ พระปลัดวิบูลย์ พระครูธรรมบาล พระสมุห์สิงห์ชัย
พระหวัน พระสมนึก พระจักรพันธ์ พระธนู
พระปิติณัฐ พระวุฒิชัย พระภิญโญ พระวีระกิตติ์
สามเณรธราทิพย์ สามเณรภูมิภาดร สามเณรภูริภัทร สามเณรพงษ์พล
สามเณรณัฐพล สามเณรพัชรพล สามเณรพีระพล นายวีระพงษ์ อินดี
พนักงานวัดพระเชตุพน พนักงานไฟฟ้าวัดพระเชตุพน

มีหน้าที่ ตกแต่งสถานที่ภายในงานและสถานที่รับรองพระเถรานุเถระและแขกผู้มีเกียรติ

แผนกปฏิคม

พระราชปริยัติมุนี หัวหน้า
พระสมุหวรคณิสสรสิทธิการ รองหัวหน้า
พระครูอาคมสุนทร รองหัวหน้า
พระมหาวิศิษฐ์ ปญฺญาธโร รองหัวหน้า

กรรมการเจ้าหน้าที่

พระมหาเมธาสิทธิ์ พระมหานพรัตน์ พระมหาบุญเลิศ พระมหาชูชัย
พระมหาพัชรพงศ์ พระมหาบุญฤทธิ์ พระมหาวรเวช พระมหาดนัย
พระมหาไพศาล พระมหานฤนาท พระมหาณรงค์ พระมหานิรุตจ์
พระวิชัย พระศตวรรษ สามเณรปราโมทย์ สามเณรศุภวิชญ์
สามเณรกันต์ศักดิ์ สามเณรพิทยุตม์ สามเณรกิตติกรณ์ สามเณรจักรกฤษ
นายอุดม ประภัสสร นายโสภณ การะพิมพ์ นายกฤศกร ถิ่นทัพไทย

มีหน้าที่ รับรองพระเถรานุเถระ บริการน้ำชาน้ำดื่ม และอำนวยความสะดวกผู้มาร่วมงาน

แผนกสวัสดิการ

พระราชรัตนสุนทร	หัวหน้า
พระครูวิริยธำรงค์	รองหัวหน้า
พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณ	รองหัวหน้า
พระมหานรินทร์ อภิฉนฺโท	รองหัวหน้า
พระมหาอุดม ปญฺญาโภ	รองหัวหน้า

กรรมการเจ้าหน้าที่

พระครูปลัดณัฐพล	พระมหาสม	พระมหาสุเมธ	พระมหามนตรี
พระปลัดสุเมธ	พระปลัดวิบูลย์	พระครูสมุห์อารมณ์	พระสมุห์สิงห์ชัย
พระสมนึก	พระคมสันต์	พระธรรมวุฒิ	พระธนณัฏฐ์
พระปัฐพงษ์	พระธนพนธ์	นายปุริม สินธุวานนท์	นายศิรไชย วิจิตรวิริยะกุล

นายสมบัติ อรรถศาสตร์ศรี นายอุบล อรรถศาสตร์ศรี ศพอ. วัดพระเชตุพน
พนักงานวัดพระเชตุพน วิทยาลัยพณิชยการเชตุพน วิทยาลัยเทคโนโลยีตั้งตรงจิตร-พณิชยการ

มีหน้าที่ จัดเตรียมสถานที่ จัดภาชนะ ติดป้ายชื่อเจ้าภาพ อำนวยความสะดวกเจ้าภาพอาหาร จัดอาหารถวายพระเถรานุเถระ และบริการแขกผู้มาร่วมงาน

แผนกประชาสัมพันธ์/นิทรรศการ

พระครูสิริวีราภรณ์	หัวหน้า
พระครูไพโรจน์สังฆาราม	รองหัวหน้า
พระครูพิมลธรรมภาณ	รองหัวหน้า
พระมหากิตติศักดิ์ ฐานวโร	รองหัวหน้า
พระมหาวิเชียร สิริวฑฺฒโน	รองหัวหน้า
พระมหาสมเกียรติ ปญฺญาสิริ	รองหัวหน้า

กรรมการเจ้าหน้าที่

พระครูวินัยธรกิตติศักดิ์	พระครูวินัยธรเอกชัย	พระครูปลัดณัฐพล	พระครูธรรมธรณกฤศ
พระมหาศักดิ์สิทธิ์	พระครูสังฆรักษ์นฤชิต	พระครูสมุห์เสนาะ	พระนิพิฐพนธ์
พระกังวาน	สามเณรโยธิน	สามเณรศิวกร	นายโสภณ การะพิมพ์

นายกิตติพงษ์ อรุณเดชาชัย

มีหน้าที่ จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในส่วนที่เกี่ยวข้อง

แผนกศาสนพิธี

พระราชจริยาภรณ์	หัวหน้า
พระครูอาคมสุนทร	รองหัวหน้า
พระมหาสำเริง อาภสฺสโร	รองหัวหน้า
พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณ	รองหัวหน้า

พระมหานรินทร์ อภิฉนฺโท	รองหัวหน้า
พระครูวินัยธรนพคุณ สิริวฑฺฒโน	รองหัวหน้า
พระครูวิจิตรโฆษา	รองหัวหน้า

กรรมการเจ้าหน้าที่

พระมหานิติทัศน์	พระครูภาวนาจารย์	พระมหาประจวบ	พระมหาสุมิตร
พระมหาสุริยา	พระมหามุ่งดา	พระครูปลัดรัตนวัฒน์	พระมหามังกร
พระมหาศุภวัฒน์	พระมหารังษี	พระมหาลิขิต	พระมหาศิริศักดิ์
พระมหาประกิติภูมิ	พระมหาสวงค์	พระมหากรวิทย์	พระครูวินัยธรเพชรกำแพง
พระธีรเชษฐ์ ป.	พระคมสันต์	สามเณรรณรา	สามเณรรัตนวงศ์
สามเณรอู			

มีหน้าที่ จัดดอกไม้ที่โต๊ะหมู่บูชา จัดสถานที่พิธีสงฆ์ สถานที่ผู้ร่วมพิธีและจัดถวายปัจจัยไทยธรรม

แผนกทุนการศึกษา การแข่งขัน และตอบปัญหาวิชาการ

พระราชเวที	หัวหน้า
พระครูไพโรจน์สังฆาราม	รองหัวหน้า
พระมหาวิเชียร สิริวฑฺฒโน	รองหัวหน้า
พระครูวินัยธรเอกชัย ฐิตปญฺโญ	รองหัวหน้า

กรรมการเจ้าหน้าที่

พระครูปลัดณัฐพล	พระครูธรรมธรชัยพร	พระครูธรรมธรณกฤศ
พระครูวิจิตรโฆษา	พระมหาสม	พระมหาสมเกียรติ
พระมหาศักดิ์สิทธิ์	พระวรพล	พระนิพิฐพนธ์
พระกังวาน	รศ.ดร.เสาวณิต วิงวอน	รศ.ดร.ศานติ ภักดีคำ
อ.บุญเตือน ศรีวรพจน์	รศ.ดร.ปรีดี พิศภูมิวิถี	ผศ.ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล
ผศ.ดร.ประเสริฐ รุนรา	ผศ.ดร.ชานป์วิชช์ ทัดแก้ว	ผศ.ดร.วีรวัฒน์ อินทรพร
ผศ.ดร.วรางคณา ศรีกำเหนิด	ผศ.รัตนพล ชื่นค้า	อ.พีรพัฒน์ สำราญ
อ.พอพล สุกใส	อ.ประภาพร ลิ้มจิตสมบูรณ์	อ.ธนโชติ เกียรติภัทร
อ.ยุวเรศ วุทธีรพล	ดร.อัสนี พูลรักษ์	ดร.ทศพล ศรีพุ่ม
นายลีนวัตร ธีรพงษ์รามกุล	ร.ท.สุวรรณ คำแหงวงศ์	น.ส.กรกช พรวิศิษฏ์สกุล
นายศรายุ ชัยสวัสดิ์	นายปุริม สินธุวานนท์	นายกิตติพงษ์ อรุณเดชาชัย

มีหน้าที่ จัดเตรียมเอกสารลงทะเบียน บัตรประจำตัวผู้เข้ารับทุนการศึกษา จัดสถานที่ลงทะเบียน สถานที่นั่งผู้เข้ารับทุน จัดสถานที่เวทีการแข่งขัน ประกวดคำประพันธ์ การแสดง การเสวนา ติดตั้งเครื่องเสียง ประสานกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและแผนกที่เกี่ยวข้อง

แผนกเหรัญญิก

พระครูโฆสิตวีรธรรม	หัวหน้า
พระมหาธีระพงษ์ ธีรวํโส	รองหัวหน้า
พระมหาประจวบ ยุตฺตโยโค	รองหัวหน้า

พระครูวินัยธรเอกชัย ชิตปญฺโญ รองหัวหน้า

กรรมการเจ้าหน้าที่

พระครูธรรมธรชัยพร ชินวโร	พระครูสังฆรักษ์ทรัพย์ โสภโณ	นางวิจิตรพงษ์ ขอเพิ่มกลาง
นางสุนีย์ เชื้อประไพศิลป	น.ส.กรกช พรวิศิษฏ์สกุล	น.ส.จรินทร์ทิพย์ ปัญญา
น.ส.ธัญธร ทิพย์สาโรจน์	น.ส.บุษดากร คุ้มสมบัติ	น.ส.ธัญธร จารุพิพัฒน์โชค
นายธนกร ปานใย	นางโสภิดา ณ นคร	น.ส.ศิยามล น้อยศรี

มีหน้าที่ จัดเตรียมสถานที่รับบริจาค จัดทำบัญชีรับ – จ่าย จัดปัจจัยถวายพระสงฆ์ และอำนวยความสะดวกทุกแผนกในการเบิก - จ่าย

แผนกเลขานุการ

พระมหาสำเริง อาภสฺสโร	หัวหน้า
พระครูสิริวีราภรณ์	รองหัวหน้า
พระครูปลัดรัตนวัฒน์	รองหัวหน้า
พระมหาวิเชียร สิริวฑฺฒโน	รองหัวหน้า

พระครูวินัยธรเอกชัย	พระครูธรรมธรชัยพร	พระมหาประกิตติภูมิ	พระมหาสมเกียรติ
พระครูสังฆรักษ์นฤชิต	สามเณรณัฐพงษ์	สามเณรหนุ่ม	ร.ท.สุวรรณ คำแหงวงศ์
นายสุวรรณ์ สุพัฒนมงคล	นายทรงวิทย์ อาจจินดา		

มีหน้าที่ จัดทำกำหนดการและเอกสารต่างๆ จัดทำฎีกานิมนต์พระสงฆ์ อำนวยความสะดวกและประสานงานกับทุกแผนก

ขอให้ผู้ได้รับแต่งตั้ง จงตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย ด้วยความวิริยะอุตสาหะ เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และเพื่อประกาศเกียรติคุณวัดพระเชตุพนและพระพุทธศาสนาสืบไป

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๓

(พระธรรมรัตนากร)
เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

พระมหาเจษฎาราชเจ้าพุทธจักร ในทำเนียบตาลิปัตรพัดยศและจารึกดวงตราตำแหน่งสมณศักดิ์
หลังบานประตูหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน